

† ΑΝΤΩΝΙΟΥ Ν. ΧΩΡΑΦΑ ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙΟΥ Β. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
Γυμνασιάρχου Καθηγητού
τοῦ ἐν Ἀθήναις Θ' Γυμνασίου

ΙΣΤΟΡΙΑ ΡΩΜΑΪΚῆ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝῆ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΥΠΟΤΑΓΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ
ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 8ου ΑΙΩΝΟΣ μ. Χ.

ΔΙΑ ΤΗΝ Γ' ΤΑΞΙΝ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΚΔΟΣΙΣ Α'

Ἐνπώδη εἰς 3.500 ἀντίτυπα.

Ἐγκριμένη διὰ τὴν πενταετίαν 1932—1937.

Τιμάται μετὰ τοῦ βιβλιοσήμου καὶ φόρου δραχ. 24.10

Βιβλιοσήμον καὶ Φόρος Ἀναγκαστ. Δανείου δραχ. 8.20

Ἀριθ. ἐγκριτικῆς ἀποφάσεως 45411

Ἀριθ. ἀδείας κυκλοφορίας 57101

17-10-1932

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚΔΟΤΑΙ ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ἙΣΤΙΑΣ,

48 ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 48Α

1932

1939

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Πάτρικης

247

† ΑΝΤΩΝΙΟΥ Ν. ΧΩΡΑΦΑ ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙΟΥ Β. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
Γυμνασιάρχου Καθηγητού
του ἐν Ἀθήναις Θ' Γυμνασίου

Αρ. εἰσ. 45103

ΙΣΤΟΡΙΑ ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΥΠΟΤΑΓΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ
ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 8ου ΑΙΩΝΟΣ μ. Χ.

ΔΙΑ ΤΗΝ Γ'. ΤΑΞΙΝ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΚΔΟΣΙΣ Α'.

Ἐγκειρισμένη διὰ τὴν πενταετίαν 1932—1937.

Ἀριθ. ἐγκριτικῆς ἀποφάσεως 45411/15417
17-8-1932

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΑΙ: ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ 'ΕΣΤΙΑΣ',
461 ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 46Α

1932

Τὰ γνήσια ἀντίτυπα φέρουσι τὴν σφραγίδα τοῦ Βιβλιοπω-
λείου τῆς «Ἑστίας».

Τύποις: Κ. Σ. Παπαδογιάννη, Ψαρρῶν 41, Ἀθῆναι.

ΜΕΡΟΣ Α'.

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Μέχρι τῆς ἐν Πύδνα μάχης οἱ Ῥωμαῖοι ὥς πολιτικὸν ἀξίωμα εἶχον νὰ μὴ ἐπιδιώκουν κτήσεις πέραν τῆς Ἰταλικῆς θαλάσσης, ἀλλὰ νὰ συγκρατοῦν ὑπὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν προστασίαν ὅλα τὰ περὶ αὐτὴν πολυάριθμα κράτη. Ἐκτοτε ἐντὸς 35 ἐτῶν ὅλα τὰ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ῥώμης κράτη μετεβλήθησαν εἰς Ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῶν εἰς ὑπηκόους τῆς Ῥώμης. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς καταλύσεως τῆς ἐλευθέρου Ῥωμαϊκῆς πολιτείας. Ἐκτοτε ἡ Ῥωμαϊκὴ πολιτεία παρεδόθη ἐπὶ ἓνα αἰῶνα εἰς τὰς αἱματηρὰς ἀντεπιθέσεις τῶν φατριῶν καὶ ἔμεινε μετέωρος μετὰ τῆς ἀνθαιρεσίας τοῦ ὄχλου καὶ τοῦ δεσποτισμοῦ τῶν ἰσχυρῶν μέχρι τῆς ἡμέρας, κατὰ τὴν ὁποίαν ὅλοι εὐγενεῖς καὶ ἀγενεῖς, πλούσιοι καὶ πτωχοὶ εὗρον ἀνάπαισιν ὑπὸ ἓνα δεσπότην, εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν.

ΜΕΡΟΣ Α.

Η ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

1. Κάτων. Γράκχοι.

Ἡ συγκέντρωσις τῆς κυβερνήσεως τῆς χώρας εἰς τὴν ὀλιγαρχίαν τῆς νέας εὐγενείας, ἡ ἔκλειψις τῆς ἀγροτικῆς τάξεως καὶ ἡ μεταβολὴ τῶν ἠθῶν τῶν Ῥωμαίων ἐπέφεραν εἰς τὴν Ῥώμην μεγάλην ἀνατροπὴν. Οἱ εὐγενεῖς ἔπαυσαν πλέον νὰ κυβερνοῦν πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ κράτους. Εἶχον ἀνάγκην χρημάτων διὰ νὰ ἐπαρκοῦν εἰς τὸν τρυφηλὸν βίον τῶν καὶ διὰ τοῦτο μετεχειρίζοντο τὴν δυνάμιν τῶν διὰ νὰ πλουτοῦν. Ὁ λαὸς ἔπαυσε νὰ ἐργάζεται εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἐπώλει τὴν ψῆφόν του εἰς τοὺς ὑποψηφίους. Οἱ στρατιῶται ἔπαυσαν νὰ μάχονται ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ ὑπηρέτουν εἰς τὸν στρατὸν χάριν τοῦ μισθοῦ καὶ τῆς λείας, ἐπομένως ἔγιναν τυφλὰ ὄργανα τοῦ στρατηγοῦ.

Καὶ δὲν ἔλειψαν μὲν ἄνδρες ἀγαθοί, οἱ ὅποιοι ἀπεπειράθησαν νὰ ἐπαναφέρουν τὸν λαὸν εἰς τὴν ἐργασίαν, τοὺς στρατιώτας εἰς τὴν πειθαρχίαν καὶ τοὺς εὐγενεῖς εἰς τὴν δημοκρατικὴν ἰσότητα. Ἀλλ' αἱ προσπάθειαι τῶν ἀπέβησαν μάταιαι. Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ **Μᾶρκος Πόρκιος Κάτων**, ὁ ὅποιος, ἂν καὶ ἦτο νέος ἄνθρωπος, κατώρθωσε νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα. Ἀλλ' ὅλοι οἱ ἐπὶ 60 καὶ πλέον ἔτη ἀγῶνές του πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν ἀρχαίων ἠθῶν ἀπέτυχον.

Τὴν ἀνόρθωσιν τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας δραστηριώτερον καὶ συστηματικώτερον ἐπεχείρησαν οἱ ἀδελφοὶ **Γράκχοι**, **Τιβέριος** καὶ **Γάϊος**. Οὗτοι ἀνῆκον εἰς ἐπιφανῆ οἶκον. Ὁ πατὴρ τῶν ἐχρημάτισε δήμαρχος, ὑπάτος δις καὶ τιμητής, εἶχε δὲ λάβει σύζυγον τὴν θυγατέρα Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ Κορνηλίαν. Αὕτη, χηρεύσασα εἰς νεαρὰν ἡλικίαν, ἀπέρριψεν ὅλας τὰς πρὸς γάμον αἰτήσεις καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου διὰ νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν υἱῶν τῆς Τιβερίου καὶ Γαίου καὶ τῆς θυγατρὸς τῆς Σεμπρονίας, ἡ ὁποία κατόπιν ἔλαβε σύζυγον Ἀφρικανὸν τὸν νεώτερον.

Ὁ πρεσβύτερος **Τιβέριος Γράκχος**, σύμφωνα μὲ τὰς οἰκογενειακὰς του παραδόσεις, ὅταν ἔγινε δήμαρχος τὸ 133, ἀπεφάσισε

νὰ θεραπεύσῃ τὸ κακὸν τοῦ νὰ καλλιεργοῦνται μὲν οἱ ἄγροὶ διὰ δούλων, νὰ ὑπάρχουν δὲ εἰς τὴν Ῥώμην παρὰ πολλοὶ πολῖται ἄεργοι καὶ πειναλέοι. Εἰσήγαγε λοιπὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ λαοῦ νόμον ἀγροτικόν, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ δημόσιοι ἄγροί, τοὺς ὁποίους κατεῖχον οἱ εὐγενεῖς, ἔπρεπε νὰ μοιρασθοῦν εἰς ὅλους τοὺς πτωχοὺς Ῥωμαίους πολίτας ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ μὴ δύναται κανεὶς νὰ πωλήσῃ τὸ μερίδιόν του. Μόνον μικρὸν μέρος τῶν ἄγρῶν ἔπρεπε νὰ μείνῃ εἰς τοὺς εὐγενεῖς.

Εἰς τὴν ψήφισιν τοῦ νόμου οἱ εὐγενεῖς ἀντέδρασαν μεγάλως. Ἐν τούτοις ὁ νόμος ἐψηφίσθη. Ὅταν ὅμως ὁ Τιβέριος ἐζήτησε νὰ ἐκλεχθῇ καὶ δευτέρον ἔτος δήμαρχος, οἱ εὐγενεῖς μὲ τοὺς ὀπαδούς των ὥρμησαν εἰς τὸν τόπον τῆς ψηφοφορίας καὶ ἐφόνευσαν τὸν Τιβέριον μὲ 300 φίλους του. Ἐν τούτοις οἱ συγκλητικοὶ δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἀκυρώσουν τὸν νόμον. Κατώρθωσαν μόνον νὰ σταματήσουν τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ.

Τὸ ἔργον τοῦ Τιβερίου ἀνέλαβε νὰ φέρῃ εἰς πέρας μετὰ τινα χρόνον ὁ κατὰ ἑννέα ἔτη νεώτερος ἀδελφὸς αὐτοῦ **Γάϊος Γράκχος**. Οὗτος, παρὰ τὰς ἀποτροπὰς τῆς μητρός του Κορνηλίας, ἠκολούθησε τὰ ἴχνη τοῦ ἀδελφοῦ του. Ὅταν λοιπὸν ἐγίνε δήμαρχος τὸ 122, πρῶτον μὲν ἀνενέωσε καὶ συνεπλήρωσε τὸν νόμον τοῦ ἀδελφοῦ του περὶ γαιῶν. Ἐπειτα ἐζήτησε νὰ δοθοῦν εἰς ὅλους τοὺς Ἰταλοὺς τὰ δικαιώματα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου. Ἀλλὰ τότε οἱ συγκλητικοὶ διέβαλον τὸν Γάϊον εἰς τὸ πλῆθος, τοῦ ὁποίου τὰ δικαιώματα ἐθίγοντο μὲ τὸν τελευταῖον νόμον, καὶ κατώρθωσαν νὰ μὴ ἐκλεχθῇ δήμαρχος τρίτην φορὰν, ἐπὶ τέλους δὲ κατέληξαν καὶ πάλιν εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Κατὰ τοῦτον ὁ Γάϊος ἡττήθη. Καὶ πολλοὶ μὲν ἐκ τῶν ὀπαδῶν του ἐφονεύθησαν, αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος ἠναγκάσθη νὰ διατάξῃ ἕνα δοῦλόν του νὰ τὸν φονεύσῃ διὰ νὰ μὴ περιέλθῃ ζῶν εἰς χεῖρας τῶν ἀντιπάλων του.

Οἱ ὀλιγαρχικοὶ παρέμειναν κύριοι τῆς πολιτείας καὶ μετ' ὀλίγα ἔτη καθήργησαν τὸν περὶ γαιῶν νόμον τῶν Γράκχων.

Τὰ σχέδια τῶν Γράκχων περὶ ἀνορθώσεως τῆς πολιτείας ἐνανάγκησαν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι δὲν ἔπαυσαν. Εἰς τὸ ἐξῆς ὅμως οἱ ἀρχηγοὶ καὶ τῶν δημοτικῶν καὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν ἀποβλέπουν μόνον εἰς τοῦτο, πῶς νὰ κατέχουν εἰς χεῖράς των τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας.

2. Μάριος καὶ Σύλλας.

Γ. Μάριος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γ. Γράκχου ἀρχηγὸς τῆς δημοτικῆς μερίδος ἔγινεν ὁ Γ. Μάριος. Οὗτος, ἂν καὶ κατήγετο ἐξ ἀγροτῶν τῆς μικρᾶς πόλεως Ἀρπίνου, εἶχε διακριθῇ μέχρι τοῦδε διὰ τὴν δραστηριότητα τοῦ χαρακτῆρός του καὶ τὰς ἐξόχους στρατιωτικὰς ἀρετὰς του. Κατὰ πρῶτον δὲ ἀνεδείχθη κατὰ τὸν ἰουγουρθικὸν πόλεμον, εἰς τὸν ὁποῖον τότε ἡ Ῥώμη εἶχε περιπλακῇ.

Ἰουγουρθικὸς πόλεμος. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν βασιλέα τῆς Νουμιδίας Μασσανάσην υἱὸς αὐτοῦ Μικίφας, ὅταν τὸ 119 ἀπέθνησκεν, εἶχεν ἀφήσει τὸ βασίλειόν του εἰς τοὺς δύο υἱούς του Ἀδέρβαλον καὶ Ἰέμφαλον καὶ εἰς τὸν ἀνεψιόν του Ἰουγούρθαν. Ἀλλ' ὁ τελευταῖος, δολοφονήσας τοὺς ἐξαδέλφους του, κατώρθωσε νὰ γίνῃ κύριος ὁλοκλήρου τοῦ βασιλείου. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐκήρυξαν κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον. Τόση ὅμως ἦτο ἡ φιλοχρηματία καὶ ἡ διαφθορά τῶν Ῥωμαίων, ὥστε ὁ Ἰουγούρθας κατώρθωσε διὰ τῶν δωροδοκιῶν του νὰ παρατείνῃ τὸν πόλεμον, εἰς μίαν δὲ μάχην καὶ νὰ νικήσῃ τοὺς Ῥωμαίους. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους τὸν ἰουγουρθικὸν πόλεμον ἔφερεν εἰς πέρας (105) ὁ Γ. Μάριος, ὁ ὁποῖος εἶχε κατορθώσει τότε νὰ ἐκλεχθῇ ὑπάτος καὶ νὰ ἀνατεθῇ εἰς αὐτὸν ὁ πόλεμος οὗτος. Ὁ Ἰουγούρθας συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ἐκόσμησε τὸν θρόνον τοῦ νικητοῦ καὶ ἔπειτα ἐρρίφθη εἰς τὸ δεσμοτήριον τυλλιανόν, ὅπου ἀπέθανεν ἐξ ἀσιτίας. Τὸ βασίλειόν του διηρέθη εἰς δύο. Τὸ δυτικὸν ἐδόθη εἰς τὸν βασιλέα τῆς Μαυριτανίας Βόκχον, πενθερόν τοῦ Ἰουγούρθα, ὁ ὁποῖος εἶχε παραδώσει αὐτὸν εἰς τὸν Μάριον, τὸ δὲ λοιπὸν εἰς τινὰ νόθον ἀπόγονον τοῦ Μασσανάσου, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ εἶναι ὑποτελὴς εἰς τὴν Ῥώμην.

Ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων. Ὅταν ὁ Μάριος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην ἐκ τοῦ ἰουγουρθικοῦ πολέμου, νέον στάδιον δόξης ἠγοίχθη εἰς αὐτόν. Οἱ Κίμβροι καὶ οἱ Τεύτονες, ἔθνη γερμανικά, εἰσέβαλον εἰς τὴν Γαλατίαν καὶ ἐληλάτησαν αὐτήν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐντὸς ὀκτῶ ἐτῶν εἶχον χάσει πέντε στρατοὺς εἰς τοὺς πολέμους ἐναντίον τῶν βαρβάρων τούτων. Ἐντρομοὶ δὲ ἐκ τούτου ἐφαντάζοντο, ὅτι ἤδη οἱ ἐχθροὶ ἔμελλον νὰ διαβοῦν τὰς Ἀλπεῖς. Ἐστράφησαν λοιπὸν εἰς τὸν Μάριον καὶ ἀπένειμαν εἰς αὐτὸν τὴν τιμὴν τεσσάρων συνεχῶν ὑπατειῶν, τὸ ὁποῖον εἰς οὐδένα μέχρι τοῦδε εἶχον κάμει.

Τὸν Μάριον εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἐβοήθησε πολὺ ἡ τύχη. Οἱ βάρβαροι ἐχωρίσθησαν, οἱ μὲν Κίμβροι ἐτρόπησαν πρὸς τὴν Ἰσπανίαν, οἱ δὲ Τεύτονες πρὸς τὴν Β. βελγικὴν Γαλατίαν. Οὕτως ἔδωσαν καιρὸν εἰς τὸν Μάριον νὰ ἐτοιμασθῇ καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὸ ἥθικόν τοῦ στρατοῦ του. Ὅταν δὲ μετὰ δύο ἔτη οἱ βάρβαροι ἐτράπησαν πάλιν χωρισμένοι πρὸς τὰς Ἀλπεῖς, ὁ Μάριος ἐνίκησε καὶ κατέστρεψε τοὺς μὲν Τεύτονες παρὰ τὴν Αἰξ (102), τοὺς δὲ Κίμβρους παρὰ τὸν Πάδον (101). Εἰς τὸν Μάριον ὁ δῆμος τῶν Ῥωμαίων ἀπένειμε θείας τιμὰς. Αὕτῃ δὲ ἡ σύγκλητος συνήνεσε νὰ ἀνακηρυχθῇ τρίτος κτίστης τῆς Ῥώμης μετὰ τὸν Ῥωμύλον καὶ τὸν Κάμιλλον.

Συμμαχικὸς πόλεμος. Καὶ μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς ἀπὸ τὸν κίνδυνον τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων ἡ Ῥώμη ὀλίγον χρόνον ἡσυχάσε. Μέχρι τοῦδε οἱ Ἰταλοὶ παρεῖχον εἰς τὴν Ῥώμην τοὺς στρατιώτας, διὰ τῶν ὁποίων αὕτη ἐμεγαλοῦργει. Καὶ ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι μετεχειρίζοντο αὐτοὺς ὥς ὑπηκόους. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Γράκχων οὗτοι εἶχον συλλάβει τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ παρεχωρεῖτο εἰς αὐτοὺς ἡ Ῥωμαϊκὴ ἰσοπολιτεία. Ἐν τούτοις ὅλαι αἱ πρὸς τοῦτο ἀπόπειραι ἀπετύγχανον ἐκ τῆς ἀντιδράσεως τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἡ ὑπομονὴ τῶν Ἰταλῶν ἐξηντλήθη. Ἀπεφάσισαν νὰ ἐπαναστατήσουν κατὰ τῆς Ῥώμης (91). Ἀλλὰ μόνον τὸ ἥμισυ τῆς Ἰταλίας ἔλαβε τὰ ὅπλα. Οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς περιστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἐπρόφθασαν καὶ ἔδωσαν τὴν ἰσοπολιτείαν εἰς ὅλους ὅσοι δὲν ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Μὲ ὅλα αὐτὰ οἱ Ῥωμαῖοι μόλις μετὰ τρία ἔτη κατώρθωσαν νὰ καταβάλουν τὴν ἐπανάστασιν. Μετὰ τοῦτο ὅμως ἡ σύγκλητος ἔκρινε καλὸν νὰ δειχθῇ γενναιοτέρως καὶ μετὰ δύο ἔτη ἐκήρυξεν ὅλους τοὺς Ἰταλοὺς Ῥωμαίους πολίτας (87).

Ὁ Σύλλας. Εἰς τὴν νίκην τῶν Ῥωμαίων κατὰ τὸν συμμαχικὸν πόλεμον εἶχε συντελέσει ἰδίως ὁ Σύλλας, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐκλεχθῇ ὑπάτος τὸ τελευταῖον ἔτος αὐτοῦ.

Οὗτος κατήγετο ἐκ τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν Κορνήλιων. Κατὰ πρῶτον διεκρίθη εἰς τὸν ἰουγονορθικὸν πόλεμον καὶ εἰς τὸν κατὰ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων. Κατὰ δὲ τὸν συμμαχικὸν εἰς αὐτὸν ἀνέθεσαν οἱ ὀλιγαρχικοὶ τὴν ἀρχιστρατηγίαν. Καὶ τώρα μετὰ τὸ εὐτυχὲς πέρας αὐτοῦ εἰς αὐτὸν πάλιν οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἀνέθεσαν τὴν ἀρχιστρατηγίαν νέου πολέμου, τοῦ ἐναντίον τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου Μιθριδάτου.

Σύγκρουσις Μαρίου καὶ Σύλλα. Τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου τὴν ἀρχηγίαν ὁ Μάριος δὲν εἶχε ζητήσῃ, ὅχι διότι εἶχε κορεσθῇ ἢ φιλοδοξία του, ἀλλὰ διότι ὁ πόλεμος αὐτὸς δὲν τοῦ ἦτο ἀρεστός. Τώρα λοιπὸν δυσηρεστήθη, διότι δὲν ἀνέθεσαν εἰς αὐτὸν τὸν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμον, ἀλλ' εἰς τὸν Σύλλαν. Ἐκίνησε λοιπὸν εἰς τὴν Ῥώμην στάσιν κατὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ κατώρθωσε νὰ ἀφαιρεθῇ ἡ στρατηγία ἀπὸ τὸν Σύλλαν καὶ νὰ δοθῇ εἰς αὐτόν. Μετὰ τοῦτο δὲ ἔστειλεν εἰς τὸ ἐν Καμπανία στρατόπεδον δύο ἄξωματικούς του διὰ νὰ παραλάβουν τὸν στρατόν.

Οἱ στρατιῶται ὅμως ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Σύλλαν, διότι οὗτος τοὺς ἐπεριποιεῖτο περισσότερον. Ἐφόνευσαν λοιπὸν τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Μαρίου καὶ ἀπήτησαν παρὰ τοῦ Σύλλα, νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ εἰς τὴν Ῥώμην, διὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τὴν ὕβριν, ἡ ὁποία προσήφθη εἰς αὐτόν.

Ὅντως ὁ Σύλλας μὲ τὸν στρατόν του, σπεύσας εἰς τὴν Ῥώμην, νικᾷ τὰ ἀντιταχθέντα εἰς αὐτὸν στίφη τοῦ Μαρίου καὶ γίνεται κύριος τῆς πόλεως. Ὁ Μάριος ἐκηρύχθη τότε ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐχθρὸς τῆς πατρίδος, ἀλλ' ἐπρόφθασε καὶ ἐσώθη διὰ τῆς φυγῆς.

Οἱ ὀλιγαρχικοὶ καὶ πάλιν ἐπεκράτησαν, ὁ δὲ Σύλλας ἀνέλαβε τὸν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμον.

Α' Μιθριδατικὸς πόλεμος. Ὁ βασιλεὺς τοῦ εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μαύρης θαλάσσης ἑλληνικοῦ βασιλείου τοῦ Πόντου Μιθριδάτης, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἔγινε κύριος τῶν εἰς τὰ παράλια τῆς Ταυρικῆς χερσονήσου ἑλληνικῶν χωρῶν, τῆς Κολχίδος εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Κανκάσου καὶ τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας, ἡ ὁποία δεσπόζει τοῦ Εὐξείνου νοτιοανατολικῶς. Μετὰ τοῦτο δὲ ἔστρεψε τὰ βλέμματά του εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐπωφεληθεὶς ἐκ τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχον περιπλακῇ οἱ Ῥωμαῖοι, προσέβαλε τὰ μικρὰ βασίλεια τῆς Παφλαγονίας, Καππαδοκίας καὶ Βιθυνίας καὶ ἐκυρίευσεν αὐτά. Ἐπειτα συνεννοήθη μὲ τοὺς Ἕλληνας τῆς ὁωμαϊκῆς ἐπαρχίας τῆς Ἀσίας, οἱ ὁποῖοι ἦσαν δυσαρρεστημένοι ἔνεκα τῶν καταπίεσεων τῶν Ῥωμαίων διοικητῶν καὶ προεκάλεσε τὴν ἐξόντωσιν τῶν ἐκεῖ ἐγκατεστημένων Ῥωμαίων πολιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνήρχοντο, ὡς λέγεται, εἰς 80 χιλιάδας. Ὁ Μιθριδάτης κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔγινε κύριος τῆς ἐπαρχίας τῆς Ἀσίας, ἀπῆλλαξε τοὺς κατοίκους ἀπὸ τῶν φόρων ἐπὶ πέντε ἔτη καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Πέργαμον (88).

Ἄλλ' ὁ Μιθριδάτης δὲν ἠρκέσθη εἰς ταῦτα. Ἔστειλε στρατὸν καὶ στόλον εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα διὰ νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Ὅλαι αἱ νῆσοι, πλὴν τῆς Ῥόδου, καὶ αἱ παράλαιο πόλεις ἐπανεστάτησαν ὅταν κατέπλευσεν εἰς αὐτὰς ὁ στόλος τοῦ Μιθριδάτου μετὰ στρατηγὸν τὸν Ἀρχέλαον. Αὐταὶ αἱ Ἀθήναι, αἱ ὁποῖαι μέχρι τοῦδε ἦσαν πισταὶ σύμμαχοι τῶν Ῥωμαίων, κατὰ προτροπὴν τοῦ φιλοσόφου Ἀριστίωνος ἀποστατοῦν, ἀνακηρύττουν αὐτὸν στρατηγόν, φρονεοῦν ὅλους τοὺς εἰς τὴν πόλιν τῶν Ῥωμαίους καὶ δέχονται εἰς αὐτὴν φρουρὰν τοῦ Ἀρχελάου. Συγχρόνως στρατὸς τοῦ Μιθριδάτου διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου ἔρχεται εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ γίνεται κύριος αὐτῆς.

Οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τὸν Μιθριδάτην, ὅτε ὁ Σύλλας ἀπεβίβάσθη εἰς τὴν Ἡπειρὸν μετὰ 30 χιλ. πεζοὺς καὶ 3 χιλ. ἵππεῖς. Ἀπὸ ἐκεῖ σπεύδει εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα καὶ πολιορκεῖ, τὸν μὲν Ἀριστίωνα εἰς τὰς Ἀθήνας, τὸν δὲ Ἀρχέλαον εἰς τὸν Πειραιᾶ. Μετὰ πολιορκίαν ἐνὸς ἔτους ἐκυρίευσεν τὰς δύο πόλεις. Ἐπειτα ὁ Σύλλας ἔσπευσεν εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὅπου εἶχε φθάσει νέα μεγάλη στρατιὰ ἐκ Ἀσίας ὑπὸ τὸν στρατηγὸν τοῦ Μιθριδάτου Ταξίλην. Ἐκεῖ ἔσπευσε καὶ ὁ Ἀρχέλαος διαφυγὼν ἐκ τοῦ Πειραιῶς καὶ συνηνώθη μετὰ τὸν Ταξίλην. Οἱ δύο στρατοὶ συνηγνήθησαν παρὰ τὴν Χαιρώνειαν. Ἐδῶ οἱ Ῥωμαῖκοὶ λεγεῶνες (30 χιλ.) κατενίκησαν τοὺς τετραπλασίους Ἀσιάτας καὶ διεσκόρπισαν αὐτούς. Καὶ ἄλλη δὲ στρατιὰ τοῦ βασιλέως ἐλθοῦσα εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ ἐπόμενον ἔτος τὴν ἰδίαν τύχην ἔλαβε παρὰ τὸν Ὀρχομενόν.

Μετὰ ταῦτα ὁ Σύλλας ἐτράπη εἰς τὴν Ἀσίαν. Ὁ Μιθριδάτης, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μεταξύ εἶχεν ὑποστῆ ἄλλην ἥτταν ἐκ μέρους ἄλλου Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, ἔσπευσε νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην μετὰ αὐτόν. Διὰ ταύτης ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ ὅλας τὰς κατακτηθείσας χώρας, νὰ παραδώσῃ 70 πλοῖα καὶ 300 τοξότας καὶ νὰ πληρώσῃ 2 χιλ. τάλαντα (84).

Μετὰ ταῦτα ὁ Σύλλας τὰς μὲν πόλεις, αἱ ὁποῖαι προσεχώρησαν εἰς τὸν Μιθριδάτην, κατεδίκασε νὰ πληρώσουν μεγάλας πολεμικὰς ἀποζημιώσεις, τὰς δὲ πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἔμειναν πισταὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ἰδίως τὴν Ῥόδον, ἀντήμειψε, τοὺς δὲ στρατιώτας του κατεπλούτισεν ἐκ τῆς ἀπείρου λείας, τὴν ὁποίαν συνήθροισεν. Ἀμέσως δ' ἔπειτα ἔσπευσε μετὰ τὸν στρατὸν του εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου ἐκάλει αὐτὸν ἡ ἐσωτερικὴ κατάστασις τῆς πόλεως.

Ἐπάνοδος καὶ θάνατος τοῦ Μαρίου. Ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ Σύλλα ἐπωφεληθεὶς ὁ Μάριος εἶχεν ἐπανέλθει εἰς τὴν Ἰταλίαν. Καταρτίσας δὲ στρατὸν ἐξ Ἰταλῶν καὶ δούλων καὶ συνεννοηθεὶς μὲ τὸν ὑπατὸν Κίνναν γίνεται κύριος τῆς Ῥώμης.

Τὴν εἴσοδον τοῦ Μαρίου εἰς τὴν πόλιν ἐπηκολούθησε φοβερὰ σφαγὴ τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν ὀπαδῶν τῶν ἐπὶ πέντε ἡμέρας. Ὑπὸ τὴν βίαν δὲ τοῦ τρόμου, τὸν ὁποῖον ἐνέπνευσεν ὁ Μάριος, αὐτὸς μὲν γίνεται ὑπατὸς τὴν φορὰν, ὁ δὲ Σύλλας κηρύσσεται ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐχθρὸς τῆς πατρίδος καὶ ἡ διοίκησις τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἀνατίθεται εἰς τὸν Μάριον.

Ἐν ᾧ ὅμως ὁ Μάριος ἡτοιμάζετο νὰ πορευθῇ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀπέθανεν αἰφνιδίως (86) ἀφήσας τὴν Ῥώμην εἰς χεῖρας τοῦ θεοῦ τοῦ υἱοῦ του, τοῦ νέου Μαρίου, καὶ τοῦ συμμάχου του Κίννα. Οὗτοι ἐκυβέρνησαν τὴν πόλιν ἐπὶ τρία ἔτη.

Δικτατορία τοῦ Σύλλα. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ Σύλλας ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Κίννας καὶ ὁ νέος Μάριος ἠθέλησαν νὰ φραξοῦν εἰς αὐτὸν τὴν ὁδόν. Ἀλλ' ὁ Σύλλας ἄλλους μὲν ἐκ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Κίννα καὶ τοῦ Μαρίου κατέστρεψε, τοὺς περισσοτέρους δὲ παρεπλάνησε προσελκύσας αὐτοὺς μὲ τὴν φήμην τῆς στρατηγικῆς του ἱκανότητος καὶ τῆς γενναιοδωρίας του καὶ ἔγινε κύριος τῆς Ῥώμης.

Μετὰ ταῦτα ὁ Σύλλας ἔγινεν ἀληθὴς μονάρχης εἰς τὴν Ῥώμην. Κατὰ πρῶτον ἐξεδικήθη τοὺς ἐχθρούς του. Πρὸς τοῦτο ἐδημοσίευσεν ἐπανειλημμένους καταλόγους αὐτῶν καὶ προσεκήρυξεν ἀμοιβὴν διὰ τοὺς φονεῖς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν, τὰς δὲ περιουσίας τῶν ἐπώλησεν εἰς δημοπρασίαν. Τὰ μέτρα ταῦτα ὠνομάσθησαν **προγραφαί**. Ἐπὶ ἑξ μῆνας οἱ στρατιῶται τοῦ Σύλλα ἔσφαζον καὶ διήρπαζον, οἱ δὲ φίλοι του ἠγόραζον εἰς εὐτελεῖς τιμὰς τὰς περιουσίας τῶν προγραφομένων.

Ἐπειτα ὁ Σύλλας ἀνακηρυχθεὶς ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἰσόβιος δικτάτωρ ἀναδιωργάνωσε τὸ πολίτευμα καὶ ἔκαμεν αὐτὸ τελείως ἀριστοκρατικόν. Ἐκαμε τὴν σύγκλητον κυρίαρχον τοῦ κράτους καὶ ἐστέρησε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου τῆς δυνάμεώς της. Ὡσαύτως ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοὺς δημάρχους τὸ δικαίωμα τῆς ἐνστάσεως καὶ ἀπὸ τοὺς ὑπάτους τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ καὶ ἔκαμεν αὐτοὺς ἀπλοῦς πολιτικοὺς ὑπαλλήλους. Τέλος ἀπέθεσε καὶ ὁ ἴδιος τὴν δικτατορίαν διὰ νὰ μὴ κατέχη θέσιν ἀντικειμένην εἰς τὸ

πολίτευμά του. Καὶ ὡς ἰδιώτης ὅμως μετὰ τοῦτο ἐξηκολούθει νὰ ἔχη εἰς χεῖράς του τὰ νήματα τῆς διοικήσεως.

Ἐν ἔτος μετὰ τὴν παραίτησίν του ὁ Σύλλας ἀπέθανε τὸ 78 π.Χ.

3. Πομπήιος καὶ Καῖσαρ.

Ὁ Σύλλας εἶχε πιστεύσει, ὅτι ἔθεσε πέρας εἰς τοὺς ἐμφυλίους πολέμους. Ἀλλ' ὅ,τι εἶχε πράξει, τὸ ἔπραξε μεταχειρισθεὶς τὴν βίαν. Κατέστρεψεν οὕτω τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν δύναμιν τῶν νόμων, τοὺς ὁποίους ἤθελε νὰ ἀναστηλώσῃ. Ἦτο λοιπὸν φυσικόν, κατὰ τὸ παράδειγμά του, πᾶς, ὅστις εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του στρατὸν νικητὴν, νὰ θελήσῃ νὰ κυβερνήσῃ τὴν Ῥώμην. Τὰ παρόμοια δὲ τῶν μερίδων παρεῖχον εὐλογον ἀφορμὴν. Τοῦτο καὶ συνέβη.

Ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα οἱ δημοκρατικοὶ με ἀρχηγὸν τὸν Λέπιδον συνήθροισαν ἔξω τῆς Ῥώμης στρατὸν καὶ ἀπήτησαν παρὰ τῆς συγκλήτου τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν δικαιωμάτων τῶν δημάρχων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σύγκλητος ἀνθίστατο, ὁ Λέπιδος ἐβάδισε πρὸς τὴν Ῥώμην. Ἡ σύγκλητος τότε ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τοῦ Πομπήιου, ὁ ὁποῖος καὶ ἐσταμάτησε τὸν Λέπιδον εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἀρεως. Ἀλλ' οὕτως ἡ Ῥώμη εἰς τὸν Πομπήιον εὗρε νέον κύριον.

Ὁ Πομπήιος. Ὁ Πομπήιος ἦτο πλούσιος, γενναῖος καὶ φιλόδοξος. Κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον μεταξὺ Μαρίου καὶ Σύλλα εἶχε ταχθῇ μὲ τὸ μέρος τοῦ Σύλλα καὶ εἶχεν ἀγωνισθῇ ἐπανειλημένως ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἐνεκα τούτου δὲ εἶχε λάβει παρὰ τοῦ Σύλλα τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ μεγάλου καὶ εἶχεν ἀποβῇ ἡ πρώτη προσωπικότης τῆς Ῥώμης μετὰ τὸν Σύλλαν.

Οὗτος λοιπόν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα, παρουσιάσθη ὑπερασπιστὴς τῆς συγκλήτου. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι καὶ ὡς στρατηγὸς καὶ ὡς πολιτικὸς ἦτο μέτριος, προσέτι δὲ εἶχε χαράκηρα ἀσταθῇ καὶ διὰ τοῦτο μετέβαλλε πολλάκις πολιτικὰ φρονήματα ἀποβλέπων εἰς τὸ ἀτομικόν του συμφέρον. Ἀλλὰ εἶχε τύχην ἔκτακτον. Ἐπεράτωσε τέσσαρας πολέμους, τοὺς ὁποίους ἄλλοι εἶχον ἐτοιμάσει, καὶ συνεσώρευσεν ἐκ τούτων ἄπειρα πλοῦτη καὶ θριάμβους.

Ὁ πόλεμος ἐναντίον τοῦ Σεργωρίου. Εἰς ἐκ τῶν ὑπαρχηγῶν τοῦ Μαρίου, ὁ Σεργώριος, μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Σύλλα

εἶχε καταφύγει μὲ πολλοὺς ὁπαδούς του εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἐκεῖ ἐκάλεισε τοὺς κατοίκους εἰς ἐλευθερίαν καὶ ἐσημάτισε ἰδιαίτερα κράτη. Κατήρτισε στρατὸν ἐξ ἐγχωρίων καὶ ἐκυβέρνησεν τὴν χώραν μὲ τὴν βοήθειαν συγγλήτου, ἡ ὁποία ἀπετελέσθη ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς Ῥωμαίους, οἱ ὅποιοι εἶχον προγραφῇ ὑπὸ τοῦ Σύλλα καὶ εἶχον καταφύγει εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

Ἐναντίον τοῦ Σερτωρίου εἶχε σταλῇ ῥωμαϊκὸς στρατός, ὁ ὁποῖος ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἠγωνίζετο πρὸς αὐτόν. Τώρα ἡ σύγκλητος ἀνέθεσεν εἰς τὸν Πομπήιον τὸν πόλεμον τοῦτον. Ἀλλὰ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον οἱ Ἰσπανοί, δυσαρεστημένοι ἐκ τῆς ἀσυντηρότητος τοῦ Σερτωρίου ἐδολοφόνησαν αὐτόν. Ὡς ἦτο φυσικὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σερτωρίου, ὁ στρατὸς αὐτοῦ διεσκορπίσθη, ὁ δὲ Πομπήιος ἐκέρδισεν εὐκόλον θρίαμβον (72).

Ὁ δουλικὸς πόλεμος. Δύο φορὰς μέχρι τοῦδε (135 καὶ 103) οἱ δοῦλοι εἰς τὴν Σικελίαν, ἔνεκα τῆς κακῆς πρὸς αὐτοὺς συμπεριφορᾶς, εἶχον ἐπαναστατήσῃ καὶ παρέστη ἀνάγκη νὰ σταλοῦν ῥωμαϊκὰ στρατεύματα διὰ νὰ τοὺς ὑποτάξουν. Τὸ 73 ἤρχισεν ὁμοία ἐπανάστασις τῶν δούλων καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Θρακικοῦ Σπαρτάκου. Ἡ καθυπόταξις αὐτῶν εἶχεν ἀνατεθῇ εἰς τὸν Κράσσον ἓνα τῶν στρατηγῶν τοῦ Σύλλα, ὁ ὁποῖος εἶχε γίνῃ πλουσιώτατος ἀγοράζων τὰς περιουσίας τῶν προγεγραμμένων. Ὁ Κράσσος ἐνίκησε καὶ διεσκόρπισε τοὺς δούλους.

Ὁ Πομπήιος ἐπανήρχετο τότε ἐκ τῆς Ἰσπανίας μὲ τὸν στρατὸν του. Καθ' ὁδὸν δὲ συνήντησεν ἓν μέρος ἐκ τῶν ἤδη ἡττηθέντων καὶ ἀπομακρυνομένων ἐκ τῆς Ρώμης δούλων, τοὺς ὁποίους κατέσφαξεν. Ἐσπευσε λοιπὸν νὰ γράψῃ εἰς τὴν σύγκλητον, ὅτι εἶχε μὲν νικήσῃ ὁ Κράσσος τοὺς δούλους, αὐτὸς ὅμως ἀπέσπασε τὰς ρίζας τοῦ πολέμου (71).

Πομπήιος καὶ Κράσσος. Ἐκ τῆς καταστολῆς τῆς στάσεως τῶν δούλων ἡ Ρώμη ἀνέπνευσεν. Ἀλλ' εἰς τὴν Ἰταλίαν ἤδη ὑπῆρχον δύο στρατηγοὶ νικηταί. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἦτο ἐτοιμὸς νὰ ἐκραγῇ, ἐὰν αἱ φιλοδοξίαι τῶν δύο στρατηγῶν συνεχροῦντο. Ἀλλὰ προελήφθη. Ὁ Πομπήιος καὶ ὁ Κράσσος συνεννοήθησαν καὶ ἐγίναν καὶ οἱ δύο ὕπατοι (70). Ὁ Πομπήιος ἐν συμφωνίᾳ μὲ τὸν Κράσσον ἐγκατέλειπε τὴν ἀριστοκρατικὴν μερίδα καὶ ἐτάχθη μὲ τὴν δημοτικὴν. Κατήργησε τοὺς νόμους τοῦ Σύλλα καὶ ἐπανεφερε τὴν ἰσχὺν τῶν δημάρχων. Ἡ σύγκλητος ἐδέχθη τὰ πάντα διότι οἱ στρατοὶ τῶν ὑπάτων ἐστρατοπέδευον πρὸ τῶν τευχῶν τῆς Ρώμης.

Ὁ πειρατικὸς πόλεμος. Οἱ δῆμαρχοι ἀνταμείβοντες τὸν Πομπήιον ἐνήργησαν νὰ δοθοῦν εἰς αὐτὸν 50 πλοῖα καὶ 120 χιλ. ἄνδρες διὰ νὰ καθαρῶσιν τὴν Μεσόγειον ἀπὸ τοὺς πειρατάς, οἱ ὅποιοι ἐλυμαίνοντο αὐτὴν ἀπὸ τὰ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ὁρμητήριά των. Ὁ Πομπήιος κατώρθωσεν ἐντὸς τριῶν ἐτῶν νὰ καταστρέψῃ αὐτοὺς (67).

Ἐπὶ τοῦ πειρατικοῦ αὐτοῦ πολέμου κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἡ Κρήτη, διότι οἱ κάτοικοι αὐτῆς συνέπραττον μὲ τοὺς πειρατάς.

Β' Μιθριδατικὸς πόλεμος. Μετὰ τὸ πέρας τοῦ πειρατικοῦ πολέμου οἱ Ῥωμαῖοι ἀνέθεσαν εἰς τὸν Πομπήιον νὰ εἰρηνεύσῃ καὶ τὴν Ἀσίαν.

Ὁ Μιθριδάτης μετὰ τὴν συνθήκην, τὴν ὁποίαν εἶχε κάμει μὲ τὸν Σύλλαν δὲν ἡσύχασεν. Ἐσχημάτισε νέον στρατόν, κατέκτησεν ἐκ νέου τὰ μικρὰ βασίλεια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ προσέβαλε τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἀσίας. Οἱ Ῥωμαῖοι τότε ἔπεμψαν ἐναντίον του τὸν Λούκουλλον (71). Οὗτος κατενίκησεν ἐπανειλημμένως τὸν Μιθριδάτην, ἔγινε κύριος τοῦ κράτους του καὶ κατόπιν ἐνίκησε καὶ τὸν γαμβρόν του Τιγράνην βασιλέα τῆς Ἀρμενίας, εἰς τὸν ὅποιον εἶχε καταφύγει ὁ Μιθριδάτης. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ Λούκουλλος, ἐπειδὴ χάριν τῆς πειθαρχίας δὲν ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς στρατιώτας νὰ λεηλατοῦν τὰς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, ἐσυκοφαντήθη εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἀνεκλήθη. Ἐκ τούτου δὲ ἐπωφεληθεὶς ὁ Μιθριδάτης ἀνέκτησε τὸ βασίλειόν του. Τότε ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀσίαν ὁ Πομπήιος (66).

Τὸ ἔργον τοῦ Πομπηίου ὑπῆρξεν εὐκόλον, διότι ὁ Λούκουλλος εἶχε συντρίψει τὰς δυνάμεις τῶν δύο βασιλέων. Ὁ Μιθριδάτης κατενικήθη καὶ ἔφυγεν εἰς τὴν Κολχίδα, ὅπου ηὔτοκτόνησεν, ὁ δὲ Τιγράνης ἐζήτησεν εἰρήνην.

Μετὰ ταῦτα ὁ Πομπήιος ἐτακτοποίησε τὰ πράγματα τῆς Ἀσίας ὥς ἐξῆς. Τὸ βασίλειον τῆς Συρίας μετέβαλεν εἰς ἐπαρχίαν Ῥωμαϊκὴν. Ὡσαύτως ἐκ τῶν βασιλείων τοῦ Πόντου καὶ τῆς Βιθυνίας ἀπῆρτισεν ἄλλην ἐπαρχίαν. Εἰς τὴν λοιπὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐπᾶνέφερε τοὺς μικροὺς βασιλεῖς συμμάχους τῆς Ῥώμης. Μόνον οἱ Ἰουδαῖοι ἀντεστάθησαν, ἀλλ' ὁ Πομπήιος ἐκυρίευσεν τὴν Ἱερουσαλὴμ. Οὕτως ὅριον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἔγινεν ὁ Εὐφράτης.

Ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα. Ὁ Κατιλίνας ἦτο εὐγενής, φιλόδοξος, φιλήδονος καὶ ἀνήθικος. Οὗτος ἐπειδὴ ἦτο κατάχρεος

ἐκ τῶν ἀσωτειῶν του ἐπεχείρησε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους διὰ στάσεως νὰ γίνῃ κύριος τῆς Ρώμης, διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ὁρᾶξεις του. Ὁργάνωσε λοιπὸν συνωμοσίαν, ἥ ὁποία δεικνύει τὴν τότε ἀποσύνθεσιν τῆς Ρώμης. Εἰς τὴν συνωμοσίαν ἔλαβον μέρος πλείστοι εὐγενεῖς ὅμοιοι μὲ τὸν Κατιλίαν καὶ πολλοὶ δυσαρεστημένοι μὲ τὴν τότε κατάστασιν, ὅπως οἱ παλαιοὶ στρατιῶται τοῦ Σύλλα καὶ οἱ ἀπόγονοι τῶν προγραφέντων, οἱ ὁποῖοι ἐστερήθησαν τὰς περιουσίας των.

Εἰς ἐκ τῶν ὑπάτων ἦτο τότε ὁ ῥήτωρ Κικέρων. Οὗτος μαθὼν τὰ τῆς συνωμοσίας ἔσωσε τὴν πόλιν μὲ τὸ σθένος, τὸ ὁποῖον ἐπέδειξε. Πρῶτον ἐνήργησε τὴν σύλληψιν καὶ τὴν θανάτωσιν τῶν ἀρχηγῶν τῆς συνωμοσίας ἐκτὸς τοῦ Κατιλίαν, ὁ ὁποῖος εἶχε φύγει ἐκ τῆς Ρώμης. Ἐπειτα ἀπέστειλεν ἐναντίον τοῦ Κατιλίαν στρατόν. Παρὰ τὴν Πιστωρίαν τῆς Τυρρηνίας τὰ μὲν στίφη τοῦ Κατιλίαν ἐνίκηθησαν, αὐτὸς δὲ ἐφρονεύθη (63).

Ὁ Κικέρων ὠνομάσθη ὑπὸ τῆς συγκλήτου πατὴρ τῆς πατρίδος.

Ὁ Καῖσαρ καὶ ἡ πρώτη τριαρχία. Ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίαν εἶχε κατασταλῇ, ὅταν ὁ Πομπήιος ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Ἀσίας. Οὗτος μεθυσμένος ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν του διέλυσε τὸν στρατόν του. Ἀμέσως ὅμως ἐνόησε πόσον μέγα σφάλμα διέπραξεν. Ἡ σύγκλητος ἠρνήθη νὰ ἐπικυρώσῃ συνολικῶς τὰ ὑπ' αὐτοῦ πεπραγμένα ἐν Ἀσίᾳ. Δυσαρεστημένος λοιπὸν ἐκ τούτου ὁ Πομπήιος ἀπεφάσισε νὰ συνεννοηθῇ μὲ τὸν παλαιόν του σύντροφον Κράσσον, ἐπίσης δυσαρεστημένον κατὰ τῆς συγκλήτου, διὰ νὰ γίνουν κύριοι τῆς πολιτείας. Ἡ συνεννόησις ἔγινε τῇ ἐπεμβάσει ἑνὸς νέου φιλοδόξου, τοῦ Καίσαρος.

Ὁ Γάιος Ἰούλιος Καῖσαρ ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ Μαρίου καὶ γαμβρὸς τοῦ Κίννα, εἶχε δὲ γίνεи ἤδη δημοφιλὴς διὰ τὴν ἐλευθεριότητά του καὶ εἶχεν ἐκλεχθῇ μέγιστος ἀρχιερεὺς. Τώρα ἐπεξήτει τὴν ὑπατείαν.

Ὁ Πομπήιος λοιπόν, ὁ Κράσσος καὶ ὁ Καῖσαρ συνεφώνησαν νὰ γίνουν κύριοι τῆς Ρώμης καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπετέλεσαν ἑταιρείαν, ἥ ὁποία ὠνομάσθη *τριαρχία*. Κατὰ τὰ συμφωνηθέντα δὲ ὁ Καῖσαρ ἔγινεν ὕπατος (59), αἱ πράξεις τοῦ Πομπηίου ἐπεκυρώθησαν καὶ ὁ Κράσσος ἀνέλαβε τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Πάρθων. Διὰ νὰ προσελκύσουν τὴν εὐνοίαν τοῦ λαοῦ ἐψήφισαν ἀγροτικὸν νόμον, διὰ τοῦ ὁποίου παρεχωροῦντο γαῖαι εἰς ὅλους τοὺς πολίτας, ὅσοι εἶχον τρία τέκνα. Ἡ σύγκλητος ἐπεχείρησε νὰ

ἀντισταθῇ εἰς ὅλα αὐτά, ἀλλ' ἀπέτυχεν, ὁ δὲ εὐγλωττότερος ὑπε-
ρασπιστὴς τῆς Κικέρων ἐστάλη εἰς ἑξορίαν. Μετὰ ταῦτα ὁ μὲν
Κράσσος ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου πολεμῶν πρὸς τοὺς Πάρ-
θους ἐφρονεῦθη (53). Ὁ Πομπήιος ὠνομάσθη ἀρχηγὸς τοῦ ἐν
Ἰσπανίᾳ στρατοῦ, ἀλλὰ δὲν ἀφῆκε τὴν Ῥώμην. Ὁ δὲ Καῖσαρ
μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀρχῆς του ἐξήτησε τὴν διοίκησιν τῆς ἐντεῦθεν
τῶν Ἀλπεων Γαλατίας. Εἰς αὐτὴν ἡ σύγκλητος ἐπρόσθεσε καὶ
τὴν πέραν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ καταπολε-
μήσῃ τοὺς Γαλάτας.

Ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν Γαλατίαν ἐθεμελίωσε τὴν στρατιωτικὴν του
δόξαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ κατέχει ἴσην θέσιν μὲ τὸν
Ἀλέξανδρον καὶ τὸν Ἀννίβαν. Κατῴρθωσε πολεμῶν ἐπὶ 8 ἔτη
(58—51) νὰ ὑποτάξῃ ὅλην τὴν Γαλατίαν καὶ νὰ προσθέσῃ αὐτὴν
εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος. Στρατιώτης ἀτρόμητος, ἐβάδιζε πάντοτε
ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ στρατοῦ του. Προικισμένος δὲ μὲ μεγάλην δυνά-
μειαν καὶ ἀποφασιστικότητα ἐγνώριζε νὰ λαμβάνῃ τὰς καλυτέρας
θέσεις διὰ νὰ νικᾷ μὲ τὴν στρατιωτικὴν τακτικὴν καὶ τὴν πειθαρχί-
αν τῶν Ῥωμαίων τὸν ἥρωισμόν τῶν Γαλατῶν.

Ὁ ὀκταετὴς οὗτος πόλεμος τοῦ Καίσαρος ἔχει καὶ παγκόσμιον
σημασίαν. Δι' αὐτοῦ ὄχι μόνον προσετέθη εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κρά-
τος ὁλόκληρον ἔθνος, τὸ τῶν Κελτῶν, τὸ ὁποῖον ὀλίγον κατ' ὀλί-
γον ἐξελατίνισθη, ἀλλὰ καὶ ἠνοιχθῇ ἡ ὁδός, διὰ τῆς ὁποίας διε-
δόθη ὁ ἐλληνορωμαϊκὸς πολιτισμὸς εἰς τὴν Γαλλίαν, τὴν Βρετ-
τανίαν καὶ Γερμανίαν.

Σύγχρονοις Πομπηίου καὶ Καίσαρος. Ὁ Πομπήιος, μεί-
νας μόνος εἰς τὴν Ῥώμην, κατῴρθωσε νὰ συνεννοηθῇ καὶ πάλιν
μὲ τὴν σύγκλητον καὶ νὰ ἐκλεχθῇ μόνος ὕπατος μὲ πλήρη ἐξου-
σίαν. Ἀφ' οὗ δὲ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐγίνε κύριος τῆς Ῥώμης,
ἐνόμισεν ὅτι δὲν εἶχε πλέον ἀνάγκην τοῦ Καίσαρος. Ὅτε λοιπὸν
ὁ Καῖσαρ νικητὴς τῶν Γαλατῶν ἠθέλησε νὰ ἔλθῃ εἰς Ῥώμην
διὰ νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἐπικύρωσιν τῶν πράξεών του καὶ ζητήσῃ
τὴν ὑπατείαν, ὁ Πομπήιος ἐπεχείρησε νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὰ σχέ-
διά του. Τῇ ἐνεργείᾳ του ἡ σύγκλητος παρηγγεῖλεν εἰς τὸν Καί-
σαρα νὰ διαλύσῃ τὸν στρατὸν του. Ὁ Καῖσαρ, ὁ ὁποῖος ἐστρα-
τοπέδευεν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Ῥουβίκωνος, ὁρίου τῆς ἐν-
τεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίας, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτύχῃ διὰ τῶν
ὅπλων ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν ἠδύνατο νὰ κερδίσῃ διὰ τῶν νομίμων
μέσων. Διέβη τὸν Ῥουβίκωνα καὶ ἐβάδισε κατὰ τῆς Ῥώμης (49).

Ὁ ἀγὼν δὲν ἦτο πλέον μεταξὺ δύο μερίδων, ἀλλὰ μεταξὺ δύο ἀνθρώπων. Ὁ Πομπήιος, τοῦ ὁποίου ὁ στρατὸς εὗρίσκετο εἰς τὴν Ἰσπανίαν, δὲν εἶχε τι νὰ ἀντιτάξῃ εἰς τοὺς ἡσχημένους στρατοὺς τοῦ Καίσαρος. Ἐφυγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ σύγκλητος, φοβουμένη τὸν νικητὴν, ἠκολούθησε τὸν Πομπήιον. Χωρὶς νὰ χάσῃ καιρὸν ὁ Καῖσαρ, ἀφ' οὗ ἐπανέφερεν εἰς τὴν Ῥώμην τὴν τάξιν, σπεύδει εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἵνα, ὥς εἶπε, πολεμήσῃ στρατὸν χωρὶς στρατηγόν. Ἐκεῖ ἐντὸς 40 ἡμερῶν νικᾷ καὶ διασκορπίζει τοὺς στρατοὺς τοῦ Πομπηίου καὶ ὑποτάσσει ὅλην τὴν Ἰσπανίαν. Ἐπειτα κυριεύει κατόπιν λαμπρᾶς πολιορκίας τὴν Μασσαλίαν. Ἐπειτα διελθὼν τὴν Ἀδριατικὴν ἐν πλήρει χειμῶνι σπεύδει εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸς συνάντησιν τοῦ Πομπηίου.

Μὲ τὸν Πομπήιον συνεκρούσθη ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν Φάρσαλον τῆς Θεσσαλίας (48). Ἐκεῖ ὁ μὲν στρατὸς τοῦ Πομπηίου κατεστράφη καθ' ὁλοκληρίαν, αὐτὸς δὲ ἔφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐδῶ κατὰ τὴν ἀποβίβασίν του ἐδολοφονήθη κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου θέλοντος νὰ περιποιηθῇ τὸν νικητὴν.

Πρὶν ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ῥώμην ὁ Καῖσαρ ἠθέλησε νὰ εἰρηνεύσῃ ὅλας τὰς χώρας, ὅπου ὑπῆρχον στρατοὶ ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Πομπήιον. Κατὰ πρῶτον ἐπορεύθη εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐκεῖ ὁ Καῖσαρ δελεασθεὶς ἀπὸ τὰ θέλητρά τῆς ἀδελφῆς τοῦ βασιλέως Κλεοπάτρας διέταξε νὰ συμβασιλεύσῃ καὶ αὕτη μὲ τὸν ἀδελφόν. Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ βασιλέως ὅμως τότε ἐξηγέρθησαν ἐναντίον του καὶ ὁ Καῖσαρ εὗρέθη πολιορκημένος εἰς τὰ ἀνάκτορα τῆς Ἀλεξανδρείας μὲ τὸν ὀλίγον στρατὸν του. Κατὰ τὴν πολιορκίαν αὐτὴν ἐκῆν καὶ ἡ περίφημος βιβλιοθήκη τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἐκ τῆς πολιορκίας ὁ Καῖσαρ ἐσώθη μόνον, ὅταν ἦλθεν εἰς αὐτὸν βοήθεια ἐκ τῆς Ἀσίας. Τότε ἐπετέθη κατὰ τῶν Αἰγυπτίων ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ ἀνεβίβασεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἀλεξανδρείας τὴν Κλεοπάτραν.

Μετὰ τοῦτο ὁ Καῖσαρ ἐπορεύθη εἰς τὴν Ἀσίαν. Ὁ Φαρνάκης ὁ υἱὸς τοῦ Μιθριδάτου, ἐπωφελούμενος ἐκ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, εἶχε κατακτήσει τὸν Πόντον καὶ εἶχεν εἰσδύσει εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Τὸν ἐναντίον αὐτοῦ πόλεμον ὁ Καῖσαρ ἐπεράτωσεν εἰς πέντε ἡμέρας, ἔγραψε δὲ περὶ αὐτοῦ εἰς τινὰ φίλον του τὸ περίφημον «ἦλθον, εἶδον, ἐνίκησα».

Μετὰ ταῦτα ὁ Καῖσαρ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην. Ἀφ' οὗ δὲ ἐτακτοποίησε τὰ ἐκεῖ πράγματα, ἐγράφη πρὸς τὴν Ἀφρικὴν, ὅπου Ἀντ. Χωραφά - Ἀντ. Σακελλαρίου, Ἱστορία Γ' Γυμν. ἔκδ. 1η 2

στρατηγοὶ τοῦ Πομπηίου, βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Νουμιδίας Ἰόβα, εἶχον συναθροίσει μεγάλα στρατεύματα. Ἐκεῖ κατετρόπωσεν αὐτοὺς παρὰ τὴν Θάψον (46). Τέλος τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐτράπη εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἐκεῖ εἶχον συναθροισθῇ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν υἱῶν τοῦ Πομπηίου, Γναίου καὶ Σέξτου, τὰ λείψανα τῶν πομπηιανῶν. Κατετρόπωσε δὲ ταῦτα παρὰ τὴν Μούνδαν.

Δικτατωρία τοῦ Καίσαρος. Κύριος τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ κόσμου ἤδη ὁ Καῖσαρ, ὠνομάσθη, ὥς ὁ Σύλλας προηγουμένως, ἰσόβιος δικτάτωρ (46). Συγκεντρώσας δὲ εἰς ἑαυτὸν ὅλας τὰς μεγά-

Εἰς. 1. Ὁ Καῖσαρ.

λας ἀρχάς, ἐγένινεν ἀληθὴς βασιλεὺς χωρὶς νὰ ἔχῃ τὸ ὄνομα. Αἱ διαταγαὶ του εἶχον ἰσχὴν νόμου. Ἡ σύγκλητος περιορίσθη εἰς τὸ νὰ εἶναι, ὅπως ἐπὶ τῆς βασιλείας, ἀπλοῦν συμβουλευτικὸν σῶμα, ἠνυξήθη δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν συγκλητικῶν δι' ἑκατὸν ἐπαρχιωτῶν.

Ὁ Καῖσαρ κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀρχῆς του ἐφρόντισε νὰ ἀ-

ποκαταστήσῃ τὴν ἡσυχίαν τοῦ κράτους. Ἀπῆλλαξε τὴν πόλιν ἀπὸ τὸ πλῆθος, τὸ ὅποιον συνεσωρεύθη ἐκεῖ, μοιράζων γαίαν καὶ ἰδρῶν ἀποικίας. Εἰσήγαγε προσέτι περισσοτέραν δικαιοσύνην εἰς τὴν διοίκησιν καὶ περιώρισε τὰς καταχρήσεις τῶν δημοσιω-
νῶν. Τέλος μετερρῦθμισε τὸ ἡμερολόγιον τῇ βοηθείᾳ τοῦ ἐξ Αἰ-
γύπτου Ἑλληνος Σωσιγένους. Ἐν ᾧ πρὶν τοῦτο εἶχε μῆνας σε-
ληνιακούς, τώρα ἔκαμεν αὐτὸ ἡλιακόν. Τὸ ἡμερολόγιον τοῦτο
ὠνομάσθη πρὸς τιμὴν τοῦ Καίσαρος **Ἰουλιανόν**. Διὰ τὸν αὐτὸν
λόγον ὠνομάσθη καὶ ὁ πέμπτος μὴν τοῦ ἔτους **Ἰούλιος**.

Ἡ δεσποτεία τοῦ Καίσαρος ὑπῆρξε πολὺ εὐπρόσδεκτος εἰς
τὸν λαὸν ἔνεκα τῆς γλυκύτητος τοῦ χαρακτῆρός του. Καὶ αὐτοὺς
τοὺς ἀρχαίους ἐχθροὺς του, ὅσοι ὑπετάχθησαν, ἐσυγχώρησε καὶ
ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς δημοσίας θέσεις. Ἦτο ἐν γένει ὁ Καῖσαρ δε-
σπότης εὐεργετικός. Ἀλλ' εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν εὐγενῶν ἦτο
τύραννος. Οὗτοι λοιπὸν ἔκαμαν συνωμοσίαν διὰ νὰ τὸν φονεύ-
σουν. Ἀρχηγὸς τῶν συνωμοτῶν ἔγινεν ὁ Βροῦτος, ἀνὴρ ἐνάρετος
καὶ ἀκέραιος καὶ μάλιστα ὑποχρεωμένος εἰς τὸν Καῖσαρα, διότι
τὸν εἶχε μεταχειρισθῇ ὡς υἱὸν του. Κατὰ τὴν ὥρισμένην ἡμέραν
οἱ συνωμόται περιεστοίχισαν τὸν Καῖσαρα μόλις μετέβη εἰς τὸ
βουλευτήριον καὶ ἤρχισαν νὰ τὸν κτυποῦν μὲ τὰ ἐγχειρίδια. Ὁ
Καῖσαρ ἔπ' ὀλίγον ἡμύνθη. Ὅταν ὅμως εἶδε μεταξὺ τῶν συνω-
μοτῶν καὶ τὸν Βροῦτον, εἶπε τὸ περίφημον «καὶ σὺ Βροῦτε;»
ἐκαλύφθη μὲ τὴν τήβεννον καὶ ἔπεσε νεκρὸς (44).

4. Ὀκταβιανὸς καὶ Ἀντώνιος.

Ἡ δευτέρα τριαρχία. Ὁ θάνατος τοῦ Καίσαρος ἔθρυνε τὴν
Ῥώμην εἰς μεγάλην σύγχυσιν. Οἱ δολοφόνοι τοῦ δικτάτωρος ἤθε-
λον νὰ ἐπαναφέρουν τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα. Μετὰ τὸ ἐγκλημα
ἐξῆλθον ἐκ τῆς συγκλήτου καὶ ἐκάλεσαν τὸν λαὸν εἰς ἐλευθερίαν.
Ἀλλ' ὁ λαὸς ἦτο κουρασμένος ἐκ τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ τῆς
ἀναρχίας. Ἐπομένως ἦτο εὐχαριστημένος μὲ τὴν κυβέρνησιν τοῦ
Καίσαρος, ἡ ὁποία εἶχε φέρει εἰς τὴν Ῥώμην τὴν τάξιν καὶ τὴν
εὐτυχίαν. Διὰ τοῦτο ὄχι μόνον ἠδιαφόρησεν εἰς τὸ κήρυγμα τῶν
συνωμοτῶν, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀπέκρυπτε τὴν λύπην του διὰ τὴν δο-
λοφονίαν τοῦ δικτάτωρος. Ἐξ ἄλλου καὶ οἱ συγκλητικοὶ ἦσαν δι-
στακτικοί. Ἐφοβοῦντο τὴν ἐμφάνισιν νέου τυράννου. Καὶ ὄντως
αὕτη δὲν ἐβράδυνεν. Ἀρχαῖός τις ἀξιωματικὸς τοῦ Καίσαρος, τότε

δὲ ὑπατος, ὁ Μάρκος Ἀντώνιος, ἠθέλησε νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς περυσιάσεως.

Ἀλλὰ τὰ σχέδια τοῦ Ἀντωνίου ἐταράχθησαν ἐκ τῆς ἀφίξεως εἰς τὴν Ῥώμην τοῦ Ὀκταβιανοῦ, ἀνεψιοῦ καὶ θετοῦ υἱοῦ τοῦ Καίσαρος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν θάνατον τοῦ θείου του εὗρίσκετο χάριν σπουδῶν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὁ Ὀκταβιανὸς ἦτο νεανίας 19 ἐτῶν, μικρὸς τὸ ἀνάστημα, ἀσθενικὸς καὶ δειλός. Ἀλλ' ὅμως ὑπὸ τὸν ἑξωτερικῶς καχεκτικὸν τοῦτον ἄνδρα ἐκρύπτετο μέγας καὶ τολμηρὸς πολιτικός. Κατ' ἀρχὰς ἐκολάκευσε τὴν σύγκλητον καὶ πωλήσας τὰ κτήματά του διεμοίρασεν εἰς τοὺς παλαιοὺς στρατιώτας τοῦ Καίσαρος καὶ εἰς τὸ πλῆθος τὰ κληροδοτήματα, τὰ ὁποῖα ἄφηνεν εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς διαθήκης του ὁ Καίσαρ. Ἡ σύγκλητος ἐπίστευσεν ὅτι εὗρεν εἰς αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος θὰ ἀπῆλ-
λασεν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ Ἀντωνίου. Ὁ τελευταῖος οὗτος εἶχεν ἀναχωρήσει ἐκ τῆς Ῥώμης πρὸς καταδίωξιν τῶν συνωμοτῶν. Ἐκῆ-
ρυξε λοιπὸν ἡ σύγκλητος τὸν Ἀντώνιον ἐκτὸς νόμου καὶ ἀνέθεσεν
εἰς τὸν Ὀκταβιανὸν τὴν καταπολέμησιν αὐτοῦ.

Ὁ Ὀκταβιανὸς ἐνίκησε τὸν Ἀντώνιον. Οὗτος δὲ κατέφυγε πρὸς τὸν Λέπιδον, τὸν διοικητὴν τῆς Γαλατίας. Κατόπιν ὅμως ὁ Ὀκταβιανὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος κατενόησαν, ὅτι εἶναι συμφέρον καὶ τῶν δύο νὰ συνενωθοῦν ἐναντίον τῆς συγκλήτου, ἡ ὁποία ἡνῶει τοὺς δολοφόνους τοῦ Καίσαρος. Τῇ μεσολαβήσει λοιπὸν τοῦ Λεπίδου ἵδρυσαν μὲ αὐτὸν διὰ πέντε ἔτη τὴν δευτέραν τριαρχίαν καὶ ἐμοίρασαν μεταξύ των τὰς ἐπαρχίας.

Πρῶτον ἔργον τῶν τριαρχῶν ἦτο ἡ προγραφή τῶν ἐχθρῶν τῶν. Ἐφονεύθησαν 800 συγκλητικοὶ καὶ 2 χιλ. ἱππεῖς. Μετὰ τὰς σφαγὰς ὁ Ὀκταβιανὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος διηυθύνθησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ προσέβαλον τὸν στρατὸν, τὸν ὁποῖον εἶχον ση-
ματίσει ἐκεῖ οἱ συνωμόται Κάσσιος καὶ Βρούτος. Τοὺς κατενίκη-
σαν δὲ εἰς διήμερον μάχην παρὰ τοὺς Φιλίππους, μετὰ τὴν ὁποίαν ὁ Βρούτος ἠτοκτόνησε (42).

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀντώνιος ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν διὰ νὰ τιμωρήσῃ τὴν Αἴγυπτον, ἡ ὁποία εἶχε βοηθήσει τὸν Βρούτον. Ἀλλὰ δελεασθεὶς ἀπὸ τὰ θέληττα τῆς βασιλίσσης Κλεοπάτρας, ἐλησμόνησε τὰ καθήκοντά του εἰς τὰς ἡδονάς. Ὁ Ὀκταβιανὸς ἀνέλαβε νὰ εἰρηνεύσῃ τὴν Δύσιν καὶ ὑπέταξε τὸν Σέξτον Πομπήιον, υἱὸν τοῦ μεγάλου Πομπηίου, ὁ ὁποῖος κατέχων τὴν Σικε-

λίαν εἶχε καταρτίσει ἰσχυρὸν στόλον καὶ εἶχε γίνεи κύριος τῆς Μεσογείου.

Σύγκρουσις Ἀντωνίου καὶ Ὀκταβιανοῦ. Ὁ Λέπιδος, ὁ τρίτος τρίαρχος, εἰς ὅλα αὐτὰ δὲν ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος. Ἐπὶ τέλους μάλιστα ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ Ὀκταβιανοῦ νὰ καταθέσῃ τὴν ἀρχὴν καὶ νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως. Ὡστε ἐν ἐνεργείᾳ παρέμειναν οἱ δύο φίλαρχοι. Ἀλλ' ὁ εἷς ἐκ τῶν δύο ἔπρεπε νὰ λείψῃ καὶ οὗτος ὑπῆρξεν ὁ Ἀντώνιος.

Ὁ Ἀντώνιος διαμένων εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν εἶχε σκεφθῇ νὰ ἰδρύσῃ αὐτοκρατορίαν ἀνατολικὴν πρὸς ὠφέλειαν τῆς Κλεοπάτρας καὶ νὰ χαρίσῃ εἰς τοὺς υἱοὺς τῆς βασιλεία ἀσιατικά. Τὴν διαγωγὴν τοῦ Ἀντωνίου αὐτὴν ὁ Ὀκταβιανὸς μετεχειρίσθη ἐπιτηδεῖως διὰ νὰ ἐξεγείρῃ ἐναντίον του τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Ῥωμαίων. Ἐνήργησε λοιπὸν νὰ ἀποφασισθῇ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Κλεοπάτρας.

Ὁ Ἀντώνιος καὶ ἡ Κλεοπάτρα τότε συνήθροισαν πολὺν στρατὸν καὶ στόλον καὶ ἔσπευσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ περιμένουν ἐκεῖ τὸν Ὀκταβιανόν. Παρὰ τὸ Ἀκτιον εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου συνηντήθησαν οἱ στόλοι τῶν δύο ἀντιπάλων. Κατὰ τὴν σύγκρουσιν ὁ στόλος τοῦ Ἀντωνίου ἐνίκηθη καὶ ἡ Κλεοπάτρα ἐτράπη εἰς φυγὴν συμπαράσφουσα καὶ τὸν Ἀντώνιον (31). Ὁ Ὀκταβιανὸς τοὺς κατεδίωξεν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐνίκησε τὸν Ἀντώνιον παρὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Μετὰ τοῦτο ὁ Ἀντώνιος ἠτύοκτόνησεν. Ἡ Κλεοπάτρα ἐπεχείρησε νὰ σαγηνεύσῃ καὶ τὸν Ὀκταβιανόν, ἀλλὰ μὴ δυνηθεῖσα ἐμειμήθη τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀντωνίου.

Ὁ Ὀκταβιανός, ἀφ' οὗ ἔκαμε τὴν Αἴγυπτον ἐπαρχίαν ῥωμαϊκὴν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην μόνος κύριος τοῦ κόσμου. Ἡ δημοκρατία εἰς τὴν Ῥώμην εἶχε λήξει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

1. Ὀκταβιανὸς Αὐγούστος

Ὁ Ὀκταβιανός, ἀφ' οὗ ἔγινε κύριος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, δὲν ἠθέλησε νὰ λάβῃ τὸν τίτλον τοῦ δικτάτορος διὰ νὰ μὴ ἐξεγείρῃ τὰ μίση, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἐξεγείρῃ ὁ Καῖσαρ. Ἐλαβεν ὅμως πολλοὺς ἄλλους τίτλους, μὲ τοὺς ὁποίους συνεκέντρωσεν ὅλας τὰς ἐξουσίας. Ὁ πρῶτος τῶν τίτλων τούτων ἦτο ὁ τοῦ **αὐτοκρά-**

Εἰκ. 2. Ὁ Αὐγούστος.

τορος, ὁ ὁποῖος ἐδείκνυε τὴν καταγωγὴν τῆς δυνάμεώς του, διότι οὕτως ὠνομάζοντο ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν οἱ νικηταὶ στρατηγοί. Ἐκτὸς τούτου εἶχε τὸν τίτλον τοῦ **δημάρχου**, ὁ ὁποῖος ἔκαμνεν αὐτὸν ἀπαραβίαστον, τὸν τοῦ **τιμητοῦ** καὶ κατόπιν τοῦ **ἐπόπτου** τῶν ἡθῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπέτρεπον εἰς αὐτὸν νὰ ἐκλέγῃ τοὺς συγ-

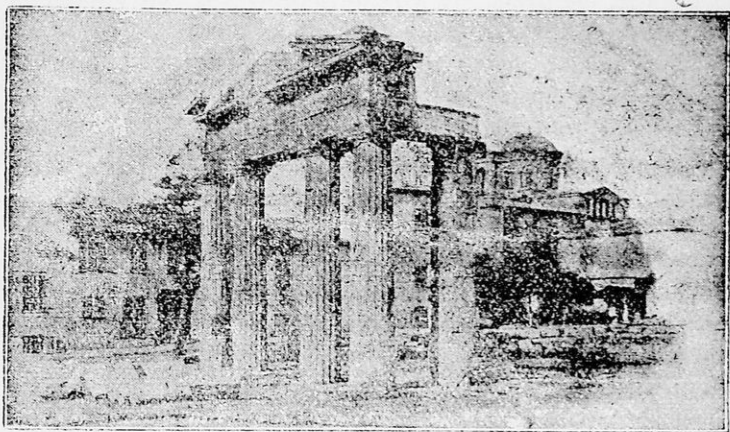
κλητικούς καὶ νὰ ἐπαρτυρῇ ἐπὶ τῶν ἡθῶν τῶν πολιτῶν, τὸν τοῦ **προκρίτου τῆς συγκλήτου**, ὁ ὁποῖος ἔκαμινεν αὐτὸν κύριον τῶν διασκέψεων αὐτῆς καὶ τὸν τοῦ **μεγάλου ἀρχιερέως**, ὁ ὁποῖος ἔκαμινεν αὐτὸν ἀρχηγὸν τῆς θρησκείας. Τέλος προσέλαβε καὶ νέον τίτλον, τὸν τοῦ **Αὐγούστου** (=σεβαστοῦ), ὁ ὁποῖος ἔδιδεν εἰς αὐτὸν ἱερὸν χαρακτῆρα.

Ὁ Αὐγούστος λοιπὸν εἶχεν ἀπόλυτον ἐξουσίαν. Ἀλλὰ ὅλαι αἱ ἀρχαὶ ἐφαίνοντο ὅτι ὑπῆρχον, ὅπως καὶ ἐπὶ τῆς δημοκρατίας. Ἡ σύγκλητος ἐπρότεινε τοὺς νόμους, αἱ ἐκκλησίαι τοὺς ἐψηφίζον καὶ οἱ ἀρχοντες τοὺς ἐξετέλουν ἐξ ὀνόματος τοῦ λαοῦ. Αὐτὸς δὲ ὁ Αὐγούστος ἔζη, ὅπως ὅλοι οἱ πολῖται. Ἐλάμβανε μέρος εἰς τὰς ψηφοφορίας, ὡς μέλος εἰς τὴν σύγκλητον καὶ κατόκει ἐπὶ τοῦ Παλατίνου μετρίαν οἰκίαν ἀνοικτὴν εἰς ὅλους.

Ὁ Αὐγούστος κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀρχῆς του ἐπεδίωξε νὰ φέρῃ εἰς τὴν Ῥώμην τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐτυχίαν. Ἐπεχείρησεν ὡσαύτως νὰ ἡθικοποιήσῃ τοὺς πολίτας καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ τὰς παλαιὰς θρησκευτικὰς καὶ οἰκογενειακὰς συνηθείας. Τέλος ἐγένευσεν ὅλην τὴν πόλιν ἀπὸ μνημεῖα.

Πρὸ πάντων ὅμως ὠφελήθησαν πολὺ ἀπὸ τὴν ἐγκαταστάσιν τῆς αὐτοκρατορίας αἱ ἐπαρχίαι. Αὗται ἐπροφυλάσσοντο διὰ σειρᾶς φυσικῶν συνόρων, τοῦ Ῥήνου, τοῦ Δουνάβεως, τοῦ Εὐφράτου καὶ τῶν ἐρημῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικής. Πέραν τῶν συνόρων αὐτῶν ἔζων λαοὶ βάρβαροι, οἱ ὁποῖοι ἠπείλουν διαρκῶς τὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁ Αὐγούστος ἐφρόντισε νὰ κρατῇ τούτους πέραν τῶν συνόρων μὲ στρατὸν 400 περίπου χιλιάδων ἀνδρῶν μοιρασμένων εἰς ὅλα τὰ ἐπικίνδυνα σημεῖα, ὅπου ἐσχημάτιζον μόνιμα στρατόπεδα. Ἐπειτα αἱ ἐπαρχίαι δὲν κατελιέζοντο πλέον, ὅπως πρὶν, ἀπὸ τοὺς ὑπάτους καὶ τοὺς πραιτωράς. Τώρα αὗται διοικοῦνται ἀπὸ ὑπαὶ ἡλούς μὲ ὠρισμένον μισθόν, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται **ὑπαρχοὶ**. Οὗτοι διορίζονται ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα καὶ εἰς αὐτὸν ὀφείλουν νὰ δίδουν λόγον διὰ τὰς πράξεις των. Οἱ ἐπαρχιωταὶ ἐκτὸς τούτου ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ κάμνουν συνελεύσεις, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ ἀπευθύνωνται ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Αὐτὸς ὁ Αὐγούστος ἔκαμινε πολλὰ ταξίδια διὰ νὰ λαμβάνῃ γνῶσιν τῶν ἀναγκῶν τῶν ἐπαρχιῶν. Ἐκτὸς δὲ τούτων παντοῦ ἐξετελέσθησαν μεγάλα ἔργα καὶ παντοῦ ὑπῆρχεν ἀσφάλεια. Οἱ ὑποτεταγμένοι λαοὶ ἀνεγνώριζον τὰ ἀγαθὰ αὐτὰ τὰ προερχόμενα ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς δεσποτείας καὶ ὠνόμαζον αὐτὴν **Ῥωμαϊκὴν εὐρίηνην**.

Περισσότερον ὅλων ἐκ τῆς ῥωμαϊκῆς εἰρήνης ὠφελήθησαν αἱ πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Ἡ Ἑλλάς κατὰ τοὺς μεγάλους ἐμφυλίους πολέμους εἶχε ταχθῇ πάντοτε μὲ τὰς νικηθείσας μερίδας, διότι καὶ ὁ Πομπήιος καὶ ὁ Βρούτος καὶ ὁ Ἀντώνιος αὐτὴν ἐξέλεξαν ὡς κύριον ὁρμητήριόν των. Οὐτε ὅμως ὁ Καῖσαρ οὔτε ὁ Ἀντώνιος, οὔτε ὁ Ὀκταβιανός, ἀφ' οὗ ἐνίκησαν, ἐτιμώρησαν τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, διότι συνεμάχησαν μὲ τοὺς ἀντιπάλους των. Ἐσυγχώρησαν αὐτὰς χάριν τῆς δόξης τῶν προγόνων των καὶ τὰς εὐεργέτησαν μὲ δωρεάς, ὁ δὲ Καῖσαρ καὶ ἔκτισεν ἐκ νέου τὴν Κόρινθον, ἣ ὁποία εἶχε καταστραφῇ ὑπὸ τοῦ Μομμίου. Ἰδίως ὅμως ἐπεριποιήθη τὰς ἑλληνικὰς πόλεις ὁ Ὀκταβιανός. Διεμοίρασεν εἰς

Εἰκ. 3. Στοὰ Ἀθηνᾶς ἀρχηγέτιδος.

αὐτὰς τὸν σῖτον, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀποταμιεύσει ὁ Ἀντώνιος. Ἰδρυσεν πλησίον εἰς τὸ Ἀκτιον εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης του λαμπρὰν πόλιν, τὴν Νικόπολιν. Ἀνεκαίνισε καὶ ἐπροστίτένυσε τὰς Πάτρας καὶ τὴν Κόρινθον καὶ τέλος ἀποπεράτωσεν εἰς τὰς Ἀθῆνας τὴν στοᾶν τῆς ἀρχηγέτιδος Ἀθηνᾶς, τῆς ὁποίας τὴν κατασκευὴν εἶχεν ἀρχίσει ὁ Καῖσαρ (λείψανα αὐτῆς σφύζονται ἀκόμη ὀνομαζόμενα πύλη τῆς ἀγορᾶς).

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου καὶ ἡ Ἑλλάς, ὅπως ὅλαι αἱ ῥωμαϊκαὶ ἐπαρχίαι, διοικεῖτο ἀπὸ διοικητῆν, ὁ ὁποῖος ἔδραν εἶχε τὴν Κόρινθον. Ἀλλ' αἱ ἀναπόφευκτοι καταπιέσεις τῶν Ῥωμαίων ὑπαλλήλων ἦσαν πολὺ μικρότεραι ἀπὸ τὰς συμφορὰς τῶν

ἐμφυλίων πολέμων. Ἐπομένως αἱ πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἐκ τῆς μακροῦς εἰρήνης ἀνέλαβον οἰκονομικῶς. Ἄλλως τε ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἐν Κορίνθῳ διοικητοῦ δὲν ὑπῆγετο ὅλη ἡ κυρίως Ἑλλάς. Αἱ Ἀθῆναι, ἡ Σπάρτη, τὸ κοινὸν τῶν Ἐλευθερολακόνων, τὸ Ἄργος, ἡ Ἐλάτεια, αἱ Θεσπιάι, ἡ Τάναγρα, ἡ Αἰτωλία, ἡ Ἀκαρνανία καὶ ἡ Θεσσαλία ἐθεωροῦντο ἐλεύθεραι καὶ σύμμαχοι τῶν Ῥωμαίων. Ὡστε πραγματικῶς ὑπὸ τὴν ἄμεσον δικαιοδοσίαν τοῦ Ῥωμαίου διοικητοῦ ὑπῆγοντο μόνον αἱ πόλεις, ὅσαι εἶχον ἀγωνισθῇ τελευταῖον κατὰ τῶν Ῥωμαίων, δηλ. ἡ ἀρχαῖκή συμπολιτεία καὶ αἱ σύμμαχοι αὐτῆς Βοιωτία καὶ Φωκίς. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐπαρχία αὐτὴ ὠνομάζετο **Ἀρχαῖα**. Βεβαίως ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ αὐτονομία τῶν ἄλλων πόλεων δὲν ἦτο τελεία. Οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ῥώμης εἴτε ἀμέσως εἴτε διὰ τοῦ ἐν Κορίνθῳ διοικητοῦ ἐπενέβαινον πολλάκις εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῶν πόλεων ἐκείνων. Ἀλλ' ὅπως δήποτε αὗται δὲν ἐπλήρωνον τακτικὸν φόρον, δὲν κατεῖχοντο ἀπὸ Ῥωμαϊκὰ στρατεύματα καὶ ἐπειδὴ ἐπολιτεύοντο κατὰ τοὺς πατρίους νόμους διέσφζον τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα.

Ὁ Αὐγουστος ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 76 ἐτῶν (14 μ. Χ.) καὶ ἐτάφη εἰς μνημεῖον, τὸ ὁποῖον ἀκόμη σφῆζεται καὶ ὀνομάζεται μαισώλειον τοῦ Αὐγούστου. Μετὰ τὸν θάνατόν του δὲ ἀπεθεώθη δηλ. ἐκηρύχθη θεός. Τοῦτο ἀπ' αὐτοῦ πρώτου καθιερώθη δι' ὅλους σχεδὸν τοὺς αὐτοκράτορας.

2. Οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου αὐτοκράτορες.

Τιβέριος. Ὁ Αὐγουστος δὲν εἶχεν υἱούς. Εἶχε μόνον μίαν θυγατέρα, τὴν Ἰουλίαν, τὴν ὁποίαν εἶχε νυμφεύσει μὲ τὸν παιδικὸν του φίλον Ἀγρίππαν. Τοῦτον ὁ Αὐγουστος προώρριζεν ὡς διάδοχόν του. Ἀλλὰ ὁ Ἀγρίππας ἀπέθανε πρὸ αὐτοῦ. Ἔνεκα τούτου ὁ Αὐγουστος υἱοθέτησε τοὺς ἐκ τοῦ πρώτου γάμου τῆς υἱοῦς τῆς συζύγου του Λιβίας, Δροῦσον καὶ Τιβέριον, Ἀλλ' ὁ Δροῦσος εἰς κῆποιαν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Γερμανῶν ἀπέθανεν, ἀφήσας δύο υἱούς, τὸν Γερμανικὸν καὶ τὸν Κλαύδιον. Ἐπομένως μόνος διάδοχος τοῦ Αὐγούστου ἀπέμεινεν ὁ Τιβέριος, ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει σύζυγον τὴν χήραν θυγατέρα τοῦ Αὐγούστου Ἰουλίαν. Εἰς αὐτὸν λοιπόν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἡλικίαν 59 ἐτῶν, περιῆλθεν ἡ αὐτοκρατορία μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Αὐγούστου χωρὶς καμμίαν ἀντίρρησην. Ὁ λαὸς τῆς Ῥώμης καὶ αἱ ἐπαρχαί ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὸ νέον πολί-

τευμα διότι εἰς αὐτὸ ἐχρεώσθουν τὴν εἰρήνην καὶ τὴν εὐημερίαν των.

Ὁ Τιβέριος κατ' ἀρχὰς ἐφαίνετο ὅτι κατεῖχε τὴν ἀρχὴν ἀκουσίως καὶ ἔκαμε μέτοχον τῆς κυβερνήσεως τὴν σύγκλητον. Τοὺς δὲ κυβερνήτας τῶν ἐπαρχιῶν ἐπετιήρει αὐστηρώς. Ἀλλ' ὁ κατ' ἀρχὰς τόσον ἔντιμος κυβερνήτης αἴφνης ἔγινε μανιώδης παράφρων μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνεπιού τοῦ Γερμανικοῦ, τὸν ὁ ὅποιον ἐλάτρευεν ὁ στρατός. Λέγουσι μάλιστα ὅτι ὁ Γερμανικὸς ἐδηλητηριάσθη κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τινα ἐκστρατείαν εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐκτοτε ὁ Τιβέριος ἀπέβαλε τὸ προσωπεῖον καὶ ἤρχισε νὰ κυβερνᾷ τυραννικῶς. Ἰδίως ἔδειξε πολὺ μῖσος ἐναντίον τῶν εὐγενῶν. Καθ' ἐκάστην διέτασσε θανατώσεις αὐτῶν διὰ νὰ διαρπάξῃ τὰς περιουσίας των. Ἡ αἵματηρὰ αὕτη παραφροσύνη διήρκεσε μέχρι τοῦ θανάτου του (37). Ἀλλ' αἱ προγραφαὶ αὐταὶ προσέβαλλον μόνον τοὺς εὐγενεῖς. Ὁ λαὸς καὶ αἱ ἐπαρχίαι ἐκυβερνῶντο καλῶς καὶ ἐπομένως ἦσαν ἀδιάφοροι δι' αὐτάς.

Καλιγόλας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τιβερίου, ἡ αὐτοκρατορία περιήλθεν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Γερμανικοῦ Καλιγόλαν. Οὗτος κατ' ἀρχὰς ἔδειχθη καλὸς ἡγεμὼν, ἀλλὰ, πάσχων ἐξ ἐπιληψίας, κατήντησεν ἐπὶ τέλους τελείως παράφρων. Διὰ τοῦτο ἡ βασιλεία του ὑπῆρξε σειρὰ παραλογισμῶν, ἀκολυσιῶν καὶ φόνων. Ἀπῆτει νὰ τὸν προσκυνοῦν ἀντὶ τοῦ Διὸς καὶ ὠνόμασε τὸν ἵππον του ὕπατον. Ἐλεγε δὲ συχνὰ ὅτι ἐλυπεῖτο, διότι ὁ ὁμαϊκὸς λαὸς δὲν εἶχε μίαν κεφαλὴν διὰ νὰ τὴν ἀποκόψῃ μὲ ἓν κτύπημα. Ἐπὶ τέλους ὁ ἀρχηγὸς τῶν πραιτωριανῶν (τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς) Χαιρέας ἀπῆλλαξε τὸν κόσμον ἀπὸ τὸν παράφρονα αὐτόν (41).

Κλαύδιος. Ὁ Χαιρέας ἤθελε νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν δημοκρατίαν. Ἀλλ' οἱ στρατιῶται ἀντὶ χρηματικῆς ἀμοιβῆς ἀνεκέρηξαν αὐτοκράτορα τὸν γέροντα ἀδελφὸν τοῦ Γερμανικοῦ Κλαύδιον. Ὁ Κλαύδιος διηυθύνετο ὑπὸ τῶν γυναικῶν του καὶ τῶν ἀπελευθέρων του. Ἐδηλητηριάσθη δὲ ὑπὸ τῆς συζύγου του Ἀγριππίνης, κόρης τοῦ Γερμανικοῦ, διὰ νὰ ἀνέθῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ ἐξ ἄλλου γάμου υἱὸς τῆς Νέρων, τὸν ὅποιον ὁ Κλαύδιος εἶχεν υἱοθετήσῃ παραγκωνίζων τὸν ἐκ τοῦ πρώτου γάμου υἱὸν τοῦ Βρεττανικόν (54).

Νέρων. Ἡ Ἀγριππίνα εἶχεν ἐλπίσει, ὅτι θὰ ἐβασίλευεν αὐτὴ ἐξ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ τῆς ὁ ὅποιος ἦτο μόνον 17 ἐτῶν. Ἀλλ' ὁ Νέρων ταχέως ἐζήτησε νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν κηδεμονίαν τῆς μητρὸς. Ἡ Ἀγριππίνα τότε τὸν ἠπειλήσεν ὅτι θὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἀναγόρευσιν ὡς αὐτοκράτορος τοῦ υἱοῦ τοῦ Κλαυδίου Βρεττανικοῦ.

Ὁ δὲ Νέρων ἐνήργησε τὴν δηλητηρίασιν τοῦ Βρεττανικοῦ καὶ μετὰ τέσσαρα ἔτη τὸν φόνον καὶ αὐτῆς τῆς μητρός του. Ἐκτοτε πλέον τίποτε δὲν συνεκράτει τὸν ματαιόδοξον καὶ ὑποκριτὴν αὐτὸν ἡγεμόνα. Ἐφόνευσε τὴν σύζυγόν του Ὁκταβίαν, τοὺς διδασκάλους τοῦ στρατηγὸν Βούρρον καὶ φιλόσοφον Σενέκαν καὶ πλῆθος ἄλλων ἐπιφανῶν πολιτῶν καὶ ἔζη μὲ τοὺς ἀπελευθέρους τοῦ βίον ἀκόλαστον.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν συνέβη εἰς τὴν Ῥώμην μεγάλη πυρκαϊά, ἡ ὁποία κατέστρεψε τὴν πόλιν. Ἐπειδὴ διεδόθη, ὅτι ἔγινε κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος διὰ νὰ λάβῃ ἰδέαν τῆς πυρπολήσεως τῆς Τροίας, ὁ Νέρων ἀπέδωκεν αὐτὴν εἰς τοὺς χριστιανούς καὶ διέταξε σφοδρὸν κατ' αὐτῶν διωγμὸν.

Ὁ Νέρων ἐφαντάζετο, ὅτι εἶναι μέγας καλλιτέχνης καὶ διὰ τοῦτο παρουσιάζετο δημοσίᾳ ὡς καθαρθός, αἰοδός, ἀρματηλάτης διὰ νὰ χειροκρατῇται. Περιῆλθε τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ ἔλαβε μέρος εἰς τοὺς διαφόρους πανελληνίους ἀγῶνας, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐκέρδισεν 75 στεφάνους. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἐνθουσιασμένος ὁ Νέρων ἀπὸ τὰς νίκας τοῦ ἐκήρυξεν ὅλους τοὺς Ἕλληνας ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους. Ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἐλεηλάτησε τὴν Ἑλλάδα. Ἐφόνευσεν ἀναριθμήτους ἄνδρας, γυναῖκας καὶ παῖδας διὰ νὰ κληρονομήσῃ τὰς περιουσίας των καὶ ἀπήγαγεν ἔξ Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων πόλεων πολλὰ ἔργα τέχνης διὰ νὰ στολίσῃ τὴν Ῥώμην. Τότε ὁ Νέρων ἐπεχείρησε καὶ τὴν διόρυσιν τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου. Ἀλλ' ἡ μεγάλη αὐτὴ ἐπιχείρησις δὲν ἐπροχώρησε πολὺ, διότι οἱ μηχανικοὶ ἐγνωμίτευσαν, ὅτι ὑπάρχει μετὰ τὸν θαλασσῶν διαφορὰ ἐπιφανείας, ἕνεκα τῆς ὁποίας θὰ ἐκινδύνευσεν νὰ κατακλυσθῇ ἡ Αἴγινα.

Μετὰ 13 ἐτῶν βασιλείαν οἱ στρατιῶται τῶν συνόρων ἐστασίασαν ἐναντίον τοῦ Νέρωνος καὶ ἡ Ῥώμη ἠκολούθησε τὸ παράδειγμά των. Ὁ Νέρων ἔφυγεν εἰς τινὰ ἑπαυλὶν τοῦ ὅπου ἠτυοκτόνησε(68).

Οἱ διάδοχοι τοῦ Νέρωνος. Μὲ τὸν Νέρωνα ἐξέλιπον οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου αὐτοκράτορες. Οἱ ἐπαναστατήσαντες λεγεῶνες ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν στρατηγὸν **Γάλβαν**, 73 ἐτῶν. Ἐπειδὴ ὁμως οὗτος ἠρνήθη νὰ δώσῃ εἰς τοὺς πραιτωριανούς τὸ καθιερωμένον χρηματικὸν δῶρον, οἱ πραιτωριανοὶ ἐφόνευσαν αὐτὸν καὶ ἀνεκίρηξαν αὐτοκράτορα τὸν φίλον τοῦ Νέρωνος **Ὁθωνα**. Συγχρόνως ὁμως καὶ ὁ στρατὸς τοῦ Ῥήνου ἀνηγόρευσε αὐτοκράτορα τὸν ἀρχηγὸν τοῦ **Βιτέλλιον**. Οὗτος ἐπῆλθε

κατὰ τοῦ Ὀθωνος, ἐνίκησεν αὐτὸν καὶ κατέλαβε τὴν ἀρχήν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Βιτέλλιος δὲν ἔχαρη πολὺ τὴν νίκην του. Ὁ στρατὸς τῆς Ἀνατολῆς ἐπέβαλεν ὡς αὐτοκράτορα τὸν ἀρχηγόν του **Βεσπασιανὸν** (70), ὁ δὲ Βιτέλλιος ἐφρονευσθῆ.

Μὲ τὸν Βεσπασιανόν, ὁ ὁποῖος ἔγινεν ἀρχηγὸς νέας δυναστείας, τῆς τῶν Φλαβίων, ἐπῆλθεν ἡ εἰρήνη εἰς τὴν Ῥώμην.

3. Οἱ Φλάβιοι.

Βεσπασιανός. Ὁ Βεσπασιανός, υἱὸς εἰσπράκτορος τῶν φόρων, εἶχε φθάσει εἰς τὰ ἀνώτατα στρατιωτικὰ ἀξιώματα μὲ τὴν ἀξίαν του. Καὶ ἀφ' οὗ ἔγινεν αὐτοκράτωρ ἐξηκολούθησε νὰ εἶναι ἀπλοῦς, ἐργατικὸς καὶ οἰκονόμος. Ἀναδιωργάνωσε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, τὰ ὁποῖα εἶχον φθάσει εἰς ἐλεεινὴν θέσιν, ἔνεκα τῆς παραφροσύνης τοῦ Νέρωνος, καὶ ἀποκατέστησε τὴν πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατόν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐλευθερία, ἡ ὁποία ἐπετράπη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ Νέρωνος, ἔγινεν ἀφορμὴ νὰ ἀρχίσουν πάλιν εἰς αὐτὴν αἱ ἐμφύλιοι διενέξεις, ὁ Βεσπασιανὸς ἔκαμε καὶ πάλιν αὐτὴν ἐπαρχίαν ῥωμαϊκὴν. Ἀφῆκεν ὅμως τὴν αὐτονομίαν καὶ ἐλευθερίαν εἰς τὰς πόλεις, ὅσαι εἶχον αὐτὰς ἐπὶ Αὐγούστου. Ὁ Βεσπασιανὸς ἀπέθανεν ἐκ φυσικοῦ θανάτου τὸ 79 μ. Χ.

Τίτος. Ὁ υἱὸς τοῦ Βεσπασιανοῦ Τίτος ἐβασίλευσε μόνον δύο ἔτη. Ἦτο δίκαιος καὶ ἀγαθός, συνήθιζε δὲ νὰ λέγῃ ὅτι ἔχασε τὴν ἡμέραν του, ὅταν δὲ εἶχεν λάβει εὐκαιρίαν νὰ κάμῃ καλὴν τινα πράξιν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔγινεν ἡ περίφημος ἔκρηξις τοῦ Βεζουβίου, ἐκ τῆς ὁποίας κατεχώσθησαν αἱ πόλεις Ἡράκλειον, Πομπηία καὶ Σταβία. Αἱ πόλεις αὗται ἀνασκαφεῖσαι δεικνύουν ζωντανὸν ὅλον τὸν ῥωμαϊκὸν βίον.

Δομιτιανός. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Τίτον ἀδελφός του Δομιτιανὸς κατὰ τὰ 13 πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του δὲν ἦτο κακὸς αὐτοκράτωρ. Οὐδέποτε αἱ ἐπαρχαὶ ἦσαν εὐτυχέστεραι. Ἀλλὰ μετὰ τὸ 93 ἀνεκαλύφθη συνωμοσία κατὰ τῆς ζωῆς του καὶ ἔκτοτε ἔγινε καχύποπτος, σκληρός, ἄδικος καὶ ἰδιότροπος. Ἐπὶ τέλους ἀπέθανε δολοφονηθεὶς (96), εἰς δὲ τὴν κατὰ τῆς ζωῆς του συνωμοσίαν εἶχε λάβει μέρος καὶ αὐτὴ ἡ σύζυγός του.

4. Οἱ Ἀντωνῖνοι.

Νέρβας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δομιτιανοῦ ἐξέλιπε καὶ ὁ

οἶκος τῶν Φλαβίων. Ἡ σύγκλητος τότε ἐξέλεξεν αὐτοκράτορα τὸν γηραιὸν συγκλητικὸν Νέρβαν. Ἀπ' αὐτοῦ διὰ τῆς υἱοθεσίας κατωρθώθη νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον σειρὰ λαμπρῶν αὐτοκρατόρων, ἡ ὁποία ὀνομάζεται **δυναστεία τῶν Ἀντωνίνων**.

Τραϊανός. Πρῶτος τοιοῦτος αὐτοκράτωρ ὑπῆρξεν ὁ ὑπὸ τοῦ Νέρβα υἱοθετηθεὶς Τραϊανός (98). Οὗτος ἦτο ἄριστος στρατηγὸς καὶ ἄριστος κυβερνήτης. Ἀπέκρουσε τοὺς Δάκας ἐπὶ τοῦ Δουνάβευς καὶ τοὺς Πάρθους ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου. Ἀπέδωκεν εἰς τὴν σύγκλητον τὰς παλαιὰς τῆς τιμᾶς. Κατεσκεύασε μεγάλα ἔργα καὶ εἰς τὴν Ῥώμην καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἐλαβε μέτρα πρὸς ἐνθάρρυνσιν τοῦ ἐμπορίου, τῆς γεωργίας, τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων. Καὶ τέλος ἵδρυσεν πρῶτος Ἱδρυμα, εἰς τὸ ὁποῖον πτωχοὶ παῖδες ἀνιτρεφόντο καὶ ἐξεπεδεύοντο δαπάναις τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Τραϊανὸς ὡσαύτως ἀνεδείχθη εἰς ἐκ τῶν εὐεργετῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὅχι μόνον ἐπλήρωσε τὰς ἑλληνικὰς πόλεις διαφόρων εὐεργεσιῶν, ἀλλὰ καὶ ἠῤῥξησε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐλευθέρων πόλεων. Διὰ ταῦτα δὲ οἱ Ἕλληνες ἀνέθεσαν ἀνδριάντα αὐτοῦ εἰς τὴν Ὀλυμπίαν.

Ἀδριανός. Τὸν Τραϊανὸν ἀποθανόντα τὸ 17 διεδέχθη ὁ ὑπ' αὐτοῦ υἱοθετηθεὶς Ἀδριανός. Οὗτος ἦτο αὐτοκράτωρ φιλειργηκός. Ὁργάνωσε τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους καί, συνενώσας τὰ ἀπὸ αἰώνων ἐκδεδομένα ὑπὸ τῶν πραιτῶρων διατάγματα, κατήρτισεν ἓνα κώδικα, ὁ ὁποῖος ὀνομάσθη **διηγενεκές διάταγμα**· καλλιτέχνης δὲ ὢν, λόγιος καὶ περιηγητῆς ἀκαταπόνητος διέτρεξεν ὅλον τὸν κόσμον μετὰ ἀκολουθίαν ἀρχιτεκτόνων ἀνορθῶντων ἐρείπια καὶ ἱδρύνων μνημεῖα.

Ἰδίως ἐκόσμησε μετὰ λαμπρὰ οἰκοδομήματα πολλὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος, τὰ Μέγαρα, τὴν Κόρινθον, τὴν Μαντίνειαν, τὰς πόλεις τῆς Φωκίδος, τὰς πόλεις τῆς Ἀχαΐας καὶ περισσότερον ὅλων τὰς Ἀθήνας. Ταύτας ἐπεσκέφθη πέντε φορὰς, τρεῖς δὲ φορὰς διέτριψεν εἰς αὐτάς ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὅχι ὥς αὐτοκράτωρ, ἀλλ' ὥς πολίτης Ἀθηναῖος καὶ πολυειδῶς εὐεργέτης. Ἐπεχείρησε νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἀνάγκας τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων διὰ χρηματικῶν δωρεῶν καὶ ἐτησίων διανομῶν, σίτου, ἐβράβευσε διὰ τιμῶν καὶ δωρεῶν τοὺς τότε ἐν Ἀθήναις φιλοσόφους καὶ σοφιστὰς καὶ ἔκτισεν εἰς τὴν πόλιν ὡραῖα κτίσματα. Κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ἀνηγέρθη ἐδῶ ναὸς Ἡρας καὶ Διὸς πανελληνίου, ἱερὸν κοινὸν εἰς ὅλους τοὺς θεοὺς, γυμνάσιον καὶ μεγαλοπρεπὲς στοὰ ἐξ 120 κιόνων μετὰ βι-

βλιοθήκην (λείψανα αὐτῆς σφύζονται παρὰ τὴν παλαιὰν ἀγοράν). Ἐκτὸς τούτων νοτιοανατολικῶς τῆς ἀκροπόλεως παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισοῦ ἔκτισε νέαν ὁμώνυμόν του πόλιν, ὥς μαρτυρεῖ ἡ ἐκεῖ σφυζομένη ἀψὶς (πύλη Ἀδριανοῦ) μετὰ τὰς ἐπ' αὐτῆς ἐπιγραφάς, καὶ ἀπετελείωσε τὸν εἰς τὸ ἴδιον μέρος ὑπὸ τοῦ Πεισιστρά-

Εἰκ. 4. Ὁ Ἀδριανός.

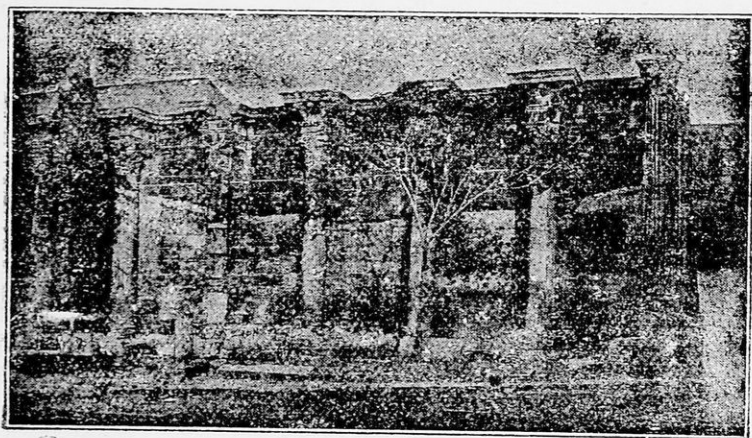
του θεμελιωθέντα ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός, τοῦ ὁποίου ἀκόμη σφύζονται κίονες τινες καὶ μέρος τῶν θεμελίων τειχῶν τοῦ περιβόλου. Καὶ τέλος κατεσκεύασε τὸ ἀκόμη καὶ σήμερον ὑπάρχον ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον.

Ἀντωνῖνος ὁ εὐσεβής. Τὸν Ἀδριανόν, ἀποθανόντα τὸ 138, διεδέχθη ὁ ὑπ' αὐτοῦ υἱοθετηθεὶς Ἀντωνῖνος ὁ εὐσεβής. Οὗτος ἔγινε τόσον περίφημος διὰ τὴν ἀρετὴν του, ὥστε ἀπὸ τὸ ὄνομά του ὠνομάσθη ὅλη ἡ σειρὰ τῶν λαμπρῶν τούτων αὐτοκρατόρων. Ἐξέλεξε δὲ καὶ διάδοχον ἀντάξιόν του τὸν Μάρκον Αὐρήλιον.

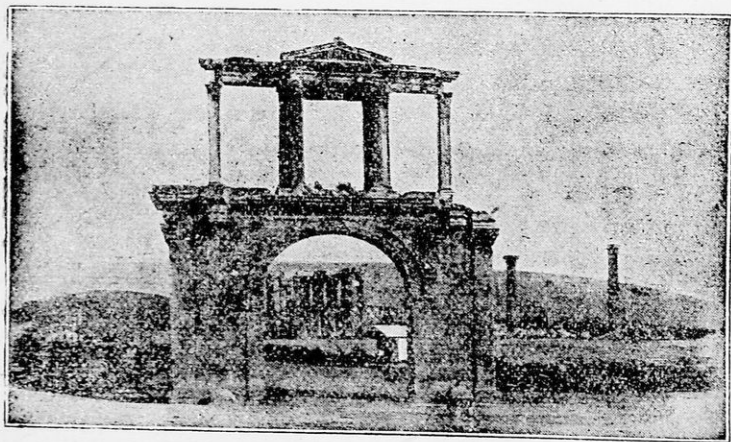
Μάρκος Αὐρήλιος. Οὗτος ἦτο φιλόσοφος, ἐξηκολούθησε δὲ καὶ ὡς αὐτοκράτωρ νὰ ἐφαρμόζη τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας. Ὑπῆρξεν ἀγαθός, φιλάνθρωπος καὶ ἀφιλοκερδής καὶ ἐπροστάτευσεν τοὺς δούλους δι' εὐεργετικῶν νόμων. Πρὸς δὲ τὴν Ἑλλάδα ἔδει-

ξεν ἐξαιρετικὴν εὐνοίαν. Πολλαὶ πόλεις αὐτῆς ἐκηρύχθησαν ἐλευ-
θεραὶ, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐκυβερνήθησαν μὲ μεγάλην ἐπιείκειαν.

Ἄλλ' ὥς ἐξ εἰρωνείας τῆς τύχης ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος, ὁ ὁποῖος

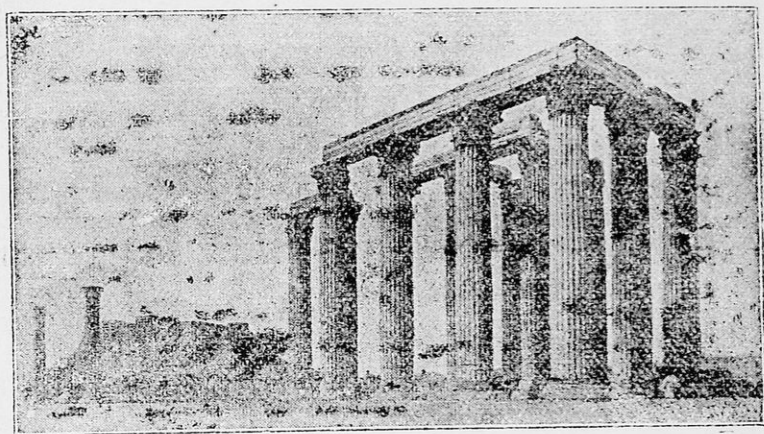
Εἰκ. 5. Στοὰ βιβλιοθήκης Ἀδριανοῦ ἐν Ἀθήναις.

Εἰκ. 6. Ἄψις τοῦ Ἀδριανοῦ ἐν Ἀθήναις.

ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἠγάπα τὰ βιβλία, ὑπερρεώθη νὰ ζῇ εἰς τὰ στρα-
τόπεδα. Ἦναγκάσθη νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ κράτος τοῦ ἀπειλούμενον
εἰς τὸν Δούναβιν καὶ τὸν Εὐφράτην καὶ ἀπέθανεν ἐν ἐκστρα-
τείᾳ εἰς τὴν Βιέννην (178).

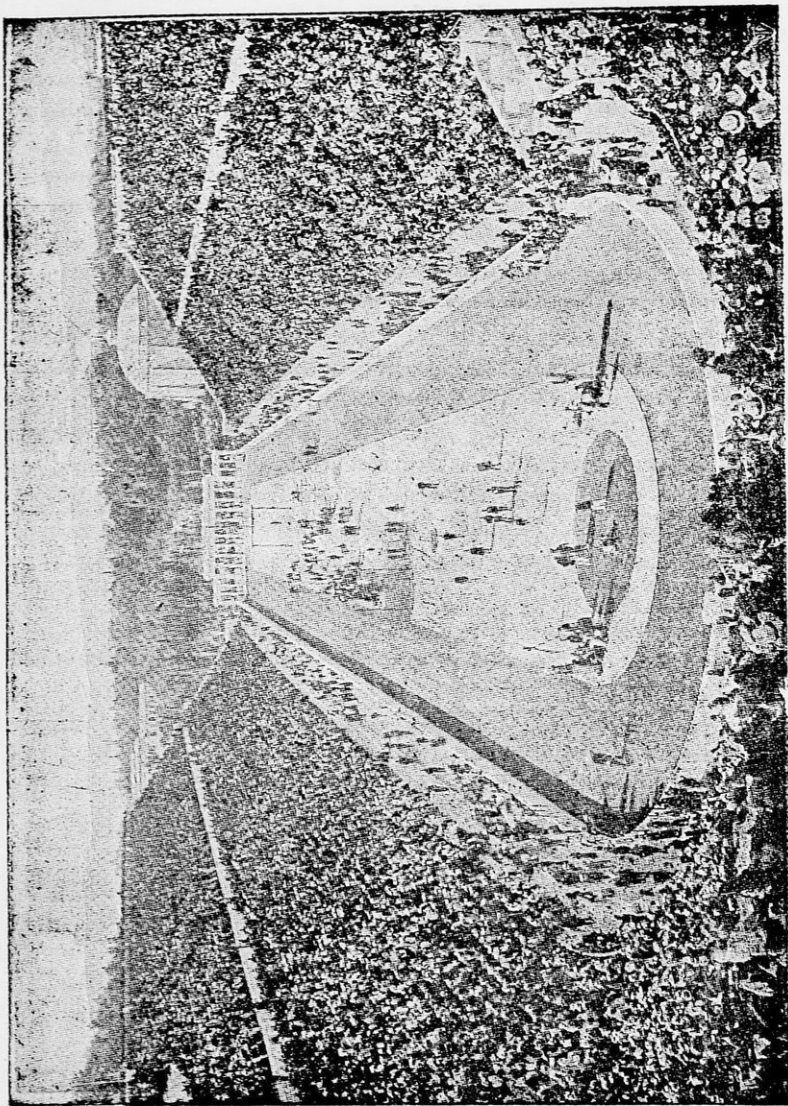
Ἐπὶ τῇ ἐποχῇς τῶν Ἀντωνίνων ἔζησεν εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ περίφημος διὰ τὸν πλοῦτόν του καὶ τὴν ἐλευθεριότητά του Ἀθηναῖος φιλόσοφος Ἡρώδης Ἀττικός. Τούτου ὁ πατὴρ εἶχεν εὑρεῖ θησαυρὸν εἰς τὴν οἰκίαν του. Τον θησαυρὸν τοῦτον ὁ Ἡρώδης μετεχειρίσθη διὰ νὰ στολίσῃ καὶ τὴν Ἑλλάδα ὅλην, ἀλλ' ἰδίως τὰς Ἀθήνας, μὲ λαμπρὰ οἰκοδομήματα. Κατεσκεύασεν εἰς πλείστας πόλεις τῆς Ἑλλάδος ὑδραγωγεία καὶ ἄλλης πρακτικῆς χρήσεως

Εἰκ. 7. Ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἐν Ἀθήναις.

ἔργα, προσέτι δὲ εἰς τὴν Κόρινθον ᾠδεῖον, εἰς τοὺς Δελφοὺς στάδιον καὶ εἰς τὰς Θερμοπύλας λουτρόν. Εἰς δὲ τὰς Ἀθήνας κατεσκεύασε τὸ παναθηναϊκὸν στάδιον ἐκ λίθου πεντελησίου (τὸ σημερινὸν στάδιον ἀνηγέρθη ἐπὶ τῶν θεμελίων ἐκείνου δαπάνη τοῦ ὁμογενοῦς Γ. Ἀβέρωφ) καὶ εἰς τὰς νοτιοδυτικὰς ὑπωρεῖας τῆς ἀκροπόλεως μεγαλοπρεπὲς ᾠδεῖον, τοῦ ὁποῦ ἡ ὄροφὴ ἦτο ἐκ κέδρου.

Κόμμοδος. Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος διέπραξε τὸ σφάλμα, παρὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ἀντωνίνων, νὰ ἀφήσῃ τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱόν του Κόμμοδον. Οὗτος ὑπῆρξε τύραννος αἱματηρὸς καὶ ἀπέθανε δολοφονηθεὶς (197).

Ειζ. 8. Το Στάδιον.

5. Οἱ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου μέχρι τῶν Ἀντωνίνων.

Ὁ Αὐγούστος εἶχε περιβάλλει τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος μὲ ζώνην στρατιωτικὴν, ἀποτελουμένην ἐκ σειρᾶς μονίμων στρατοπέδων διὰ τὰ ἀναχαιτίζει τοὺς βαρβάρους, οὕτω δὲ ὁ λοιπὸς κόσμος ζῇ ἐν εἰρήνῃ καὶ εὐτυχίᾳ. Ἀλλ' ἡ εὐτυχία αὕτη ἔθετεν εἰς πειρασμὸν τοὺς ἀπλήστους λείας βαρβάρους. Ἔνεκα τούτου οὗτοι δὲν ἔπαινον τὰ προσβάλλοντα ῥωμαϊκὰ σύνορα. Οἱ περισσότερον ἐπικίνδυνοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν οἱ Γερμανοὶ εἰς τὸν Ῥήνον, οἱ Κουάδοι καὶ οἱ Μαρκομάννοι (Βοημοὶ) εἰς τὸν ἄνω Δούναβιν, οἱ Δᾶκες εἰς τὸν κάτω Δούναβιν καὶ οἱ Πάρθοι εἰς τὸν Εὐφράτην. Οἱ πόλεμοι ὅθεν ἐξηκολούθησαν καὶ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλ' οὗτοι δὲν ἦσαν πλέον κατακτητικοί, ἀλλ' ἀμυντικοί.

Οἱ εἰς τὸν Ῥήνον πόλεμοι. Ἐπὶ Αὐγούστου ὁ στρατηγὸς Βρούτος διαβάς τὸν Ῥήνον κατέκτησεν ὅλην τὴν μέχρις Ἀλβίου χώραν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ διάδοχός του Οὐάρος περιεκυκλώθη εἰς τὸν Τευτοβούργιον δρυμὸν ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Ἀρμινίου καὶ κατεσφίγη μὲ τρεῖς λεγεῶνας,

Τὴν καταστροφὴν τοῦ Οὐάρου ἐξεδικήθη ἐπὶ Τιβερίου ὁ στρατηγὸς Γερμανικὸς, ὁ ὁποῖος κατενίκησε τοὺς Γερμανοὺς καὶ ἠρῆμωσε τὴν χώραν των. Οἱ Γερμανοὶ ἔκτοτε ἔμειναν ἡσυχοὶ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Νέρωνος. Ἀλλὰ τότε ἐπωφελοῦμενοι ἀπὸ τὰς ταραχὰς αἱ ὁποῖαι ἐπεκράτησαν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, ἤρχισαν πάλιν νὰ εἰσβάλλουν εἰς αὐτήν. Ὁ Δομιτιανὸς (81—90) τοὺς κατεπολέμησεν. Ἐκεῖνος ὅμως, ὁ ὁποῖος εἰρήνευσε τὴν χώραν, εἶναι ὁ Τραϊανός. Οὗτος διὰ διαφόρων ὀχυρωματικῶν ἔργων ἐπὶ τοῦ Ῥήνου ἠνάγκασε τοὺς Γερμανοὺς νὰ ἡσυχάσουν.

Οἱ εἰς τὸν ἄνω Δούναβιν πόλεμοι. Ἐπὶ τῆς Βασιλείας τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου οἱ Κουάδοι καὶ οἱ Μαρκομάννοι, λαοὶ τῆς Βοημίας, ὤρμησαν κατὰ τῆς Ἰταλίας. Ὁ τρόμος εἰς τὴν Ῥώμην ὑπῆρξε μέγας. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐπώλησε καὶ αὐτὰ τὰ αὐτοκρατορικὰ κοσμήματα χίρις τῆς στρατολογίας καὶ ἀνέλαβεν ὁ ἴδιος τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ. Ἐπὶ τέλους τοὺς ἀπέκρουσε καί, ἵνα τοῦ λοιποῦ ἐπιβλέπη αὐτοῦς, ὠχύρωσε τὴν πόλιν τῆς Βιέννης.

Οἱ εἰς τὸν κάτω Δούναβιν πόλεμοι. Πέραν τοῦ Δουνάβεως εἰς τὴν σημερινὴν Τρανσυλβανίαν καὶ Ρουμανίαν ἔζη λαὸς ἄγριος,

οἱ Δᾶκες. Οὗτοι εἰσέδυσαν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ἐπὶ Δομιτιανοῦ. Ὁ Τραϊανὸς ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτῶν. Ὁ πόλεμος διήρκεσε 5 ἔτη (101 — 106). Ἡ πρωτεύουσα τῶν Δακῶν ἐκυριεύθη, ὁ βασιλεὺς τῶν Δεκέβαλος ἠττοκτόνησεν, ἡ δὲ χώρα τῶν ἔγινε ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία. Ἐδῶ ὁ Τραϊανὸς ἐγκατέστησε πολλοὺς ἀποίκους Ῥωμαίους, οἱ ὅποιοι ἔδωσαν τὸ ὄνομά των καὶ τὴν γλῶσσάν των εἰς τὸν σημερινὸν ρουμανικὸν λαόν.

Οἱ εἰς τὴν Ἀνατολὴν πόλεμοι. Οἱ Πάρθοι διαρκῶς ἐξήτουν νὰ διαβοῦν τὸν Εὐφράτην. Εἶχον νικήσει τὸν Κράσσον καὶ ἔπειτα τὸν Ἀντώνιον. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐνικῶντο, δὲν ἀπεθαρρύνοντο. Οἱ Ῥωμαῖοι λοιπὸν διαρκῶς εὐρίσκοντο εἰς πόλεμον μὲ αὐτοὺς. Ὁ Βεσπασιανός, ὁ Τραϊανὸς καὶ ὁ Μάρκος Αὐρήλιος ἐπολέμησαν ἐναντίον των. Ἡνόουν ὅμως τοὺς Πάρθους καὶ αἱ πολλαὶ ἐπαναστάσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγίνονται εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἡ σπουδαιότερα τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ἡ τῶν Ἰουδαίων. Οὗτοι ἐνικήθησαν ἐπὶ Βεσπασιανοῦ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Τίτου. Τότε ἐκυριεύθη ἡ Ἰερουσαλὴμ κατόπιν πολιορκίας, ὁ δὲ Ἰουδαϊκὸς λαὸς κατεδικάσθη εἰς διασποράν.

6. Ἡ στρατιωτικὴ ἀναρχία.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κομμόδου ἐπηκολούθησεν εἰς αἰὼν ἀδιεξόδου συγχύσεως. Οἱ αὐτοκράτορες εἶχον συνήθειαν νὰ δίδουν τὴν ἡμέραν τῆς ἀνακηρύξεως τῶν χρηματικῆν δωρεᾶν εἰς τοὺς στρατιώτας, οἱ ὅποιοι τοὺς ἀνεκήρυττον. Οἱ στρατοὶ λοιπὸν ἤθελον ἕκαστος νὰ ἀνακηρύξῃ αὐτὸς τὸν αὐτοκράτορα διὰ νὰ ἔξασφαλίσῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν δωρεάν. Ἐνεκα τούτου ἀνεκηρύσσοντο συγχρόνως πολλοὶ αὐτοκράτορες. Μεταξὺ αὐτῶν ἐπηκολούθουν ἔπειτα πόλεμοι καὶ ἐπὶ τέλους αὐτοκράτωρ παρέμενεν ὁ τελευταῖος ἐπιζήσας. Ἀλλὰ μὲ τὴν ἀναρχίαν αὐτὴν ἡ αὐτοκρατορία ἐξηρθηροῦτο καὶ τὰ σύνορα ὑπεχώρουν εἰς τὰς ἐφόδους τῶν βαρβάρων. Ἡ περίοδος αὕτη ὠνομάσθη **στρατιωτικὴ ἀναρχία** (193—270).

Διάδοχος τοῦ Κομμόδου ὑπῆρξεν ὁ **Περτινάξ**, υἱὸς ξυλεμπόρου. Τοῦτον εἶχον ἐκλέξει οἱ πραιτωριανοί, ἀλλ' οἱ ἴδιοι μετὰ τρεῖς μῆνας τὸν ἐφόνευσαν, διότι εὕρισκον αὐτὸν πολὺν αὐστηρόν.

Μετὰ τοῦτον τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα ἐξετέθη εἰς πλειστηριασμόν. Ἀνεκηρύχθη δὲ αὐτοκράτωρ ὁ **Δίδιος Ἰουλιανός**, ὁ ὁποῖος προσέφερε τὰ περισσότερα, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ τὸ ὑποσχεθὲν ποσὸν ἐφονεύθη μετὰ δύο μῆνας.

Συγχρόνως οἱ στρατοὶ τῆς Βρεττανίας, τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς Συρίας ἀνεκέρυσαν ἕκαστος ἓνα αὐτοκράτορα καὶ ἐβάδιζαν πρὸς τὴν Ῥώμην. Ὅλων τούτων ἐπεκράτησεν ὁ **Σεπτήμιος Σεβῆρος**. Οὗτος ὑπῆρξεν αὐτοκράτωρ πολὺ ἐνεργητικὸς. Ἀποκατέστησε τὴν τάξιν εἰς τὰς ἐπαρχίας εἰς τὰ σύνορα καὶ κατεπολέμησε τοὺς Πάρθους καὶ τοὺς Σκώτους.

Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν υἱὸς τοῦ **Καρακάλλας** ἦτο πολὺ ἀκόλαστος. Ἀλλ' ὅμως ἐπ' αὐτοῦ χάριν ἀυξήσεως τοῦ φόρου τῶν κληρονομιῶν, τὸν ὅποιον ἐπλήρωνον μόνον οἱ Ῥωμαῖοι πολῖται, ἐξεδόθη διάταγμα ἀπονέμον τὰ δικαιώματα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου εἰς ὅλους τοὺς ὑπηκόους τῆς αὐτοκρατορίας.

Μετὰ τὸν Καρακάλλαν ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ Ἰδετῆς τις συγγενὴς αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη **Ἐλεγάβαλος**, διότι πρὶν ἦτο ἱερεὺς εἰς τὴν Συρίαν τοῦ θεοῦ Ἐλ-Γαβὰλ (ἡλίου). Οὗτος ἔζη βίον θηλυπρεπῆ. Ἐνεδύετο ὡς γυνὴ καὶ περιεκυκλοῦτο ἀπὸ κουρεῖς καὶ χορευτᾶς. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐφονεύθη ὑπὸ τῆς ἀνακτορικῆς φρουρᾶς.

Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν **Ἀλέξανδρος Σεβῆρος** ὑπῆρξεν αὐτοκράτωρ φιλόσοφος καὶ καρτερικὸς, ἀλλ' ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ Θρακὸς ἀξιωματικοῦ **Μαξιμίνου**, ὁ ὁποῖος καὶ ἔλαβε τὴν θέσιν του, ἀλλὰ δὲν ἠξιώθη νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ῥώμην. Τόση δὲ ἦτο ἡ τότε ἐπικρατήσασα σύγχυσις, ὥστε ἐπὶ τινα χρόνον (254—268) ὑπῆρχον συγχρόνως εἰς διάφορα μέρη τῆς αὐτοκρατορίας 29 αὐτοκράτορες. Ἐκ τούτου ἡ ἐποχὴ αὕτῃ ὠνομάσθη **ἐποχὴ τῶν τριάκοντα τυράννων**.

7. Αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς στρατιωτικῆς ἀναρχίας τὰ σύνορα τοῦ κράτους ἢ ἔμμενον ἀφρούρητα ἢ ἐφρουροῦντο ἀπὸ τοὺς χειροτέρεους στρατοὺς. Ἐκ τούτων ἐπωφελέθησαν οἱ βάρβαροι διὰ νὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν.

Γερμανικαὶ ἐπιδρομαί. Οἱ εἰς τὸν ἄνω Δούναβιν Γερμανοὶ διῆλθον τὴν Ἑλβετίαν καὶ ἐπροχώρησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν μέχρι Μεδιολάνου καταστρέφοντες τὰ πάντα κατὰ τὴν διάβασίν των.

Ὡσαύτως οἱ Φράγκοι, οἱ ὁποῖοι κατόικουν εἰς τὸν κάτω ῥοῦν τοῦ Ῥήνου, διεπέρασαν τὸν ποταμὸν τοῦτον, ἐλεηλάτησαν ὃ ἦν τὴν Γαλατίαν καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

Ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων. Οἱ Γότθοι, ἐλθόντες ἀπὸ τὰς ὄχθας τοῦ Βιστούλα, ἐπέρασαν τὸν Δούναβιν καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν Μοισίαν (σημερινὴν Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν) καὶ τὴν Θυράκην (251). Ἐκτοτε δὲν ἔπαυσαν σχεδὸν κατ' ἔτος νὰ ἐπέρχωνται καὶ νὰ λεηλατοῦν τὰς χώρας αὐτάς, ὥς καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἰλλυρίαν. Τὸ 267 δὲ προσθέτως μὲ ἄπειρα πλοιάρια μικρὰ κατέλαβον τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Χρυσόπολιν, εἰσέπλευσαν εἰς τὴν Προποντίδα, ὅπου καὶ κατέστρεψαν τὴν Κύζικον καὶ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου διεπέρασαν εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ ἐλεηλάτησαν τὰς ἀκτὰς αὐτοῦ. Μία δὲ μοῖρα αὐτῶν κατέστρεψε πολλὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐκυρίευσεν τὰς Ἀθήνας.

Τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα τότε ἔσωσεν ὁ Ἀθηναῖος ἱστορικὸς Δέξιππος, ὁ ὁποῖος ἦτο ἄρχων εἰς τὰς Ἀθήνας. Αὐτὸς κατώρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ δύο χιλιάδας περίπου πολίτας καὶ νὰ ἀναγκάσῃ τοὺς Γότθους νὰ ἐγκαταλείβουν τὴν Ἀττικὴν, ἄλλοι μὲν διὰ θαλάσσης, ἄλλοι δὲ διὰ ξηρᾶς. Ὅσοι ἔφυγον διὰ ξηρᾶς κατεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν ἐξεγερθέντων ἤδη ἄλλων Ἑλλήνων, ἐπὶ τέλους δὲ κατεστράφησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν ὑπὸ τοῦ ἐπελθόντος κατ' αὐτῶν ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ. Καὶ ὅσοι ἔφυγον διὰ θαλάσσης τὴν ἰδίαν τύχην ἔλαβον, διότι ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατεστράφησαν ὑπὸ τοῦ ῥωμαϊκοῦ στόλου.

Καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν ὅμως αὐτὴν οἱ βάρβαροι δὲν ἤρχθησαν νὰ ἐπανέλθουν. Τὸ 270 καὶ πάλιν ἐπανῆλθον διὰ θαλάσσης καὶ ἐλεηλάτησαν τὰς ἀκτὰς τοῦ Αἰγαίου. Ἀλλὰ οἱ περισσότεροι κατεστράφησαν, ἄλλοι μὲν ἀπὸ τὸν ῥωμαϊκὸν στόλον, ὅσοι δὲ ἀπεβιβάσθησαν εἰς διάφορα μέρη καὶ ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους καὶ ἀπὸ τὸν ῥωμαϊκὸν στρατόν.

Ἐπιδρομαὶ τῶν Περσῶν. Τὸ βασίλειον τῆς Παλμύρας. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου αἰῶνος οἱ Πέρσαι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Ἀρταξέρξου τινός, ὁ ὁποῖος ἰσχυρίζετο ὅτι κατήγετο ἀπὸ τὸν τελευταῖον βασιλέα Δαρεῖον, ἐπανεστάτησαν κατὰ τῶν Πάρθων, κατέλυσαν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν καὶ ἵδρυσαν τὸ δεύτερον περσικὸν κράτος. Ὁ διάδοχος τοῦ Ἀρταξέρξου Σαπὼρ ἠρχισεν ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων σειρὰν μακρῶν πολέμων. Διέβη εἰς τὴν Συρίαν, ἠχημαλώτισεν αὐτὸν τὸν τότε αὐτοκράτορα Βαλεριανόν, ὁ ὁποῖος ἠθέλησε νὰ τὸν σταματήσῃ καὶ ἐλεηλάτησε τὴν Συρίαν καὶ τὴν Καππαδοκίαν.

Ἡ αὐτοκρατορία τότε ἐσώθη ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Παλμύρας

᾽Ωδένανθον, ὁ ὁποῖος, ἐπιτεθεὶς κατὰ τῶν Περσῶν, ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως αὐτοὺς καὶ τοὺς κατεδίωξε μέχρι τῆς Κτησιφῶντος (262).

Ἡ Παλμύρα ἦτο πόλις τῆς Ἀραβίας ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ τῶν Σελευκιδῶν, ἡ ὑπηρεσία δὲ αὐτῇ, τὴν ὁποίαν ὁ βασιλεὺς τῆς ᾽Ωδένανθος προσέφερεν εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, τὴν ἀνύψωσε πολὺ. Ὁ ᾽Ωδένανθος ἀνεκηρύχθη στρατηγὸς τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐτιμήθη μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Καίσαρος.

Ἡ διαδεχθεῖσα αὐτὸν σύζυγός του **Ζηνοβία**, ἡ ὁποία ὑπῆρξε πολυθρῦλος διὰ τὸ κάλλος, τὴν σύνεσιν καὶ τὴν ἐλληνικὴν παιδείαν τῆς, ἐσκέφθη νὰ ἀναστηλώσῃ τὸ βασιλεῖον τῶν Σελευκιδῶν. Εἶχε σύμβουλον καὶ ὑπουργὸν τὸν Ἑλληνα τὴν καταγωγὴν, τὴν παιδείαν καὶ τὸ φρόνημα Λογγῖνον. Ἐπωφεληθεῖσα λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἐξάρθρωσιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους κατώρθωσε νὰ γίνῃ κυρία ὅλης τῆς Συρίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν περισσοτέρων χωρῶν τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἡ στρατιωτικὴ ἀναρχία εἰς τὴν Ῥώμην εἶχε λήξει, ἀνῆλθον δὲ ἐπὶ τοῦ θρόνου οἱ Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες. Ἐν ᾧ λοιπὸν ἡ Ζηνοβία ἐμελέτα νὰ ἐκτείνῃ τὸ κράτος τῆς εἰς τὴν λοιπὴν Μ. Ἀσίαν, ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τῆς ὁ αὐτοκράτωρ Αὐρηλιανός. Τὰ στρατεύματα τῆς Ζηνοβίας ἐνίκηθησαν ἐπανειλημμένως, ἡ δὲ Παλμύρα μετὰ μικρὰν πολιορκίαν ἐκυριεύθη. Καὶ ὁ μὲν Λογγῖνος ἐθανατώθη, ἡ δὲ Ζηνοβία ἀπῆχθη εἰς τὴν Ῥώμην, διὰ νὰ κοσμήσῃ τὸν θρόνον τοῦ νικητοῦ Αὐτοκράτορος. Ὀλίγον ἀργότερα ἔπειτα ἀπὸ μίαν ἐπανάστασιν ἡ Παλμύρα κατεστράφη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ οἱ κάτοικοί τῆς ὅλοι ἐσφάγησαν (273).

8. Οἱ Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες.

Μετὰ τὴν στρατιωτικὴν ἀναρχίαν ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον ἀναγορευθέντες ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐτοκράτορες, οἱ ὁποῖοι ἀπληθυέρωσαν τὸ κράτος ἀπὸ τῶν βαρβάρων καὶ ἀποκατέστησαν εἰς αὐτὸ τὴν τάξιν. Ὅλοι αὐτοὶ ἦσαν στρατηγοὶ ἐξ Ἰλλυρίας, ἐκ τῆς ὁποίας ἐστρατολογοῦντο οἱ καλύτεροὶ στρατοὶ τῆς Ῥώμης, καὶ διὰ τοῦτο ὀνομαζόντο **Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες**.

Τοιοῦτος ὑπῆρξε πρῶτος ὁ **Κλαύδιος**, ὁ ἐπονομασθεὶς γοτικός. Οὗτος νικήσας δύο φορὰς τοὺς Γότθους, οἱ ὁποῖοι εἶχον εἰσβάλλει εἰς τὸ κράτος, ἀπεμάκρυνεν αὐτοὺς πέραν τοῦ Δουνάβειος (268—270). Μετὰ τὸν Κλαύδιον ἀποθανόντα ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τῶν λεγεόνων ὁ **Αὐρηλιανός** (270—275). Οὗτος καταπολέμησε τοὺς

Φράγκους καὶ τὴν βασίλισσαν τῆς Παλμύρας Ζηνοβίαν, περιέβαλε δὲ τὴν Ῥώμην μὲ τεῖχος τεράστιον, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη **αὐρηλιανόν**.

Ὁ διαδόχος του **Πρόβου** (276—282) ὁσαύτως κατώρθωσε νὰ ἀπαλλάξη τὴν Ῥώμην ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Φράγκων καὶ τῶν ἄλλων γερμανικῶν λαῶν. Ἔνεκα τῆς αὐστηρότητός του ὅμως πρὸς τοὺς στρατιώτας ἐδολοφονήθη ὑπ' αὐτῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πρόβου ἐπικολούθησαν τρία ἔτη ἐμφυλίων ταραχῶν καὶ ἐπὶ τέλους ἐγένεν αὐτοκράτωρ ὁ **Διοκλητιανὸς** (285—305), στρατηγὸς ἐκ Δαλματίας. Οὗτος ἦτο υἱὸς δούλων, διελθὼν δὲ δι' ὅλων τῶν στρατιωτικῶν βαθμῶν εἶχε γίνοι διοικητῆς τῶν προαιτωριανῶν καὶ ἐπὶ τέλους κατώρθωσε νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον. Εἰς τοῦτον ὁφείλεται ὁ νέος ὄργανισμὸς τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ **τετραρχία**.

Ἡ αὐτοκρατορία, αὐξηθεῖσα μὲ νέας ἐπαρχίας εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὸν Δούναβιν καὶ εἰς τὴν Βρεττανίαν, ἀπετέλει κράτος ἀπέραντον, δύσκολον πρὸς φύλαξιν καὶ διοίκησιν. Ἡ δυσκολία δὲ αὐτὴ ἠϋξάνετο ἐκ τῆς ἐλλείψεως μέσων συγκοινωνίας. Ἡ διαίρεσις λοιπὸν τῆς αὐτοκρατορίας διὰ τὴν ἄμυναν καὶ τὴν διοίκησιν αὐτῆς ἦτο ἐπιβεβλημένη.

Πρὸς τοῦτο ὁ Διοκλητιανὸς ἐξέλεξεν ὡς συνόρχοντα τὸν ἀρχαῖον συναγωνιστὴν του **Μαξιμιλιανόν**. Οἱ δύο οὗτοι αὐτοκράτορες ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ Αὐγούστου καὶ ἐγκατεστάθησαν, ὁ μὲν Διοκλητιανὸς εἰς τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Νικομήδειαν, ὁ δὲ Μαξιμιλιανὸς εἰς τὸ ἐν τῇ Δύσει Μεδιόλανον. Ἡ Ῥώμη, ὡς πρωτεύουσα, ἐγκατελείφθη, διότι οἱ αὐτοκράτορες ἔπρεπε νὰ εἶναι πλησίον τῶν ἀπειλουμένων συνόρων. Ἀλλὰ καὶ οὕτω διηρημένη ἡ αὐτοκρατορία ἦτο ἀκόμη δυσδιοίκητος. Προσέλαβον λοιπὸν δύο βοηθοὺς, οἱ ὅποιοι προωρίζοντο καὶ ὡς διάδοχοι αὐτῶν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, καὶ εἰς αὐτοὺς ἔδωκεν τὸν τίτλον τοῦ Καίσαρος. Τοιοῦτοι ἔγιναν ὁ **Κωνσταντῖνος ὁ Χλωρὸς** καὶ ὁ **Γαλέριος**. Καὶ εἰς μὲν τὸν Κωνσταντῖνον ὠρίσθη ὡς ἔδρα ἡ Αὐγούστα Τριβηρῶν (παρὰ τὸν παραπόταμον τοῦ Ῥήνου Μωσέλαν), εἰς δὲ τὸν Γαλέριον τὸ Σίρμιον (παρὰ τὸν Σαῦον ποταμόν, πλησίον τοῦ Βελιγραδίου). Ὑπῆρχον λοιπὸν τέσσαρες δεσπότης, δύο **Αὐγουστοὶ** καὶ δύο **Καίσαρες**, μὲ τέσσαρας κυβερνήσεις καὶ τέσσαρας πρωτεύουσας. Εἰς ὅλους ὅμως ἐπέβαλλε τὴν θέλησίν του ὁ πρῶτος Αὐγουστος καὶ εἰς αὐτὸν ἐπεφυλάχθη τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγῃ τοὺς

Καίσαρας. Αὐτὴ ἡ διαίρεσις ἡ ὁποία ὀνομάζεται *τετραρχία*, ἐπέφερεν ὁμοιογενήτως τὴν εἰρήνην τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν συνόρων.

Ἄλλὰ δὲν ἠρκέσθη εἰς ταύτην ὁ Διοκλητιανός. Συγχρόνως μετέβαλε τελείως τὸν χαρακτῆρα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος. Κατήργησε δηλ. τοὺς ἀκόμη σφαιρομένους τύπους τῆς ἐλευθέρας πολιτείας. Ἡ ἀρχὴ δὲν ἀνατίθεται πλέον, ἔστω καὶ κατὰ τύπους, ὑπὸ τοῦ δήμου εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἐκλέγει αὐτοδικαίως τὸν διάδοχόν του.

Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ὁργανισμοῦ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴν εἰρήνευσιν αὐτῆς ὁ Διοκλητιανὸς ἔπεισε τὸν συνάρχοντα Μαξιμιλιανὸν νὰ παραιτηθοῦν, διὰ νὰ ἴδουν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ νέου συστήματος τῆς διοικήσεως τῆς αὐτοκρατορίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ο ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

1. Τὸ πολίτευμα.

Ἡ αὐτοκρατορία εἰς τὴν Ῥώμην δὲν ἐγκατεστάθη δι' ἐπαναστάσεως ῥιζικῆς. Τὸ ὄνομα τῆς δημοκρατίας δὲν κατηργήθη. Ἀλλ' ἡ ἐξουσία, ἡ ὁποία πρὶν ἦτο μοιρασμένη εἰς πολλὰ πρόσωπα, τοὺς ἄρχοντας, καὶ ἡ ὁποία ἐδίδετο μόνον δι' ἓν ἔτος, τώρα εἶναι συγκεντρωμένη ἰσοβίως εἰς ἓνα μόνον ἄνδρα, τὸν **αὐτοκράτορα**. Αὐτὸς προϊστάται τῆς συγκλήτου, στρατολογεῖ καὶ διευθύνει τοὺς στρατοὺς, ἐπιβάλλει φόρους, εἶναι ἀνώτατος δικαστῆς, ἀνώτατος ἀρχιερεὺς καὶ ἔχει ὅλην τὴν δύναμιν τῶν δημάρχων. Αὐτὸς τέλος ἀντιπροσωπεύει τὸν ῥωμαϊκὸν λαόν, ὃ ὁποῖος παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν ὅλην τὴν δύναμίν του. Εἶναι ἐπομένως ὄχι βεβαίως κατὰ τύπους, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ἀπόλυτος ἄρχων, ἐφ' ὅσον ζῇ.

Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως αὐτοῦ ἡ σύγκλητος ἐξ ὀνόματος τοῦ λαοῦ ἐξετάζει καὶ κρίνει τὸν βίον του. Ἐὰν ἀποδοκιμασθῇ, ὅλοι του αἱ πράξεις ἀκυροῦνται, τὰ ἀγάλματά του συντρίβονται καὶ τὸ ὄνομά του ἐξαλείφεται ἐκ τῶν μνημείων. Ἐὰν τοῦναντίον αἱ πράξεις του ἐπιδοκιμασθοῦν (τὸ ὅποῖον σχεδὸν πάντοτε συνέβαινεν), ἡ σύγκλητος ἀποφαίνεται, ὅτι ὁ ἀποθανὼν αὐτοκράτωρ κατετάχθη εἰς τὰς τάξεις τῶν θεῶν. Ἡ εἰς τοὺς θεοὺς αὐτὴ κατάταξις ὠνομάζετο **ἀποθέωσις**.

Οἱ περισσότεροι αὐτοκράτορες κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐγίναν μετὰ τὸν θάνατόν των θεοί. Ἀνηγέρθησαν εἰς αὐτοὺς ναοὶ καὶ ὠρίσθη τάξις ἱερῶν διὰ νὰ ἀπονέμῃ εἰς αὐτοὺς λατρείαν. Ὅλοι οἱ ἄρχοντες, ὅλοι οἱ πολῖται, ὅλοι οἱ ὑπήκοοι ὤφειλον νὰ ἀποδίδουν λατρείαν εἰς τὴν μνήμην τῶν αὐτοκρατόρων. Τοῦτο ἀπετέλει ὑπόσχεσιν πίστεως πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρχήν, συνάμα δὲ καὶ τὸν ἠθικὸν δεσμόν, ὃ ὁποῖος ἦνωνεν ὅλα τὰ μέρη τῆς αὐτοκρατορίας εἰς μίαν κοινὴν λατρείαν. Ἦτο λοιπὸν ἡ ἰδρυσις τῆς νέας αὐτῆς λατρείας μᾶλλον πολιτικὴ πράξις.

Ἡ διαδοχὴ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος δὲν ἦτο κληρονομική. Μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ ἡ ἀρχὴ ἀνετίθετο κατὰ τύπους εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὑπὸ τοῦ δήμου. Κατ' οὐσίαν ὅμως ὁ αὐτοκράτωρ ὥριζε τὸν διαδόχόν του, τὸν ὁποῖον προσελάμβανε καὶ ὡς συνάρ-

χοντα καὶ νιοθετεῖται, ἂν δὲν ἦτο φυσικός του υἱός. Τὸ αὐθαίρετον τοῦτο δικαίωμα τοῦ αὐτοκράτορος νὰ ὀρίζη τὸν διάδοχόν του ἐπισημοποίησεν ὁ Διοκλητιανὸς καταργήσας τὸν τύπον τῆς ἀναθέσεως τῆς ἀρχῆς εἰς τὸν νέον αὐτοκράτορα ὑπὸ τοῦ δήμου.

Ἡ ῥωμαϊκὴ **σύγκλητος** ἀπέμεινεν ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας, ὅτι ἦτο πάλαι ποτέ, σῶμα συμβουλευτικὸν ἀποτελούμενον ἐκ τῶν πλουσιωτέρων καὶ ἐπιφανεστέρων πολιτῶν, χωρὶς καμμίαν ἰσχύν. Ὁ αὐτοκράτωρ συνεβουλεύετο αὐτήν, ἀλλὰ δὲν ὑπῆκουεν εἰς τὰ κελεύσματά της.

Ὁ **λαὸς** τέλος εἶχε χάσει ὅλην του τὴν δύναμιν ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας. Αἱ ἐκκλησίαι ἀπὸ τοῦ Τιβερίου εἶχον καταργηθῇ.

2. Διοίξεις τῶν ἐπαρχιῶν.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν κατακτήσεων 300—400 εὐγενεῖς οἰκογένειαι τῆς Ῥώμης ἐκυβέρνην καὶ ἐξεμεταλλεύοντο τὸν λοιπὸν κόσμον. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας ὅλαι αἱ ἐπαρχίαι ἀνῆκον εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὡς ἀντιπρόσωπον τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ. Οὗτος ἔστελλεν εἰς ἑκάστην δύο ἀντιπροσώπους. Ὁ εἰς διόκει τὸν στρατόν, ἐκυβέρνηα τὴν χώραν καὶ ἐδίκασε τὰς σπουδαίας ὑποθέσεις. Ὁ ἄλλος ἐφρόντιζε διὰ τὴν εἰσπράξιν τῶν φόρων. Ὑπὸ τοὺς πανισχύρους ὅμως τούτους ἀντιπροσώπους τοῦ αὐτοκράτορος οἱ ὑποτεταγμένοι λαοὶ ἐξηκολούθουν νὰ αὐτοδιοικοῦνται. Ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίῃ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις των. Ἀλλὰ συνήθως δὲν ἔκαμνε χρῆσιν τοῦ δικαιώματος τούτου. Ἀπῆτει παρ' αὐτῶν μόνον νὰ μὴ πολεμοῦν μεταξύ των καὶ νὰ πληρώνουν τακτικῶς τοὺς φόρους.

Ἐκ τῆς διοικήσεως αὐτῆς οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν ἦσαν πολὺ εὐχαριστημένοι. Ἐξηκολούθουν μὲν νὰ εἶναι ὑπῆκοοι, ἀλλ' ἀντὶ πολλῶν ἑκατοντάδων κυρίων, οἱ ὅποιοι ἐπλούτουν ἐξ αὐτῶν καὶ ἀδιακόπως ἀνενοοῦντο, εἰς τὸ ἐξῆς ἓνα μόνον κύριον εἶχον, τὸν αὐτοκράτορα, ὁ ὅποιος ἐνδιεφέρετο διὰ τὴν καλὴν οἰκονομικὴν των κατάστασιν διὰ νὰ εἰσπράττωνται εὐκόλως οἱ φόροι. Ἔνεκα τούτου δὲ καὶ ἐπροσιάτευν αὐτοὺς καὶ ἐναντίον τῶν ἑξωτερικῶν ἐχθρῶν καὶ ἰδίως ἐναντίον τῶν ἰδίων του ὑπαλλήλων. Ὅταν οἱ ἐπαρχιωταὶ εἶχον παράπονα διὰ βιαιότητος ἢ κλοπὰς τῶν κυβερνητῶν των, ἀνεφέροντο εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἐλάμβανον δικαιοσύνην. Ἐγνώριζον ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐδέχετο τὰ παράπονα

τῶν ὑπηκόων κατὰ τῶν ἀντιπροσώπων του. Τοῦτο ἦτο ἀρκετὸν διὰ νὰ φοβίζη τοὺς κακοὺς κυβερνήτας καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς ὑπηκόους.

3. Τὰ γράμματα.

Τὰ γράμματα ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων. Κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον οἱ Ῥωμαῖοι δὲν εἶχον μορφώσει φυσικὴν λογοτεχνίαν, ἀλλὰ μετέφραζον ἢ ἐμιμοῦντο τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν οἱ Λατῖνοι συγγραφεῖς ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι ἀκόμη μαθηταὶ τῶν Ἑλλήνων, υἱοθετοῦν τὰς ιδέας τῶν καὶ μιμοῦνται τοὺς τύπους τῶν. Ἀλλὰ τινὲς ἐξ αὐτῶν παράγουν καὶ ἔργα πρωτότυπα.

Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν ὁ ῥήτωρ *Κικέρων*, οἱ ἱστορικοὶ *Σαλλούστιος* καὶ *Καῖσαρ* καὶ οἱ ποιηταὶ *Δουκρήμιος* καὶ *Κάτουλλος*.

Τὰ γράμματα ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου ἀνεδείχθησαν πολλοὶ Ῥωμαῖοι συγγραφεῖς, μάλιστα δὲ ποιηταί. Διὰ τοῦτο δὲ ἡ ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου περίοδος θεωρεῖται ὡς ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς Ῥωμαϊκῆς λογοτεχνίας.

Ἐκ τῶν ποιητῶν τῆς περιόδου αὐτῆς περιφανέστεροι εἶναι ὁ *Βεργίλλιος*, ὁ *Ὀράτιος* καὶ ὁ *Ὀβίδιος*. Ἐκ δὲ τῶν πεζογράφων σπουδαιότεροι εἶναι οἱ ἱστορικοὶ *Τίτος Λίβιος* καὶ *Τάκιτος*, ὁ ῥήτωρ *Σενέκας*, ὁ φιλόσοφος *Σενέκας* καὶ ἄλλοι.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἤκμασαν προσέτι καὶ περίφημοι Ἕλληνες συγγραφεῖς. Τοιοῦτοι ἦσαν ὁ *Πλούταρχος*, ὁ *Δίων* ὁ χρυσόστομος, οἱ ἱστορικοὶ *Ἀππιανὸς* καὶ *Ἀρριανὸς*, ὁ φιλόσοφος σατιρικός *Δουκιανὸς*, ὁ γεωγράφος *Πτολεμαῖος* καὶ ὁ ἱατρὸς *Γαληνός*. Ἑλληνιστὶ δὲ ἔγραψεν ὡσαύτως ὁ φιλόσοφος αὐτοκράτωρ *Μάρκος Αὐρήλιος*.

Αἱ φιλοσοφικαὶ καὶ ῥητορικαὶ σχολαί. Εἰς τὴν ἀκμὴν τῶν γραμμάτων κατὰ τὸν 1ον καὶ 2ον αἰῶνα μ. Χ. συνετέλεσαν μάλιστα αἱ τότε ἀκμάζουσαι φιλοσοφικαὶ καὶ ῥητορικαὶ σχολαί.

Αἱ Ἀθηναὶ ἐξηκολοῦθουν πάντοτε νὰ εἶναι τὸ κέντρον τῆς παιδείας καὶ εἰς τὰς σχολὰς αὐτῶν ἐδίδασκον πάντοτε φιλόσοφοι ὀνομαστοί. Ἔνεκα τούτου συνέρρεον ἐκεῖ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη πολλοὶ σπουδασταί. Τὰ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας δὲ ἔτη τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐτυχίας ἔφεραν καὶ τὴν ἀκμὴν τῶν σχολῶν τῶν Ἀθηνῶν. Ἰδίως ὅμως αὗται ἔφθασαν εἰς μεγίστην ἀκμὴν, ἀφ' ὅτου

διωργανώθησαν. ὅπως τὰ σημερινὰ πανεπιστήμια, ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου.

Ἄλλ' ἡ ἑλληνικὴ παιδεία δὲν περιεκλείετο μόνον ἐντὸς τῆς Ἀττικῆς. Εἰς τὴν **Ἀλεξάνδρειαν** ὑπῆρχε κατ' ἀρχὰς τὸ περίφηγον **μουσεῖον** αὐτῆς, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξηκολούθει νὰ ἀκμᾷῃ ἡ σχολὴ τῶν γραμματικῶν καὶ ἡ τῶν μαθηματικῶν, ἰδίως τῆς ἀστρονομίας. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ μουσείου αἱ σχολαὶ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐξηκολούθουν νὰ διατηροῦν τὸ φῶς τῆς παιδείας. Καὶ εἰς ἄλλας δὲ πόλεις τῆς Ἀνατολῆς ὑπῆρχον ἐπίσημοι σχολαί, εἰς τὴν **Μυτιλήνην**, εἰς τὴν **Ῥόδον**, εἰς τὴν **Πέργαμον**, εἰς τὴν **Ταρσὸν** καὶ μακρὰν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν **Μασσαλίαν**, εἰς τὴν **Καρχηδόνα** καὶ εἰς τὴν **Ῥώμην**.

Ἐκτὸς τῶν ἑλληνικῶν τούτων σχολῶν ὑπῆρχον καὶ λατινικαί. Πολλαὶ πόλεις τῆς Δύσεως ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἴδρυσαν τοιαύτας διὰ τοὺς πλουσίους νέους καὶ ἐπλήρωνον δι' αὐτὰς διδασκάλους ἰδίως τῆς ὁητορικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας.

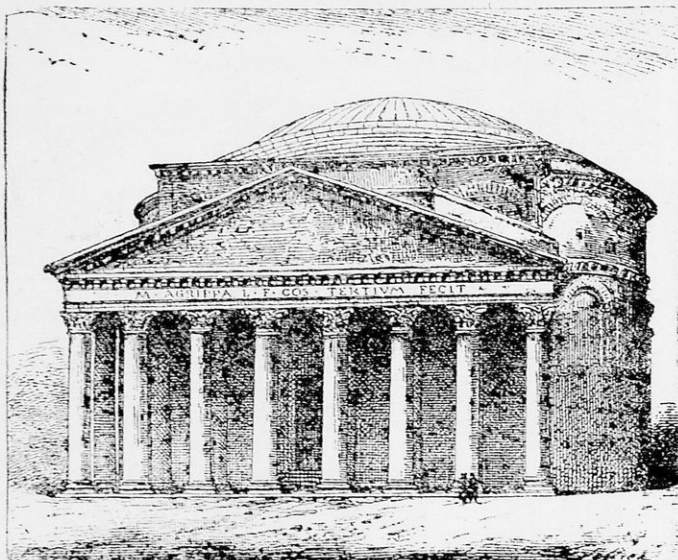
4. Αἱ τέχναι.

Ὅπως καὶ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ δὲν ἔκαμαν μεγάλας προόδους. Ἡ ῥωμαϊκὴ τέχνη περιορίζεται κυρίως εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Ἀπὸ τῆς προηγουμένης περιόδου οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ἀρχίσει νὰ στολίζουσιν τὴν Ῥώμην μὲ μεγάλα καὶ πολυτελῆ δημόσια οἰκοδομήματα. Τὰ περισσότερα ὅμως μνημεῖα αὐτῆς ἀνηγέρθησαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Ἐπὶ Πομπηίου ἀνηγέρθη τὸ **θέατρον**, ὑπὸ τοῦ Καίσαρος δὲ ἐκτίσθησαν τὰ μνημεῖα, τὰ ὁποῖα περιέβαλλον τὴν ἐξ αὐτοῦ ὀνομασθεῖσαν **Ιούλειον ἀγοράν**. Πρὸ πάντων ὅμως ὁ Αὐγουστος εἰργάσθη διὰ τὸν καλλωπισμὸν τῆς πόλεως Ἐπ' αὐτοῦ ἀνοικοδομήθησαν 82 ἔρειπώμενα ἱερὰ καὶ ἰδρῦθησαν 16 νέα. Ἐκτίσθη τὸ μέγα θέατρον τοῦ **Μαρκέλλου**, ἡ ἀγορὰ τοῦ **Αὐγούστου**, καὶ ἡ **Ιουλιανὴ βασιλική** (στοά, εἰς τὴν ὁποίαν συνεκεντρώθησαν οἱ ἔμποροι) καὶ τέλος τὸ ἀκόμη σφεζόμενον **Πάνθειον**, ὑπερμεγέθους στρογγύλος ναὸς στεγασμένος μὲ μέγαν θόλον.

Ὡσαύτως κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας τῆς αὐτοκρατορίας ἀνηγέρθη εἰς τὴν Ῥώμην μέγας ἀριθμὸς νέων μνημείων. Ἐπὶ τοῦ Παλατίνου ἔκτισεν ὁ Καλιγούλας μέγα ἀνάκτορον. Παρὰ τοὺς πρόποδας δὲ αὐτοῦ ὁ Νέρων ἔκτισε τὸν **χρυσοῦν οἶκον**,

ἀπέραντον ἀνάκτορον με κήπους ὑπερμεγέθεις καὶ με μίαν μεγάλην λίμνην. Τοῦτο κατεδαφισθὲν ἀντικατέστησεν ὁ Δομιτιανὸς με νέον ἀνάκτορον. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἐδάφους, τὸ ὁποῖον κατεῖχον οἱ κῆποι τοῦ Νέρωνος, ἀνήγειρεν ὁ Βεσπασιανὸς τὸ ἀκόμη σφζόμενον **Κολοσσαῖον**, ὑπερμεγέθες ἀμφιθέατρον, προωρισμένον διὰ τοὺς ἵπποδρομικοὺς ἀγῶνας. Ἐκεῖ ὡσαύτως ὁ Βεσπασιανὸς εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀνήγειρε τὴν **ἀψίδα τοῦ**

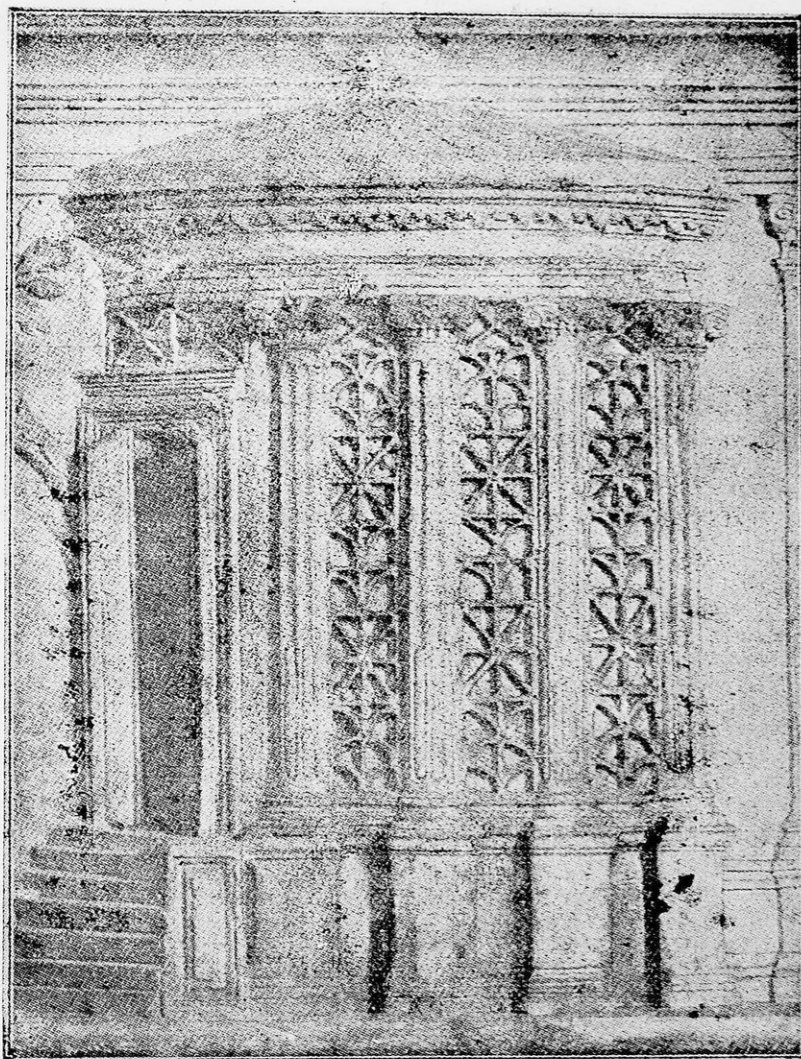
Εἰκ. 9. Τὸ Πάνθεον.

Τίτου με ἀνάγλυφα, τὰ ὁποῖα ἀναπαρίστανον τὸν θρίαμβον τοῦ στρατηγοῦ.

Ὁ Τραϊανὸς ὡσαύτως κατεσκεύασεν εἰς τὴν Ῥώμην τὴν ὁμώνυμόν του ἀγοράν. Εἰς αὐτὴν ὑπῆρχε θριαμβευτικὴ ἀψίς ὁ ἀνδριὰς τοῦ Τραϊανοῦ, βασιλική, βιβλιοθήκη, ναὸς καὶ ὁ μέγας κίων τοῦ Τραϊανοῦ με ἀνάγλυφα, τὰ ὁποῖα παρίστανον σκηνὰς ἀπὸ τὸν πόλεμον τῶν Λακῶν.

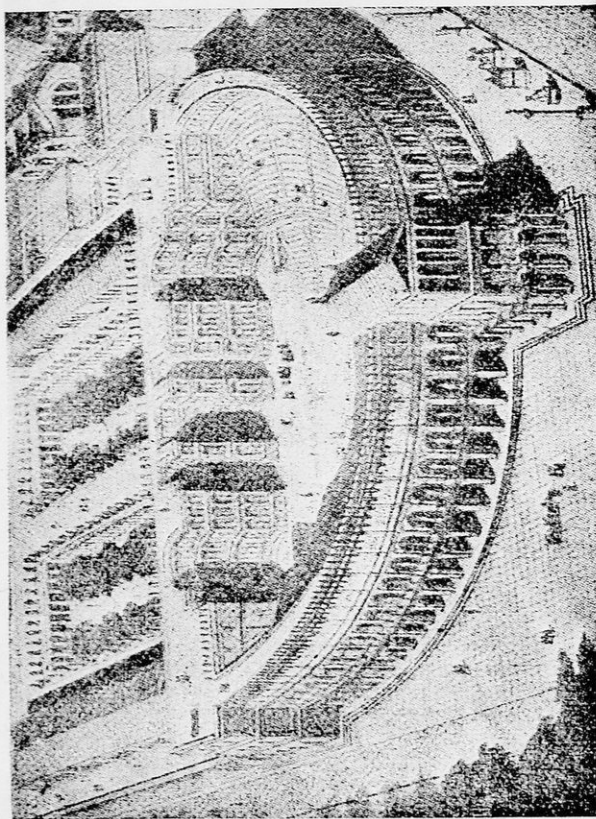
Ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἐκτίσθη ὡσαύτως εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἀρεως μέγας ἀριθμὸς στοῶν. Εἰς τὴν ἄλλην δὲ ὄχθην τοῦ Τιβέρεως οἰκοδόμησε τὸ περίφημον μανσώλειόν του ὁ Ἀδριανός.

Κατεσκευάσθησαν ὡσαύτως τότε ὑδραγωγεῖα καὶ πολλὰ δημόσια λουτρά, τὰ ὁποῖα ὠνομάζοντο **θέρμαι**. Τὸ μεγαλύτερον ἐκ

Εἰκ. 10. Στρογγύλος ναὸς τῆς Ἑστίας ἐν Ῥώμῃ ἐξ ἀναγλύφου
τῆς Φλωρεντίας.

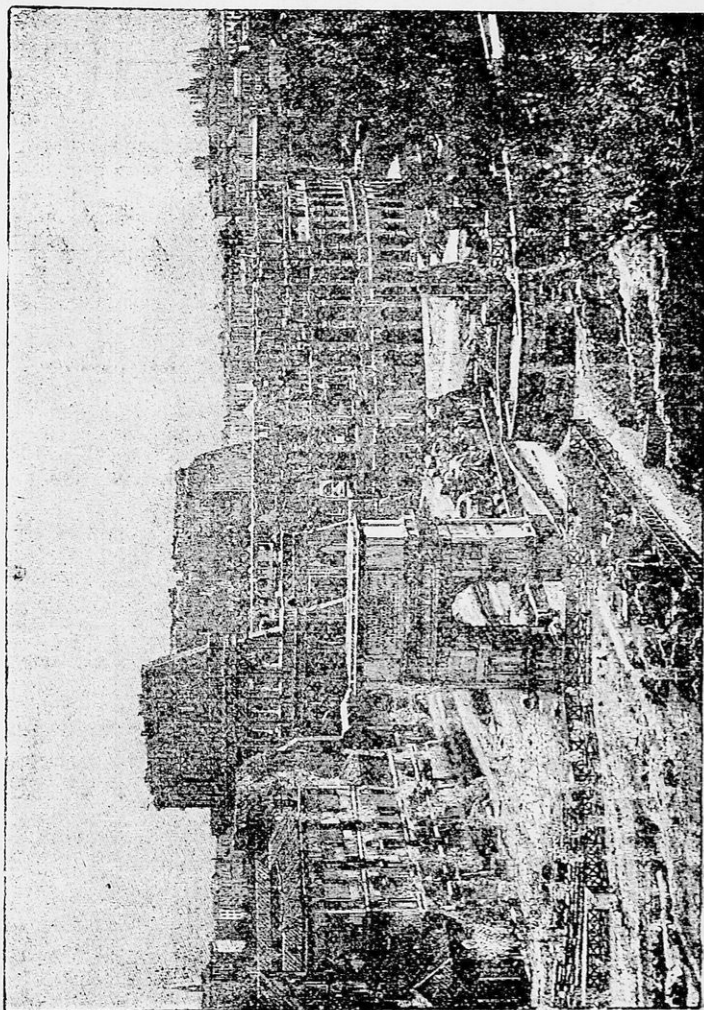
τούτων ἦσαν αἱ **θέρμαι τοῦ Καρακάλλα**, αἱ ὁποῖαι, ἐκτὸς τοῦ κυρίου οἰκοδομήματος, περιελάμβανον μέγαν κήπον με στοάς, βιβλιοθήκας, γυμναστήρια, αἰθούσας συζητήσεων κ.λ.π.

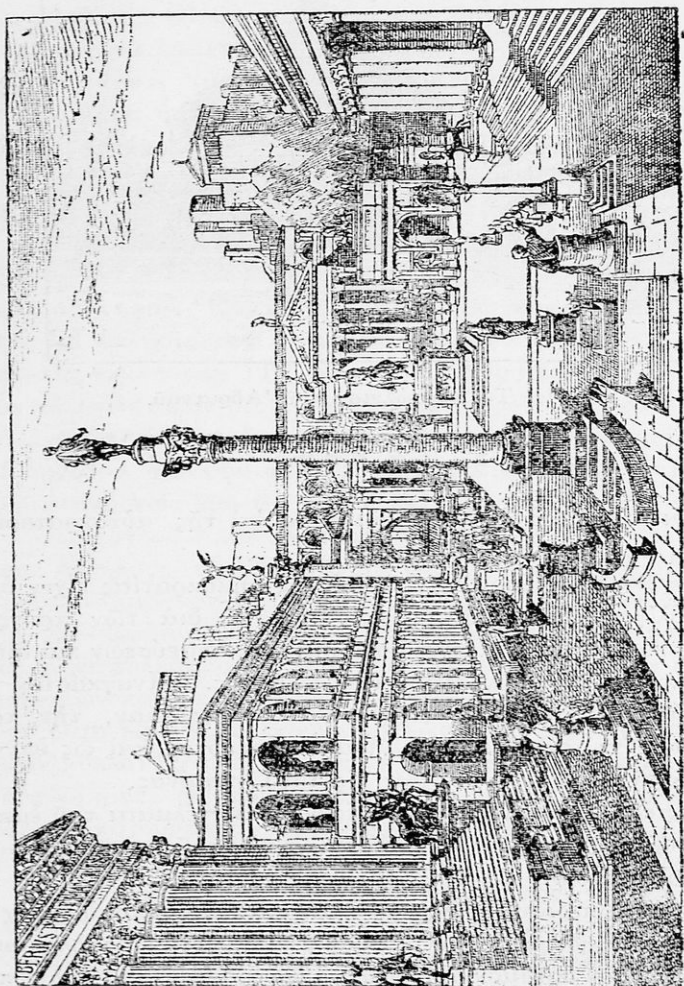
Εἰκ. 11. Θέατρον τοῦ Πομπηίου.

Ἦν δὲ μόνον ἡ Ῥώμη, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἰταλία καὶ αἱ ἐπαρχίαι ἐπληρώθησαν μνημείων ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων. Εἰς ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν ἐκτίσθησαν γέφυραι, ὕδραγωγεῖα, ἵπποδρομοί, θέατρα, ναοί, βασιλικαὶ καὶ θριαμβευτικαὶ ἀψίδες.

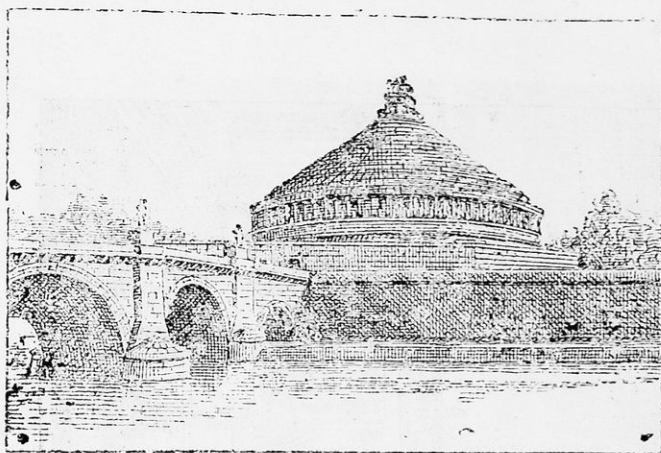
Ὅλα αὐτὰ τὰ ἔργα τῆς ῥωμαϊκῆς τέχνης φέρουν τὸν χαρακτῆρα τῆς πρακτικότητος καὶ εἶναι μεγάλα, ἰσχυρὰ καὶ στερεά, ὥς ἡ ῥωμαϊκὴ ἀρχή.

Είχ. 12. Τὸ Κολοσσαῖον.

Εικ. 13. Ἡ ἀγορά τοῦ Τραιανοῦ.

Εἰκ. 14. Τὸ μανσώλειον τοῦ Ἀδριανοῦ.

5. Τὰ ἥθη.

Ἡ κοινωνία. Ἡ ῥωμαϊκὴ κοινωνία ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας μετεβλήθη πολὺ.

Ἡ εὐγένεια ἦ τόσον ἰσχυρὰ ἐπὶ τῆς δημοκρατίας εἶχεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξαφανισθῇ. Εἶχε δεκατισθῇ διὰ τῶν προγραφῶν, εἶχε καταστραφῇ οἰκονομικῶς διὰ τῶν δημεύσεων καὶ διότι δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ληστεύῃ τὰς ἐπαρχίας. Ἦναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν της εἰς μίαν νέαν εὐγένειαν, τὴν τῶν ὑπαλλήλων. Ἐκ τούτων πολλοὶ ἦσαν ἐπαρχιωταὶ καὶ ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὥφειλον τὴν τύχην των εἰς τοὺς ἡγεμόνας.

Οἱ **ἱππεῖς** ἐξηκολούθουν τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ χρηματιστοῦ, ἀλλ' ἐξηρτῶντο ἐκ τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος ἠδύνατο νὰ περιορίζῃ τὰ κέρδη των.

Αἱ μεγάλοι περιουσίαι λοιπὸν ἦσαν σπάνιαι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, ἡ δὲ αὔξεις τῆς τρυφῆς καὶ τῆς πολυτελείας ἠλάττωνε καθ' ἑκάστην τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν. Αἱ ἀναφερόμεναι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀσωτεῖαι, συμπόσια τερατώδη, ἐπαύλεις ὑπερμεγέθεις, ἄπειρον πλῆθος δούλων, ἀνήκουν συνήθως εἰς ἀπελευθέρους εὐνοουμένους τῶν αὐτοκρατόρων.

Ὁ **λαὸς** τέλος εἶχε καταντήσῃ ὄχλος ἐπαιτῶν. Ὑπῆρχον εἰς

τὴν Ῥώμην κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν 300 χιλ. Ῥωμαῖοι πολῖται. Ἄλλ' οὗτοι ἦσαν Ῥωμαῖοι μόνον κατ' ὄνομα. Καταγόμενοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ ἀπελευθέρων διετήρουν ὅλα τὰ ἐλαττώματα τῶν δούλων. Οἱ περισσότεροι δὲν εἰργάζοντο καὶ δὲν ἐθεώρουν ἐντροπὴν νὰ ἐπαιτοῦν. Ἐξῶν ἐκ τῶν δωρεὰν διανομῶν σίτου καὶ χρημάτων, τὰς ὁποίας ἔκαμνον οἱ αὐτοκράτορες. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἀσκοῦντες ἐπάγγελμά τι ἢ ἔχοντες περιουσίαν τινὰ δὲν ἐδίσταζον νὰ αὐξάνουν τὰ ἔσοδά των προσκολλώμενοι εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῶν πλουσίων. Ἐκάστην πρωΐαν ἐπολιόρχουν τὰ ἄτρια, ὅπου ἐδίδετο εἰς αὐτοὺς κάνιστρον μὲ τροφίμα.

Ὁ βίος εἰς τὴν Ῥώμην. Ἐπὶ τῆς δημοκρατίας οἱ Ῥωμαῖοι ἔξῶν βίον πολιτικὸν πολὺ ἐνεργητικὸν καὶ βίον οἰκογενειακὸν πολὺ αὐστηρόν. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας βίος πολιτικὸς δὲν ὑπῆρχεν. Ἡ θέλησις τοῦ μονάρχου ἀντικαθίστα τὴν τῆς συγχλήτου καὶ τῆς ἐκκλησίας. Ἐξ ἄλλου ἢ διαφορὰ τῶν ἡθῶν κατέστρεψε τὸν οἰκογενειακὸν βίον. Τὴν ἔλλειψιν πολιτικῆς δρασεως ἐξήτουν νὰ ἀναπληρώσουν διὰ τῶν ἀσχολιῶν τοῦ κοινωνικοῦ βίου, τὸν δὲ ἀρχαῖον οἰκογενειακὸν βίον ἀντικατέστησε βίος τῆς ἀσκόπου περιπλανήσεως ἔξω τοῦ οἴκου καὶ τῶν ἡδονῶν.

Οἱ ἄεργοι λοιπὸν πλούσιοι ἀνταπέδιδον ἐπισκέψεις, προσεκάλουν ἀλλήλους εἰς γεύματα πολυδάπανα καὶ εἰς ἐορτάς, εἰς τὰς ὁποίας ἐλάμβανον μέρος καὶ αἱ γυναῖκες, ἐταξίδευον καὶ μετέβαινον εἰς θαλάσσια λουτρά ἢ ἐξοχάς. Ὁ λαὸς πάλιν συνεσωρεύετο εἰς τὰ καπηλεῖα, ὅπου ἐμεθύσκετο ὑπὸ τὸν θόρυβον ἀνατολικῶν μουσικῶν καὶ θεώμενος ἀκροβάτας καὶ χορευτάς.

Ὅλοι ἔδιδον συνεντεύξεις εἰς τοὺς περιπάτους ὅπου ἐσχημάτιζον κύκλους καὶ ἐφλυάρουν. Οἱ περίπατοι οὗτοι ἐγίνοντο ἢ εἰς τοὺς κήπους, οἱ ὁποῖοι ἐκάλυπτον τὰς δύο ὁχθας τοῦ Τιβέρεως καὶ τὰς κατωφερείας τῶν λόφων, ἢ εἰς τὰς στοάς, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἰδρυθῇ εἰς τὸ πεδῖον τοῦ Ἄρεως.

Ἰδιαιτέραν κλίσιν εἶχον οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὰς **θέρμας** (δημόσια λουτρά), εἰς τὰς ὁποίας μετέβαινον ὅχι μόνον διὰ νὰ λούωνται, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ συναντῶνται μεταξὺ των. Ὑπῆρχον ἐκεῖ αἵθουσαι ὀπλάσκιας καὶ διαλέξεων, προσέτι δὲ αἰοιδοί, κουρεῖς κ. ἄ.

Κυρίως ὅμως ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς εὐχαριστεῖτο μὲ τὰ δημόσια θεάματα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἠυξήθησαν καταπληκτικῶς. Αἱ διὰ τὰ θεάματα καὶ τὰς ἐορτάς ἀφιερωμέναι ἡμέραι εἶχον ἀνέλθει εἰς 165. Τὰ θεάματα κατήντησαν πάθος διὰ τὸν

ῥωμαϊκὸν λαόν, ἰδίως δὲ αἱ ἀρματοδρομαίαι, αἱ θηριομαχίαι καὶ οἱ ἀγῶνες τῶν μονομάχων. Αἱ δραματικαὶ παραστάσεις δὲν ἦσαν πολὺ εὐχάριστοι εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἦσαν πολὺ λεπταὶ δι' αὐτούς. Διὰ τοῦτο ἐπρωτίμων τοὺς μίμους (ὥς αἱ σημεριναὶ κωμικαὶ φάρσαι) καὶ τὴν παντομίμαν, σπανιώτερον δὲ τὰς μουσικὰς συναυλίας.

6. Ἡ Ὀρησκέια.

Ἡ ἀπιστία, ἡ ὁποία εἶχεν εἰσδύσει εἰς τὴν Ῥώμην ἀπὸ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀνατολῆς, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἶχεν ἀυξηθῆ ἑραστώως. Ἡ ἀρχαία Ὀρησκέια κατέρρεεν.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ ἰδίως ἡ τῶν στωικῶν προσεπάθει νὰ ἀντικαταστήσῃ αὐτὴν διὰ τῆς ἠθικῆς. Ἡ φιλοσοφία τῶν στωικῶν ὑπέρτατον ἀγαθὸν ἐθεώρει τὴν ἀρετὴν, ὅλα δὲ τὰ λοιπὰ ἀγαθὰ, πλοῦτον, δόξαν, κάλλος, ὑγείαν, ἐπεριφρόνει. Ἀλλ' ἡ διδασκαλία τῶν στωικῶν ἦτο γνωστὴ μόνον εἰς τοὺς μορφωμένους ἀνθρώπους. Ἐπὶ τοῦ πλήθους ἔμενεν ἄνευ ἀποτελέσματος, διότι ἀπηυθύνετο εἰς τὴν διάνοιαν καὶ ὄχι εἰς τὴν καρδίαν. Ἐπομένως ὁ λαός, ἀφ' οὗ ἔπαυσε νὰ πιστεῖ εἰς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς, ἔμεινε χωρὶς ἠθικὸν στήριγμα.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἄνθρωποι ἐρχόμενοι ἐξ Ἰουδαίας ἐγκωμιάζον τὰ θέληττα μιᾶς νέας Ὀρησκέας, ἡ ὁποία ἐστηρίζετο εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ἡ Ὀρησκέια αὕτη ἐκήρυττε τὴν ἰσότητα τῶν ἀνθρώπων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ὑπαρξίν ζωῆς μετὰ θάνατον ὅπου θὰ ἀνταμειφθοῦν οἱ ἀγαθοί, οἱ ὁποῖοι ἔπασχον εἰς τὸν ἐδῶ βίον. Ἡ Ὀρησκέια αὕτη ἦτο ἡ τοῦ Χριστοῦ. Αὕτη ὀλίγον κατ' ὀλίγον μετεμόρφωσε καὶ ἀνέτρεψε τὸν ἀρχαῖον κόσμον.

7. Ὁ χριστιανισμός.

Ὁ Χριστός. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐγεννήθη εἰς τὴν Παλαιστίνην, εἰς τὴν Βηθλέεμ τῆς Ἰουδαίας, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ βίου του διῆλθεν ἀφανὴς εἰς Ναζαρετ τῆς Γαλιλαίας, ἀλλῆς ἐπαρχίας τῆς Παλαιστίνης. Τριακονταετὴς δέ, κατὰ τὸ 15ον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Τιβερίου, ἐξῆλθεν ἐκ τῆς ἀφανείας. Ἐπὶ τρία καὶ ἡμισυ ἔτη διέτρεξε τὴν Παλαιστίνην διδάσκων εἰς τοὺς Ἰουδαίους καὶ κηρύττων, ὅτι

εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Θεὸς ὁ ἴδιος, ἀπεσταλμένος ὑπὸ τοῦ πατρὸς του, ἵνα σώσῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος. Τὸ πάσχα ὁμῶς τοῦ ἔτους 33 συνελήφθη εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ κατὰ διαταγὴν τοῦ συνεδρίου τῶν Ἰουδαίων (ἀνώτατον θρησκευτικὸν δικαστήριον ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως). Δικασθεὶς ἀμέσως ὑπὸ τοῦ συνεδρίου κατεδικάσθη εἰς θάνατον ὡς βλασφημῶν, διότι ἔλεγεν ἑαυτὸν υἱὸν Θεοῦ. Ἡ ἀπόφασις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκτελεσθῇ χωρὶς τὴν συναίνεσιν τοῦ Ῥωμαίου κυβερνήτου Πιλάτου. Οὗτος, ἂν καὶ ἀνεγνώρισε τὴν ἀθώτητα τοῦ Ἰησοῦ, ἐπεχώρησε πρὸ τῶν κραυγῶν τῶν Ἰουδαίων. Ὁ Ἰησοῦς ἐσταυρώθη ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ, λόφου παρὰ τὴν Ἱερουσαλήμ.

Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ ἡ διάδοσις αὐτῆς. Τὴν διδασκαλίαν καὶ τὸν δημόσιον βίον τοῦ Ἰησοῦ ἐκθέτουν εἰς τὰ εὐαγγέλια οἱ μαθηταὶ του. Ὁ Ἰησοῦς ἐδίδασκεν, ὅτι τὸ πρῶτον καὶ μέγιστον καθήκον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, τὸ δεύτερον δὲ νὰ ἀγαπᾷ τὸν πλησίον του ὡς ἑαυτόν. Ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος καὶ ὅταν ὑβρισθῇ ὀφείλει νὰ συγχωρῇ ἐξ ὅλης καρδίας τὸν ὑβριστήν, ὅτι δὲν πρέπει μόνον νὰ μὴ ἀνταποδίδῃ κακὸν ἀντὶ κακοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀγαπᾷ καὶ νὰ εὐεργετῇ τοὺς κακοποιοῦντας αὐτόν. Ἐδίδασκεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ εἶναι καθαρὸς τὴν καρδίαν, δηλ. νὰ προσέχη ὅχι μόνον εἰς τὰς πράξεις του, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς σκέψεις του, ὅτι ἡ ἐλεημοσύνη, ἡ ταπεινότης, ἡ ὑπομονή, ἡ πενία, ἡ ἀγάπη τῆς δικαιοσύνης θὰ ἀνταμειφθοῦν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τοῦ κοινοῦ πατρὸς ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ἐμπροσθεν αὐτοῦ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἴσοι. Δὲν διέκρινεν οὔτε πλουσίους οὔτε πτωχοὺς, οὔτε ἐλευθέρους οὔτε δούλους, οὔτε Ἕλληνας, οὔτε Ἰουδαίους, οὔτε βαρβάρους, ἀλλὰ μόνον ἀνθρώπους καλῆς θελήσεως.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὰς ιδέας τῶν συγχρόνων του. Ἐξύψωνε τὴν πτωχείαν, τὴν φιλανθρωπίαν, τὴν ἰσότητα, τὴν ἀδελφότητα, ἀρετὰς ἀγνώστους μέχρι τοῦδε. Τοῦναντίον μάλιστα οἱ ἀρχαῖοι εἶχον ὡς ἀρχήν, ὅτι ἡ ἰσχὺς καὶ ὁ πλοῦτος ἐπρώτευν μεταξὺ ὅλων τῶν ἀγαθῶν, ἡ πτωχεία ἦτο τὸ χεῖριστον τῶν κακῶν, ὅτι ὁ νικημένος εἶναι νομίμως κτῆμα τοῦ νικητοῦ, ἐπομένως ὅτι εἶναι φυσικὸν νὰ ὑπάρχουν κύριοι καὶ δούλοι, ὅτι τέλος ἡ ἐκδίκησις εἶναι ἡδονὴ τῶν θεῶν.

Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία διεδόθη διὰ τοῦ κυρήγματος. Ὁ Ἰησοῦς τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατόν του ἀναστὰς ἐνεφανίσθη εἰς

τοὺς μαθητάς του καὶ εἶπεν εἰς αὐτοὺς «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη». Οἱ μαθηταὶ του ἔγιναν ἀπόστολοι τοῦ εὐαγγελίου καὶ διεσπάρησαν διὰ νὰ διαδώσουν αὐτό. Ἡ χριστιανικὴ πίστις ἐξηπλώθη μὲ μεγάλην ταχύτητα. Δώδεκα ἔτη μετὰ τὴν καταδίκην τοῦ Ἰησοῦ ἐσημειώθη εἰς τὴν Ῥώμην ἡ παρουσία ομίλου χριστιανῶν. Τὴν ἐξάπλωσιν αὐτὴν διηυκόλυναν δύο τινά, ἡ ἐξάπλωσις εἰς ὅλον τὸν κόσμον τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἔδωσεν εἰς τὴν νέαν θρησκείαν θαυμάσιον ὄργανον διαδόσεως, τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν, καὶ ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία, ἡ ὁποία εἶχε καταλύσει τὰ ὄρια μεταξὺ τῶν λαῶν.

Οἱ διωγμοὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν. Τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἦτο πολὺ ἀνεξίτητον. Ὅταν κατέκτα τοὺς διαφόρους λαοὺς, ἐδέχετο τοὺς θεοὺς τῶν. Ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου εἶχεν ἰδρυθῇ ὁ ναὸς τοῦ Πανθέου διὰ νὰ δέχεται αὐτοὺς. Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς λατρείας τῶν θεῶν, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ἐπίστευον πλέον οἱ Ῥωμαῖοι, εἶχεν ἐγκατασταθῇ καὶ ἡ λατρεία τῶν αὐτοκρατόρων θεῶν, ἡ ὁποία εἶχε τοὺς ἱερεῖς τῆς καὶ τὰς τελετὰς τῆς. Ἡ ἀπόδοσις δὲ τιμῶν εἰς τοὺς αὐτοκράτορας θεοὺς ἐθεωρεῖτο πρᾶξις πίστεως εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν. Τὸ ἐναντίον ἐθεωρεῖτο ὡς ἔγκλημα καθοσιώσεως.

Ἀλλ' οἱ χριστιανοὶ ἐχώριζον τὰ θεῖα ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα. Ὁ Χριστὸς εἶχεν εἶπει «Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ». Συμφώνως λοιπὸν μὲ τὸ παράγγελμα αὐτὸ οἱ χριστιανοί, ἂν καὶ καθ' ὅλα τὰ ἄλλα ἦσαν πιστοὶ ὑπήκοοι, ἠρνοῦντο νὰ ἀποδώσουν εἰς τοὺς αὐτοκράτορας τιμὰς ὀφειλομένας εἰς μόνον τὸν Θεόν. Ἐνεκα τούτου δὲν ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς νὰ ἀσκοῦν ἐλευθέρως τὰ τῆς λατρείας τῶν καὶ ἐκ τούτου προῆλθον οἱ κατ' αὐτῶν διωγμοί. Ὑπολογίζουν ὅτι οἱ γενόμενοι διωγμοὶ ἦσαν δέκα.

Ὁ πρῶτος διωγμὸς, ὁ ὁποῖος ἔγινεν ἐπὶ Νέρωνος, δὲν εἶχεν ἀκόμῃ θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Ὁ Νέρων κατηγόρησε τοὺς χριστιανούς, ὅτι εἶχον πυρπολήσει τὴν Ῥώμην καὶ ἔκαυσεν αὐτοὺς ζῶντας ἢ ἔρριπεν εἰς τὰ θηρία. Θρησκευτικὸν χαρακτῆρα ἔλαβον οἱ διωγμοὶ ἀπὸ τοῦ Δομιτιανοῦ. Ἐκτοτε οἱ χριστιανοὶ κατεδικάζοντο ἐπὶ ἀσεβείᾳ, διότι δημοσίᾳ ἐφανέρον τὴν ἐχθρότητα τῶν πρὸς τὴν ἐπίσημον λατρείαν.

Ἀλλ' οἱ διωγμοὶ παρήγαγον ἀποτέλεσμα ἀντίθετον πρὸς τὸ περιμενόμενον. Ἀντὶ νὰ ἐλαττώσουν ἠῦξαν τὸν ἀριθμὸν τῶν χριστιανῶν. Εἰς ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν τόσον εἶχε διαδοθῇ ὁ

χριστιανισμός, ὥστε εἰς ὅλας τὰς πόλεις αὐτῆς ὑπῆρχον χριστιανοὶ ἀποτελοῦντες σύλλογον, ὃ ὁποῖος ὠνομάζετο *ἐκκλησία*. Αἱ διάφοροι δὲ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι εὐρίσκοντο εἰς σχέσεις πρὸς ἀλλήλας. Ἐπομένως ἀπετέλουν ὅλοι ὁμοῦ ἀπέραντον σύλλογον ἀνθρώπων ἀφωσιωμένων εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν. Εἰς αὐτοκρατορ, ἐννοήσας πόση δύναμις ὑπῆρχεν εἰς τὸν χριστιανισμόν ἠθέλησε νὰ τὸν μεταχειρισθῇ καὶ ἀνεγνώρισεν ἐπισήμως τὴν ὑπαρξίν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Οὗτος ἦτο ὁ *Κωνσταντῖνος*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Η ΑΠΟΛΥΤΟΣ ΜΟΝΑΡΧΙΑ

1. Κωνσταντῖνος ὁ μέγας.

Ὁ Κωνσταντῖνος *μονοκράτωρ*. Τὸ σύστημα τῆς τετραρχίας τοῦ Διοκλητιανοῦ δὲν ἦτο δυνατόν νά διατηρηθῇ ἐπὶ μακρόν, διότι εἰς αὐτὸ δὲν ἐδίδετο καμμία θέσις εἰς τοὺς υἱοὺς τῶν αὐτοκρατόρων. Πράγματι μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιλιανοῦ οἱ δύο Καίσαρες ἔγιναν Αὐγουστοι, ὁ δὲ Γαλέριος, ὡς πρῶτος Αὐγουστος, ἀνέδειξε Καίσαρα τὸν Σεβήρον καὶ τὸν Μαξιμῖνον, Ἰλλυριοὺς ἀξιωματικούς. Ἄλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Χλωρὸς εἶχεν υἱὸν Κωνσταντῖνον, ἄνδρα 31 ἐτῶν, ὥμαλέον, ἰσχυρὸν καὶ ἐπιτήδειον, ὁ ὁποῖος οὕτω παρημελεῖτο. Τοῦτον ὁ Διοκλητιανὸς εἶχε κρατήσῃ ὡς ὕμνηρον τῆς πίστεως τοῦ πατρὸς του καὶ εἶχε κατατάξῃ εἰς τὸν στρατὸν του ὡς ἀξιωματικόν.

Ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ, μὴ ἀνεχόμενος τὴν παραγκώνισιν, δραπετεύει ἀπὸ τὴν Νικομήδειαν καὶ διευνύνεται πρὸς τὸν πατέρα του εἰς τὴν Γαλατίαν. Ὅτε δὲ μετ' ὀλίγον εἰς τινὰ ἐκστρατείαν εἰς τὴν Βρεττανίαν ἀπέθανεν ὁ πατήρ του, οὗτος ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ Αὐγουστος. Ὁ Γαλέριος τότε πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἀνεγνώρισε μὲν τὸν Κωνσταντῖνον ὡς Καίσαρα, ἀνεγνώρισε δὲ Αὐγουστον τὸν Σεβήρον. Ἀλλὰ καὶ ὁ Μαξιμιλιανὸς, ὁ ἀρχαῖος συνάρχων τοῦ Διοκλητιανοῦ, ἀνέλαβε καὶ πάλιν τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μαξέντιος ἀνεκηρύχθη καὶ αὐτὸς αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Ῥώμην. Ἐπηκολούθησε λοιπόν, ὡς ἦτο φυσικόν, μακρὰ περιόδος ἐμφυλίων πολέμων μεταξὺ τῶν αὐτοκρατόρων, εἰς τοὺς ὁποίους προστεθῇ μετὰ τὸν φόνον τοῦ Σεβήρου καὶ ἄλλος Αὐγουστος, ὁ Λικίνιος. Οἱ ἐμφύλιοι αὐτοὶ πόλεμοι ἐπὶ τέλους ἐτελείωσαν διὰ τῆς ἐπικρατίσεως τοῦ **Κωνσταντίνου**, ὁ ὁποῖος καὶ ἔμεινε μόνος αὐτοκράτωρ (306—337).

Ὁ Κωνσταντῖνος κατὰ τὴν αὐτοκρατορίαν του μετέβαλε τὴν ὄψιν τῆς αὐτοκρατορίας, διότι α') ἐπροστάτευσε τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ ἀνεγνώρισεν ἐπισήμως τὴν ὑπαρξίν αὐτῆς, β') ἔδρυσεν νέαν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους, τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ γ') ὥργάνωσε τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρχήν.

Ἐπίσημος ἀναγνώρισις τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε μητέρα χριστιανήν, τὴν ἁγίαν Ἑλένην καὶ ἐπομένως ἐγνώριζε τὴν ἔκτασιν, τὴν ὁποίαν εἶχε λάβει ὁ χριστιανισμὸς παρ' ὅλους τοὺς ἐναντίον αὐτοῦ διωγμούς. Ὅταν λοιπὸν ἔμελλε νὰ ἀγωνισθῇ ἐναντίον τῶν ἰσχυρῶν ἀντιπάλων του, ἀπεφάσισε νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῶν χριστιανῶν. Λέγουν, ὅτι πρὸ μιᾶς μεγάλης μάχης, τὴν ὁποίαν συνῆψεν ἐναντίον τοῦ Μαξεντίου πλησίον τῆς Ῥώμης, εἶδεν

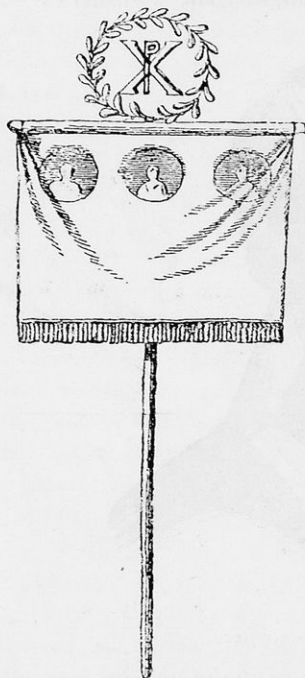

Εἰκ. 15. Κωνσταντῖνος ὁ μέγας.

ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ ἐν μεσημβρίᾳ φωτεινὸν σταυρὸν μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «ἐν τούτῳ νίκα». Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς ἐν τῷ στρατῷ του πολυαριθμοὺς χριστιανοὺς νὰ ἀγωνισθοῦν προθύμως ὑπὲρ αὐτοῦ διέταξε νὰ κατασκευασθῇ εἰδικὴ σημαία μὲ μονόγραμμα ἐκ τῶν γραμμάτων Χ καὶ Ρ, τὰ ὁποῖα ἐδήλωνον τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπετέλουν τὸ σύμβολον τῶν χριστιανῶν. Ἡ σημαία αὕτη ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἓν δόρυ διασταυρούμενον μὲ ξύλον ἐγκάρσιον, ἐκ τοῦ ὁποῖου ἐκρέματο ὕφασμα πορφυροῦν χρυσοκέντητον. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς δὲ τοῦ δόρατος ἦτο προσηρτημένον ἐντὸς στεφάνου τὸ μονόγραμμα Χ καὶ Ρ Ἡ σημαία αὕτη ὠνομάσθη **λάβραρον** Τοῦ λοιποῦ δὲ οὕτω κατεσκευά-

ζοντο αἱ χριστιανικαὶ σημαῖαι, αἱ ὁποῖαι ἔφερον προσέτι κεντημένας τὰς εἰκόνας τοῦ βασιλέως καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Ἡ προᾶξις αὕτη τοῦ Κωνσταντίνου ἐνθουσίασε τὸν στρατὸν του, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπετελεῖτο ἐκ χριστιανῶν καὶ ἐκέρδισε τὴν μάχην κατὰ τοῦ Μαξεντίου, ἡ ὁποία ἔκαμεν αὐτὸν κύριον τῆς Ῥώμης.

Ἐκτοτε ὁ Κωνσταντῖνος προσεκολλήθη εἰς τὴν χριστιανικὴν

Εἰς. 16. Λάβαρον.

θρησκείαν. Ἀλλὰ δὲν ἐβαπτίσθη παρὰ μόνον ὅταν ἔμελλε νὰ ἀποθάνῃ. Ὅταν ἔγινε μονοκράτωρ ἐνήργησε μὲ μεγάλην πολιτικὴν σύνεσιν. Διετήρησε τὸν τίτλον τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως καὶ ἔκτισε ναοὺς εἰς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς. Συγχρόνως ὅμως ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς νὰ ἀσκούν ἐλευθέρως τὰ τῆς λατρείας των καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς ὅλα τὰ πολιτικὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀφαιρεθῇ ἀπ' αὐτῶν κατὰ τοὺς διωγμοὺς. Δὲν ὑπῆρχε πλέον διαφορὰ μετὰ τῶν χριστιανῶν καὶ εἰδωλολατρῶν, ὅπως ὠνομάζοντο ὑπὸ τῶν χριστιανῶν οἱ μένοντες πιστοὶ εἰς τὴν παλαιὰν θρησκείαν. Ὅλοι ἠδύναντο νὰ καταλάβουν ὅλας τὰς δημοσίας θέσεις καὶ αἱ ἐκκλησίαι τῶν χριστιανῶν ἐθεωροῦντο ὡς ἄσυλα, ὅπως καὶ οἱ ναοὶ τῶν εἰδωλολατρῶν. Τὴν ἀρχὴν αὐτὴν τῆς ἀνεξιθρησκείας καθιέρωσεν ὁ Κωνσταντῖνος δι' ἐνὸς διατάγματος, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται **διάταγμα τοῦ Μεδιολάνου** (313).

Ὁ Κωνσταντῖνος ὅμως δὲν ἠρξέσθη εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ὥς θρησκείας δυναμένης νὰ ἀσκήται ἐλευθέρως εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος. Διέταξε προσέτι νὰ μὴ ἐργάζωνται τὰ δικαστήρια κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Κυριακῆς καὶ ἀνεγνώρισε τοὺς ἐπισκόπους τῆς νέας θρησκείας ὡς λειτουργοὺς τῆς πολιτείας, ἔκαμε δηλ. τὸν χριστιανισμὸν ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους.

Ἀλλ' οἱ χριστιανοὶ μετὰ τὴν ἐπικράτησίν των διηρέθησαν. Ἐνεφανίσθησαν μετὰ αὐτῶν αἰρέσεις, δηλ. δοξασαί ἀντίθετοι πρὸς τὰ δόγματα τῆς νέας πίστεως. Ἡ περιφημοτέρα ἐξ αὐτῶν

ὑπῆρξεν ἡ τοῦ Ἀρείου, ὁ ὁποῖος δὲν ἐδέχετο ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἴσος μὲ τὸν πατέρα Θεόν.

Αἱ διαιρέσεις αὐταὶ ἀνησυχοῦν τὸν αὐτοκράτορα. Συνεκάλεσε λοιπὸν εἰς τὴν Νίκαιαν σύνοδον τῶν ἐπισκόπων διὰ νὰ καθορισθοῦν ὁριστικῶς τὰ ἄρθρα τῆς χριστιανικῆς πίστεως (325). Ἡ σύνοδος αὕτη ἀπετελέσθη ἐκ 318 ἐπισκόπων καὶ ἐπιφανῶν ἐν γένει κληρικῶν καὶ ὠνομάσθη *πρώτη οἰκουμενικὴ σύνοδος*. Ὑπὸ τῆς συνόδου αὐτῆς παρισταμένου τοῦ ἰδίου τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τὰς συζητήσεις καθωρίσθησαν τὰ 7 πρῶτα ἄρθρα τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως. Ἡ αἵρεσις τοῦ Ἀρείου καταδικάσθη, ἀνετέθη δὲ εἰς τὸν αὐτοκράτορα νὰ κάμῃ σεβαστὴν τὴν ἀληθῆ χριστιανικὴν διδασκαλίαν, ἡ ὁποία ὠνομάσθη *ὁρθοδοξία*.

Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διπλοὶ λόγοι, πολιτικοὶ καὶ θρησκευτικοί, ἔκαμαν τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἀποφασίσῃ νὰ ἰδρῦσῃ νέαν πρωτεύουσαν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἐπρεπεν ἡ πρωτεύουσα νὰ εἶναι πλησίον τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Εὐφράτου, ὅπου τὸ κράτος ἠπειλεῖτο ὑπὸ τῶν Γότθων καὶ τῶν Πάρθων. Ἐπρεπεν ὡσαύτως διὰ νὰ θριαμβεύσῃ ὁ χριστιανισμὸς νὰ γίνῃ πρωτεύουσα τοῦ κράτους νέα πόλις, ὥστε νὰ μὴ ἐμποδίζεται ἡ νέα θρησκεία ἐκ τῆς ἀναμνήσεως τῶν ἀρχαίων θεῶν. Ἐνεκα τῶν λόγων αὐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος ἰδρυσεν τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ Βυζαντίου (330).

Ἡ θέσις ἦτο ἀρίστη. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐθεράπευε τὰς ἀνάγκας διὰ τὰς ὁποίας ἰδρῦθη, ἡ νέα πόλις ἀφ' ἑνὸς μὲν ἦτο εὐκόλος πρὸς ὑπεράσπισιν καὶ εἶχε θαυμάσιον φυσικὸν λιμένα, τὸν Κεράτιον κόλπον, ἀφ' ἑτέρου δὲ συνήνωνε τοὺς δύο κόσμους, τὸν ἀσιατικὸν καὶ τὸν εὐρωπαϊκόν.

Ἡ πόλις ἐκτίσθη κατὰ τὸν ῥωμαϊκὸν τρόπον μὲ ὕδραγωγεῖα, θέρμας, ἀνάκτορα, ἀγοράν, ἱππόδρομον καὶ ναοὺς εἰδωλολατρικοὺς καὶ χριστιανικοὺς. Ὁ Κωνσταντῖνος ὠργάνωσε προσέτι ἐκεῖ βιβλιοθήκας καὶ ἐστόλισε τὴν πόλιν μὲ ἔργα τέχνης ἐκ τῆς Ἑλλάδος. Τέλος ἐκάλεσε νὰ μετοικήσουν εἰς τὴν νέαν πόλιν πολλοὺς εὐγενεῖς Ῥωμαίους καὶ ἔφερε πολλοὺς κατοίκους ἐκ τῶν γειτονικῶν χωρῶν.

Ἡ πόλις εὐθὺς ἀνεπτύχθη ῥαγδαίως. Συνεκέντρωσεν εἰς ἑαυτὴν τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἔγινε τόσον ἰσχυρὰ καὶ πλουσία, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ ἀντισταθῇ ἐπὶ 11 καὶ πλεον αἰῶνας εἰς ὅλας τὰς ἀδιακόπους ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων.

ὁποίου εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸ πρόσωπόν του εἶναι ἱερόν. Οἱ ὑπῆκοοι ὁμιλοῦν πρὸς αὐτὸν γονατίζοντες.

Τὰς πολιτικὰς καὶ στρατιωτικὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους ὅλας διευθύνουν πέντε ὑπουργοί, οἱ ὅποιοι ἀπαρτίζουν τὸ ἱερὸν συνέδριον καὶ ἔχουν τὴν κεντρικὴν κυβέρνησιν. Ἐξ αὐτῶν δὲ ἐκέμπονται ὅλαι αἱ διαταγαὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, ὅπου ἐκτελοῦνται ὑπὸ ὑπαλλήλων, οἱ ὅποιοι ἔχουν ἕκαστος εἰδικὴν ἐξουσίαν. Τὴν πολιτικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν εἶχον εἰς αὐτὰς οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν. Τὴν στρατιωτικὴν ἐξουσίαν εἰδικοὶ ἄρχοντες ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ. Τὴν οἰκονομικὴν διαχειρίσιν ἄλλοι ὑπάλληλοι.

Διὰ τὴν συντήρησιν ὅμως καὶ τοῦ προσωπικοῦ τῆς αὐλῆς καὶ τῶν ὑπαλλήλων τὴν ὥρην ἀνάγκη περισσοτέρων χρημάτων ἢ ἄλλοτε. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ ἐπιβληθοῦν φόροι βαρύτεροι. Οἱ κυριώτεροι ἐκ τούτων ἦσαν ὁ φόρος ἐπὶ τῶν γαιῶν καὶ ὁ φόρος ἐπὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας.

Ἡ εἴσπραξις τῶν φόρων εἰς ἑκάστην πόλιν ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς συμβούλιον, τοῦ ὁποίου τὰ μέλη ἦσαν ὑπεύθυνα διὰ τὴν πληρωμὴν τοῦ καθωρισμένου φόρου. Πᾶν ἔλλειμμα ἐπεβάρυνεν αὐτούς. Ἀλλ' οὕτως ἡ ὑπηρεσία αὐτῇ, ἡ ὁποία πρὶν ἐθεωρεῖτο τιμὴ, κατήντησε βάρος, τὸ ὅποῖον ὅλοι προσεπάθουν νὰ ἀποφύγουν. Ἐνεκα τούτου ἀργότερα ὑπεχρεώθησαν διὰ νόμου ὅλοι οἱ ἰδιοκτῆται νὰ εἶναι μέλη τοῦ συμβουλίου.

Τὸ ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέθανε μετὰ βασιλείαν 30 ἐτῶν καὶ εἰς ἡλικίαν 63 ἐτῶν. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς βασιλείας του ὁ ἀρχαῖος κόσμος μετέβαλεν ὄψιν καὶ ιδέας. Ἐνεκα τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων μεταξὺ των καὶ ἡ νομοθεσία τοῦ κράτους μετερρυθμίσθησαν συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ εὐαγγελίου.

Ἐξαιρετικῶς ὅμως διὰ τὸν Ἑλληνισμόν ἡ βασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου ἔχει μεγάλην σημασίαν. Διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς νέας πρωτεύουσας τοῦ κράτους ἐν μέσῳ χωρῶν ἑλληνικῶν ἐδημιουργήθη ἡ *ἐλληνικὴ αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινοπόλεως* καὶ παρεσκευάσθη ἡ ἐπὶ χίλια καὶ πλέον ἔτη νέα ἱστορικὴ σταδιοδρομία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Διὰ ταῦτα ἡ μὲν ἑλληνικὴ ἱστορία ὠνόμασεν αὐτὸν *μέγαν*, ἡ δὲ χριστιανικὴ ἐκκλησία κατέταξεν αὐτὸν καὶ τὴν μητέρα του μεταξὺ τῶν ἁγίων.

2. Οἱ διάδοχοι τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἡ ἀπόπειρα ἀναστηλώσεως τῆς εἰδωλολατρίας.

Ἡ αὐτοκρατορία ὥπως ὁργανώθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, ἔγινε κράτος πολὺ συγκεντρωτικόν. Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβέρνησις διηύθυνεν ὅλας τὰς ὑποθέσεις τοῦ κόσμου. Ἐν τούτοις αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος, μέλλων νὰ ἀποθάνῃ, ἐνόμισεν ὅτι εἰς μόνος ἀνθρώπος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ διευθύνῃ ὅλον τὸ ἀπέραντον κράτος. Ὅθεν διεμοίρασεν αὐτὸ μεταξὺ τῶν τριῶν υἱῶν τοῦ Κωνσταντίνου, Κωνσταντος καὶ Κωνσταντίνου. Ἀλλ' οὕτως οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι καὶ πάλιν ἐπανελήφθησαν. Κατ' αὐτοὺς ὅλα σχεδὸν τὰ ἄρρενα μέλη τοῦ οἴκου τοῦ Κωνσταντίνου ἐφονεύθησαν ἢ ἀπέθανον. Ὁ θρόνος λοιπὸν περιήλθεν εἰς τὸν μόνον ἐπιζήσαντα ἀνεψιὸν τοῦ Ἰουλιανὸν (360). Τὸ δὲ χειρότερον κατὰ τοὺς ἐμφυλίους τούτους πολέμους διαταράχθη καὶ πάλιν ἡ εἰρήνη τῆς ἐκκλησίας. Οἱ ἀρειανοὶ εἶχον ἐπιτύχει τὴν ὑποστήριξιν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου καὶ οὕτως οἱ χριστιανοὶ διηρέθησαν εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα. Ὁ Ἰουλιανὸς δὲ κατόπιν ἐπεχείρησε νὰ ἀναστηλώσῃ τὴν εἰδωλολατρίαν.

Ὁ Ἰουλιανὸς εἶχε γεννηθῇ εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ εἶχε μητρικὴν τοῦ γλώσσαν τὴν ἑλληνικὴν, ἐξ ἄλλου εἶχε ζήσει πολὺ εἰς τὰς Ἀθήνας ἀσχολούμενος εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ φιλολογίας. Ἐνεκα τούτου εἶχε θελχθῇ ἀπὸ τὸ κάλλος τῶν μνημείων καὶ τῶν ἀγαλμάτων τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος καὶ εἶχε παρασυρθῇ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ῥήτορας νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἦτο ἡ αἰτία τῆς παρακμῆς τοῦ κράτους ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ ὅτι ὁ κόσμος μόνον διὰ τῆς παλινρθώσεως τοῦ ἀρχαίου βίου καὶ τῆς ἀρχαίας θρησκείας ἦτο δυνατόν νὰ ἀναμορφωθῇ.

Ὅταν λοιπὸν οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι ἔφεραν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον ἔσπευσε νὰ ἐξομώσῃ τὸν χριστιανισμόν. Ἦνοιξε τοὺς ἐγκαταλελειμμένους ναοὺς τῶν ἀρχαίων θεῶν καὶ ἐπανέφερεν ὅλας τὰς τελετὰς τῆς ἀρχαίας λατρείας. Οἱ χριστιανοὶ ὠνόμασαν αὐτὸν ἀποστάτην καὶ παραβάτην. Ὁ Ἰουλιανὸς ὅμως δὲν ἐπροχώρησεν εἰς αἵματηροὺς διωγμούς. Ἀπηγόρευσε μόνον εἰς τοὺς χριστιανοὺς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἀπέκλεισεν αὐτοὺς ἀπὸ τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας διὰ νὰ περιορίσῃ τὴν ἐπιρροὴν των. Ἀλλὰ ἡ ἀπόπειρα τοῦ Ἰουλιανοῦ δὲν ἐπέτυχεν. Ἡ ἀρχαία θρησκεία δὲν

ἦτο πλέον δυνατόν νά ἀναζήσῃ. Ἄλλως τε ὁ Ἰουλιανὸς μόνον τρία ἔτη ἐβασίλευσεν. Εἷς τινα ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Περσῶν ἀπέθανε τὸ 363.

3. Ἐγκατάστασις βαρβάρων εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν.

Ὁ Ἰουλιανὸς ἀπέθανε χωρὶς κληρονόμους. Ὁ στρατὸς τότε ἐξέλεξεν ὥς αὐτοκράτορα τὸν Ἰλλυριὸν στρατηγὸν **Οὐαλεντινιανόν**. οὗτος δὲ ἀνεκίρηνεν ὥς συνάρχοντα τὸν ἀδελφόν του **Οὐάλεντα**. Ὁ **Οὐαλεντινιανὸς** τὴν διοίκησιν τῆς Δύσεως ἐκράτησεν ὁ ἴδιος. Τὴν διοίκησιν τῆς ἀνατολῆς ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ἀδελφόν του **Οὐάλεντα**.

Ἐπὶ τοῦ Οὐάλεντος ἤρχισεν ἡ λεγομένη **μεγάλη μετανάστευσις τῶν ἐθνῶν**, ἡ ὁποία ἐπέφερε τὴν διάλυσιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Οἱ **Οὔννοι**, λαὸς ἄγριος καὶ πολεμικός, ἐλθόντες ἐκ τῆς Ἀσίας προσέβαλον τοὺς Γότθους (λαὸν γερμανικόν), οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως πεδιάδας καὶ εἶχον προσέλθει εἰς τὸν χριστιανισμόν. Οἱ Γότθοι δὲν ἠδυνήθησαν νά ἀντισταθοῦν εἰς τοὺς Οὔννους. Μέρους αὐτῶν, οἱ λεγόμενοι Βησιγότθοι (δυτικοὶ Γότθοι), ἀπεφάσισαν νά μεταναστεύσουν πρὸς Ν. Ἐλάβον λοιπὸν τὴν ἄδειαν τοῦ Οὐάλεντος καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἴμου κίτῳ Μοισίαν (σημερινὴν Βουλγαρίαν). Ἄλλ' οἱ αὐτοκρατορικοὶ ὑπάλληλοι ἐπίεζον αὐτοὺς καὶ ἔνεκα τούτου οἱ Γότθοι ἐπανεστάτησαν. Ὁ Οὐάλης ἐπελθὼν κατ' αὐτῶν ἐνικήθη παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ καταφυγὼν εἷς τινα καλύβην ἐκίη εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῶν Γότθων. Οἱ Γότθοι ἤδη νικηταὶ ἐληλάτησαν τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν. Τότε ὁ διαδεχθεὶς ἐν τῇ Δύσει τὸν ἀποθανόντα Οὐαλεντινιανὸν υἱὸς του Γρατιανὸς προσέλαβεν ὥς συνάρχοντα τὸν ἐξ Ἰσπανίας στρατηγὸν Θεοδόσιον καὶ ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν Διοίκησιν τῆς Ἀνατολῆς.

Ὁ Θεοδόσιος ἐλθὼν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην πρῶτον ἐφρόντισε νά ἀναδιοργανώσῃ τὸν στρατὸν καὶ νά ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτὸν θάρρος. Κατόπιν ἤρχισε τὰς προσβολὰς ἐναντίον τῶν Γότθων καὶ ἠγάγασεν αὐτοὺς νά περιορισθοῦν πάλιν εἰς τὴν πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως χώραν. Συγχρόνως δὲ προσέλαβε πολλοὺς ἐξ αὐτῶν με τοὺς ἀρχηγούς των ἐπὶ μισθῷ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κράτους ὥς συμμάχους καὶ ἀπετέλεσεν ἐξ αὐτῶν σῶμα 40 χιλ. βαρβάρων, τὸ

ὁποῖον ἐγκατέστησεν εἰς τὰς παρὰ τὰ σύνορα ἐπαρχίας. Τοῦτο ὅμως προετοίμασε τὴν ὁδὸν εἰς τὰς κατόπιν μεγάλας ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων.

4. Θεοδοσίος ὁ μέγας καὶ ὁ τελικὸς θρίαμβος τοῦ χριστιανισμοῦ.

Καὶ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἀποπειράς τοῦ Ἰουλιανοῦ οἱ χριστιανοὶ ἐξηκολούθουν νὰ εἶναι διηρημένοι μεταξὺ τῶν. Καὶ ἔξ αὐτῶν τῶν αὐτοκρατόρων, ὁ μὲν Οὐαλεντινιανὸς ἦτο ὁρθόδοξος, ὁ δὲ Οὐάλης, ἄρειανός. Ἐνεκα τούτου εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὑπ' αὐτοῦ οἱ ὁρθόδοξοι κατεπείζοντο. Ὁ Θεοδοσίος ἐτάχθη μὲ τὸ μέρος τῶν ὁρθόδοξων καὶ ἐδημοσίευσε διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποῖου αἱ ἀποφάσεις τῆς Νικαίας ἐλάμβανον ἰσχὺν νόμου καὶ ἐγίνοντο ὑποχρεωτικαὶ δι' ὅλους τοὺς χριστιανούς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐνεφανίσθη νέα αἵρεσις, ἡ τοῦ **Μακεδονίου**, ἡ ὁποία ἠρνεῖτο τὴν θεότητα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὁ Θεοδοσίος συνεκάλεσε νέαν σύνοδον (381) εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἡ ὁποία κατεδίκασε τὴν αἵρεσιν τοῦ Μακεδονίου καὶ συνεπλήρωσε τὸ σύμβολον τῆς πίστεως προσθέσασα τὰ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ λοιπὰ μέχρι τέλους ἄρθρα αὐτοῦ. Καὶ δὲν ἠρκέσθη εἰς ταῦτα μόνον ὁ αὐτοκράτωρ. Ἐκλείσε προσέτι τὰς ἐκκλησίας ὅλων τῶν αἰρετικῶν καὶ πολυειδῶς κατέπλεσεν αὐτούς.

Ὀλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα συνέβη ἡ περίφημος μετάνοια τοῦ Θεοδοσίου. Ὁ συνάρχων τοῦ Θεοδοσίου Γρατιανὸς εἶχε φρονευνθῆ εἰς τινα στάσιν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν του, ὁ δὲ Θεοδοσίος ἐκστρατεύσας εἰς τὴν Δύσιν ἐτιμώρησε τοὺς στασιαστὰς καὶ παρεχώρησε τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Γρατιανοῦ Οὐαλεντινιανὸν τὸν Β'. Ἐν ᾧ λοιπὸν εὐρίσκετο εἰς Μεδιόλανον πρὸς τακτοποίησιν τῶν πραγμάτων τῆς Δύσεως, ἀναγγέλλεται εἰς αὐτὸν ὅτι ὁ λαὸς τῆς Θεσσαλονίκης ἐστασίασε κατὰ τῆς ἐκ Γότθων φρουρᾶς τῆς πόλεως καὶ ἐφόνευσεν τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς καὶ πολλοὺς ἀξιωματικούς. Ὁ Θεοδοσίος παραφερθεὶς ἐκ τῆς ὁργῆς διατίσσει ἀμέσως νὰ σφάξουν ὅλους τοὺς Θεσσαλονικεῖς. Τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν τοῦ αὐτοκράτορος οἱ Γότθοι ἐξετέλεσαν χωρὶς βραδύτητα καὶ μὲ πολλὴν σκληρότητα. Προεκάλεσαν ἀγῶνας ἱπποδρομικούς. Ἐν ᾧ δὲ ὁ λαὸς ἐθεᾶτο αὐτούς, οἱ Γότθοι περιεκύκλωσαν τὸ ἱπποδρόμιον καὶ ἐφόνευσαν ὅλους τοὺς ἐντὸς αὐτοῦ Θεσσαλονικεῖς ἀνερχομένους εἰς 7 χιλιάδας.

Ἡ σφαγὴ αὐτὴ προεκάλεσε τὴν κατάπληξιν ὅλων, ὅτε δὲ ὁ Θεοδόσιος προσῆλθεν εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τοῦ Μεδιολάνου νὰ λειτουργηθῇ, ὁ τότε ἐπίσκοπος Ἀμβρόσιος ἀπηγόρευσε εἰς αὐτὸν τὴν εἴσοδον. Μόλις δὲ μετὰ ὀκτὼ μῆνας ἐπετράπη εἰς αὐτὸν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀφ' οὗ δημοσίᾳ ὡμολόγησε τὴν μετάνοιάν του. Βλέπομεν οὕτω πόσῃ δύναμιν ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ ὁ κλῆρος τῶν χριστιανῶν.

Μετὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ (391) ὁ Θεοδόσιος ἤρχισε νὰ καταδιώκῃ καὶ τοὺς εἰδωλολάτρας. Ἀπηγόρευσε εἰς αὐτοὺς νὰ προσφέρουν θυσίας καὶ ἔκλεισε τοὺς ναοὺς αὐτῶν. Τότε οἱ στρατιῶται ἐξωθούμενοι ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς ἤρχισαν νὰ κατεδαφίζουν τοὺς ἀρχαίους ναοὺς, νὰ ἀνατρέπουν τοὺς βωμοὺς καὶ νὰ συντρίβουν τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν. Τότε ἐσβέσθη τὸ πῦρ τοῦ ναοῦ τῆς Ἑστίας εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἀπηγορεύθη εἰς τὸ ἕξις ἡ τέλεσις τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ χριστιανισμὸς λοιπὸν διὰ τοῦ Θεοδοσίου εἶχεν ὀριστικῶς θριαμβεύσει. Διὰ τοῦτο δὲ ὁ Θεοδόσιος καὶ ὠνομάσθη *μέγας*.

5. Ὅριστικὴ διαίρεσις τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ Θεοδόσιος ὀλίγον χρόνον πρὸ τοῦ θανάτου του ἔγινε μνοκράτωρ. Φονευθέντος τοῦ σανάρχοντός του Οὐαλεντινιανοῦ ἕκτινος στίσεως ὁ Θεοδόσιος ἐπῆλθε κατὰ τῶν στασιαστῶν, ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ ἤνωσεν ὑπὸ τὸ σκήπτρόν του ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν (394). Ὁ ἴδιος ὅμως ἀποθνήσκων μετὰ τινος μῆνας (395) διήρесе τὸ κράτος. Ἀφῆκε τὸ μὲν ἀνατολικὸν εἰς τὸν πρεσβύτερον υἱόν του Ἀρκάδιον, τὸ δὲ δυτικὸν εἰς τὸν νεώτερον Ὀνώριον. Καὶ τὸ μὲν δυτικὸν μόλις ἐπέζησεν ἓνα ἀκόμη αἶωνα. Κατεκλύσθη ὑπὸ τῶν εἰσβαλόντων εἰς αὐτὸ βαρβάρων καὶ κατελύθη τὸ 476. Τὸ ἀνατολικὸν ὅμως, ἐπειδὴ ἀπετελέσθη ἐκ χωρῶν ἐλληνικῶν, ἔγινε κατὰ μικρὸν κράτος ἐλληνικὸν καὶ διετήρησεν ἐπὶ μίαν χιλιετηρίδα τὴν λαμπράδα τοῦ πολιτισμοῦ, καθ' ὃν χρόνον εἰς τὴν Δύσιν ἐπεκράτει τὸ σκότος τοῦ μεσαίωνος.

ΜΕΡΟΣ Β'.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Όταν κατεκτήθησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων αἱ ἀπὸ τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους μέχρι τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ γῶραι τῆς Ἀνατολῆς, αὐταὶ ὅλαι ἦσαν Ἑλληνικαί. Αἱ ἀρχαῖαι ἑλληνικαὶ ἀποικίαι κατ' ἀρχάς, αἱ κατακτήσεις τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τὰ κράτη τῶν διαδόχων κατόπιν μὲ τὴν διάδοσιν εἰς τὴν Ἀνατολὴν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἶχον ἐξελληνίσει αὐτήν.

Καὶ ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς δὲ κυριαρχίας ὁ Ἑλληνισμὸς τῶν χωρῶν τούτων ἐνισχύθη πολὺ, διότι οἱ Ῥωμαῖοι ὄχι μόνον δὲν ἐπολέμησαν τὸν Ἑλληνικὸν Πολιτισμόν, ἀλλὰ καὶ υἱοθέτησαν καὶ ἐκαλλιέργησαν αὐτόν. Τέλος εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς πάρα πολὺ συνετέλεσεν ἡ διάδοσις εἰς αὐτὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ, διότι ἡ γλῶσσα, μὲ τὴν ὁποίαν ἐδιδάχθη ἡ νέα Θρησκεία καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἐγράφησαν τὰ ἱερὰ αὐτῆς βιβλία ἦτο ἡ Ἑλληνική.

Δι' ὅλους λοιπὸν αὐτοὺς τοὺς λόγους ὁλόκληρον τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους εἶχε γίνοι τελεῖως Ἑλληνικόν. Διὰ τὸ νὰ γίνῃ τὸ τμῆμα τοῦτο καὶ πολιτικῶς κράτος ἑλληνικὸν δὲν ἐχρειάζετο παρὰ τὸ νὰ ἔχῃ ἓν πολιτικὸν κέντρον. Τὸ κέντρον τοῦτο ἐσχηματίσθη μὲ τὴν κτίσιν τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τοῦ Μ. Κων)σταντίνου καὶ τὴν μετάθεσιν εἰς αὐτὴν τῆς πρωτευούσης τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἐπομένως ὡς ἀρχὴν τοῦ νέου τούτου ἑλληνικοῦ κράτους δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸ ἔτος 330, κατὰ τὸ ὁποῖον (1 Μαΐου) ἐτελέσθησαν τὰ ἐγκαίνια τῆς Νέας Ῥώμης, ὅπως κατ' ἀρχάς ὠνομάσθη ἡ Κων)πολις.

Ἀμέσως ὅμως μετὰ τὴν μετάθεσιν τῆς πρωτευούσης τοῦ δὲν παρουσιάζεται τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ὡς καθαρῶς ἑλληνικόν.

Ἐφ' ὅσον ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι συνενωμένον μὲ τὸ δυτικόν

παρουσιάζεται ὡς ῥωμαϊκόν. Ὁ ἑλληνικὸς χαρακτήρ αὐτοῦ παρουσιάζεται μόνον ἂφ' οὗ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου ἐχωρίσθη ὁριστικῶς ἀπὸ τὸ δυτικόν. Ἐκτοτε ἔχει μὲν ἐπὶ τινα ἀκόμῃ χρόνον τὸ νέον τοῦτο κράτος ὡς ἐπίσημον γλῶσσαν τὴν λατινικὴν, ἀλλ' ἐπειδὴ ὅλος ὁ πληθυσμὸς αὐτοῦ εἶναι ἑλληνικὸς καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν λαλεῖ, ἀναγκάζεται καὶ τὸ ἐπίσημον κράτος ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ὑποχωρῇ, μέχρις οὗ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 7ου αἰῶνος καὶ τοῦτο τελείως ἐξελληνίσθη.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ μετὰ τὸν τέλειον ἐξελληνισμὸν αὐτοῦ τὸ ἐπίσημον κράτος ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχῃ τὸ ῥωμαϊκὸν ὄνομα καὶ ἐτισημῶς οἱ αὐτοκράτορες ἐξακολουθοῦν νὰ ὀνομάζωνται αὐτοκράτορες Ῥωμαίων. Τοῦτο ὅμως δὲν ἔχει καμμίαν πραγματικὴν σημασίαν. Ἄλλως τε οἱ ἴδιοι οἱ πληθυσμοὶ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ὀνομάζουν ἑαυτοὺς Ῥωμαίους, διότι ἡ λέξις *Ἕλλην* εἶχε χάσει τὴν σημασίαν της καὶ ἐσήμαινε τὸν ὁπαδὸν τῆς παλαιᾶς θρησκείας, μόλις δέ, ἂφ' οὗ παρῆλθε πολὺς χρόνος, ἀπέκτησεν ἐκ νέου τὴν παλαιὰν σημασίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ

1. Οἱ διάδοχοι τοῦ Μ. Θεοδοσίου.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Θεοδοσίου ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τῆς Κων)πόλεως ἀνῆλθεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ **Ἀρκάδιος** (395—408). Οὗτος ἦτο 18 ἐτῶν καὶ ἐβασίλευσε μόνον κατ' ὄνομα. Πραγματικῶς τὴν ἀρχὴν εἶχον κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ σύμβουλοί του, κατόπιν δὲ ἡ βασίλισσά Εὐδοξία.

Τὸν Ἀρκάδιον διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ **Θεοδόσιος Β΄** (408—450), ὁ ὁποῖος ἐλέγετο μικρὸς κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν μέγαν αὐτοῦ πάππον, ἡλικίας 8 ἐτῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οὗτος ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ χρηστοῦ πολιτικοῦ ἀνδρὸς Ἀνθιμίου, κατόπιν δὲ ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς του Πουλχερίας, ἡ ὁποία ἦτο μὲν μεγαλύτερα αὐτοῦ κατὰ δύο μόνον ἔτη, ἀλλὰ πολὺ συνετὴ καὶ ἐπιδεδεξία. Αὐτὴ δὲ ἐξηκολούθησε νὰ κυβερνᾷ τὸ κράτος καὶ μετὰ τὴν ἐνῆλικίωσιν τοῦ Θεοδοσίου, διότι οὗτος εἶχε πολὺ ἀσθενῆ χαρακτῆρα.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτῇ ἡ **Πουλχερία**, ἡ ὁποία ἔλαβε σύζυγον καὶ συμβασιλέα τὸν στρατηγὸν Μαρκιανὸν (450—457). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ κατέλαβε τὸν θρόνον διὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἐκ Γότθων στρατοῦ Ἀσπαρ ὁ χιλιάρχος Λέων ὁ Θορᾶς (457—474). Αὐτὸς δὲ πρῶτος ἐστέρφη βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου καὶ ἔκτοτε ἐθεωρήθη ἀπαραίτητον νὰ ἐπικυροῦνται ἡ ἀναγόρευσις τῶν αὐτοκρατόρων ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ Λέων ἀποθνήσκων ἀφῆκε τὴν βασιλείαν εἰς τὸν ἐκ τῆς θυγατρὸς του Ἀριάδνης ἑγγονον **Λέοντα τὸν Β΄**. Ἐπειδὴ ὁμοῦς οὗτος ἦτο παῖς, ἔγινε συμβασιλεὺς του ὁ πατὴρ του **Ζήνων**, ὁ ὁποῖος καὶ ἔμεινε μόνος βασιλεὺς, ὅτε μετὰ 10 μῆνας ἀπέθανεν ὁ υἱὸς του (474—491). Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ζήνωνος ἡ χήρα βασίλισσα Ἀριάδνη ἔλαβε σύζυγον καὶ ἔκαμεν αὐτοκράτορα τὸν αὐλικὸν ἀξιωματικὸν Ἀναστάσιον (491—518). Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ στρατὸς ἀνηγόρευsen αὐτοκράτορα τὸν Ἰουστίνον τὸν Α΄ (518—527), ὁ ὁποῖος ἦτο μὲν γενναῖος ἀξιωματικός, ἀλλ' ὅλως διόλου ἀμαθής.

Οὗτος δὲ μετὰ 9 ἔτη ἀποθνήσκων ἀφῆκε τὸν θρόνον εἰς τὸν ἀνεψιόν του τὸν περίφημον Ἰουστινιανὸν τὸν Α'.

Τῆς περιόδου ταύτης τὸ σπουδαιότερον γεγονός εἶναι αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί, αἱ ὁποῖαι ἐπέφεραν τὸν τέλειον χωρισμὸν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ.

2. Αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί.

Ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων. Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου εἶχον ἐγκατασταθῇ εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας τοῦ κράτους οἱ **Βησιγότθοι**. Οὗτοι μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐπανεστάτησαν καὶ μὲ ἀρχηγὸν τὸν γενναῖον **Ἀλάριχον** εἰσώρμησαν εἰς τὴν Θράκην (396) καὶ ἐπροχώρησαν μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κων)πόλεως, κατόπιν δὲ ἐστράφησαν πρὸς Ν. εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα ἀρπάζοντες καὶ λεηλατοῦντες τὰ πάντα. Ἰδίως ἐπέφεραν μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς τέχνης καὶ πρὸ πάντων εἰς τὸν ἐν Ἐλευσίνι ναὸν τῆς Δήμητρος, διότι οἱ Γότθοι ἦσαν Χριστιανοὶ ἀρειανοί, παρεκινήθησαν δὲ εἰς τοῦτο ἀπὸ φανατικoὺς ἱερεῖς καὶ μοναχοὺς καὶ ἰδικoὺς των καὶ ἐντοπίους.

Ἀπέναντι τοῦ κινδύνου τούτου τὸ ἀνατολικὸν κράτος εὐρίσκετο εἰς οἰκτρὰν στρατιωτικὴν κατάστασιν. Ὁ στρατός του ἀπετελεῖτο ἀπὸ μισθοφόρους βαρβάρους Γερμανοὺς καὶ ἰδίως Γότθους, οἱ ὁποῖοι δὲν ὑπῆκουν μὲ προθυμίαν εἰς τὰς διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεως προκειμένου μάλιστα νὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον ὁμοφύλων των. Εἰς τὴν δεινὴν αὐτὴν περίστασιν ἔσωσε τὸ κράτος ὁ σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ δυτικοῦ κράτους Στελίχων. Οὗτος ἤλθε μὲ στόλον καὶ στρατὸν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐναντίον τοῦ Ἀλαρίχου καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ φύγῃ διὰ τοῦ Ρίου εἰς τὴν Αἰτωλίαν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὴν Ἥπειρον. Ὁ Στελίχων κατεδίωξεν αὐτὸν καὶ ἐκεῖ θὰ τὸν κατέστρεφεν, ἂν δὲν ἐπενέβαινεν ἡ κυβερνήσις τῆς Κων)πόλεως. Οἱ σύμβουλοι τοῦ Ἀρχαδίου, ἐπειδὴ ἐφοβοῦντο τὴν ἀνάμιξιν τοῦ Στελίχωνος εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς, διώρισαν τὸν Ἀλάριχον διοικητὴν καὶ ἀρχιστράτηγον τοῦ Ἰλλυρικοῦ (ὅλης τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου πλὴν τῆς Θράκης καὶ τῆς Μοισίας) καὶ διέταξαν τὸν Στελίχωνα νὰ ἀπομακρυνθῇ ἐκ τῆς χερσονήσου. Ὁ Στελίχων τότε ἠναγκάσθη νὰ ἀποχωρήσῃ, ὁ δὲ Ἀλάριχος εἰσώρμησεν εἰς τὴν

Ἄνω Ἰταλίαν. Ἐκεῖ ἐνίκηθη μὲν ὁ Ἀλάριχος ὑπὸ τοῦ Στελίωνος, ἀλλὰ μόνον διὰ χρημάτων ἐπείσθη νὰ ἀποχωρήσῃ ἐκ τῆς Ἰταλίας.

Ἡ εἰσβολὴ αὕτη τῶν Γότθων εἰς Ἰταλίαν ἐπέφερε μεγάλας μεταβολὰς ἔνεκα τῆς τότε μεταναστεύσεως τῶν λαῶν. Ὁ Στελίωνος διὰ νὰ ἀποκρούσῃ τὸν Ἀλάριχον ἀπὸ τῆς Ἰταλίας εἶχεν ἀνακαλέσει ὅλα τὰ ῥωμαϊκὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ἦσαν πέραν τῶν Ἀλπεων εἰς τὴν Γαλατίαν, Ἰβηρίαν καὶ Βρεττανίαν. Οἱ εἰς τὰ σύνορα τότε γερμανικοὶ λαοί, ἐπειδὴ ἐπιέζοντο ὑπὸ τῶν σλαβικῶν καὶ ἄλλων λαῶν, τοὺς ὁποίους ἀπώθουν οἱ Οὔννοι, εἰσώρμησαν εἰς τὰς χώρας ταύτας. Καὶ οἱ μὲν *Βουργοῦνδιοι* ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ν. Δ. Γαλατίαν, οἱ δὲ *Σουῆβοι*, *Βανδῆλοι* καὶ *Ἀλανοὶ* εἰς τὴν Ἰβηρίαν, οἱ *Ἀλαμανοὶ* εἰς τὴν σημερινὴν Ἑλβετίαν καὶ Ἀλσατίαν, οἱ *Φράγκοι* εἰς τὴν Β. Α. Γαλατίαν καὶ οἱ *Ἀγγλοὶ καὶ Σάξωνες* εἰς τὴν Βρεττανίαν. Οὕτω τὸ δυτικὸν Ῥωμαϊκὸν κράτος περιορίσθη εἰς μόνην τὴν Ἰταλίαν.

Μ' ὅλα ταῦτα ἡ Ἰταλία, χάριν τῆς ὁποίας ἐγκατελείφθησαν αἱ ἄλλαι χώραι δὲν διέφυγε τὰς ἐπιδρομάς. Ὁ Στελίωνος συκοφαντηθεὶς ἐδολοφονήθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Ὀνωρίου. Ἐκ τούτου λαβὼν ἀφορμὴν ὁ Ἀλάριχος εἰσέβαλε μὲ τοὺς Γότθους του καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐληλάτησεν αὐτὴν καὶ ἐκυρίευσεν καὶ αὐτὴν τὴν Ρώμην. Ὁ Ὀνώριος εἶχεν ἀποσυρθῇ εἰς τὴν ὀχυρὰν Ράβενναν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἀπέθανεν ὁ Ἀλάριχος, ὁ δὲ διαδεχθεὶς αὐτὸν Ἀδόλφος ἔλαβε σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ὀνωρίου Πλακιδίαν καὶ εἰρήνευσεν μὲ αὐτὸν ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ τοῦ ἐπιτραπῇ νὰ κατακτήσῃ ὅσας ἤθελε δυνηθῇ χώρας εἰς τὴν πέραν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν καὶ νὰ ἀναγνωρισθῇ νόμιμος κύριος αὐτῶν.

Πράγματι δὲ ὁ Ἀδόλφος καὶ οἱ Βησιγότθοι κατέκτησαν τὴν Ν. Γαλατίαν καὶ ἵδρυσαν ἐκεῖ κράτος Βησιγοτθικόν, τὸ ὁποῖον κατόπιν ἐπεξέτειναν καὶ πέραν τῶν Πυρηναίων εἰς τὴν Βόρειον Ἰσπανίαν.

Ἐπιδρομαὶ τῶν Οὔννων. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Οὐάλεντος οἱ Οὔννοι, λαὸς ἄγριος καὶ πολεμικός, ὥρμησαν ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην. Οὗτοι διεσπάρησαν εἰς τὴν σημερινὴν Ῥωσίαν καὶ ἀπώθησαν τοὺς ἐκεῖ κατοικοῦντας διαφόρους σλαβικοὺς καὶ γερμανικοὺς λαοὺς.

Τώρα εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου αἰῶνος οἱ Οὔννοι ἐνωμένοι μὲ

Εἰς. 18. Χάρτης τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῶν μετὰ τὰς βαρβαρικάς ἐπι-

ἀρχηγὸν τὸν **Ἀτίλαν** ὥρμησαν εἰς τὴν κατάκτησιν τοῦ κόσμου καὶ ἐξέτειναν τὸ κράτος των μέχρι τοῦ κάτω Δουνάβεως, τοῦ Ἀδρίου καὶ τοῦ Ῥήνου.

Πρῶτον τὸ κράτος τῆς Κων)λεως ὑπέστη πλείστας ἐπιδρομὰς καὶ ἐνικήθη πολλάκις ὑπ' αὐτῶν. Ὁ τότε αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς Θεοδόσιος ὁ Β'. ἠναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην ταπεινωτικὴν, διὰ τῆς ὁποίας ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ ἀρκετὸν χρηματικὸν ποσὸν καὶ παρεχώρησεν εἰς τὸν Ἀτίλαν μέρος τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας καὶ Σερβίας.

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀτίλας ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ ἐναντίον τῶν Βησιγόθων, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν Νότιον Γαλατίαν καὶ τὴν βόρειον Ἰσπανίαν, κατόπιν δὲ νὰ ἐπέλθῃ καὶ κατὰ τῆς Ἰταλίας. Μὲ 700 χιλ. βαρβάρους διέβη τὸν Ῥήνον καὶ καταστρέφων τὰ πάντα ἐπροχώρησε μέχρι τῆς Ὁρλεάνης. Τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐβασίλευε τότε ὁ ἀνεπιδὸς τοῦ Ὀνωρίου **Οὐαλεντινιανὸς Γ'.**

Ὁ συνετὸς καὶ γενναῖος στρατηγὸς τούτου **Ἀέτιος** μὲ τὸν ῥωμαϊκὸν καὶ τὸν Βησιγοθικὸν στρατὸν ἔσπευσε πρὸς συνάντησιν τοῦ Ἀτίλλα. Εἰς μεγάλην δὲ μάχην εἰς τὰ **Καταλαννικὰ** πεδία (μεταξὺ Μάρνη καὶ Σηκουάνα) (453) ὁ Ἀτίλας ἐνικήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸν Ῥήνον.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (454) ἐκινήθη καὶ πάλιν πρὸς δυσμὰς μὲ ἄπειρον πλῆθος βαρβάρων καὶ τώρα εἰσέβαλε κατ' εὐθείαν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Ἀέτιος μὲ τὸν ῥωμαϊκὸν στρατὸν δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀντιπαραταχθῇ κατ' αὐτοῦ. Ἐν τούτοις ὁ Ἀτίλας προχώρησας μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης ὀπισθοχώρησεν, ἵσως ἕνεκα ἀσθενείας, ἡ ὁποία ἐνέσκηπεν εἰς τὸν στρατὸν τούτου. Εὐτυχῶς ὁ Ἀτίλας, μόλις ἐπέστρεψεν ἐκ τῆς εἰς Ἰταλίαν ἐκστρατείας, ἐδόλοφονήθη ὑπὸ τῆς θυγατρὸς εὐγενοῦς τινος Βησιγόθου, τὴν ὁποίαν διὰ τῆς βίας ἔλαβεν εἰς γάμον, κατ' αὐτὴν τὴν πρώτην νύκτα τοῦ γάμου του. Ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀτίλλα ὅλη ἡ Εὐρώπη ἀνέπνευσεν. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τὸ οὐννικὸν κράτος διελύθη. Οἱ διάφοροι γερμανικοὶ καὶ σλαβικοὶ λαοὶ ἀπεστάτησαν, αἱ δὲ οὐννικαὶ φυλαὶ διηρέθησαν.

Βανδαλικαὶ ἐπιδρομαί. Οἱ Βανδῆλοι εἶχον ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἐξ αὐτῆς δὲ τὸ 429 μὲ ἀρχηγὸν τὸν **Γιζερίχον** ἐπέρασαν εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ κατέλαβον ὅλας τὰς ἐκεῖ ῥωμαϊκὰς χώρας. Ἐκτοτε οἱ Βανδῆλοι ὀρμώμενοι ἔξ αὐτῶν ἔκα-

μον διαρκῶς πειρατικῶς ἐπιδρομὰς εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ εἰς ὅλην τὴν Μεσόγειον. Τὸ 455 δὲ ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τῶν φιλονικιῶν, αἱ ὁποῖαι ὑπῆρχον εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Ρώμης, ἔνεκα τοῦ θανάτου Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Γ', ἐπῆλθον μετὰ μεγάλου πειρατικοῦ στόλου εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐκυρίευσαν καὶ ἐληλάτησαν τὴν Ῥώμην (βανδαλισμοὶ) καὶ ἀπῆγαγον πλῆθος αἰχμαλώτων.

Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς Λέων ὁ Α' ἐπεχείρησε (467) μεγάλην ἐκστρατείαν κατ' αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ Βανδῆλοι μὲ στόλον πυρφόρων πλοίων κατέστρεψαν τὸ περισσότερον μέρος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου καὶ ἡ ἐκστρατεία ἀπέτυχεν.

Ἀποτελέσματα τῶν ἐπιδρομῶν. Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Βανδῆλων ἐκ τῆς Ἰταλίας κύριοι αὐτῆς ἔγιναν οἱ ἄρχηγοὶ τοῦ ἐκ γερμανῶν μισθοφορικοῦ στρατοῦ. Οὗτοι ἀνεβίβαζον ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ρώμης οἷον δήποτε ἤθελον, ἐζήτουν ὅμως πάντοτε καὶ τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ ἐν Κ)πόλει αὐτοκράτορος, ἡ ὁποία κατ' ἀνάγκην ἐδίδετο. Ἐπὶ τέλους εἰς ἄρχηγὸς τῶν βαρβάρων αὐτῶν μισθοφόρων, ὁ **Ὀδόακρος**, καθήρесе τὸν τελευταῖον αὐτοκράτορα τῆς Ρώμης **Ρωμύλον Αὐγουστύλον**, ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς καὶ ζητήσας τὴν ἄδειαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Ἰταλίας ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ (476).

Τὸ ἔτος τῆς καθαιρέσεως τοῦ Ρωμύλου Αὐγουστύλου θεωρεῖται ὡς τὸ ἔτος τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀληθές. Τὸ δυτικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος ἐκτὸς μὲν τῆς Ἰταλίας εἶχε καταλυθῇ πρὸ πολλοῦ, εἰς τὴν Ἰταλίαν δὲ ὁ Ὀδόακρος ἐξηκολούθει νὰ ἀναγνωρίζῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ ἐν Κων)πόλει αὐτοκράτορος. Καὶ ὅτε δὲ μετὰ 13 ἔτη ἄλλος βάρβαρος, ὁ **Θευδερίχος**, ἡγεμὼν τῶν Ὀστρογότθων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι μεταξὺ Δουνάβεως καὶ Ἰλλυρίας, ἐνίκησε καὶ ἐφόνευσε τὸν Ὀδόακρον, ἀνέλαβε καὶ οὗτος τὴν διοίκησιν τῆς Ἰταλίας ἐπ' ὀνόματι τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀργότερα δὲ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Θευδερίχου ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς κατέλυσε καὶ τούτων τὴν ἀρχὴν καὶ ἐπὶ τινα χρόνον ἐκυβέρνησεν ἅπ' εὐθείας τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ μετὰ τὸ 476 οὐδεὶς πλέον αὐτοκράτωρ διωρίσθη εἰς τὴν Ρώμην, τὸ 476 ἐθεωρήθη ὡς τὸ ἔτος τῆς καταλύσεως τοῦ Δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Οὕτω αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων διὰ τὴν Δύσιν ἀποτελέσματα εἶχον α'. τὴν κατάλυσιν τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους

καὶ β'. τὴν εἰς τὰς χώρας αὐτοῦ ἵδρυσιν πλείστων βαρβαρικῶν κρατῶν γερμανολατινικῶν ἢ καθαρῶς γερμανικῶν.

Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν, ἐκτὸς τῆς εἰσβολῆς τῶν Βησιγότθων, ἐπιδρομῶν τινῶν τῶν Οὐννων εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὰς Βορείους ἐπαρχίας τοῦ κράτους, καμμίαν ἄλλην βλάβην δὲν ἐπέφεραν τοῦναντίον αὐτῇ ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ὠφελήθη, διότι τὸ κράτος περιωρίσθη μόνον εἰς αὐτὴν καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἔλαβε μορφὴν ἑλληνικὴν.

Ἀλλὰ αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαὶ εἶχον καὶ ἄλλο σπουδαῖον ἀποτέλεσμα διὰ τὴν Ἀνατολὴν καὶ διὰ τὴν ἄλλην Εὐρώπην κατόπιν, ὅτι ἤνοιξαν τὴν ὁδὸν εἰς ἄλλας μεγάλας μεταναστεύσεις λαῶν, ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην. Τὰ ἴχνη τῶν Οὐννων ἠκολούθησαν πολλοὶ ἄλλοι ἀσιατικοὶ βάρβαροι λαοί, οἱ ὅποιοι ἐκ διαλειμμάτων μέχρι τοῦ 13ου καὶ 14ου αἰῶνος ἐπέδραμον ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς. Πρῶτοι δὲ ἐμφανίζονται οἱ Βούλγαροι, λαὸς τουρκικῆς ἢ οὐννικῆς φυλῆς.

Οἱ Βούλγαροι κατὰ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνος ἐπροχώρησαν ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς Ἀσίας εἰς τὰς περὶ τὸν Δνεῖστερον χώρας τῆς σημερινῆς νοτιοδυτικῆς Ρωσίας. Ἀπὸ ἐδῶ δὲ ἀπὸ τοῦ Ζήνωνος ἔκαμνον ἐπιδρομὰς εἰς τὰς Εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους. Αἱ ἐπιδρομαὶ αὐταὶ ἐπὶ τοῦ Ἀναστασίου ἐπεξετάθησαν μέχρι τῶν προθύρων τῆς Κων)λεως. Διὰ τὴν προφυλάξιν δὲ τὴν πρωτεύουσαν ἀπὸ τῶν βαρβάρων τούτων ὁ Ἀναστάσιος ἔκτισε μέγα τεῖχος, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς εἰς τὴν Προντίδα Σηλυβρίας μέχρι τῆς εἰς τὸν Εὐξείνιον πόλεως τῶν Δέρκων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄.

Ο ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ ΚΑΙ Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ

1. Ὁ Ἰουστινιανός.

Ὁ ἑξελληνισμὸς τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ὃ ὁποῖος εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τὸ 395, ἐσταμάτησε μὲ τὴν ἀνάβασιν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ 527. Αὐτὸς εὐθύς ἀφ' οὗ ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον, ἔβαλεν εἰς τὸν νοῦν του νὰ ἀποκτήσῃ τὴν δόξαν τῶν παλαιῶν ῥωμαίων αὐτοκρατόρων καὶ νὰ δώσῃ εἰς τὸ κράτος τὰ παλαιὰ σύνορα τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἦτο ἀνὴρ μετρίου ἀναστήματος μὲ κανονικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ ῥωμαλέος, συνάμα δὲ πεπαιδευμένος, συνेतὸς, μετριοπαθὴς, ἐργατικὸς. Πρὸ πάντων ἦτο ὅμως πολὺ φιλόδοξος. Ἦθελε νὰ κάμῃ μεγάλα ἔργα διὰ νὰ δοξασθῇ. Καὶ πραγματικῶς τὸ κατώρθωσε, διότι εἶχε θαυμαστὴν ἐπιτηδειότητα νὰ εὗρίσκῃ δι' ἕκαστον ἔργον τὸν κατάλληλον ἄνθρωπον. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ στρατηγοὶ Βελισσάριος καὶ Ναρσῆς, ὁ νομομαθὴς Τριβωνιανός, οἱ ἀρχιτέκτονες Ἀνθέμιος καὶ Ἰσίδωρος καὶ ἄλλοι. Εἰς τὴν λαμπρότητα ὅμως τῆς βασιλείας του πολὺ συνετέλεσε καὶ ἡ σύζυγός του Θεοδώρα. Ἡ Θεοδώρα ἦτο ταπεινῆς καταγωγῆς, ἀλλ' εἶχεν εὐφυΐαν μεγάλην καὶ ἐγένεν ὁ πιστότερος σύμβουλος τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Τὸ κυριώτερον ἀπὸ τὰ σχέδια τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦτο νὰ δώσῃ εἰς τὸ κράτος τὰ παλαιὰ σύνορα τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἐπρεπε λοιπὸν πρὸς τοῦτο νὰ κατακτήσῃ τὴν Ἰταλίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον καταλάβει οἱ Γότθοι. Ἀλλὰ διὰ νὰ κατορθώσῃ τοῦτο ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡσυχος ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν. Τὸ νέον Περσικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον εἶχε σχηματισθῇ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου αἰῶνος, πάντοτε ἠνώχλει τὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁ Ἰουστινιανὸς λοιπὸν ἔστειλε μὲ στρατὸν τὸν στρατηγὸν Βελισσάριον ἐναντίον τῶν Περσῶν. Ὁ Βελισσάριος ἐνίκησε τοὺς Πέρσας καὶ ἔκαμε μὲ αὐτοὺς εἰρήνην, διὰ τῆς ὁποίας ἐξησφαλίζοντο τὰ σύνορα τοῦ κράτους.

Ὀλίγον χρόνον ὅμως μετὰ τὸν Περσικὸν πόλεμον (532) ἔξευράγῃ εἰς τὴν Κων)πολιν στάσις, ἣ ὁποία ὀλίγον ἔλειψε νὰ ἀνατρέψῃ τὸν Ἰουστινιανὸν ἐκ τοῦ θρόνου, ἣ *στάσις τοῦ Νίκα*.

2. Ἡ στάσις τοῦ Νίκα.

Ὅπως εἰς τὴν Ῥώμην, ἐτελοῦντο εἰς τὸν ἱππόδρομον τῆς Κων)πόλεως ἀρματοδρομαίαι καί, ὅπως ἐκεῖ, μεταξύ τῶν παρακολουθούντων αὐτάς θεατῶν εἶχον σχηματισθῇ φατρίαι, ὠνομασμέναι ἀπὸ τὰ χρώματα τῶν ἀρματηλατῶν **Πράσινοι** καὶ **Βένετοι**. Εἰς τὴν Κων)πολιν ὁμως αἱ φατρίαὶ αὐταὶ τοῦ ἱπποδρόμου συνεμορφώθησαν μὲ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἑλλήν. ἔθνους καὶ ὀργανώθησαν εἰς δημοτικὸν ὀργανισμόν, οἱ ὁποῖοι ὠνομάσθησαν δῆμοι. Οἱ δῆμοι οὗτοι εἶχον τοὺς δημάρχους τῶν καὶ δὲν περιωρίζοντο μόνον εἰς τὰς διενέξεις τῶν ἀρματοδρομιῶν, ἀλλ' ἀνελάμβανον καὶ δημοσίας λειτουργίας καὶ ἀπετέλουν εἶδος πολιτοφυλακῆς, αὐτοὶ δὲ καὶ ἀντεπροσώπευον τὸν λαὸν καὶ ἐξέφραζον εἰς τὸν μονάρχην εἰς τὸν ἱππόδρομον τὰ παράπονα τοῦ λαοῦ καὶ παρενέβαινον εἰς τὰς δημοσίας ὑποθέσεις. Κατήντησαν δηλ. φατρίαὶ πολιτικά. Αἱ φατρίαὶ αὐταὶ τὸ 532 ἀπῆτησαν εἰς τὸν ἱππόδρομον παρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὴν παῦσιν μισητῶν τινῶν ὑπουργῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἠρνήθη καὶ τότε αἱ φατρίαὶ διεσκορπίσθησαν εἰς τὴν πόλιν, ἐξηρέθισαν τὸν λαὸν καὶ ἐσήκωσαν μεγάλην στάσιν. Ἡ στάσις αὕτη ὠνομάσθη **στάσις τοῦ Νίκα**, διότι οἱ στασιασταὶ εἶχον ὡς σύνθημα τὴν κραυγὴν «Νίκα».

Κατὰ τὴν στάσιν τὸ πλῆθος ἔθεσε πῦρ εἰς τὸ ἐπαρχεῖον καὶ αἱ φλόγες μετεδόθησαν ἀπὸ τὸν ἄνεμον καὶ ἔκαυσαν μέγα μέρος τῆς πόλεως. Ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς αὐτῆς ἐκάη καὶ ὁ ἀρχαῖος ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ὁ αὐτοκράτωρ τότε ἐφοβήθη καὶ ἔσπευσε νὰ παύσῃ τοὺς μισητοὺς εἰς τὸν λαὸν ὑπουργούς. Ἄλλ' ὅλοι τοῦ αἱ παραχωρήσεις ἀπέβησαν μάταιαι. Ματαίᾳ ἐπίσης ἀπέβη καὶ ἡ προσωπικὴ ταπείνωσις τοῦ ἰδίου εἰς τὸν ἱππόδρομον, ὅταν ἐπεχείρησε νὰ ὀμιλήσῃ εἰς τὸ πλῆθος. Τὸ πλῆθος τὸν ἀπεδοκίμασε μὲ κραυγὰς καὶ συριγμούς. Οἱ στασιασταὶ μάλιστα κατόπιν ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα ἓνα ἀνεψιὸν τοῦ Ἀναστασίου Ὑπάτιον. Τότε ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπῆλπισθη καὶ ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ. Ἀλλὰ τὸν ἔσωσεν ἡ Θεοδώρα. Αὕτῃ μόνῃ ἀντετάχθη εἰς τὴν γνώμην τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τοῦ εἶπε τὸ περίφημον «καλὸν σάβανον εἶναι ἡ πορφύρα». Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μὲ τὴν ἀποφασιστικότητά της ἡ Θεοδώρα ἔσωσε τὸν θρόνον τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Αὕτῃ ὁμως συγχρόνως συνεννοήθη μὲ τοὺς στρατηγοὺς Βελισσάριον καὶ Μοῦνδον, πῶς νὰ καταπαύσουν τὴν στάσιν. Οἱ δύο

στρατηγοὶ ἐπωφεληθέντες ἀπὸ μίαν συγκέντρωσιν τῶν στασιασ-
τῶν εἰς τὸν ἱππόδρομον ἔσπευσαν ἐκεῖ μὲ 3 χιλ. πιστοὺς στρα-
τιώτας, εἰσελθόντες δὲ εἰς τὸν ἱππόδρομον ἐπετέθησαν κατὰ τῶν
στασιαστῶν καὶ ἐφόνευσαν ἕξ αὐτῶν τοὺς περισσοτέρους. Ἡ
στάσις κατεπνίγη εἰς τὸ αἷμά της. Ἐκτοτε δὲ καὶ ἡ δύναμις τῶν
φατριῶν τοῦ ἱπποδρόμου ἐθραύσθη.

3. Οἱ πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἀφ' οὗ ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξησφάλισε τὰ σύνορα τοῦ κράτους
μὲ τὸν περσικὸν πόλεμον καὶ ἔστρεώθη ἐπὶ τοῦ θρόνου μὲ τὴν
καταστολὴν τῆς στάσεως τοῦ Νίκα, ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν
σχεδίων του.

Κατὰ πρῶτον ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν Ἀφρικὴν,
τὴν ὁποίαν εἶχον καταλάβει οἱ Βανδῆλοι, καὶ ἔστειλεν ἐναντίον
αὐτῶν τὸν Βελισσάριον μὲ στρατὸν καὶ στόλον. Ὁ Βελισσάριος
ἐνίκησε τοὺς Βανδήλους καὶ ὑπήγαγε τὴν χώραν εἰς τὴν αὐτο-
κρατορίαν, τὸν δὲ βασιλέα τῶν Βανδήλων ἔφερεν αἰχμάλωτον εἰς
τὴν Κων)πολιν (534).

Μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Ἀφρικῆς ὁ Ἰουστινιανὸς ἔστειλε
τὸν Βελισσάριον εἰς τὴν Ἰταλίαν (535). Καὶ ἐδῶ ὁ Βελισσάριος
ἐνίκησε τοὺς Γότθους, οἱ ὅποιοι κατεῖχον αὐτὴν καὶ κατέλαβε
μέγα μέρος τῆς Ἰταλίας καὶ αὐτὴν τὴν Ῥώμην. Ἐν ᾧ ὅμως ἦτο
ἔτοιμος νὰ κυριεύσῃ ὅλην τὴν Ἰταλίαν, ἀνακαλεῖται ὑπὸ τοῦ
Ἰουστινιανοῦ, διότι ἄλλη ἀνάγκη παρουσιάσθη εἰς τὴν Ἀνατο-
λήν. Οἱ Πέρσαι παρὰ τὰς συνθήκας εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Συ-
ρίαν καὶ ἐκυρίευσαν αὐτὴν (540). Ὁ πόλεμος λοιπὸν εἰς τὴν
Ἰταλίαν ἐξαλαφρώθη. Μετ' ὀλίγον ὁ Βελισσάριος, ἀφ' οὗ ἐνίκησε
τοὺς Πέρσας ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλὰ δὲν κατορ-
θῶναι νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸν πόλεμον, διότι δὲν εἶχεν ἀρκετὸν
στρατὸν μαζύ του. Ἐπὶ τέλους ὁ Ἰουστινιανὸς στέλλει εἰς τὴν
Ἰταλίαν νέον στρατὸν μὲ ἄλλον μεγάλον στρατηγὸν τὸν Ναρσῆν.
Οὗτος μετὰ πολλὰς μάχας κατώρθωσε νὰ καταλύσῃ τὸ κράτος
τῶν Γότθων καὶ νὰ κάμῃ τὴν Ἰταλίαν ἐπαρχίαν τοῦ κράτους
(555). Συγχρόνως μὲ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰταλίας ὁ Ἰουστινιανὸς
κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν μεσημβρινὴν Ἰσπανίαν.

Ἀλλὰ καὶ οἱ Πέρσαι, ἀφοῦ καὶ δευτέραν φορὰν ἐνικήθησαν
ἀπὸ τὸν Βελισσάριον, δὲν ἠσύχασαν. Τὸ 549 ἤρριξαν νέον πό-

λεμον, ὁ ὁποῖος διήρκεσεν 7 ἔτη. Ἐπὶ τέλους ὅμως τὸ 556 ἠναγκάσθησαν νὰ εἰρηνεύσουν.

Τὰ ὄνειρα τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχον ἐκπληρωθῇ. Ἡ αὐτοκρατορία ἀπέκτησε σχεδὸν τὰ παλαιὰ ὄρια τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Ἀλλὰ οἱ κατακτητικοὶ πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἠμπόδισαν τὴν ὑπεράσπισιν τῶν βορείων συνόρων τοῦ κράτους. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς χάριν αὐτῶν εἶχεν οἰκοδομήσει ὀλόκληρον σειρὰν φρουρίων. Ἀλλ' ἐντὸς τῶν φρουρίων τούτων δὲν ὑπῆρχεν ἀρκετὸς ἀριθμὸς στρατιωτῶν. Ἔνεκα τούτου Βούλγαροι καὶ Σλαῦοι κάμνουν συχνὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὸ κράτος καὶ προξενοῦν πολλὰς ζημίας εἰς αὐτό.

4. Εἰρηνικὰ ἔργα τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Οἱ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι δὲν ἐμποδίζουν τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ φροντίζῃ συγχρόνως καὶ διὰ τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς αὐτοκρατορίας. Καταγίνεται εἰς μεγάλα εἰρηνικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ἐδόξασαν τὴν βασιλείαν του περισσότερον ἥσως ἀπὸ τὰ πολεμικά. Ἐκ τούτων τὸ λαμπρότερον εἶναι τὸ νομοθετικόν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἰς τὴν νομοθεσίαν ἐπεκράτει μεγάλη σύγχυσις. Ἄλλοι μὲν ἐκ τῶν νόμων ἀνέτρεχον εἰς τὴν δημοκρατικὴν ἐποχὴν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἄλλους ἐξέδωκαν αὐτοκράτορες ἐθνικοί, ἄλλους ὑπηγόρευσαν Ἕλληνες ἐπίσκοποι εἰς αὐτοκράτορας χριστιανούς. Ἐπομένως ἄλλοι μὲν νόμοι εἶχον καταργηθῇ, ἄλλοι εἶχον περιπέσει εἰς ἀχρησίαν, ἄλλοι εἶχον σωροὺς ἐρμηνειῶν. Τὴν σύγχυσιν αὐτὴν ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπεφάσισε νὰ θεραπεύσῃ καὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἀνέθεσεν εἰς δέκα νομοδιδασκάλους ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Τριβωνιανοῦ. Οὗτοι ἐξεκαθάρισαν τοὺς νόμους καὶ τὰ διάφορα νομικὰ συγγράμματα καὶ ἔκαμαν τρεῖς νομικὰς συλλογὰς, τὸν **κώδικα**, τοὺς **πανδέκτας** καὶ τὰς **εἰσηγήσεις**. Αἱ συλλογαὶ αὗται ἐγράφησαν σύμφωνα μὲ τὰς ἰδέας τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν. Ἀλλὰ οὔτε ὁ λαός, οὔτε οἱ δικασταὶ ἐγνώριζον πλέον λατινικά. Δι' αὐτὸ καὶ ἀμέσως μεταφράσθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν. Αὐτοὶ δὲ οἱ νέοι νόμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ (Νεαροὶ) ἐξ ἀρχῆς συνετάχθησαν ἑλληνιστί.

Ἄλλο σπουδαῖον ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι τὰ πολλὰ κτίρια, τὰ ὁποῖα ἔκαμε. Φρούρια, πόλεις, ναοὶ καὶ μοναστήρια ἐκτίσθησαν εἰς πολλὰ μέρη τοῦ κράτους. Ἀπὸ ὅλα τὰ κτίσματα

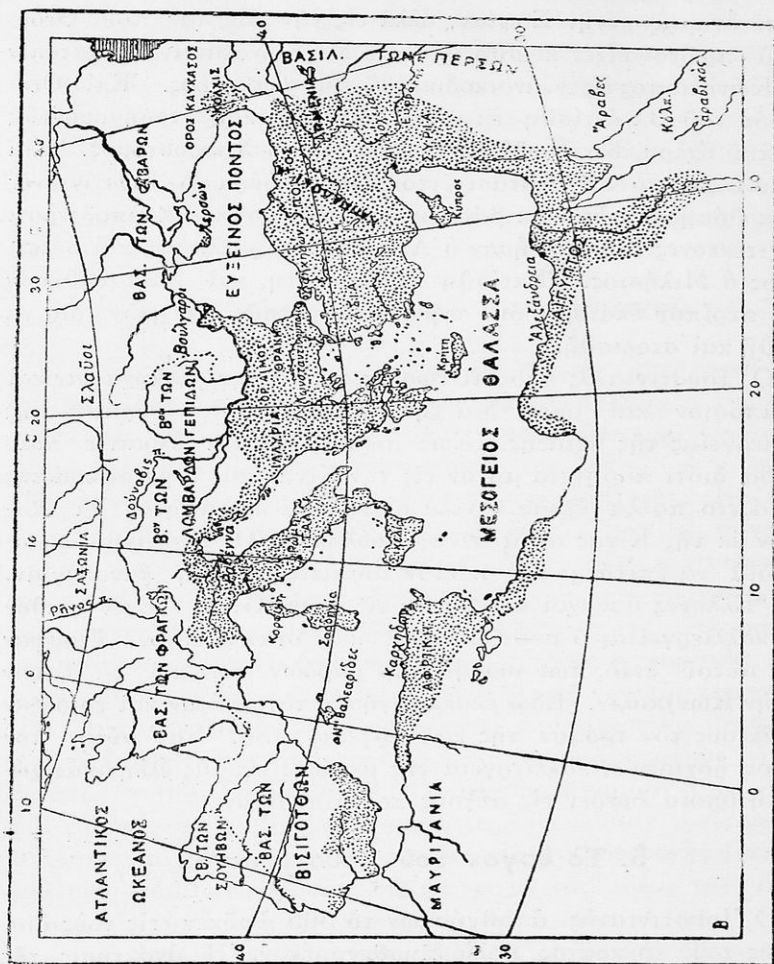
τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ λαμπρότερον εἶναι ὁ μέγας ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας εἰς τὴν Κ)πολιν. Ὁ ναὸς αὐτὸς ἦτο ἀφιερωμένος ὄχι εἰς ἁγίαν ὀνομαζομένην Σοφίαν, ἀλλὰ εἰς τὴν Σοφίαν τοῦ Θεοῦ. Κατὰ πρῶτον εἶχεν κτισθῆ ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Κατόπιν ἐπὶ Κῶνσταντος εἶχεν ἀνοικοδομηθῆ εὐρυχωρότερος. Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β'. ἐκτίσθη ἐκ νέου, διότι εἶχε καὶ προηγουμένως ὑπὸ τοῦ ὄχλου, ὅτε ἐξωρίσθη ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. Καὶ πάλιν ἐκὰν κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα. Τώρα ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνοικοδόμησεν αὐτὸν ἐκ βάθρων μεγαλύτερον καὶ λαμπρότερον. Ἀρχιτέκτονες τοῦ ναοῦ ἦσαν ὁ Ἀνθέμιος ὁ Τραλλιανὸς καὶ ὁ Ἰσίδωρος ὁ Μιλήσιος. Ἐκτίσθη δὲ εἰς 6 ἔτη, καὶ ἐδαπανήθησαν 320 περίπου ἑκατομμύρια σημερινῶν χρυσῶν δραχμῶν διὰ τὴν κτισθῆ καὶ στολισθῆ.

Ὁ Ἰουστινιανὸς προσέτι ἐφρόντισε διὰ τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ ἰδίως διὰ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸ κράτος τῆς καλλιεργείας τῆς μετάξης. Ἔως τότε ἡ μέταξα ἐκόστιζε πολὺ ἀκριβὰ διότι παρήγετο μόνον εἰς τὴν Κίνα καὶ ἡ μεταφορὰ τῆς ἐχρειάζετο πολλὰ ἔξοδα. Ἀλλὰ οἱ Κινεῖοι δὲν ἄφηνον νὰ ἐξαχθοῦν ἐκ τῆς Κίνας αὐτὰ μεταξοσκώληκος. Ὁ Ἰουστινιανὸς λοιπὸν διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸν σκοπὸν τοῦ μετεχειρίσθαι πανουργίαν. Δύο Ἕλληνες μοναχοὶ μετέβησαν εἰς τὴν Κίνα. Ἐκεῖ ἔμαθον πῶς καλλιεργεῖται ὁ μεταξοσκώληξ καὶ ὅταν ἔφρουγον, ἔκρουσαν αὐτὰ αὐτοῦ ἐντὸς τῶν σωληνωτῶν ῥάβδων τῶν καὶ τὰ ἔφερον εἰς τὴν Κων)πολιν. Ἐδῶ ἐκαλλιέργησαν τὸν σπόρον καὶ ἐδίδαξαν καὶ ἄλλους τὸν τρόπον τῆς καλλιεργείας του. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἤρχισεν ἡ καλλιέργεια τῆς μετάξης εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ἡ ὁποία ἔφερεν εἰς αὐτοὺς πολὺν πλοῦτον.

5. Τὸ ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀποθνήσκων τὸ 565 ἀφῆκεν εἰς τοὺς διαδόχους του τὸ κράτος πολὺ ἐξησθενημένον. Ἡ ἀνάκτησις τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας ἐξήντηλσε τοὺς πόρους τοῦ κράτους καὶ ὥς ἐκ τούτου δὲν ἠδυνήθη τοῦτο νὰ ἀσφαλισθῇ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βορείων βαρβάρων καὶ τῶν Περσῶν. Τὰ ἄπειρα καὶ δαπανηρὰ οἰκοδομικὰ ἔργα ἐξήντηλσαν ἀκόμη περισσότερον τὸ κράτος τὴν δὲ ἐξάντηλσιν ταύτην ἠΰξησε παρὰδόξος συρροὴ πολλῶν φυσικῶν συμφορῶν (λιμῶν, λοιμῶν, Ἀντ. Χωραφᾶ - Ἀντ. Σακελλαρίου, Ἱστορία Γ' Γυμν. ἔκδ. 1η 6
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

σεισμών). Παρ' ὅλα ὁμως αὐτὰ ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπῆρξε μία ἐκ τῶν λαμπροτέρων ἐποχῶν τῆς ἑλλην. αὐτοκρατο-

Εἰς. 19. Ἡ Αὐτοκρατορία μετὰ τὰς κατακτήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

ρίας. Τὰ κατορθώματα τοῦ Βελισσαρίου καὶ τοῦ Ναρσῆ περι-
ποίησαν μεγίστην δόξαν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλ-
ληνισμοῦ. Αἱ νομικαὶ συλλογαὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐρρύνθισαν
ἐπὶ αἰῶνας τὰς νομικὰς σχέσεις ὅλου τοῦ πολιτισμένου κόσμου.

Ὁ ὑπ' αὐτοῦ τέλος κτισθεὶς μέγας ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ὄχι μόνον εἶναι τὸ ὡραιότερον τῆς τέχνης ἔργον ὁλοκλήρου τοῦ μέσου αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ ἔγινε τὸ σύμβολον τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐνότητος.

6. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' μέχρι τοῦ Ἡρακλείου, ἐπὶ τῆς δυναστείας τοῦ ὁποίου τὸ κράτος ἔλαβεν ὀριστικῶς τὸν ἑλληνικὸν του χαρακτήρα, ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον 4 ἄνδρες: Ὁ **Ἰουστίνος Β'** ἀνεψιὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ (565—578), ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου ἀναδειχθεὶς συνάρχων του στρατηγὸς **Τιβέριος** ὁ **Θοράξ** (578—582) καὶ οἱ δύο ἀνίκανοι νὰ ἐξακολουθήσουν τὸ ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ γαμβρὸς τοῦ Τιβερίου **Μανρίκιος** ὁ **Καππαδόκης** (582—602) εἰς ἐκ τῶν ἐγκρίτων βασιλέων τοῦ κράτους, καὶ τέλος κατόπιν στρατιωτικῆς στάσεως ὁ **Φωκάς** ἀνίκανος καὶ τυραννικὸς βασιλεὺς πληρώσας τὸ κράτος συμφορῶν. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τὸ ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρὸς ἀνόρθωσιν τοῦ ἀρχαίου ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀνατρέπεται. Οἱ Λογγοβάρδοι ἔθνος γερμανικὸν ἐκ τῶν χωρῶν τοῦ Δουνάβεως ἔκαμαν ἐπιδρομὴν εἰς τὴν Ἄνω Ἰταλίαν καὶ ἵδρυσαν ἐκεῖ κράτος βαρβαρικόν. Ἡ ἐξουσία τῶν βασιλέων τῆς Κ)πόλεως ὀλίγον κατ' ὀλίγον περιορίζεται εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν. Ἐπομένως ἀπὸ τῆς περιόδου αὐτῆς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ ἀνατολικὸν κράτος περιορίζεται εἰς τὰ φυσικὰ του ὅρια. Ἐξ ἄλλου ἀπὸ τῆς περιόδου αὐτῆς ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἐκτοπίζεται ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ ἐγκαταλείπεται ἡ ἰδέα, ὅτι ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους πρέπει νὰ εἶναι ἡ λατινικὴ.

Ἄλλα δὲ σπουδαῖα γεγονότα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι αἱ ἀβαροσλαυικαὶ ἐπιδρομαὶ καὶ οἱ περσικοὶ πόλεμοι.

Ἀβαροσλαυικαὶ ἐπιδρομαί. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐνεφανίσθη εἰς τὰς πέραν τοῦ Δουνάβεως χώρας νέα φυλὴ βαρβαρικὴ, οἱ **Ἀβαροι** μογγολικῆς καταγωγῆς, ὡς οἱ Οὐννοι, ἐλθόντες ἐκ τῆς Ἀσίας. Οἱ Ἀβαροι οὗτοι ὑπέταξαν τοὺς Βουλγάρους τῆς Ν. Δ. Ρωσίας καὶ ὅλους τοὺς σλαυικοὺς λαοὺς τοῦ Δουνάβεως καὶ κατέλαβον τὰς χώρας τῶν Λογγοβάρδων, οἱ ὅποιοι ἐτράπησαν πρὸς τὴν Ἰταλίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον

ἔδρυσαν κράτος ἰσχυρότατον, τὸ ὁποῖον ἔξετείνεται ἀπὸ τὸν Εὐ-
ξεινον Πόντον μέχρι τῆς Βιέννης.

Οἱ Ἀβαροι λοιπὸν οὗτοι μὲ τὰς ὑποτεταγμένας ἄλλας βαρ-
βαρικὰς φυλὰς διέβαινον τὸν Δούναβιν καὶ ἔκαμνον κατὰ τοὺς
χρόνους τούτους συχνὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ ἑλλην.
κράτους.

Οἱ Περσικοὶ πόλεμοι. Ἡ εἰρήνη, τὴν ὁποίαν τὸ 556 οἱ
Πέρσαι εἶχον κάμει μὲ τὸν Ἰουστινιανόν, διελύθη ἐπὶ Ἰουστίνου
τοῦ Β'.

Οἱ Πέρσαι ἤρχισαν πάλιν τὰς ἐπιδρομὰς των εἰς τὸ Ἑλλην.
κράτος. Ὁ πόλεμος ἐναντίον αὐτῶν διαρκεῖ πολλὰ ἔτη. Οἱ Πέρ-
σαι κυριεύουν τὴν Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην, τὴν Αἴγυπτον,
προχωροῦν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ φθάνουν μέχρι τῆς Χαλκηδό-
νος ἀπέναντι τῆς Κων)πόλεως. Ἀπέναντι τοῦ κινδύνου τούτου ὁ
Φωκᾶς οὐδὲν δύναται νὰ πράξῃ. Τότε οἱ συνετώτεροι ἐκ τῶν
ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἀπετάνθησαν εἰς τὸν Ἐξαρχον τῆς Ἀφρικῆς
Ἡράκλειον καὶ παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῆς
πόλεως. Ὁ Ἡράκλειος ἔστειλε τὸν δμώνυμον υἱόν του μὲ ἰσχυ-
ρὸν στρατὸν καὶ στόλον. Μόλις ἔφθασεν ὁ Ἡράκλειος εἰς τὴν
Κων)πολιν ἀναγορεύεται βασιλεὺς, ὁ δὲ Φωκᾶς φονεύεται ὑπὸ
τοῦ λαοῦ (610).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ο ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

1. Ὁ Ἡράκλειος.

Ὁ Ἡράκλειος ἦτο ἀνὴρ ὠραῖος καὶ ὥωμαλέος, εἶχεν ἰσχυρὰν θέλησιν καὶ προσέτι ἔξοχα στρατηγικά προτερήματα. Ὄταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον (610) ἡ κατὰστασις τοῦ κράτους ἦτο σχεδὸν ἀπελπιστική.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ Λογγοβάρδοι ὄλονεν ἐξετείνοντο εἰς τὴν μέσσην καὶ τὴν κάτω Ἰταλίαν. Τὴν ἐλληνικὴν χερσόνησον ἐλεηλάτουν Ἀβαροὶ καὶ Σλαῦοι. Εἰς τὴν Ἀσίαν τέλος οἱ Πέρσαι ἔσπειρον παντοῦ τὸν τρόμον καὶ ἠπειλοῦν νὰ κατακτήσουν ὅλον τὸ κράτος. Τὸ 611 κατέλαβον τὴν Ἀντιόχειαν, τὴν Ἀπάμειαν καὶ τὴν Καισάρειαν. Τὸ 613 κατέλαβον τὴν Δαμασκόν, καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἡ ἱερὰ πόλις ἐπυρπολήθη, οἱ κάτοικοί της ἐσφάγησαν ἢ μετῴκισθησαν εἰς Περσίαν, ὁ Πατριάρχης Ζαχαρίας μὲ τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν σταυρὸν μετεφέρθη εἰς Κτησιφῶντα. Τὸ 615 ἔφθασαν μέχρι τῆς Χαλκηδόνος. Τὸ 619 ἐκυρίευσαν τὴν Ἀγκυραν καὶ τέλος τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, ἡ ὁποία ἦτο ὁ σιτοβολὼν τῆς Κων)λεως. Ὁ Ἡράκλειος ὁμως δὲν ἀπηλπίσθη. Ἠσχισεν ἀμέσως νὰ παρασκευάζεται. Ὁ στρατὸς εὗρίσκετο εἰς μεγάλην παραλυσίαν καὶ ἀπὸ τὰς ἐπιτυχίας τῶν Περσῶν εἶχε χάσει τὸ θάρρος του. Ὁ Ἡράκλειος λοιπὸν πρῶτον ἠσυχολήθη νὰ ἐμψυχώσῃ καὶ διοργανώσῃ αὐτόν. Εἰς αὐτὸ τὸν βοηθεῖ ὁ τότε Πατριάρχης Σέργιος καὶ ὁλος ὁ κληρὸς. Θέτουν εἰς τὴν διάθεσίν του ὅλους τοὺς θησαυροὺς τῶν μοναστηρίων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν. Συγχρόνως δὲ φανατίζουν τὸν λαὸν καὶ ἐξηγοῦν εἰς αὐτόν, ὅτι ὁ πόλεμος γίνεται διὰ νὰ ἀνακτήσουν τὸν τίμιον σταυρόν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ πόλεμος λαμβάνει μορφὴν θρησκευτικοῦ πολέμου. Καὶ ὁ Ἡράκλειος ἦτο κατάλληλος διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὸν τοιοῦτον πόλεμον. Ἦτο φανατικὸς Χριστιανὸς καὶ εἶχε μεγάλην εὐλάβειαν εἰς μίαν εἰκόνα τῆς Παναγίας, τὴν ὁποίαν πάντοτε εἶχε μαζύ του εἰς τοὺς πολέμους. Τὸν φανατισμὸν του δὲ αὐτὸν ἤξευρε νὰ μεταδίδῃ καὶ εἰς τοὺς στρατιώτας του.

Συγχρόνως μὲ τὴν προετοιμασίαν τοῦ στρατοῦ ὁ Ἡράκλειος κατέγινεν εἰς τὸ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ νῶτα του ἀπὸ τοὺς Ἀβάρους καὶ Σλαύους. Μὲ τοὺς Ἀβάρους ἔκαμεν εἰρήνην. Εἰς τοὺς Σέρβους καὶ Κροάτας ἐπέτρεψε νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὰς σημερινὰς χώρας των διὰ νὰ τοῦ χρησιμεύουν πρὸς ἀντιπερισπασμὸν κατὰ τῶν Ἀβάρων.

Ἀφ' οὗ λοιπὸν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡτοιμάσθη ὁ Ἡράκλειος, ἀφίηκει εἰς τὴν Κων(σταντι)ν ὡς ἀντιβασιλέα τὸν ἀνήλικον υἱὸν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ὡς κηδεμόνα αὐτοῦ τὸν Πατριάρχην Σέργιον καὶ τὸν Ὑπουργὸν Βῶνον, τὴν ἀνοίξιν δὲ τοῦ 622 ἐκστρατεύει κατὰ τῶν Περσῶν.

2. Τὰ τέσσαρα πρῶτα ἔτη τοῦ πολέμου.

Ὁ Ἡράκλειος διὰ νὰ συναντήσῃ τὸν ἐχθρὸν δὲν εἶχε νὰ κάμῃ μακρὰν ὁδόν. Ἀπέναντι τῆς Κων(σταντι)ν ὅλοι οἱ λόφοι τῆς Ἀσιατικῆς παραλίας ἐκαλύπτοντο ἀπὸ Περσικὰ τάγματα. Ἀλλ' ὁ Ἡράκλειος ἐγνώριζεν, ὅτι μὲ τὸν μικρὸν καὶ φοβισμένον ἀκόμη στρατὸν του δὲν ἠδύνατο νὰ πολεμήσῃ μὲ τοὺς ἐχθροὺς ἐπερχόμενος κατὰ μέτωπον. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν σχέδιον τολμηρὸν. Μὲ τὸν στόλον του ἔπλευσεν εἰς τὰ νότια παραλία τῆς Μ. Ἀσίας, τὰ ὁποῖα δὲν κατεῖχοντο ἀκόμη ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς, εἰς τὰ παραλία τῆς Κιλικίας καὶ ἐκεῖ ἀπεβίβασε τὸν μικρὸν στρατὸν του εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἰσσοῦ. Ὅτι προέβλεψεν ὁ Ἡράκλειος συνέβη. Οἱ Πέρσαι βλέποντες ὅτι ἀπειλοῦνται τὰ νῶτά των καὶ ὅτι κινδυνεύει ἡ συγκοινωνία μὲ τὴν χώραν των ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκκενώσουν τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ νὰ σπεύσουν ἐναντίον τοῦ Ἡρακλείου. Ἐκεῖ εἰς τὰ στενὰ τοῦ Ταύρου συνήφθη ἡ πρώτη μάχη μεταξὺ Ἡρακλείου καὶ Περσῶν. Οἱ Ἕλληνες βοηθούμενοι ἀπὸ τὴν τοποθεσίαν καὶ ἐνθαυρνόμενοι ἀπὸ τὸν βασιλέα των, ὁ ὁποῖος ἐμάχετο μεταξὺ αὐτῶν, νικοῦν τοὺς Πέρσας καὶ τρέπουν αὐτοὺς εἰς φυγὴν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μὲ τὴν πρώτην αὐτὴν μάχην κατώρθωσεν ὁ Ἡράκλειος νὰ ἀπελευθερώσῃ ὅλην τὴν Μ. Ἀσίαν. Μετὰ τοῦτο ἐπέρασε τὰς πεδιάδας τῆς Καππαδοκίας καὶ ἀφήσας τὸν στρατὸν του νὰ διαχειμάρῃ πλησίον εἰς τὸν Ἄλυν ποταμὸν ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (623) ὁ Ἡράκλειος ἀντὶ νὰ τραπῇ, ὅπως

ἦτο φυσικόν, πρὸς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον διὰ τὴν ἀπελευθερώσῃ καὶ αὐτὰς ἀπὸ τὴν περσικὴν κυριαρχίαν, μετέφερε τὸν πόλεμον εἰς αὐτὸ τὸ Περσικὸν κράτος. Ἀπὸ τὴν Κων)πολιν μὲ 5 χιλ. ἄνδρας ἔπλευσε παραλιακῶς πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Τραπεζοῦντα. Ἐκεῖ συναθροίζει τὸν ὑπόλοιπον στρατὸν του, παραλαμβάνει πολλοὺς ἐπικούρους, ἰδίως Ἀρμενίους καὶ ὁρμᾷ ἐντὸς τοῦ περσικοῦ κράτους.

Ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χοσρόης τόσον ἐταράχθη ἐκ τούτου, ὥστε ἐτράπη εἰς φυγὴν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους του ἀφίη των πόλεις καὶ φρούρια εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ἑλλήνων. Ὁ ἑλλ. στρατὸς εἰσβάλλει εἰς τὴν Μηδίαν καὶ κυριεύει τὴν πρωτεύουσιν Γάζαν καὶ ἄλλας πολλὰς πόλεις. Ἐκδικούμενος δὲ διὰ τοὺς χριστιανικοὺς ναοὺς ποὺ κατέστρεψαν οἱ Πέρσαι ἀνταποδίδει τὰ ἴσα καὶ ἐπιστρέφει φορτωμένος λάφυρα τὸν χειμῶνα τοῦ ἔτους ἐκείνου εἰς τὰς χώρας τοῦ Κανκιάσου πρὸς διαχείμασιν.

Τὴν ἀνοιξὴν τοῦ ἐπομένου ἔτους (624) ὁ Ἡράκλειος εἰσέβαλε καὶ πάλιν εἰς τὰς περσικὰς χώρας. Ὁ Χοσρόης ἔστειλεν ἐναντίον του τρεῖς στρατοὺς ἐκ διαφόρων διευθύνσεων διὰ τὴν τὸν περικυκλώσουν. Ἀλλ' ὁ Ἡράκλειος κατώρθωσε νὰ καταστρέψῃ κάθε ἓνα χωριστά.

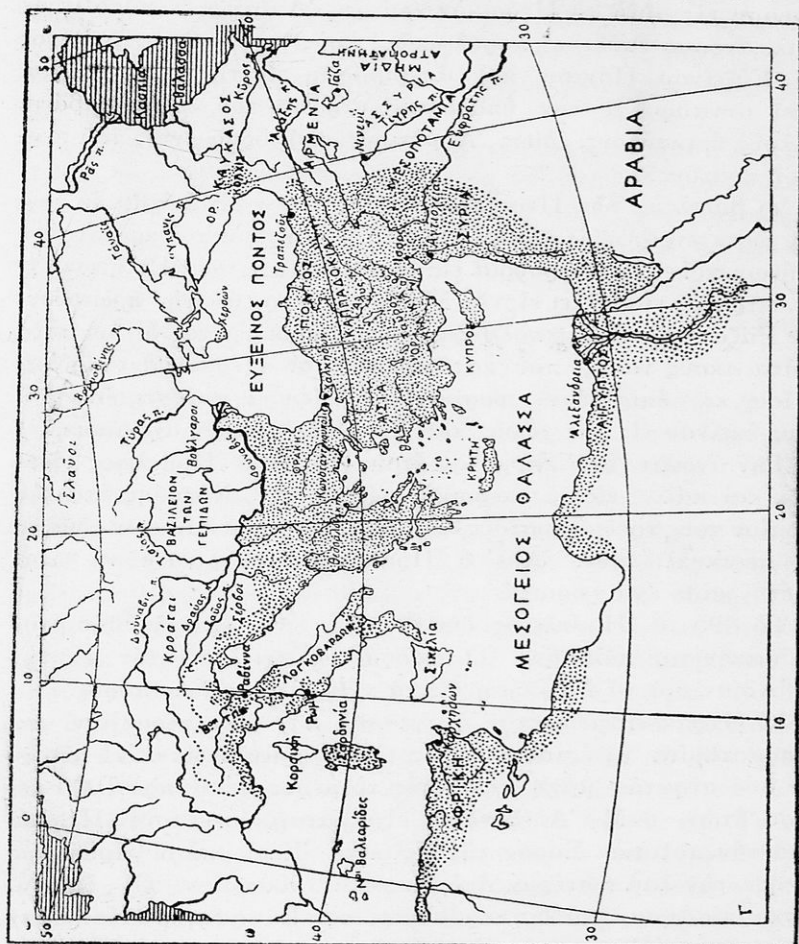
Τὸ 625 ὁ Ἡράκλειος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἔξακολουθήσῃ τὸν ἐπιθετικὸν του πόλεμον. Ὁ Χοσρόης ἔστειλε στρατὸν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν διὰ τὴν ἐνεργήσῃ εἰς τὰ νῶτα τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Ἡράκλειος λοιπὸν ἠναγκάσθη ἀπὸ τὴν Ἀρμενίαν καὶ Μεσοποταμίαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο στρατῶν μάχη ἔγινεν εἰς τὸ μέρος ὅπου πρὸ 1000 περσικοῦ ἐτῶν ὁ Μ. Ἀλέξανδρος εἶχε κατανικήσει τοὺς Πέρσας παρὰ τὸν ποταμὸν Σάρον τῆς Κιλικίας. Ἐκεῖ καὶ ὁ Ἡράκλειος ἐνίκησε τὴν λαμπροτέραν ἀπ' ὅλας τὰς νίκας του. Οἱ Πέρσαι διεσκορπίσθησαν καὶ διαπεράσαντες τὸν Εὐφράτην ἐπέστρεψαν εἰς κακὴν κατάστασιν εἰς τὴν χώραν των. Ὁ βασιλεὺς ἐπορεύθη εἰς τὴν Καππαδοκίαν, ὅπου καὶ διεχείμασεν.

3. Ἡ πολιορκία τῆς Κων)πόλεως.

Ὁ Χοσρόης μὲ ὅλας τὰς ἡττας του δὲν κατεβλήθη. Παρεσκεύασε τρεῖς μεγάλας στρατιάς. Ἐκ τούτων ἡ μία ἦτο προω-

ρισμένη νὰ μένη εἰς τὴν Περσίαν διὰ νὰ υπερασπίζεται τὴν χώραν, ἡ δευτέρα ἔμελλε νὰ ἀντιταχθῇ κατὰ τοῦ Ἡρακλείου, ἡ δὲ τρίτη ἐστάλη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν διὰ νὰ προχωρήσῃ μέχρ

Εἰς. 20. Χάρτης τῶν ἐπὶ Ἡρακλείου περσικῶν πολέμων.

Χαλκηδόνος καὶ ἀπειλήσῃ τὴν Κων(ν)λιν. Ἐπειδὴ δὲ μόνος ὁ Περσικὸς στρατὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτῆς, συνεννοήθη μετὸν Χαγάνον τῶν Ἀβάρων, ἵνα συγχρόνως καὶ ἐκεῖνος πολιορκήσῃ τὴν Κων(ν)πολιν.

Ἡ θέσις τοῦ Ἡρακλείου ἔγινε δύσκολος. Ἐν ᾧ ἡτοιμάζετο

διὰ νέαν εἰσβολὴν εἰς τὸ περσικὸν κράτος, μανθάνει ὅτι ἡ Κων)πολις πολιορκεῖται ὑπὸ τῶν Ἀβάρων καὶ ὅτι οἱ Πέρσαι εὐρίσκονται ἀπέναντι αὐτῆς ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς παραλίας. Νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τῆς κινδυνευούσης πόλεως δὲν ἠδύνατο, διότι τότε ὅλαι αἱ δυνάμεις τῶν Περσῶν θὰ ἡλευθεροῦντο καὶ θὰ ἐπέπιπτον κατ' αὐτῆς. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ μείνῃ εἰς τὸν Ἄλυν ποταμόν, νὰ στείλῃ δὲ μόνον εἰς τὴν Κων)πολιν μικρὰν ἐπικουρίαν ἀπὸ 12 χιλ. ἀνδρας. Εἶχεν ἄλλως τε πεποίθησιν εἰς τὸν Ὑπουργὸν Βῶνον καὶ εἰς τὸν Πατριάρχην Σέργιον, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀφήσει ἐπιτρόπους τοῦ εἰς τὴν πόλιν.

Πράγματι οὗτοι ὄχι μόνον ἀπέρριψαν τὰς προτάσεις τῶν Ἀβάρων περὶ παραδόσεως τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ ἠτοιμάσθησαν δι' ἀντίστασιν. Ὁ μὲν Βῶνος ἐτακτοποίησε τὰ πάντα πρὸς ἀποκρουσιν πάσης ἐφόδου, ὁ δὲ Σέργιος δὲν ἔπαυσε νὰ προτρέπῃ τὸ πλῆθος νὰ ἀγωνισθῇ γενναίως καὶ ἐνέβαλεν εἰς αὐτὸ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ πολιοῦχος τῆς πόλεως Θεοτόκος θὰ βοηθήσῃ αὐτήν. Τότε ἔγινεν ὁ λεγόμενος ἀκάθιστος ὕμνος (χαίρετισμοί), ὁ ὁποῖος ψάλλεται ἀκόμη τὴν μεγάλην τεσσαρακοστήν. Οὕτω οἱ Ἕλληνες κατώρθωσαν νὰ ἀποκρούσουν ὅλας τὰς ἐφόδους τῶν Ἀβάρων. Οὗτοι δὲ βλέποντες τὸ μάταιον τῆς πολιορκίας, ἔφυγον, ἅψ' οὐ ἔκαυσαν τὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς τῶν.

Ἡ Κων)πολις ἐσώθη. Τὴν σωτηρίαν τῆς ταύτης οἱ κάτοικοι ἀπέδωκαν εἰς τὴν προστάτιν τῆς πόλεως Θεοτόκον, πρὸς τιμὴν δὲ αὐτῆς ἔγινε τότε τὸ ἐπινίκιον:

«Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια

»ὥς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια

»ἀναγράφω Σοι ἡ πόλις Σου, Θεοτόκε κ.λ.π.».

4. Κατασύντριψις τῶν Περσῶν.

Καθ' ὃν χρόνον ἐπολιοῦσε ἡ Κων)πολις, ὁ Ἡράκλειος ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Ἄλυνος ἅψ' ἐνὸς μὲν ἐπετῆρει τὰ συμβαίνοντα εἰς τὴν Κων)πολιν, ἅψ' ἑτέρου δὲ ἠπεύλει τὰ ἐνδότερα τοῦ περσικοῦ κράτους. Ἀψ' οὐ ὅμως οἱ Ἀβαροὶ ἠναγκάσθησαν νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν τῆς Κων)πόλεως, ἔστρεψε καὶ πάλιν τὴν προσοχὴν τοῦ εἰς τὴν καταπολέμησιν τοῦ περσικοῦ κράτους. Ἐκ μέρους τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, ὁ ὁποῖος εὐρίσκετο εἰς τὴν Χαλκηδόναν, ὁ Ἡράκλειος δὲν εἶχε καμμίαν ἀνησυχίαν.

Ἐκ τῶν δύο ἄλλων περσικῶν στρατῶν ὁ εἷς ἦτο προωρισμένος διὰ τὴν ἄμυναν τῆς χώρας, ὁ δὲ ἄλλος διὰ νὰ ἐπιτηρῇ τὸν Ἡράκλειον. Ἐναντίον τοῦ τελευταίου ὁ αὐτοκράτωρ ἔστειλε τὸν ἀδελφόν του Θεόδωρον, ὁ ὁποῖος καὶ κατετρόπωσεν αὐτόν. Ὁ ἴδιος δὲ ἐξεπόρθησεν ὅσα φρούρια κατεείχοντο ἀκόμη εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ Μεσοποταμίαν ὑπὸ τῶν Περσῶν διὰ νὰ ἔχη τὰ νῶτά του ἐξησφαλισμένα.

Τὴν ἀνοιξιν τοῦ ἐπομένου ἔτους (627) εἰσβάλλει εἰς τὴν Μηδίαν καὶ τὴν Ἀσσυρίαν. Ἐδῶ ἐκυρίευσεν πολλὰς πόλεις καὶ φρούρια, ὅπου εὗρεν ἀμυνήτους θησαυρούς. Τέλος δὲ συνῆψε ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἄλλοτε μεγάλης πόλεως Νινευὶ μεγάλην μίχην πρὸς τὸν περσικὸν στρατὸν καὶ κατετρόπωσεν αὐτόν.

Ὁ Χορσός ἐφυγεν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ συγκροτήσῃ νέον στρατόν. Ὁ λαὸς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἰδίου υἱοῦ του Σιρόου ἐπανεστάτησεν καὶ ἐφόνευσεν αὐτόν. Ὁ Σιρός καταλαβὼν τὸν θρόνον ἐζήτησεν ἀμέσως εἰρήνην ἀπὸ τὸν Ἡράκλειον. Ὁ Ἡράκλειος παρεχώρησεν αὐτὴν (628) μὲ ὄρους πολὺ ἐπιεικεῖς.

Κατὰ τούτους ὅρους τοῦ περσικοῦ κράτους ἐγένοντο, ὅπως πρὶν, ὁ Ἀράξης πρὸς Β. καὶ ὁ Εὐφράτης πρὸς Ν., ἀπεδόθησαν δὲ εἰς τοὺς ἡμετέρους ὅλοι οἱ αἰχμάλωτοι καὶ προσέτι ὁ τίμιος Σταυρός, τὸν ὁποῖον οἱ Πέρσαι εἶχον ἀρπάσει ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα.

Μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ὁ Ἡράκλειος ἐπέστρεψε διὰ τῆς Μ. Ἀσίας εἰς τὴν πρωτεύουσιν. Κλήρος καὶ λαὸς ἔσπευσαν νὰ προῦπαντήσουν τὸν νικητὴν αὐτοκράτορα ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ὁχθῆς τοῦ Βοσπόρου. Συνοδευόμενος δὲ ὑπὸ τούτων διεπέρασε τὸν Βόσπορον καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσιν θριαμβευτικῶς, ἐν ᾧ ἄνδρες προπορευόμενοι ἐκράτουν τὸν τίμιον σταυρόν, τὸ ἐνδοξότατον τρόπαιον τῶν κατορθωμάτων του. Τοῦτον ὁ Ἡράκλειος ἔφερε τὸ ἐπόμενον ἔτος (629) εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν καὶ ἔστησεν εἰς τὴν προτέραν του θέσιν τὴν 14 7) βρίου, ἡμέραν καθ' ἣν εἶχε γίνεαι καὶ ἡ πρώτη ἀνύψωσις αὐτοῦ, ὅτε εὐρέθη ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, τῆς Ἀγίας Ἑλένης.

Ἀπὸ τὸ κατόρθωμα τοῦτο τῆς κατασυντριβῆς τοῦ δευτέρου περσικοῦ κράτους, ὁ Ἡράκλειος ἀπέκτησε μεγάλην δόξαν. Πρέσβεις ἐκ τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς καὶ ἀπωτάτης Δύσεως, τῶν βασιλέων τῆς Ἰνδικῆς καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας λθόν

εἰς τὴν Κων)πολιν διὰ νὰ συγχαροῦν τὸν νικητὴν οὐτοκράτορα. Πραγματικῶς τὸ κατόρθωμα τοῦ Ἡρακλείου ἦτο πολὺ μεγάλον. Παρέλαβεν οὗτος κράτος συντετριμμένον καὶ ὕλινκως καὶ ἡθικῶς καὶ ὅμως κατώρθωσε νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸ τόσον θάρρος καὶ τόσῃν πεποίθησιν, ὥστε νὰ κάμῃ θαύματα. Τὰ κατορθώματα τοῦ Ἡρακλείου μόνον μὲ τὰ κατορθώματα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ὁ ὁποῖος κατεσύντριψε τὸ πρῶτον περσικὸν κράτος, ἠμποροῦν νὰ συγκριθοῦν.

Ἄλλ' ἡ εἰρήνη, ἡ ὁποία μὲ τόσα αἵματα ἐξηγοράσθη, δὲν ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ πολὺ. Μετ' ὀλίγον νέος φοβερὸς ἐχθρὸς παρουσιάζεται, οἱ Ἀραβες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

ΟΙ ΑΡΑΒΕΣ

1. Ὁ Μωάμεθ.

Οἱ Ἀραβες ἀνθρωπολογικῶς μὲν ἀνήκουν εἰς τὴν λευκὴν ἢ καυκασίαν φυλὴν, γλωσσικῶς δὲ εἰς τὴν σημιτικὴν. Οἱ Ἀραβες ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων κατῴκουν εἰς τὴν Ἀραβικὴν χερσόνησον καὶ εἰς τὰς πρὸς Α. τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης ἐρήμους. Πρὶν ἐμφανισθῇ ὁ Μωάμεθ ἐπίστευον εἰς ἓνα ὑπέρτατον θεὸν ὀνομαζόμενον Ἀλλάχ, εἰς τὸν ὁποῖον ὅμως οὐδεμίαν ἀπέδιδον λατρείαν. Ἐκάστη φυλὴ αὐτῶν ἐλάτρευε διάφορα εἰδῶλα μὲ μορφὴν ἀνθρώπου ἢ διαφόρων ζώων. Ὅλοι δὲ ἐλάτρευον οὐρανοπετῇ τινα λίθον, ὁ ὁποῖος ἐφυλάσσετο εἰς τὸν ἐν τῇ πόλει Μέκκᾳ ἀρχαιότατον ναὸν (Κααβᾶ). Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου ἐπίστευον οἱ Ἀραβες ὅτι εἶχε κτισθῇ ὑπὸ τοῦ Ἀβραάμ, τὸν ὁποῖον καὶ οἱ Ἀραβες ἐθεώρουν γενάρχη των. Ἐπίστευον δηλ., ὅτι κατήγοντο ἀπὸ τοῦ Ἰσμαήλ, υἱοῦ τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῆς Ἀγαρ. Ἐνεκα δὲ τούτου ὀνομάζοντο καὶ Ἀγαρηνοὶ καὶ Ἰσμαηλίται. Ὑπῆρχον ὅμως καὶ τινες ἐκ τῶν Ἀράβων, οἱ ὁποῖοι προσῆλθον εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν, ἄλλοι δὲ καὶ εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ὅλους συνήνωσεν εἰς μίαν θρησκείαν ὁ Μωάμεθ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 7ου αἰῶνος.

Ὁ Μωάμεθ ἐγεννήθη εἰς τὴν Μέκκαν τὸ 571 ἔξ οἰκογενείας ἐπιφανοῦς μὲν, ἀλλὰ πτωχῆς. Ἐπειδὴ ἔχασε τοὺς γονεῖς του εἰς μικρὰν ἡλικίαν, ἠναγκάσθη νὰ γίνῃ ποιμὴν. Εἰς ἡλικίαν 24 ἐτῶν εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν πλουσίας τινὸς χήρας, ἡ ὁποία ἔστελλε κατ' ἔτος καραβάνια εἰς τὴν Συρίαν. Τὴν χήραν ταύτην κατόπιν ἔλαβε σύζυγον, εἰς τὸν γάμον δὲ τοῦτον ὁ Μωάμεθ ὥφειλε καὶ τὴν οἰκονομικὴν του ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν τύχην του. Ὡς ἔμπορος περιῆλθεν ὅλην τὴν Ἀραβίαν καὶ ἦλθεν εἰς συνάφειαν μὲ τοὺς εἰς αὐτὴν Χριστιανούς καὶ Ἰουδαίους καὶ ἐγνώρισε τὰς θρησκείας των. Ἐκτοτε κατέγινεν εἰς θρησκευτικὰς μελέτας, πρὸς τὰς ὁποίας ἐκ φύσεως εἶχε κλίσιν καὶ συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ διδάξῃ εἰς τοὺς ὁμοεθνεῖς του τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις, τὰς ὁποίας αὐτὸς εἶχε μορφώσει. Ὅταν λοιπὸν ἔγινε 40

ἐτῶν, παρουσιάσθη εἰς τὴν Μέκκαν ὡς προφήτης κηρύττων, ὅτι ὁ Θεὸς διὰ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτὸν νέαν Θρησκείαν. Πολλοί, ἰδίως ἐκ τῶν κατωτέρων τάξεων, ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ ἡ ἐπιληψία, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπασχε. Πολλάκις δηλ. κατελαμβάνετο ἀπὸ νευρικὰς κρίσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἐρρίγει ὡς ἐὰν εἶχε πυρετόν, ἀνέστρεφε τοὺς ὀφθαλμούς, ἐξέβαλλεν ἀφροὺς ἐκ τοῦ στόματος καὶ ἔτριζε τοὺς ὀδόντας. Ὅλα ταῦτα ἐθεωρήθησαν, ὅτι προέρχονται ἐκ τοῦ ὅτι συνωμίλει μὲ τὸν Ἀρχάγγελον. Ὅταν ὀλίγον κατ' ὀλίγον οἱ ὀπαδοὶ του ἠϋξήθησαν, οἱ ἰσχυρότεροι Μεκκανοὶ ἠπειλήσαν νὰ τὸν φονεύσουν. Ὁ Μωάμεθ ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Μέκκας καὶ μετέβη εἰς τὴν ἀντίζηλον τῆς Μέκκας πόλιν Μέδιναν (622).

Ἡ φυγὴ αὕτη τοῦ Μωάμεθ (ἐγίρα) ἐθεωρήθη κατόπιν ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων ὡς σπουδαῖον γεγονός, διότι διὰ ταύτης ἐσώθη ὁ προφήτης.

Διὰ τοῦτο τὸ ἔτος, κατὰ τὸ ὅποιον ἔγινεν αὕτη, ἐλήφθη ὑπ' αὐτῶν ὡς ἀρχὴ χρονολογίας καὶ αὐτῆς κάμνουν μέχρι σήμερον χρῆσιν ὅλοι οἱ Μωαμεθανοί. Εἰς τὴν Μέδιναν ὁ Μωάμεθ προσεῖλκυσε πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ ἵδρυσεν ἐκεῖ κράτος θρησκευτικόν. Κατόπιν ἐκήρυξε τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Μεκκανῶν. Ὁ πόλεμος διήρκεσε πολλὰ ἔτη. Ἐπὶ τέλους (630) οἱ Μεκκανοὶ ἀνεγνώρισαν αὐτὸν ὡς προφήτην καὶ ὡς ἄρχοντα.

Ἀφ' οὗ ὁ Μωάμεθ ἔγινε κύριος τῆς Μέκκας, ὅλη ἡ Ἀραβία προσῆλθεν εἰς τὴν θρησκείαν αὐτοῦ. Ἀπετέλεσεν οὕτω κράτος, τοῦ ὁποίου θρησκευτικὸς καὶ πολιτικὸς ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Μωάμεθ. Ὅλιγον χρόνον μετὰ τοῦτο ὁ Μωάμεθ ἀπέθανε τὸ 632.

2. Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ.

Θεμελιῶδες δόγμα τῆς νέας θρησκείας ἦτο «εἰς Θεὸς ὑπάρχει καὶ ὁ Μωάμεθ εἶναι ὁ προφήτης του». Ὁ Μωάμεθ δηλ. ἐδίδασκε τὸ ἐνιαῖον τῆς θεότητος μὴ δεχόμενος τὸ δόγμα τῶν χριστιανῶν περὶ τοῦ τρισυποστάτου αὐτῆς. Ὁ Θεὸς οὗτος, ἔλεγεν, εἶναι ὁ ἀποκαλυπτόμενος εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην διὰ τῶν προφητῶν καὶ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸν ὅποιον ἐπίσης ἐθεώρει ἓνα ἐκ τῶν προφητῶν. Ἐπειδὴ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Χριστιανοὶ διέστρεψαν τὴν ἀληθῆ περὶ Θεοῦ πίστιν, ὁ Θεὸς ἔστειλεν αὐτὸν (τὸν Μωάμεθ) νέον, τελευταῖον ἐκ τῶν προ-

φητῶν, ἵνα φωτίσῃ τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ Μωάμεθ ἐδίδασκε προσέτι, ὅτι ὑπάρχει μέλλουσα ζωὴ καὶ ἐσχάτη κρίσις. Κατὰ ταύτην οἱ πιστεύοντες εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ Μωάμεθ (Μουσλίμ ἢ Μουσουλμάνοι) θὰ κριθοῦν κατὰ τὰς πράξεις των καὶ οἱ μὲν δίκαιοι θὰ ἀπολαύσουν αἰωνίαν ζωὴν εὐτυχῇ εἰς τὸν Παράδεισον, οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ θὰ τιμωρηθοῦν, ἀλλὰ προσωρινῶς. Αἰωνία κόλασις ἀναμένει μόνον τοὺς ἀπίστους. Οὗτοι καὶ ἂν εἶναι ἀγαθοὶ θὰ τιμωροῦνται αἰωνίως διὰ τὴν ἀπιστίαν των. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀπιστία τῶν λαῶν προέρχεται ἀπὸ τύφλωσιν, καθήκον τῶν μουσουλμάνων εἶναι νὰ τοὺς φέρουν καὶ διὰ τοῦ ξίφους ἀκόμη εἰς τὴν ἀληθῆ πίστιν (Ἰσλάμ). Διὰ τοῦτο κατ' εὐθείαν εἰς τὸν Παράδεισον μετέβαινον ἐκεῖνοι οἱ πιστοί, οἱ ὅποιοι ἔπιπτον ἐν πολέμῳ χάριν τῆς διαδόσεως τοῦ Ἰσλάμ. Ἀνέκτοί ὅπως δήποτε ἐν μέσῳ τῶν Μουσουλμάνων ἦσαν μόνον οἱ Χριστιανοὶ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι. Οὗτοι ἐπειδὴ ἐπίστευον εἰς τὸν Θεόν, ἀλλ' ὅχι καὶ εἰς τὸν Μωάμεθ, πρέπει νὰ προσάγωνται εἰς τὸ Ἰσλάμ διὰ τοῦ λόγου καὶ ὅχι διὰ τοῦ ξίφους. Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ ἐγγράφετο ὑπὸ τῶν ὁπαδῶν του, ἐν ᾧ οὗτος ἐδίδασκε.

Μετὰ τὸν θάνατόν του δὲ οἱ διάδοχοί του ἐσύναξαν καὶ ἐτακτοποίησαν ὅσα εἶχον γραφῇ καὶ ἀπετέλεσαν ἐν βιβλίον τὸ **Κοράνιον**, τὸ ὁποῖον ἔκτοτε παρέμεινεν ἀναλλοίωτον ὡς ἱερὸν βιβλίον ὅλων τῶν Μωαμεθανῶν.

3. Αἱ Ἀραβικαὶ κατακτήσεις.

Ὁ Μωάμεθ, ἀφ' οὗ ἔγινε κύριος ὅλης τῆς Ἀραβίας, συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ ὑποτάξῃ ὅλον τὸν κόσμον διὰ νὰ διαδώσῃ εἰς αὐτὸν τὸ Ἰσλάμ. Ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασε νὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν τὸ σχέδιόν του, διότι ἀπέθανε τὸ 632. Τοῦτο ἐπεχείρησαν οἱ διάδοχοί του.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ ἀρχηγὸς τῶν Ἀράβων ἢ Χαλίφης (διάδοχος τοῦ προφήτου), ὡς ἔλεγον οἱ Μωαμεθανοί, ἐξελέχθη ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἀραβικῶν φυλῶν, ὁ ἀπὸ τῆς δευτέρας γυναικὸς πενθερὸς τοῦ Μωάμεθ **Ἀβου-Βεκρήρ**. Ἐπὶ τῆς διετοῦς αὐτοῦ ἀρχῆς οἱ Ἀραβες ἐκυρίευσαν μερικὰ φρούρια εἰς τὴν Παλαιστίνην, μετὰξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τὴν Γάζαν. Ἰδίως ὅμως οἱ κατακτητικοὶ πόλεμοι τῶν Ἀράβων ἀρχίζουν ἀπὸ τοῦ Ὠμάρ, ὁ ὁποῖος ἐξελέχθη χαλίφης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀβου-Βεκρήρ.

Ἐπ' αὐτοῦ οἱ Ἀραβες ἐπετέθησαν συγχρόνως ἐναντίον τῶν Περσῶν καὶ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ὁ πόλεμος ἐναντίον τῶν Περσῶν διήρκεσε 5 ἔτη. Τὸ περσικὸν κράτος κατελύθη, μαζὶ δὲ μὲ αὐτὸ καὶ ἡ Ζωροαστρικὴ θρησκεία. Οἱ νικηταὶ Ἀραβες ἐπέβαλον τὸν Ἰσλαμισμόν εἰς ὅλην τὴν περσικὴν χώραν. Ὅσοι Πέρσαι ἠθέλησαν νὰ μείνουν πιστοὶ εἰς τὴν πάτριον θρησκείαν κατέφυγον εἰς τὰς Ἰνδίας.

Συγχρόνως μὲ τὴν εἰσβολὴν εἰς τὴν Περσίαν οἱ Ἀραβες εἰσέβαλον εἰς τὴν Συρίαν. Κατὰ πρῶτον ἐκυρίευσαν τὴν Δαμασκὸν (635). Ὁ Ἡράκλειος ἔσπευσεν αὐτοπροσώπως εἰς τὴν Συρίαν μὲ μέγαν στρατόν. Ἀλλ' ἡ ὁρμὴ τῶν Ἀράβων ἦτο ἀκάθεκτος. Ὁ Ἡράκλειος ἐνίκηθη ἐπανειλημμένως καὶ μόλις κατόρθωσε νὰ σώσῃ ἐκ τῆς Ἱερουσαλὴμ τὸν τίμιον σταυρόν. Ἡ ἀγία πόλις μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ. Μέχρι τοῦ 639 τέλος ὅλη ἡ Συρία καὶ ἡ Μεσοποταμία περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Ἀράβων. Μὲ τὴν ἰδίαν ταχύτητα κατεκτήθη κατόπιν ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ ἡ Αἴγυπτος διὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἀμροῦ (640—641). Εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας οἱ κατακτηταὶ ἐδεικνύοντο ἐπιεικεῖς. Ὅσοι προσήρχοντο εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν ἐγίνοντο ἴσοι μὲ τοὺς ἀρχαίους Μουσουλμάνους. Δὲν ἠνάγκαζον ὅμως αὐτοὺς νὰ γίνουν Μουσουλμάνοι. Ἐσέβοντο τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰς συναγωγὰς τῶν καὶ ἐπέτρεπον εἰς αὐτοὺς ἐλευθέρως νὰ ἀσκοῦν τὰ τῆς λατρείας τῶν. Ἦρχοντο δὲ μόνον εἰς μετρίαν φορολογίαν, τὸν λεγόμενον κεφαλικὸν φόρον.

Οὕτω εἰς διάστημα 10 ἐτῶν οἱ Ἀραβες ἔγιναν κύριοι ὅλου τοῦ περσικοῦ κράτους, τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, αἱ ὁποῖαι ἦσαν αἱ πλουσιώτεραι χῶραι τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλ' αἱ Ἀραβικαὶ κατακτήσεις δὲν ἐστομάτησαν ἕως ἐδῶ. Οἱ τέσσαρες πρῶτοι χαλίφαι ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τῶν Ἀραβικῶν φυλῶν ἤδρευον εἰς τὴν Μεδίναν, ὅπου ὁ Μωάμεθ εἶχεν ἀποθάνει. Ἐξῶν δὲ βίον ἀπλοῦν. Ἀλλὰ περὶ τὰ μέσα τοῦ 7ου αἰῶνος ὁ στρατὸς τῆς Συρίας ἐπανεστάτησε καὶ ἀνεκήρuxe χαλίφην τὸν διοικητὴν τῆς Δαμασκοῦ **Μωαβίαν** ἐκ τῆς μεγαλυτέρας οἰκογενείας τῆς Μέκκας, τῶν Ὁμεϊαδῶν.

Ὁ Μωαβίας ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Δαμασκὸν καὶ ἤρchiσε νὰ ζῇ βίον πολυτελῆ κατὰ τὸν τρόπον τῶν βασιλέων τῆς Ἀνατολῆς. Ἐκτοτε τὸ ἀξίωμα τοῦ χαλίφου, τὸ ὁποῖον ἔως τότε ἦτο αἰρετὸν

εἰσώρμησαν καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀλλ' ἐδῶ ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν Φράγκων.

Πρὸς Α. δὲ οἱ Μουσουλμάνοι ὑπέταξαν τὰς ὄρεινὰς χώρας τὰς σήμερον ὀνομαζομένας Ἀφγανιστάν καὶ Τουρκεστάν καὶ ἔφθασαν μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ.

Οὕτω κατὰ τὸ μέσον τοῦ 7ου αἰῶνος οἱ Μουσουλμάνοι εἶχον σχηματίσει αὐτοκρατορίαν, ἡ ὁποία ἐξετείνεται ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ ὠκεανοῦ. Περιελάμβανεν αὕτη τὴν χώραν τοῦ Τίγρητος καὶ τοῦ Εὐφράτου, τὴν ἀφρικανικὴν ἀκτὴν τῆς Μεσογείου καὶ τὴν Ἰσπανίαν.

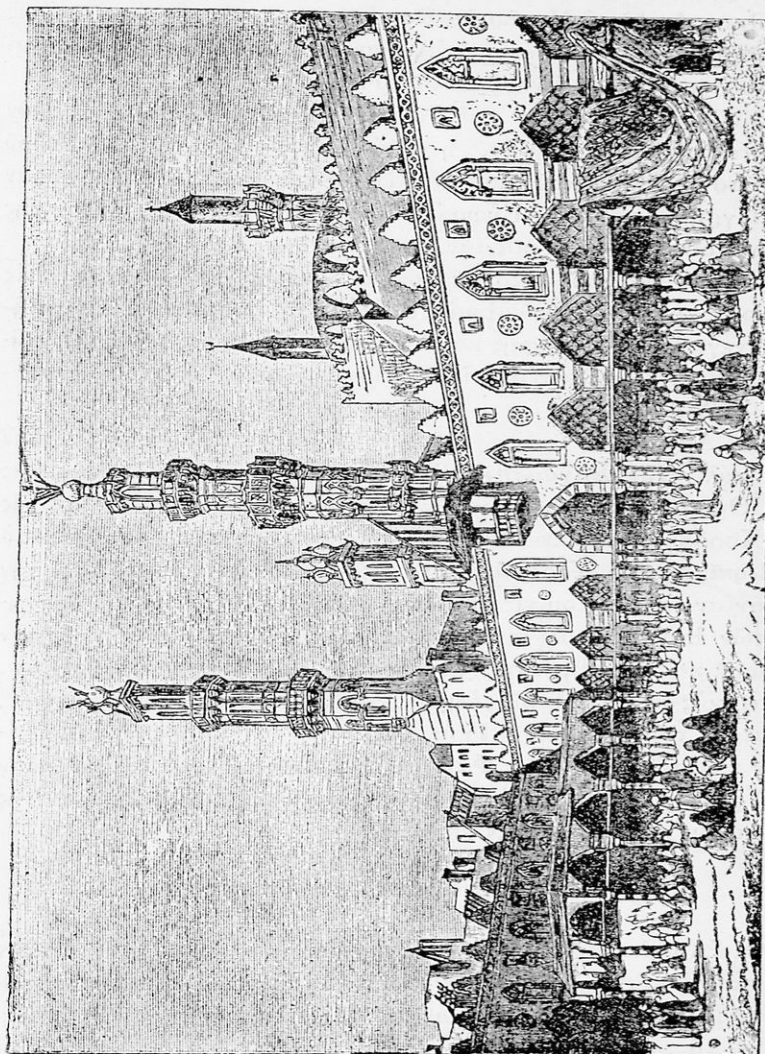
Ἄλλ' ἡ ἀραβικὴ αὐτοκρατορία δὲν διετηρήθη ἡνωμένη. Εἰς ἀπόγονος τοῦ θεοῦ τοῦ Μωάμεθ, ὁ **Ἀβου Ἀββās**, ἐπαναστατήσας ἀνεγνωρίσθη χαλίφης καὶ διὰ δόλου ἐφόνευσε τοὺς Ὀμεϊάδας. Ἐθεμελίωσε δὲ νέαν οἰκογένειαν χαλιφῶν, ἡ ὁποία ὠνομάσθη **Ἀββασίδαι**.

Οἱ Ἀββασίδαι ἐγκατεστάθησαν παρὰ τὸν Εὐφράτην εἰς μίαν νέαν πόλιν τὴν **Βαγδάτην**. Τότε νεανίας τις ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Ὀμεϊαδῶν καταφυγὼν εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἐγκατεστάσθη εἰς τὴν Κορδοῦνην καὶ ἀνεκηρύχθη χαλίφης. Οὕτω ἔλαβεν ἀρχὴν τὸ **Χαλιφάτον τῆς Κορδοῦνης**, τὸ ὁποῖον περιελάμβανεν ὅλην τὴν Ἰσπανίαν. Ἐξ ἄλλου εἰς τὸ Χαλιφάτον τῆς Βαγδάτης οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἠγονοῦντο ὑπακοὴν εἰς τὸν χαλίφην καὶ ἐκάστη ἐπαρχία ἀπετέλεσε βασιλείον ἀνεξάρτητον. Στρατηγὸς δέ τις, ὁ ὁποῖος ἰσχυρίζετο ὅτι κατήγετο ἐκ τῆς Φατιμᾶς, θυγατρὸς τοῦ Μωάμεθ, ἔδρυσεν εἰς τὴν Αἴγυπτον νέαν οἰκογένειαν χαλιφῶν, τὴν τῶν **Φατιμαδῶν**. Αὕτη ἔκαμε πρωτεύουσαν μίαν νέαν πόλιν, ἡ ὁποία ἰδρύθη ἐκεῖ μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, τὸ **Κάϊρον** (Νικόπολις).

4. Ὁ Ἀραβικὸς πολιτισμός.

Οἱ Ἀραβες πρὸ τῶν κατακτήσεων ἔζων βίον πολὺ ἀπλοῦν καὶ πτωχόν. Ἀφ' οὗ ὅμως ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς πλουσίας χώρας τῆς Συρίας, τῆς Βαβυλωνίας, τῆς Αἰγύπτου, τῆς Ἰσπανίας, ἔλαβον τὰς συνηθείας καὶ τὸν πολιτισμὸν τῶν κατακτηθέντων λαῶν καὶ ἰδίως τῶν Ἑλλήνων καὶ Περσῶν. Ὁ Ἀραβικὸς λοιπὸν πολιτισμὸς δὲν εἶναι ἄλλο τι παρὰ ὁ πολιτισμὸς τῶν λαῶν τῆς

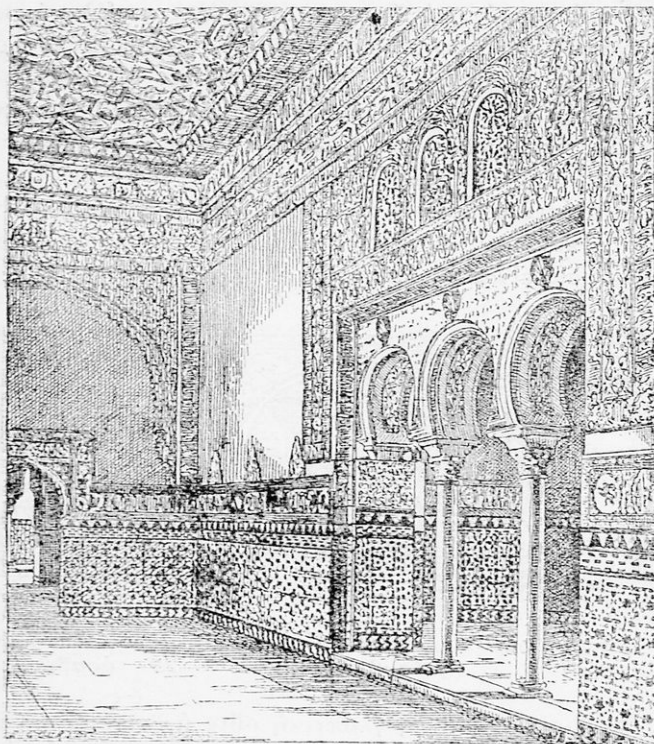
Ἀνατολῆς τῶν συνενωμένων ὑπὸ τὴν δεσποτείαν τῶν Ἀράβων Μουσουλμάνων.

Εἰκ. 22. Τέμενος τοῦ Καίσου.

Ἡ σημασία δ' αὐτοῦ ἔγκειται κυρίως εἰς τοῦτο ὅτι ὁ πολιτισμὸς οὗτος μετεδόθη εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τοὺς ὑπὸ τὸ ἀπέθαντον κράτος τῶν Ἀράβων καὶ ἐγνωρίσθη εἰς τὴν Εὐρώπην.

Εἰς τὴν Βαβυλωνίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον οἱ γεωργοὶ ἐγνώριζον τὴν τέχνην νὰ διευθετοῦν τὸ ὕδωρ καὶ νὰ ποτίζουν τοὺς ἀγρούς. Οἱ Μουσουλμάνοι μετέφερον αὐτὴν εἰς ὅλας τὰς ὑπ' αὐτῶν κατακτηθεῖσας χώρας καὶ ἰδίως εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ὡσαύ-

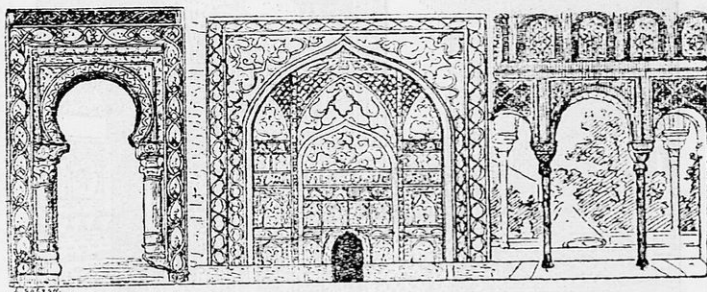

Εἰκ. 23. Αἴθουσα τοῦ Ἀλχαζάρ της Σεβίλλης.

τως εἰς τὰς διαφόρους χώρας τῆς Ἀνατολῆς ὑπῆρχον φυτὰ πολὺ διάφορα. Μετέφερον αὐτὰ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου εἰς τὸ ἄλλο τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου. Μετέφερον τὸν φοῖνικα μέχρι τῆς Βαγδάτης καὶ τῆς Ἰσπανίας. Ἐφερον τὸ ζαχαροκάλαμον καὶ τὴν ὄρουζαν ἐκ τῶν Ἰνδιῶν εἰς τὰς χώρας τῆς Μεσογείου, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν. Μετέφερον τὸν βάμβακα εἰς τὴν Συρίαν καὶ βραδύτερον εἰς τὴν Ἰταλίαν. Καὶ ἐν γένει ἐγκλιμάτισαν εἰς τὴν Εὐρώπην πολλὰ φυτὰ τῆς Ἀνατολῆς. Ὡ-

σαύτως εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον οἱ Ἀραβες εἶχον εὔρει βιομηχανίας εἰδῶν πολυτελείας πολὺ ἀρχαίας. Ταύτας οὗτοι ἐτελειοποίησαν. Περίφημα ἔγιναν τὰ λινὰ ὑφάσματα τῆς Δαμασκοῦ, τὰ λεπτὰ τῆς Μοσουλῆς (μουσουλῖναι), τὰ βαμβακερὰ τῆς Περσίας, οἱ Περσικοὶ μάλλινοι τάπητες καὶ τὰ ἐπὶ τῶν ὑφασμάτων κεντήματα μὲ χρυσόν, μὲ ἄργυρον καὶ μέταξαν. Ὡσαύτως περίφημα ἔγιναν τὰ ὄπλα τῆς Δαμασκοῦ, τὰ ἐγχειρίδια τῆς Τολέδης, τὰ δέσματα τοῦ Μαρόκου καὶ τῆς Κορδοῦης. Ὡσαύτως ἡ βιομηχανία τῆς ζαχαρώσεως, τῶν ἡδυπότων καὶ τῶν ζαχαροπότηων καρπῶν καὶ τῶν γλυκισμάτων, ἐπίσης τῶν μύρων.

Τὰς ἐπιστήμας οἱ Ἀραβες παρέλαβον παρὰ τῶν Ἑλλήνων, ταύτας δὲ ἀνέπτυξαν πολὺ καὶ ἰδίως τὴν Ἀστρονομίαν, τὴν Γεωμετρίαν καὶ τὴν Ἀλγεβραν. Ἡ λογοτεχνία τῶν τέλος καὶ ἰδίως ἡ ποίησις εἶναι θαυμασία.

Εἰκ. 24. Ἀψὶς ἐν σχήματι πετάλου.

Εἰκ. 25. Πύλη με ἀραβουργήματα.

Εἰκ. 26. Στοά ἀραβική.

Ἐκ τῶν τεχνῶν οὔτε ἡ γλυπτικὴ οὔτε ἡ ζωγραφικὴ ἀνεπτύχθησαν ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Ἡ θρησκεία ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς μουσουλμάνους νὰ ἀναπαριστάνουν ἀνθρωπίνους μορφάς. Ἡ μεγάλη τέχνη αὐτῶν ἦτο ἡ ἀρχιτεκτονική. Αἱ ἀραβικαὶ πόλεις ἦσαν ὅμοιαι μὲ τὰς ἑλληνικάς. Τὰ μνημεῖά των ἦσαν ἰδίως τεμένη (τζαμιά) καὶ ἀνάκτορα. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ περισσότερα ἦσαν κατασκευασμένα μὲ πλίνθους καὶ μὲ ἄσβεστον, ὀλίγα περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς. Τὰ ἀρχαιότερα εἶναι τὸ **τέμενος τοῦ Ὁμάρ** εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ κτισθὲν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 7ου αἰῶνος, τὸ **τέμενος τῆς Κορδοῦης** τοῦ 9ου αἰῶνος καὶ τὸ ὠραιότατον **τέμενος τοῦ Καῖρου** τοῦ 10ου αἰῶνος. Τὰ ἀνάκτορα τῶν χαλιφῶν

ἦσαν ὅμοια πρὸς τὰ βυζαντινὰ καὶ περσικά, ὑπερτέρουν ὁμῶς αὐτὰ ὡς πρὸς τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πολυτέλειαν. Τὰ ἀρχαιότερα εἶναι τὸ **Ἀλκαζάρ τῆς Σεβίλλης** καὶ ἡ **Ἀλάμπρα τῆς Γρανάδας**. Τὰ ἀραβικὰ μνημεῖα εἶναι ἐλαφρὰ καὶ κομψά. Οἱ κίονες τῶν, ὅμοιοι μὲ τοὺς περσικοὺς, εἶναι ὑψηλοὶ καὶ λεπτοί, συνεννοῦνται δὲ μὲ ἀψίδας ἐξόχους. Οἱ τοῖχοι δὲ καὶ αἱ πύλαι τῶν μνημείων εἶναι στολισμένοι μὲ ζωγραφίας, αἱ ὁποῖαι παριστάνουν στεφάνους ἐκ φυλλωμάτων καὶ μορφὰς γεωμετρικὰς συμπελεγμένας, ἔχουσι δὲ καὶ ἐπιγραφὰς ἀραβικὰς. Τὰ κοσμήματα ταῦτα ὀνομάζονται **ἀραβουργήματα**.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

1. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου

Ὁ Ἡράκλειος ἀποθνήσκων τὸ 641 ἀφῆκεν εἰς τοὺς διαδόχους του τὸ κράτος κολοβωμένον καὶ ἀπειλούμενον ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη, ἀνατολικῶς ὑπὸ τῶν Ἀράβων, βορείως ὑπὸ τῶν Σλαύων καὶ Βουλγάρων καὶ δυτικῶς ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων. Εὐτυχῶς ἡ δυναστεία τοῦ Ἡρακλείου ἀνέδειξε καὶ πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς ἀνδρας ἀνταξίους τῶν περιστάσεων.

Τὸν Ἡράκλειον διεδέχθη ὁ υἱὸς του *Κωνσταντῖνος Γ'* καὶ τοῦτον ἀποθανόντα μετ' ὀλίγους μῆνας ὁ υἱὸς του *Κώνστας Β'* (642-668) ὁ ὁποῖος κατώρθωσε νὰ σταματήσῃ τὴν ὁρμὴν τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τῶν Λογγοβάρδων εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐν ᾧ ὅμως εὐρίσκετο εἰς τὴν Σικελίαν, δολοφονεῖται ἐκεῖ ὑπὸ τινων συνωμοτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνεκίηρξαν αὐτοκράτορα ἓνα ἐξ ἑαυτῶν τὸν Μαζίζιον. Ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντῖνος ἀνακηρυχθεὶς εἰς τὴν Κων)πολιν αὐτοκράτωρ σπεύδει μετὰ στόλου εἰς τὴν Σικελίαν, τιμωρεῖ τοὺς συνωμώτας καὶ φονεύει τὸν Μαζίζιον. Ὁ *Κωνσταντῖνος Δ'*, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη *Πωγωνᾶτος* διότι, ὅτε ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Σικελίας, ἤρχισε νὰ ἀναφαίνεται ὁ πῶγων του, ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 668 μέχρι τοῦ 685. Ἀνεδείχθη δὲ καὶ πολιτικὸς συνετὸς καὶ στρατηγὸς ἱκανός.

Τὸν Κωνσταντῖνον Δ' διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ἰουστινιανὸς Β', ὁ τελευταῖος τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου. Ἐπειδὴ ἦτο τύραννος ὠμός, ἐξεγείρει ἐξ ἀρχῆς τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὸ μῖσος τοῦ λαοῦ. Ἐνεκα τούτου μετὰ δεκαετῇ βασιλείαν (695) ἐρρινοκοπήθη καὶ ἐξωρίσθη εἰς Χερσῶνα,

Εἰς τὸν θρόνον ἀνῆλθεν ὁ στρατηγὸς Λεόντιος καὶ μετὰ νέαν στρατιωτικὴν στίαν ὁ Τιβέριος Γ'.

Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς Χερσῶνα προσεταιρίζεται ὁπαδοὺς βαρβάρους καὶ ἐπελθὼν κατὰ τῆς Κων)πόλεως κυριεύει αὐτὴν καὶ καταλαμβάνει ἐκ νέου τὸν θρόνον (706). Τώρα ὁ Ἰουστινιανὸς δεικνύεται ἀκόμη ὠμότερος τύραννος. Εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀσχολεῖται παρὰ εἰς τὸ νὰ τιμωρῇ ἀγρίως τοὺς συντελέσαν-

τας πρότερον εἰς τὴν καθαίρεσίν του, στέλλει δὲ εἰς τὴν Χερσῶνα ὁλόκληρον στόλον διὰ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς κατοίκους αὐτῆς, διότι δὲν τὸν ἐπεριποιήθησαν κατὰ τὴν ἐκεῖ διαμονὴν του. Ὁ στόλος ὅμως φθάσας εἰς Χερσῶνα ἀποστατεῖ, ἀναγορεύει βασιλέα τὸν ἐκεῖ ἐξουρισίον **Φιλιππικὸν** καὶ φέρει αὐτὸν εἰς Κων)πολιν (711). Τότε ὁ Ἰουστινιανὸς ἐγκαταλειφθεὶς ὑφ' ὅλων φονεύεται. Ἀλλὰ καὶ ὁ Φιλιππικὸς μετὰ διετὴ βασιλείαν καθαιρεῖται ὡς ἀνίκανος καὶ ἀναγορεύεται βασιλεὺς (713) ὁ πρωτοασηκηρῆς (βασιλικὸς ἀρχιγραμματεὺς) **Ἀναστάσιος Β΄**.

Ἀλλὰ καὶ τοῦτον μετὰ τρία ἔτη ἀνατρέπει στρατιωτικὴ στάσις καὶ ἀναβιβάζει εἰς τὸν θρόνον ἄσημόν τινα ὑπάλληλον Θεοδόσιον Γ' (716). Τέλος ὁ ἐκ νέου ἐμφανισθεὶς ἀραβικὸς κίνδυνος ἀναβιβάζει εἰς τὸν θρόνον **Δέοντα Γ'**, τὸν **Ἰσαυρον**, ὅστις σφῶζει τὸ κράτος.

Τὰ σπουδαιότερα κατὰ τὴν περίοδον ταύτην γεγονότα εἶναι αἱ σλαυϊκαὶ καὶ βουλγαρικαὶ ἐπιδρομαὶ καὶ ἰδίως οἱ πρὸς τοὺς Ἀραβας πόλεμοι.

2. Αἱ σλαυϊκαὶ καὶ βουλγαρικαὶ ἐπιδρομαί.

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἡ προσοχὴ τοῦ κράτους ὅτῃ ἤτο ἐστραμμένη πρὸς ἀνατολὰς πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἀραβικοῦ κινδύνου. Συγχρόνως ὅμως καὶ ἄλλοι κίνδυνοι ἠπειλοῦν τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους. Ἐπὶ Κωνσταντίνου Δ' οἱ ἐγκατεστημένοι εἰς πολλὰ μέρη τοῦ κράτους **Σλαῦοι** ἐπετέθησαν κατὰ τῆς δευτέρας πρωτευούσης τοῦ κράτους τῆς Θεσσαλονίκης. Εὐτυχῶς ὅλαι αἱ ἔφοδοί των ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως.

Μόλις ὅμως τὸ κράτος ἀπηλλάγη ἀπὸ τοῦ σλαυϊκοῦ κινδύνου, νέοι ἐχθροὶ εἰσβάλλουν εἰς αὐτὸ ἀπὸ βορρᾶ, οἱ **Βούλγαροι**. Οὗτοι εἶχον ἐγκατασταθῇ εἰς τὰς παρὰ τὸν Δνεϊστὲρον χώρας τῆς νοτιοδυτικῆς Ῥωσίας. Ἀπὸ ἐκεῖ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 8ου αἰῶνος ἔκαμαν τὰς πρώτας ἐπιδρομὰς των εἰς τὸ ἐλληνικὸν κράτος.

Κατόπιν ὑπετάχθησαν ὑπὸ τῶν Ἀβάρων, μετὰ αὐτοὺς δὲ ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου πολιορκίαν τῆς Κων)πόλεως. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης οἱ Ἀβάροι ἐξησθῆνεν καὶ τὸ κράτος των περιορίσθη εἰς τὴν σημερινὴν Οὐγγαρίαν καὶ Αὐστρίαν. Οἱ ὑπ' αὐτοὺς βάρβαροι λαοὶ ἐπαγε-

στάτησαν, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ οἱ Βούλγαροι. Μοῖρα τῶν Βουλγάρων τότε ὑπὸ τὸν Ἀσπαρούχ διέβη τὸν Δούναβιν καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν κάτω Μοισίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἤδη ἦσαν ἐγκατεστημένοι διάφοροι σλαβικάι φυλαί. Ὁ Κωνσταντῖνος μὴ δυνηθεὶς νὰ τοὺς ἐκδιώξῃ ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ με αὐτούς. Ἐκτοτε ἡ χώρα αὕτη ἔλαβε τὸ ὄνομα **Βουλγαρία**. Οἱ Βούλγαροι ἀνεμείχθησαν με τοὺς ἐδῶ σλαύους ὥς ὀλιγώτεροι δὲ καὶ ἀπολίτιστοι ἐξεσλαινίσθησαν.

3. Οἱ πρὸς τοὺς Ἀραβας ἀγῶνες.

Ὁ φοβερώτερος κίνδυνος, ὁ ὁποῖος ἠπειλίησε τὸ κράτος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἦτο ὁ ἐκ μέρους τῶν Ἀράβων.

Οἱ Ἀραβες, ἀφ' οὗ ἔγιναν κύριοι τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, δὲν ἡσύχασαν, ἀλλ' ἐξηκολούθησαν τὰς ἐπιθέσεις κατὰ τοῦ ἑλλ. κράτους. Ἐπὶ Κωνσταντος κατασκευάζουν στόλον καὶ κυριεύουν τὴν Κύπρον καὶ τὴν Ρόδον.

Συγχρόνως εἰσβάλλουν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ κυριεύουν πολὺ μέρος αὐτῆς. Ὁ Κώνστας τότε ἐπιτεθεὶς κατ' αὐτῶν κατορθώνει νὰ τοὺς ἀποκρούσῃ καὶ νὰ τοὺς ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας.

A. πολιορκία τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.

Οἱ Ἀραβες ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Δ' ἐπῆλθον κατὰ τοῦ κράτους ἀσμετικώτεροι. Τώρα εἶχεν ἀνακηρυχθῇ εἰς τὴν Δαμασκὸν χαλίφης ὁ Μωαβίας καὶ οὗτος ἀπεφάσισε νὰ κυπήσῃ αὐτὴν τὴν Κων)πολιν. Ἐστεῖλε λοιπὸν μέγαν στόλον ἐναντίον αὐτῆς συγχρόνως δὲ καὶ ἰσχυρὸν στρατὸν κατὰ ξηρὰν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς ἐνεργείας τοῦ στόλου. Οὕτως ἡ πόλις ἐπολιορκήθη ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν.

Ἡ πολιορκία αὕτη διήρκεσεν 7 ἔτη (671—678). Οἱ πολιορκούμενοι ἀντέταξαν ἰσχυρὰν ἀμυναν καὶ κατώρθωσαν νὰ ἀποκρούσουν ὅλας τὰς ἐφόδους τῶν ἐχθρῶν. Εἰς τὴν ἐπιτυχῇ αὐτὴν ἀμυναν τῆς πόλεως συνετέλεσε καὶ τὸ λεγόμενον ἑλληνικὸν ἢ ὕψρον πῦρ. Τὸ πῦρ τοῦτο εἶχεν ἐπινοηθῇ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ βίου αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Πρόκλου, τώρα δὲ ἐτελειοποιήθη ὑπὸ τοῦ ἐκ Συρίας μοναχοῦ **Καλλινίκου**. Συνέκειτο ἐξ εὐφλέκτων ὑλῶν καὶ ἐξεσφενδονίζετο κατὰ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων ἢ

διὰ σιφώνων χαλκῶν ἢ δι' εἵδους τινὸς χειροβομβίδων. Ἡ σύνθεσις δὲ αὐτοῦ παρέμεινε μυστικὴ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐπὶ αἰῶνας παρ' ὅλας τὰς προσπάθειάς τῶν κατασκόπων. Ἐπὶ τέλους ἡ πολιορκία ἀπέτυχεν ἐντελῶς. Ἀφ' οὗ εἰς τὴν τελευταίαν μάχην τὸ περισσότερον μέρος τοῦ ἀραβικοῦ στόλου κατεστράφη, οἱ Ἀραβες ἠναγκάσθησαν νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν.

Καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν των ὅμως τὰ μὲν λείψανα τοῦ στόλου κατεποντίσθησαν ὑπὸ τρικυμίας, ὁ δὲ στρατός, ὁ ὁποῖος ἀπεχώρησε διὰ ξηρᾶς, κατεδιώχθη καὶ κατεστράφη ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ.

Ὁ Μωαβίας ἠναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον εἰρήνην ταπεινωτικὴν.

Διὰ ταύτης ὑπερβλήθη νὰ πληρώσῃ βαρεῖαν πολεμικὴν ἀποζημίωσιν καὶ ὑπεβλήθη εἰς ἐτήσιον φόρον ὑπὸ τύπον δώρου.

Ἡ νίκη τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τῶν Ἀράβων ἔχει μεγάλην σημασίαν. Αὕτη ὄχι μόνον τὴν Κων)πολιν ἀλλὰ καὶ ὅλον τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον ἔσωσεν ἀπὸ τὸν κίνδυνον νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸν ἰσλαμισμόν. Διὰ τοῦτο δὲ δικαίως οἱ μὲν κάτοικοι τῆς Κων)πόλεως ἔσπευσαν νὰ ἀπονείμωσιν εὐχαριστήρια εἰς τὴν πολιοῦχον τῆς πόλεως Θεοτόκον καὶ νὰ συνδέσουν τὴν ἐορτὴν αὐτὴν μετὰ τὴν τοῦ ἀκαθίστου ἡμέρας, οἱ δὲ εὐρωπαῖοι ἡγεμόνες, ὥς ἄλλοτε διὰ τὸν Ἡράκλειον, ἔσπευσαν νὰ στείλουν πρέσβεις εἰς τὴν Κων)πολιν διὰ νὰ συγχαροῦν τὸν Κωνσταντῖνον.

Β' πολιορκία τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων

Οἱ Ἀραβες μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πρώτης πολιορκίας τῆς Κων)πόλεως δὲν παρήτησαν τὰ κατακτητικὰ των σχέδια. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπὶ Λεοντίου (697) κατώρθωσαν νὰ κυριεύσουν ὀριστικῶς τὴν βόρειον Ἀφρικὴν, τὴν ὁποίαν πολλὰκις μέχρι τοῦδε ματαίως ἐπεχείρησαν νὰ καταλάβουν. Ἐπειτα ἐπὶ Ἀναστασίου ἔστρεψαν τὰ βλέμματά των καὶ πάλιν εἰς τὴν Κων)πολιν καὶ ἤρχισαν νὰ παρασκευάζουν διὰ τοῦτο μέγαν στρατὸν καὶ στόλον. Ὁ Ἀναστάσιος πληροφορηθεὶς τὰς παρασκευὰς τῶν Ἀράβων προητοίμασεν ἐκ τῶν ἐνόντων τὴν ἄμυναν τῆς πρωτεύουσας. Διόρισε στρατηγὸν τῆς Ἀνατολῆς Λέοντα τὸν Ἰσαυρον. Συνεκέντρωσεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ὅσα ἠδύνατο τρόφιμα. Τέλος ἔστειλε στόλον μετὰ στρατὸν εἰς τὰ παράλια τῆς Φοινίκης διὰ νὰ

ἐπιπέσῃ αἰφνιδίως κατὰ τοῦ ἐκεῖ ἐτοιμαζομένου ἀραβικοῦ στόλου καὶ κατακαύσῃ αὐτόν. Ἄλλ' ὁ στρατὸς κατὰ τὸ ταξίδιον στασιάζει καὶ φονεύει τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκστρατείας. Κατόπιν ἀνακηρύττει αὐτοκράτορα ἐπαρχιακὸν τινα ὑπάλληλον Θεοδοσίον καὶ ἔρχεται εἰς τὴν Κων)πολιν. Ὁ Ἀναστάσιος μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν ἔφυγεν ἀφήσας τὴν πόλιν εἰς χεῖρας τῶν στασιαστῶν. Τὸ κράτος τότε περιῆλθεν εἰς ἀπελπιστικὴν θέσιν. Ἐκ τῶν συνεχῶν τελευταίων μεταβολῶν εὐρίσκειτο εἰς τελείαν παραλυσίαν. Ἀναρχία φοβερὰ ἐπεκράτει εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς διοικήσεως καὶ ἡ πειθαρχία τοῦ στρατοῦ ἐξέλιπε. Τὸ δὲ χειρότερον οἱ Ἀραβες συμπληρώσαντες πλέον τὰς παρασκευάς των εἰσέβαλον εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἐπολιόρκησαν τὸ Ἀμόριον τῆς Φρυγίας, τὸ ὁποῖον θὰ ἐξησφάλιζεν εἰς αὐτοὺς τὴν κατοχὴν ὁλοκλήρου τῆς Μ. Ἀσίας. Εἰς τὴν κρίσιμον ἐκείνην περίστασιν ἔσωσε τὸ κράτος ὁ στρατηγὸς τῆς Ἀσίας Λέων ὁ Ἰσαυρος.

Ὁ Λέων εὐθύς ἐξ ἀρχῆς δὲν εἶχεν ἀναγνωρίσει τὸν Θεοδοσίον ὡς αὐτοκράτορα. Ἄλλ' ἀπησχολημένος νὰ σώσῃ τὸ Ἀμόριον ἀπὸ τῶν Ἀράβων δὲν ἐπῆλθεν ἀμέσως κατὰ τῶν στασιαστῶν. Ἀφ' οὗ ὅμως ἐξησφάλισεν αὐτά, σπεύδει εἰς τὴν Κων)πολιν κατατροπώνει τὸν ἀντεπεξεληθόντα κατ' αὐτοῦ στρατὸν τοῦ Θεοδοσίου, ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ (717) καὶ ἐτοιμάζεται διὰ τὴν ἐπικειμένην πολιορκίαν.

Ὅντως δὲν παρήλθον ἔξ μηνες καὶ ὁ ἀραβικὸς στρατὸς, ὁ ὁποῖος εἶχε διαχειμᾶσει εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν διαβαίνει παρὰ τὴν Ἀβυδὸν τὸν Ἑλλήσποντον καὶ περὶ τὰ μέσα Αὐγούστου τοῦ 717 στρατοπεδεύει πρὸ τῆς Κων)πόλεως, ἀμέσως δὲ κατόπιν καταπλέει πρὸ αὐτῆς καὶ μέγας ἀραβικὸς στόλος. Ἀλλὰ τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως διευθύνει ὁ Λέων μὲ συνέσιν καὶ δραστηριότητα. Διὰ τοῦ ὕψους πυρὸς ἐπιφέρει μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὸν στόλον τῶν ἐχθρῶν καὶ λύει συχνὰ τὸν ἀποκλεισμόν. Οὕτω τὰ τρόφιμα ἦσαν ἄφθονα εἰς τὴν πόλιν. Τουναντίον οἱ πολιορκηταὶ ὑπέφερον τὰ πάνδεινα καὶ ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τροφῶν καὶ ἀπὸ τὸν βαρὺν χειμῶνα. Ἐπὶ τέλους ἀφ' οὗ ἐνικηθήσαν ἐπανειλημμένως ὑπὸ τοῦ Λέοντος καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, οἱ Ἀραβες ἀναγκάζονται μετὰ πολιορκίαν ἐνὸς ἔτους τὸν Αὐγούστιον τοῦ 718 νὰ ἐπιβιβάσουν τὸν ὑπολειφθέντα στρατὸν των ἐπὶ τοῦ στόλου καὶ νὰ ἀποπλεύσουν.

Ἀλλὰ καὶ τὰ λείψανα αὐτὰ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου κατὰ

τὸ ταξίδιον κατελήφθησαν ὑπὸ τρικυμίας καὶ κατεστράφησαν.

Διὰ τῆς ἀποτυχίας τῆς δευτέρας πολιορκίας τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων δὲν ἐσώθη μόνον ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ τὸ ἐλληνικὸν κράτος. Ἐσώθη καὶ ὁ χριστιανισμὸς καὶ ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς.

Δι' αὐτῆς ἡ ὁρμὴ τῶν Ἀράβων, ἡ ὁποία εἶχε φθάσει εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον, ἐσταμάτησε. Διὰ τοῦτο δὲ δικαίως ἡ μὲν ὀρθόδοξος ἐκκλησία συνέδεσε τὴν μνήμην τοῦ εὐτυχοῦς αὐτοῦ γεγονότος μὲ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου, ὁ δὲ Πάπας Γρηγόριος ἔστειλε τὰς εἰκόνας τοῦ Λέοντος εἰς ὅλους τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως.

Εἰς τὸν Λέοντα ὅμως δὲν ὀφείλεται μόνον ἡ σωτηρία τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ ἀνακοπὴ τῆς ὁρμῆς τοῦ ἰσλαμισμοῦ. Ὁ Λέων ἀκόμη ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς ἀναδιοργανώσεως τῆς Αυτοκρατορίας, ἡ ὁποία εἶχε γίνει πλέον τελείως ἐλληνική. Ἀλλὰ πρὶν ἐξετάσωμεν τὸ ἔργον τοῦ Λέοντος καὶ τῆς δυναστείας του, καιρὸς εἶναι νὰ ἴδωμεν ὁποία ἦτο ἡ ἐλληνικὴ αυτοκρατορία κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ ὁποῖος ὁ πολιτισμὸς αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΑΡΧΑΣ ΤΟΥ 8ΟΥ ΑΙΩΝΟΣ

1. Ὁ χαρακτήρ τοῦ κράτους.

Ἡ μεταβολή τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰς ἑλληνικόν ἤρχισεν ἀπὸ τὸν χωρισμὸν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐπὶ Ἀρκαδίου κατὰ τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰῶνος καὶ συνεπληρώθη ἐπὶ τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τὸ τέλος τοῦ 7ου αἰῶνος. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τὸ ἀνατολικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος παύει ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ἔχῃ ῥωμαϊκὸν χαρακτῆρα καὶ γίνεται χριστιανικὸν ἑλληνικόν, τὸ ὁποῖον, ἐπειδὴ ὅλαι τοι αἱ δυνάμεις συγκεντροῦνται περὶ τὴν Κων)πόλιν ὀνομάζεται καὶ **Βυζαντιανόν**.

Ὅντως εἰς αὐτὸ τώρα τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον καταλαμβάνει τὴν πρωτεύουσαν θέσιν εἰς τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν τέχνην, εἰς ὅλας τὰς συνηθείας τῆς ζωῆς καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν γλῶσσαν.

Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ ὁποία εἶναι ἡ κοινὴ γλῶσσα τῶν κατοίκων τῆς αὐτοκρατορίας, γίνεται καὶ ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους. Ὅλα τὰ αὐτοκρατορικὰ διατάγματα καὶ αἱ πράξεις τῆς Κυβερνήσεως συντάσσονται ἑλληνιστί. Ὡσαύτως ὁ αὐτοκράτωρ ἀντὶ τῶν ἀρχαίων ῥωμαϊκῶν τίτλων προσλαμβάνει τὴν ἑλληνικὴν ὀνομασίαν «πιστὸς ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ βασιλεὺς». Εἰς δὲ τὴν διοίκησιν καὶ τὸν στρατὸν οἱ λατινικοὶ τίτλοι ἐξελληνίζονται ἢ ἀντικαθίστανται ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν. Ἡ αὐτοκρατορία ἐξακολουθεῖ μὲν νὰ ὀνομάζεται Ῥωμαϊκή, ἀλλ' ἡ λέξις ῥωμαῖος ἐσήμαινε πλέον ἕλλην.

Κατὰ τὸν αὐτὸν ὅμως χρόνον κατὰ τὸν ὁποῖον τὸ κράτος ἐξελληνίζεται, καταλαμβάνει ἡ θρησκεία ἰδιαίζουσαν θέσιν καὶ εἰς τὸν δημόσιον βίον καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν. Οἱ πόλεμοι τοῦ Ἡρακλείου λαμβάνουν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, τὰ δὲ θεολογικὰ ζητήματα ἐνδιαφέρουν ὄχι μόνον τὸν κληρὸν, ἀλλὰ καὶ τοὺς αὐτοκράτορας καὶ τὸν λαόν. Ἡ ὀρθοδοξία ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων συγγέεται μὲ τὴν ἐθνικότητα. Ὁ πατριάρχης τῆς Κων)πόλεως μετὰ τὴν κατάληψιν τῶν Πατριαρχείων Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἀπομένει ὁ μόνος ἀρ-

χηγός τῆς ἐκκλησίας τοῦ κράτους καὶ καθίσταται πολὺ μεγάλη προσωπικότης, ἡ δὲ ἐπικροή του εἰς τὴν Κυβέρνησιν εἶναι πολὺ ἰσχυρά.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ αὐτοκρατορία ἀπέκτησε δύο ἰσχυρὰ στηρίγματα, τὰ ὁποῖα ἐξασφαλίζουν τὴν ὑπαρξίν της καὶ δίδουν εἰς αὐτὴν ἐπὶ αἰῶνας τὸν ἰδιαίζοντα χαρακτήρα της, τὸν **Ἑλληνισμὸν καὶ τὴν Ὁρθοδοξίαν.**

Εἶναι ἀληθές ὅτι τὰ ὅρια αὐτῆς περιορίσθησαν. Αἱ κατακτήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ χάνονται. Εἰς τὰς πρὸς Ν. τοῦ Δουνάβεως χώρας ἐγκαθίστανται Σλαῦοι καὶ Βούλγαροι. Οἱ Ἀραβες κατακτοῦν τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Ἀφρικὴν. Ἄλλ' οὕτως ἡ αὐτοκρατορία ἀποκτῖ πολὺ περισσότεράν συνοχὴν καὶ γίνεται ἱκανὴ νὰ ζήσῃ καὶ νὰ σταδιοδρομήσῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον.

2. Τὸ Πολίτευμα.

Τὸ πολίτευμα τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας παρήχθη ἀπὸ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ, ὅπως τοῦτο ἐξευλίχθη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ αὐτοκράτωρ εἶναι ἀπόλυτος μονάρχης. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου δὲν ἔχει πλέον τὴν ἀρχὴν ὥς ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ θεωρεῖται ὅτι κατέχει αὐτὴν ἐλέφ Θεοῦ, τοῦ ὁποίου αὐτὸς εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις ἐπὶ τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο ὁ βασιλεὺς θεωρεῖται ἐκλεκτὸς τοῦ Θεοῦ καὶ προστάτης καὶ ὑπέρμαχος τῆς ἐκκλησίας.

Κατὰ ταῦτα ἡ αὐτοκρατορικὴ ἰσχὺς εἰς τὸ μεσαιωνικὸν κράτος εἶναι ἱερὰ καὶ ἀπεριόριστος. Ὁ μόνος ὅπως δῆποτε περιορισμὸς αὐτῆς εἶναι **ἡ κοινὴ γνώμη.** Αὕτη ἐκδηλοῦται διὰ τῆς **συγκλήτου**, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρους πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς ἀρχοντας τοῦ κράτους, διὰ τῆς ἐκκλησίας, διὰ τῶν δήμων εἰς τὸν ἱπλόδρομον, διὰ τῶν ἀναφορῶν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ πρὸ πάντων διὰ τοῦ στρατοῦ. Ἀλλ' οἱ ἐκ μέρους τῆς συγκλήτου καὶ τῆς ἐκκλησίας περιορισμοὶ ἦσαν μᾶλλον ἡθικοί. Μόνον οἱ ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ περιορισμοὶ ἦσαν ὅπως δῆποτε οὐσιώδεις, διότι ὁ λαὸς καὶ μάλιστα ὁ στρατός εἶχεν εἰς χεῖράς του ὄπλον ἰσχυρὸν τὰς στάσεις.

Τὸ ἱερὸν καὶ ἀπαράβιαστον τῆς αὐτοκρατορικῆς ἰσχύος συμβολίζεται προσέτι διὰ τῆς μεγαλοπρεποῦς ἐξωτερικῆς παραστά-

σεως. Τοῦτο ἄλλως τε ἦτο ἀναγκαῖον καὶ διὰ τοὺς πέριξ βαρβάρους λαοὺς, οἱ ὅποιοι εὐκόλως ἐξεθαμβοῦντο ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν τῆς αὐτοκρατορικῆς δυνάμεως. Παρουσιάζετο λοιπὸν ὁ αὐτοκράτωρ ὡς ἡ ζῶσα ἐνσάρκωσις τοῦ Θεοῦ φορῶν ἐνδυμασίαν πολυτελεῆ, ἡ ὁποία ἔλαμπεν ἀπὸ τὰ διάφορα χρώματα, ἀπὸ τὸν χρυσὸν καὶ ἀπὸ τοὺς πολυτίμους λίθους. Ἡ ἐνδυμασία τῶν αὐτοκρατόρων ἦτο σχεδὸν ὁμοία μὲ τὴν σημερινὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν. Ἐφόρουν δηλ. χιτῶνα, ὁ ὁποῖος ἔφθανε μέχρι τῶν ποδῶν (στιχάριον) μὲ ζώνην εἰς τὸ μέσον, ἐπ' αὐτοῦ δὲ μακρὰν γλαμύδα (σάκκος), ἐπὶ τῶν ὤμων πλατεῖαν ταινίαν (ὠμοφόριον), εἰς τὴν κεφαλὴν στέμμα μὲ σταυρὸν (μίτρα) καὶ εἰς τοὺς πόδας ὑποδήματα ἐρυθρὰ μὲ χρυσοκεντήτους αἰετοῦς. Ἐκτὸς τούτων ὡς σύμβολα τῆς ἐξουσίας τῶν ἐκράτου ἐκτελεστοὶν σκῆπτρον καὶ εἰς τὴν ἀριστερὰν σφαῖραν, ἡ ὁποία παρίστα τὴν γῆν. Εἰς τὰς ἑορτὰς καὶ τὰς πανηγύρεις καὶ τὰ συμπόσια καὶ τὰς παρουσιάσεις ξένων ἡγεμόνων καὶ πρέσβων ἐπεκράτει αὐστηρὰ ἐθιμοτυλία, ἡ ὁποία ἔδιδεν εἰς αὐτὰς πολλὴν μεγαλοπρέπειαν. Κατ' αὐτὰς ὁ αὐτοκράτωρ ἐν μέσῳ τῶν ἀναλαμπῶν τῶν στολῶν, τὰς ὁποίας φοροῦν ὅλοι οἱ περὶ αὐτόν, ἐν μέσῳ τῆς μυθώδους πολυτελείας τῶν ἀνακτόρων μεγαλοπρεπῆς καὶ ἐξαστράπτων ἐκ τῆς ἐνδυμασίας του παρουσιάζεται ἐπὶ τοῦ θρόνου του ὡς ὃν ὑπεράνθρωπον.

Ἡ διαδοχὴ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος καὶ εἰς τὴν Κων)πολιν, ὅπως καὶ εἰς τὴν Ῥώμην δὲν ἦτο ἀπαραιτήτως κληρονομικὴ. Εἰς τὴν Κων)πολιν ὅμως τὸ κληρονομικὸν τῆς βασιλείας ἔγινε συνήθεια ἕνεκα τῆς ἱερότητος, τὴν ὁποίαν προσέλαβε τὸ ἀξίωμα.

Κανονικῶς, ὅταν ὁ θρόνος ἐχίρουνεν, ἡ ἐκλογὴ νέου βασιλέως ἐγίνετο ὑπὸ τῆς συγκλήτου. Ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς πολλάκις μὲν ἀνηγόρευεν αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα, πάντοτε ὅμως ἐλεγκόνη τὴν ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐκλογὴν. Πολλάκις δὲ ἕνεκα πολιτικῆς ἀνάγκης ἀνηγόρευε καὶ ὁ στρατὸς τὸν αὐτοκράτορα.

Εἴτε ὅμως κληρονομικῶς δικαίωματι, εἴτε δι' ἐκλογῆς ἀνηγόρευετο ὁ νέος αὐτοκράτωρ, ἔπρεπε νὰ γίνῃ καὶ θρησκευτικὴ στέφῃς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας.

3. Ἡ Θρησκεία.

Ἡ διολύκησις τῆς ἐκκλησίας καὶ ἡ ἐν τῇ κρᾷ κρᾷ θείῃς αὐτῆς. Ὁ Ἑλληνισμὸς προσέφερεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν δύο

ἀνυπολογίστου ἀξίας ὑπηρεσίας : α΄.) παρέσχεν εἰς αὐτὸν θαυμάσιον ὄργανον διαδόσεως, τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν, β΄.) παρέσχεν εἰς αὐτὸν ἔξοχον ὁργανισμόν, τὸν ἀστικὸν ὁργανισμόν τῶν ἑλλ. πόλεων.

Ὅντως ὁ Χριστιανισμὸς ὁργανώθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δημοκρατικῶς, ὅπως ἦσαν ὁργανωμένοι αἱ ἐν τῇ ἀνατολῇ ἑλλ. πόλεις. Ἐκάστης πόλεως οἱ Χριστιανοὶ ἀπετέλουν ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία ὡς καὶ τὸ ὄνομά της δηλοῖ δὲν ἦτο ἄλλο τι, εἰ μὴ ἡ ἐκκλησιά των ἀρχαίων ἐλληνικῶν δήμων. Ἐκάστη ἐκκλησία ἐξέλεγεν ἐκ τῶν συγκροτούντων αὐτὴν χριστιανῶν ἄνδρας τινάς, οἱ ὅποιοι ὀνομαζόμενοι **πρεσβύτεροι** ἐτέλουν τὰς ἱεροτελεστίας, διεχειρίζοντο ἐν συμβουλίᾳ τὰ κοινὰ πράγματα τῆς ἐκκλησίας καὶ ἔκρινον ὅλας τὰς μεταξὺ χριστιανῶν διαφοράς, ὅσας οὗτοι δὲν ἤθελον νὰ ὑποβάλλουν εἰς τὴν κρίσιν δικαστοῦ εἰδωλολάτρου. Τὸ συνέδριον δηλ. τοῦτο τῶν πρεσβυτέρων ἀντεστοίχει πρὸς τὴν Βουλὴν τῶν ἐλληνικῶν ἀστικῶν θεσμῶν. Τοῦ συνεδρίου τούτου προΐστατο ὁ καλούμενος **ἐπίσκοπος**, ὁ ὁποῖος ἐξελέγετο διὰ τῆς ἐλευθέρως ψήφου τῆς ὅλης ἐκκλησίας καὶ ἀντεστοίχει πρὸς τοὺς ἄρχοντας τῶν ἐλληνικῶν πολιτευμάτων. Καὶ εὐθὺς μὲν ἐξ ἀρχῆς ὅλαι αἱ ἐκκλησίαι συνεννοοῦντο μεταξὺ τῶν δι' ἐπιστολῶν ἢ δι' ἀπεσταλμένων. Βραδύτερον ὁμως κατὰ τέλη τοῦ 2ου αἰῶνος μ. Χ. ἡσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ συνδεθοῦν μεταξὺ τῶν στενότερον δι' **ἐπαρχιακῶν συνόδων**. Οἱ ἐπίσκοποι τῶν διαφόρων ἐκκλησιῶν συνήρχοντο τακακῶς τὸ ἔαρ καὶ τὸ φθινόπωρον εἰς τὴν πρωτεύουσάν τῆς ἐπαρχίας καὶ ἐξέδιδον ἀποφάσεις καλουμένας κανόνας, διὰ τῶν ὁποίων ἐρρυθμίζοντο τὰ κυριώτερα τῆς πίστεως καὶ τῆς διοικήσεως τῆς ἐκκλησίας.

Τέλος ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ὑπερίνω τῶν τοικῶν αὐτῶν συνόδων ἐτέθησαν αἱ λεγόμεναι **Οἰκουμενικαὶ σύνοδοι**, συνέδρια δηλ. περιλαμβάνοντα ἀντιπροσώπους ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, τὰ ὁποῖα συνεκαλοῦντο, ὅσας ἐκτακτοὶ ἀνάγκαι τῆς ἐκκλησίας ἀπῆτουν τοῦτο. Οὕτως ὅλη ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία κατήντησε νὰ γίνῃ μία μεγάλη ὁμοσπονδία πολιτειῶν.

Ἀργότερα οἱ ἐπίσκοποι τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων ὑπετάχθησαν εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς πρωτεύουσας τῆς ἐπαρχίας (μητροπόλεως), ὁ ὁποῖος ὀνομάσθη **μητροπολίτης**. Πάλιν δὲ μερικαὶ

μητροπόλεις ἔνεκα τοῦ μεγαλυτέρου πλήθους τῶν εἰς αὐτὰς χριστιανῶν ἢ ἔνεκα τῶν μεγαλυτέρων μαρτύρων καὶ ἁγίων, τοὺς ὁποίους ἀνέδειξαν, ἐθεωρήθησαν ἀνώτεροι τῶν ἄλλων καὶ ὠνομιάσθησαν **ἀποστολικάι**. Τοιαῦται ἦσαν αἱ τῆς **Ῥώμης**, τῶν **Ἱεροσολύμων**, τῆς **Ἀντιοχείας**, τῆς **Ἀλεξανδρείας** καὶ τῆς **Κων)πόλεως**. Τούτων οἱ ἐπίσκοποι προσέλαβον καὶ τὸν τίτλον τοῦ πατριάρχου.

Πρῶτος δὲ μεταξὺ αὐτῶν ἐθεωρεῖτο ὁ τῆς Ῥώμης (Πάπας), διότι ἡ Ῥώμη ἦτο ἡ ἀρχαία πρωτεύουσα τοῦ κράτους.

Κατὰ ταῦτα ὁ πρῶτος τοῦ Χριστιανισμοῦ ὀργανισμὸς ἦτο δημοκρατικός. Καὶ εἰς μὲν τὴν Δύσιν ἡ ἐκκλησία ἔχασε τελείως τὸν χαρακτῆρα τοῦτον καὶ κατέληξεν εἰς τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Μάλιστα ἀδιακόπως οἱ κατὰ καιροὺς Πάπαι ἐζήτουν νὰ ἐπιβάλουν τὴν κυριαρχίαν των αὐτὴν εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς ἀνατολῆς, ἀλλ' αὐταὶ οὐδέποτε ὑπέκυψαν εἰς τὰς ἀξιώσεις ταύτας τῶν Παπῶν. Δὲν συνέβη ὅμως ὁμοίως καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν, εἶναι ἀληθές, ὅτι καὶ ἐδῶ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐν Κων)πόλει μοναρχίας ἡ ἐκκλησία ἔλαβεν ἀριστοκρατικὸν χαρακτῆρα. Οὐδέποτε ὅμως μέχρι σήμερον ἀπέβαλε τὰς δημοκρατικὰς τῆς ἀρχάς.

Ὅντως μεταξὺ τῶν πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς ὁ τῆς Κων)πόλεως, ὡς ἐπίσκοπος τῆς πρωτεύουσας τοῦ κράτους, κατέλαβε ἐξέχουσαν τινα θέσιν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ βου αἰῶνος ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ **Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου**. Ἡ δύναμις τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου ἠδυνάμην ἀκόμη περισσώτερον κατὰ τὸν δον αἰῶνα, ὅτε μετὰ τὴν κατάληψιν ὑπὸ τῶν Ἀράβων τῆς Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου, ἀπέμεινεν οὗτος ὁ μόνος πατριάρχης εἰς τὸ κράτος. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ τοῦ κράτους ὁ πατριάρχης Κων)πόλεως δὲν κατεῖχε μικρὰν θέσιν. Αὐτὸς ἔχρει τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἐδέχετο τὴν διαβεβαίωσιν αὐτοῦ, ὅτι θὰ προστατεύῃ τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ θὰ σέβεται τὰ προνόμια τῆς ἐκκλησίας. Διὰ τοῦ κλήρου δὲ ἐξήσκει μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ὄχλου τῆς πρωτεύουσας.

Καὶ ἡ ἐξωτερικὴ δὲ παράστασις τοῦ πατριάρχου ἐφανερώνε τὴν δυνάμιν του. Κατόκει εἰς μέγαρον πολυτελέστατον πλησίον εἰς τὸ ἱερὸν παλάτιον. Εἶχε τὰ φορεῖα του καὶ τὰ πολυτελῆ ἄρματα του διὰ τὰς μεγάλας τελετάς. Ἐσύχναζεν εἰς τὸν ἱππόδρομον, ἐφιλοξενεῖτο εἰς τὸ ἱερὸν παλάτιον καὶ ἀνταπέδιδε τὴν φι-

λοξενίαν παραθέτων πολυτελῆ γεύματα εἰς τὸ πατριάρχικόν μέγαρον. Ἐφόρει πῖλον πορφυροῦν μὲ χρυσοπαφίλους ταινίας, ὥπως αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς.

Ἦτο λοιπὸν ἡ δύναμις τοῦ πατριάρχου, τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκκλησίας, ὡς ἀντίρροπον πρὸς τὴν τοῦ βασιλέως, τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κράτους καὶ ἐχρησίμευεν ὡς φραγμὸς περιορίζων τὴν παντοδυναμίαν τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀπολυταρχίας.

Ἡ λατρεία. Ἡ λατρεία κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ Χριστιανισμοῦ ἦτο ἀπλουσιότης. Οἱ Χριστιανοὶ συνηθοῖζοντο εἰς οἰκίας ἐπὶ τούτῳ ὁρισμέναις καὶ ἐκεῖ ἀπέτεινον μικρὰν καὶ ἀπλὴν δέησιν πρὸς τὸν Θεόν. Ἐκεῖ συνάμα ἔφερον καὶ ἐκουσίας προσφοράς, μὲ τὰς ὁποίας ἐγίνοντο κοινὰ δεῖπνα τῶν χριστιανῶν ὀνομαζόμενα **ἀγάπαι**. Ἀφ' οὗ ὅμως ὁ Χριστιανισμὸς ἐξηπλώθη καὶ παρουσιάσθη ἡ ἀνάγκη νὰ προσελκυσθοῦν ὄχλοι συνειδησμένοι εἰς ποικίλους τύπους λατρείας, ὁργανώθη καὶ ἡ λατρεία συστηματικώτερον καὶ ἐπιδεικτικώτερον. Ἰδρῦθησαν λοιπὸν τότε ἰδιαίτερα οἰκοδομήματα διὰ τὴν κοινὴν λατρείαν. Τὰ οἰκοδομήματα δὲ ταῦτα ἐκοσμήθησαν μὲ εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τῶν μαρτύρων καὶ τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς Θρησκείας. Οἱ λειτουργοὶ τῆς ἐκκλησίας ὑπεβλήθησαν εἰς ἱεραρχίαν καὶ ἐνεδύθησαν μὲ ἐνδύματα μεγαλοπρεπῆ. Αἱ θρησκευτικαὶ ἀκολουθίαι ἔγιναν μακρότεραι καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑορτῶν ἠὲξήθη. Ἐκτὸς τῶν Κυριακῶν καὶ τῶν μεγάλων ἑορτῶν (Χριστουγέννων, Ἀναστάσεως κ. λ.), καθ' ἡμέραν ἐτελεῖτο ἡ μνήμη ἑνὸς ἢ περισσοτέρων ἁγίων.

Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὅμως ἡ λατρεία δὲν ἀπληθυνέτο μόνον πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἁγίους καὶ εἰς αὐτὰς τὰς εἰκόνας τῶν, πολλὰς τῶν ὁποίων ἐθεώρουν θαυματουργούς. Ὡσαύτως θαυματουργὸς δύναμις ἀπεδόθη καὶ εἰς τὰ ὄργανα τῶν παθῶν τοῦ Σωτῆρος καὶ εἰς τὰ λείψανα τῶν μαρτύρων καὶ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας. Μὲ τὴν παράδωκον δὲ τοῦ χρόνου θαυματουργὸς δύναμις ἀπεδόθη καὶ εἰς τὰς μαντείας καὶ τὰς ἐποδούς.

Οὕτω τὴν πίστιν διεδέχθη ἡ δεισιδαιμονία, ἡ ὁποία ἔφθειρε τὸ ἠθικὸν ἐλατήριον τοῦ ἔθνους, τὴν θρησκείαν.

Ὁ μοναχισμός. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ πολλοὶ ἄνθρωποι παρακινούμενοι ἀπὸ τὸν ζῆλον νὰ ἐκπληρώσουν αὐστηρότερον τὰς παραγγελίας τῆς νέας θρησκείας,

ἀπεχώρουν ἀπὸ τὰς φροντίδας τοῦ κόσμου καὶ ἔζων βίον μακρὰν τῶν πόλεων εἴτε μόνοι εἴτε πολλοὶ ὁμοῦ. Ὁ μοναχικὸς αὐτὸς καὶ ἀσκητικὸς βίος μὲ τὰς ἐξόχους ἀρετάς, ποὺ ἀνέπτυξαν πολλοὶ ἐκ τῶν μοναχῶν καὶ ἀσκητῶν τούτων, συνετέλεσεν ὄχι ὀλίγον εἰς τὴν στερεώσιν τῆς πίστεως. Ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἄλλα ἀγαθὰ προέκυψαν ἀπὸ τὸν θεσμόν τοῦτον.

Πολλὰ ψυχὰι πληγωμέναι ἀπὸ τὰς περιπετείας τοῦ βίου εὖρον θεραπείαν εἰς τὰ μοναστήρια. Πολλάκις οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ ὀδοιπόροι εἰς αὐτὰ εὖρον καταφύγιον. Ἐν καιρῷ πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀνωμαλιῶν εἰς αὐτὰ κατέφυγον τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι. Κατὰ τοὺς τελευταίους δὲ χρόνους αὐτὰ ἀνεδείχθησαν οἱ προμαχῶνες τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας ἡμῶν.

Παρ' ὅλα ταῦτα ὁ μοναχισμὸς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐξώκειλεν εἰς πολλὰ ἄτοπα. Τὰ μοναστήρια ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἐπλουτίσθησαν διὰ πολλῶν κινητῶν καὶ ἀκινήτων ἀφιερωμάτων τῶν εὐσεβῶν. Ὁ βίος εἰς αὐτὰ ἔπαυσε νὰ εἶναι ἀσκητικὸς καὶ ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τὰς ματαιότητας τοῦ κόσμου. Τὸ δὲ χειρότερον χιλιάδες νέων συνέρρεον κατ' ἔτος εἰς αὐτὰ ὄχι ἕνεκα εὐσεβείας, ἀλλὰ διὰ νὰ ζοῦν βίον χωρὶς ἀσχολίας καὶ ἐνίοτε ἀκόλαστον. Ἐκ δὲ τούτου τὸ μὲν δημόσιον ταμεῖον ἐστερεῖτο πόρων, διότι τὰ κτήματα τῶν μοναστηρίων ἔμενον ἀφορολόγητα, ἡ δὲ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία, ἡ γεωργία καὶ ἡ βιομηχανία ἐστεροῦντο βραχιόνων.

4. Στρατιωτικὰ.

Ἡ στρατολογία. Ὅπως ἐπὶ τῆς ὁωμαϊκῆς ἐποχῆς, ὁ στρατὸς συνεκροτεῖτο ἐν μέρει ἐκ τῶν κατοίκων τῆς αὐτοκρατορίας. Κατ' ἀρχὴν πᾶς πολίτης ὑπεχρεοῦτο εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ἀπὸ τοῦ 18ου ἔτους τῆς ἡλικίας του μέχρι τοῦ 40ου. Ἀλλ' οἱ στρατοί, τοὺς ὁποίους παρεῖχεν ἡ ἐγγχωρία αὕτη στρατολογία ἦσαν ἀνίσου ποιότητος. Οἱ τραχεῖς χωρικοὶ τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, οἱ ὁωμαλεοὶ ὄρεινοὶ τῆς Καππαδοκίας, τῆς Ἰσσυρίας καὶ τῆς Ἀρμενίας ἦσαν θαυμάσιοι στρατιῶται. Κατετάσσοντο ὅμως εἰς τὸν στρατὸν καὶ ἄλλοι μικροτέρας ἀξίας. Διὰ τοῦτο λίαν ἐνωρὶς ἡ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις ἐδέχθη, ὥπως ἀντὶ στρατιωτικῆς ὑποχρεώσεως καταβάλλεται ὑπὸ τῶν τοιούτων φόρος τις. Ἐξ ἄλλου παρὰ πολλὰ ἐξαιρέσεις ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας φαίνεται, ὅτι παρεχωροῦντο ὑπὸ διαφόρους δικαιολογίας.

Οὕτω ἐξηροῦντο οἱ ἀνήκοντες εἰς βασιλικὰς ὑπηρεσίας, οἱ ἀσχολούμενοι εἰς τὴν ἀλιείαν τῶν πορφυρούχων κογχυλίων καὶ εἰς τινὰ μέρη οἱ γεωργοὶ διὰ νὰ μὴ ἐλαττωθῇ ἡ καλλιέργεια τῶν κτημάτων. Ἐπειτα ἡ στρατιωτικὴ ὑποχρέωσις δὲν ἦτο προσωπική. Ἐπομένως οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν ἀνωτέραν καὶ μέσην κοινωνικὴν τάξιν δὲν ἐστρατεύοντο, εἰ μὴ ἂν ἦσαν ἀξιωματικοί. Οἱ ἄλλοι ἔδιδον εἰς τὸν στρατὸν ἀντικαταστάτας.

Ἐνεκα τῶν λόγων τούτων ἡ ἐθνικὴ στρατολογία δὲν ἐπῆρκει διὰ τὰς στρατιωτικὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους. Παρέστη λοιπὸν ἀνάγκη νὰ ἐνισχύεται ὁ ἐθνικὸς στρατὸς διὰ μισθοφόρων. Τοιούτους δὲ ἐπρομηθεύοντο ἀπὸ τοὺς εἰς τὰ σύνορα βαρβάρους, οἱ ὅποιοι προθύμως προσέφερον ἀντὶ μισθοῦ τὰς ὑπηρεσίας των. Ὁ βασιλεὺς ἀντήμειβεν αὐτοὺς καλῶς, διένεμε δὲ εἰς αὐτοὺς προθύμως ἐκτὸς τοῦ μισθοῦ καὶ γαίας ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας.

Ὁ ὅπλισμός καὶ ἡ ποιότης τοῦ στρατοῦ. Ὁ οὕτω ἀποτολούμενος στρατὸς δὲν ἦτο πολυάριθμος. Εἰς τὰς μεγαλυτέρας ἐκστρατείας δὲν ὑπερέβη τὰς 200 χιλ. ἀνδρῶν. Ἀλλ' ὅμως ἦτο ἐκλεκτός. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ πεζικὸν καὶ ἱππικόν. Ὁ ὅπλισμός του ἦτο ὁ αὐτὸς μὲ τὸν ῥωμαϊκόν. Ἀπετελεῖτο ἐκ τοῦ θώρακος (λωφίκιον), τῆς περικεφαλαίας (κασίς), τῶν κνημίδων, τῆς ἀσπίδος (σκουτάριον), τοῦ ξίφους (σπαθίον) καὶ μακροῦς λόγχης (κοντάριον). Ἐκτὸς τῶν οὕτω βαρέως ὥπλισμένων πεζῶν καὶ ἱππέων, ὑπῆρχον καὶ εἰς τὸ πεζικόν καὶ εἰς τὸ ἱππικόν οἱ ἐλαφρῶς ὥπλισμένοι, οἱ τοξόται.

Ὁ στρατὸς μὲ τὴν τραχεῖαν καὶ συνεχῇ ἄσκησιν εἶχε γίνεαι θαυμάσιον ὄργανον πολεμικὸν σταθερὸν καὶ εὐκαμπτον. Πρὸ πάντων ὅμως ἔκαμινεν αὐτὸν ἀήττητον τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα. Εἶχον τὴν πεποίθησιν οἱ στρατιῶται, ὅτι μάχονται ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας καὶ ἐκ τούτου ἦν τλον θάρος μέγιστον.

Ὁ στρατὸς τῶν συνόρων καὶ ἡ ἄμυνα τῆς χώρας. Ἐκτὸς τοῦ κινητοῦ τούτου στρατοῦ, ὁ ὅποιος ἐχρησίμευε διὰ τὰς ἐκστρατείας, ὑπῆρχε καὶ ὁ στρατὸς τῶν συνόρων. Διὰ τὴν ἄμυναν τῆς χώρας οἱ Ἕλληνες ἐξ ἀρχῆς ἐμιμήθησαν τοὺς Ῥωμαίους. Ἐγκατέστησαν μονίμως κατὰ μῆκος τῶν συνόρων ἰσχυρὰ σώματα στρατοῦ, εἰς τὰ ὅποια ἐνεπιστεύθησαν τὴν ἄμυναν αὐτῶν. Οἱ

φρουροὶ οὗτοι τῶν συνόρων (ἄκρων) ὠνομάζοντο **ἀκροῖται**. Οὗτοι ὥς ἀνταμοιβὴν τῆς στρατιωτικῆς των ὑπηρεσίας ἐλάμβανον γαίας, εἰς τὰς ὁποίας ἐγκαθίσταντο μὲ τὰς οἰκογενείας των. Ἀπέβαινον λοιπὸν οὗτοι στρατιῶται καὶ ἄποικοι. Τὸ κύριον ἔργον των ἦτο νὰ κατέχουν τοὺς ὠχυροὺς τόπους, τοὺς πύργους καὶ τὰς ἀκροπόλεις, διὰ τῶν ὁποίων ἦτο σκεπασμένη ὅλη ἡ χώρα. Τὰ φρούρια ταῦτα ὑπῆρχον μὲν καὶ ἀπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς τώρα ὅμως ἐπολλαπλασιάσθησαν. Ταῦτα ἐσχημάτιζον τὰ μὲν κατόπιν τῶν δὲ ἀλληλοδιαδόχους φραγμοὺς καὶ προσέφερον ἐν περιπτώσει ἐπιδρομῆς ἄσυλον εἰς τοὺς πληθυσμούς.

Εἰς τὰ φρούρια λοιπὸν ταῦτα στηριζόμενοι οἱ στρατοὶ τῶν συνόρων ἐπέβλεπον τοὺς ἐχθρούς, ἀπέκρουον τὰς ἐπιδρομὰς καὶ ὑπεστήριζον τὴν χώραν ἄλλοτε μὲν ἐπιτιθέμενοι ἄλλοτε δὲ ἀμυνόμενοι. Ἡ βυζαντινὴ ἐποποιΐα ἔχει δοξάσει τὸν ἐλευθέρον βίον τῶν Ἀκριτῶν τῆς Ἀσίας εἰς τὸ ποίημα τοῦ **Διγενῆ Ἀκρίτα**, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ πρότυπον τῶν ἡρώων τούτων. Εἰς αὐτὸ ἐξυμνεῖται ἡ ἀνδρεία τῶν ἀκριτῶν, ὁ πατριωτισμὸς των καὶ ἡ συνείδησις τῆς ἀνεξαρτησίας των.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν φρουρίων τούτων τῶν συνόρων καὶ ὅλαι αἱ μεγάλαι πόλεις ἦσαν καλῶς ὠχυρωμέναι. Περιεβάλλοντο ὑπὸ ὑψηλῶν καὶ παχέων τειχῶν, τὰ ὁποῖα ἐνισχύοντο ὑπὸ ἰσχυρῶν πύργων οἰκοδομημένων κατὰ διαστήματα. Ὁ ὅλος περίβολος εἶχε σχῆμα τετραγωνικὸν ἢ σχεδὸν κυκλοτερές. Ἐμπροσθεν δὲ αὐτοῦ συνήθως ὑπῆρχεν εὐρεῖα τάφος.

Ἰδέαν τῶν τειχῶν τούτων δύνανται νὰ δώσουν εἰς ἡμᾶς τὰ παλαιὰ μοναστήρια ἰδίως τὰ τοῦ ἁγίου ὄρους. Μὲ τοιαῦτα τείχη ἦσαν ὠχυρωμέναι ὅλαι αἱ μεγάλαι πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας ἢ Ἀντιόχεια, ἢ Θεσσαλονίκη κ.λ.π. καὶ πρὸ πάντων ἡ Κων)πολις.

Ἡ δχύρωσις τῆς Κων)πόλεως. Τὸ μεγαλύτερον προπύργιον τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἦτο ἡ καρδιά αὐτῆς, ἡ θεοφύλακτος πόλις. Πολλάκις κατὰ τὴν ὑπερχιλιετῆ ἱστορίαν του τὸ κράτος ὅλον ἐχάθη καὶ περιορίσθη εἰς μόνην αὐτήν. Ἐν τούτοις αὕτη κατώρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ καὶ σώσῃ αὐτό. Ὅλαι αἱ ἀδιάκοποι τῶν βαρβάρων ἐπιδρομαὶ ἐθραύοντο πρὸ τῶν τειχῶν της.

Ὅντως ἡ δχύρωσις τῆς Κων)πόλεως ἦτο θαυμασία. Ὀλίγον μετὰ τὴν ἰδρυσιν αὐτῆς ὁ πληθυσμὸς της ηὔξηθη τόσον, ὥστε τὰ τείχη τοῦ Κωνσταντίνου δὲν ἠδύναντο νὰ περιλάβουν αὐτόν.

Διὰ τοῦτο ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' (408—450) ἔγιναν νέα εὐρύ-

τερα τείχη. Ταῦτα ὄχι μόνον ἠδύναντο νὰ περιλάβουν πληθυσμὸν ἐνὸς ἑκατομμυρίου ψυχῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκτίσθησαν μὲ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ κáιουν τὴν πόλιν ἀπόρητον ἀπὸ ξηρᾶς, ὁπόθεν αὕτη ἠδύνατο νὰ κινδυνεύσῃ. Ὁ ἀπὸ ξηρᾶς ἐρχόμενος ἐχθρὸς κατὰ πρότον εὐρίσκετο ἐνώπιον βαθείας τάφρου, τῆς ὁποίας ἡ πρὸς τὴν πόλιν πλευρὰ ὑπερησπίζετο ὑπὸ θωρακίου. Μετὰ τὴν τάφρον ὑπῆρχε χώρος ἐλευθέρος, εἰς τὸν ὁποῖον ἡμύνετο ἡ πρώτη γραμμὴ τῶν ὑπερασπιστῶν.

Ἐπειτα ὠρθοῦτο ὑψηλὸν καὶ παχὺ τεῖχος μετὰ τὸ ὁποῖον ὑπῆρχεν ἔκτασις εὐρεία, ἱκανή, ὥστε νὰ κινῆται ἐλευθέρως ὁ στρατὸς εἰς αὐτήν. Τέλος ἠκολούθει τεῖχος κατὰ 1 1) 2) ὑψηλότερον καὶ κατὰ 2 παχύτερον τοῦ πρώτου μὲ 24 πύργους ἐπ' αὐτοῦ. Ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς θαλάσσης τὰ τεῖχη ἦσαν ἀπλά. Ἡ εἴσοδος ὅμως τοῦ Κερατίου κόλπου ἐφράσσετο διὰ βαρείας ἀλύσου. Τὰ τεῖχη ταῦτα τοῦ Θεοδοσίου ἐπιμελῶς διατηρούμενα, ἀνανεούμενα καὶ συμπληρούμενα διετηρήθησαν μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐν μέρει σφύζονται ἀκόμη, διότι καὶ οἱ Τούρκοι ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐφρόντιζον περὶ τῆς διατηρήσεως αὐτῶν ἐν καλῇ καταστάσει. Ἀποτελοῦσι δὲ ἐν ἐκ τῶν ὠραιότερων μνημείων τῆς στρατιωτικῆς ἀρχιτεκτονικῆς ὅλων τῶν χρόνων (Εἰκ. 17).

Τεράστια τέλος ὑπόγειαι δεξαμεναὶ σκεπασμέναι μὲ θόλους, τοὺς ὁποίους ὑπεβάσταζον ἑκατοντάδες κόνων, ἀπέκλειον τὸν φόβον νὰ ἐξαναγκασθοῦν ποτε οἱ πολιορκούμενοι εἰς παράδοσιν ὑπὸ τῆς δίψης.

Ὁ στόλος. Ἀπὸ τοῦ ΣΤ' μέχρι τοῦ Η' αἰῶνος ὁ στόλος τῆς αὐτοκρατορίας ἐδέσποζε τῶν ἀνατολικῶν θαλασσῶν καὶ μέχρι τῆς ἐμφάνισεως τῶν Ἀράβων ἦτο ὁ μόνος στόλος τῆς Μεσογείου. Τὰ πληρώματα αὐτοῦ ἀποτελοῦντο ἐκ τῶν θαλασσινῶν λαῶν τῶν ἀσιατικῶν ἀκτῶν, τῶν νήσων καὶ τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος. Οἱ δὲ ναύσταθμοι τῆς Κων)πόλεως ἦσαν πάντοτε γεμάτοι ἀπὸ ναυπηγίσιμον ξυλείαν καὶ ἀπὸ τὰ ὑλικά τὰ χρήσιμα διὰ τὴν κατασκευὴν καὶ τὸν ἐξοπλισμὸν τῶν πολεμικῶν πλοίων.

Τὰ μεγαλύτερα πολεμικὰ πλοῖα ἦσαν οἱ **κάραβοι**. Τὰ συνηθέστερα ὅμως καὶ σπουδαιότερα ἦσαν οἱ **δρόμωνες** μὲ πλήρωμα 300 ἀνδρῶν, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 70 στρατιῶται. Πλήν αὐτῶν ὑπῆρχον καὶ ἄλλα ἐλαφρότερα πλοῖα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπέβαινον 130—160 ἄνδρες.

Τὰ πλοῖα ταῦτα εἶχον ὀπλισμὸν θαυμασίον, ὁ ὁποῖος ἐνίσχυντο πολὺ ἀπὸ τὸ ὕψος πύργου.

5. Τὰ οἰκονομικά.

Ὁ πλοῦτος τῆς αὐτοκρατορίας προήρχετο ἐκ δύο πηγῶν α) ἐκ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας καὶ β) ἐκ τῆς γεωργίας.

Ἐμπόριον, βιομηχανία. Ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ἦτο προωρισμένη διὰ τὴν ἀνάπτυξιν μεγάλου ἐμπορίου. Εὐρίσκετο εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου συναντοῦνται ἡ Ἀσία καὶ ἡ Εὐρώπη καὶ ὅπου κατέληγον ὅλαι αἱ τότε μεγάλαι ἐμπορικαὶ ὁδοί.

Ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐκ Θεσσαλονίκης ἀνεχώρουν αἱ ὁδοί, αἵτινες ὠδήγουν κατὰ μῆκος τῶν ποταμῶν τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Δουνάβεως καὶ πρὸς τοὺς λαοὺς τοὺς κατοικοῦντας ἐκεῖ καὶ πέραν ἀκόμη εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην. Ἐκ Κων(υ)πόλεως ὁμοίως ἤρχιζεν ἡ μεγάλη ὁδός, ἡ ὁποία ἀκολουθοῦσα τὴν γραμμὴν τῆς μεγάλης Ἑγνατίας ὁδοῦ διέσχισε τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς καὶ ἔφθανε μέχρι τοῦ Δυρραχίου συνδέουσα τὴν Ἀδριατικὴν μὲ τὸν Βόσπορον. Εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον ἡ αὐτοκρατορία διὰ μὲν τῶν λιμένων τῆς Κριμαίας εὐρίσκετο εἰς τὴν ἐξοδὸν τῶν ποταμίων ὁδῶν τοῦ Δνείπερου καὶ τοῦ Τανάϊδος, αἱ ὁποῖαι εἰσδύουν εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ρωσίαν, διὰ δὲ τῆς χώρας τῶν Λαζῶν (Κολχίδος) καὶ τῆς Τραπεζοῦντος ἦτο κυρία τῶν ὁδῶν, αἵτινες ὠδήγουν εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἀσίαν. Εἰς τὴν Συρίαν ἐτελείωνον αἱ ὁδοί τῶν καραβανίων, τὰ ὁποῖα συνέδεον τὴν ἐσχάτην ἀνατολὴν μὲ τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐφράτου καὶ μὲ τὸν ἐλληνικὸν κόσμον. Ἡ Ἀλεξάνδρεια τέλος καὶ οἱ λιμένες τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἦσαν ἐπὶ κεφαλῇ τῶν θαλασσίων ὁδῶν, αἵτινες ὠδήγουν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν Αἰθιοπίαν καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀφρικῆς, ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν Κεϋλάνην, ὅπου συνεσσωρεύοντο τὰ πλούτη τοῦ Ἰνδοῦ καὶ τῆς ἅπω Ἀνατολῆς.

Εἰς ὅλας τὰς ἀκτὰς τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου τὸ κράτος εἶχε λιμένας θαυμασίους, κέντρα διὰ τὰς ἀνταλλαγάς, ὅπου συνέρροον ἐμπορεύματα καὶ ἔμποροι τοῦ κόσμου ὅλου. Τοιοῦτοι ἦσαν.

Ἡ Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου, ἡ ὁποία ἐξῆγε τὰ πλούσια

δημητριακὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου καὶ ἐδέχετο διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης τὰ προϊόντα τῆς Αἰθιοπίας, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας, τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Κίνας, τὰ ἀρώματα, τοὺς πολυτίμους λίθους καὶ τὰ σπάνια μέταλλα.

Οἱ λιμένες τῆς Συρίας, ὅπου τὰ καραβάνια ἔφερον τὴν ἀκατέργαστον μέταξαν τῆς Κίνας καὶ τὰ πλούτη τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐλάμβανον ὥς ἀντάλλαγμα τὰ προϊόντα τῆς Συριακῆς βιομηχανίας, ὑάλινα σκεύη, λεπτὰ ὑφάσματα, κεντήματα, κομποτεχνήματα, προσέτι κοράλια καὶ οἶνους.

Οἱ λιμένες τῆς Μ. Ἀσίας **Ταρσός**, **Ἀτάλεια**, **Ἐφεσος**, **Σμύρνη**, **Φώκαια** καὶ εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον ἡ **Τραπεζοῦς** καὶ ἡ **Χερσὼν**. Ἡ Χερσὼν ἰδίως εἶχε τὸ μονοπώλιον τοῦ ἐμπορίου μὲ τοὺς Πεισενέγους, Χαζάρους καὶ Ῥώσους. Αὐτοὶ ἐκμίζον ἐκεῖ τὰ γουναρικά, τὸ χαβιάριον καὶ τὸν σῖτον καὶ ἠγόραζον τὰ προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας, πολύτιμα κομποτεχνήματα καὶ πλούσια ὑφάσματα.

Ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος τὸ **Ναύπλιον**, ἡ **Κόρινθος**, αἱ **Πάτραι**, αἱ **Ἀθῆναι**, ἡ **Χαλκίς**. Εἰς αὐτὰς ἤρχοντο νὰ ἀγοράζουσιν τὰ μεταξωτὰ τὰ κατασκευαζόμενα εἰς τὰ ἐργαστήσια τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας.

Εἰς τὸ Ἰόνιον πέλαγος, ὁ **Αὐλὼν** τὸ **Δυρράχιον** καὶ ἡ **Κέρκυρα**.

Ἡ **Θεσσαλονίκη** ἦτο τὸ σπουδαιότερον οἰκονομικὸν κέντρον τοῦ κράτους μετὰ τὴν Κων)πολιν. Ἐξ αὐτῆς κατ' ἀνάγκην διήρχετο ὅλον τὸ ἐμπόριον, τὸ ὅποιον ἐκ τῆς Ἀδριατικῆς κατηνύετο πρὸς τὸν Βόσπορον, καὶ αὐτὴ ἦτο ἡ φυσικὴ ὁδὸς τῆς ἐξαγωγῆς διὰ τοὺς σλαβικοὺς λαοὺς. Κατ' ἔτος περὶ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου, δηλ. κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, ἐγίνετο ἐκεῖ εἰς τὰς πεδιάδας τοῦ Ἀλιάκμονος περίφημος ἐμπορικὴ πανήγυρις. Εἰς αὐτὴν συνηντῶντο Ἕλληνες καὶ Σλαῦοι, Ἰταλοὶ καὶ Ἰσπανοί, Κελτοὶ καὶ ἄνθρωποι ἐκ τῶν ἀπομεμαρυσμένων ἀκτῶν τοῦ ὠκεανοῦ. Τὰ ἐκεῖ ἰδρυνόμενα πρόχειρα καταστήματα ἦσαν πλήρη διαφόρων ἐμπορευμάτων.

Τέλος ἡ **Κων)πολις** ἦτο ὁ τόπος, εἰς τὸν ὅποιον συνεκέντρουτο τὸ ἐμπόριον ὅλου τοῦ κόσμου. Τὰ ἐμπορικὰ καταστήματα αὐτῆς κατὰ μῆκος τῆς μεγάλης ὁδοῦ τῆς ὀνομαζομένης Μέσης ἦσαν τι ἀπαράβλητον. Εἰς αὐτὰ ἦσαν συσσωρευμένα τὰ προϊόντα τῶν βιομηχανιῶν τῆς πολυτελείας, ὑφάσματα πολύτιμα μὲ

χρώματα ἀπαστράπτοντα, με πλούσια κεντήματα ἐκ χρυσοῦ, θανάσια ἔργα χρυσοχοϊκῆς, κομποτεχνήματα ἐξ ἑλεφαντοστοῦ με λεπτοτάτας γλυφάς, ἢ ἐκ χαλκοῦ στολισμένου με ἄργυρον ἢ ἐκ χρυσοῦ στολισμένου με σμάλτον. Ἐδῶ ὑπὸ τὰς στοὰς ἢ εἰς τὰς πλατείας ἐργαζόμενοι καὶ πωλοῦντες εἰς τὸ ὑπαιθρον ὑπῆρχον ἄνθρωποι διαφόρων ἐπαγγελμάτων χρυσοχοί, δερματοπῶλαι, κηροποιοί, ἀρτοποιοί, ἔμποροι ὑφασμάτων, μαλλίου καὶ βάμβακος, ἵππων καὶ ἰχθύων, ἄρωμάτων κ.λ.π. Πλήθος δὲ ἄπειρον θεωροῦν ἐπλήρου τὴν μεγάλην πόλιν ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐξ ὅλων τῶν πέριξ λαῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως.

Εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἔκτασιν τοῦ ἐμπορίου τούτου κατ' ἐξοχὴν συνετέλεσεν ὁ πολεμικὸς στόλος τῆς αὐτοκρατορίας. Οὗτος ἐπὶ αἰῶνας ὑπῆρξεν ὁ ἀδιαφιλονίκητος κύριος τῆς Μεσογείου, ὁ ἄγρυπνος φύλαξ ὁ παρέχων εἰς τοὺς πλέοντας ἐκεῖ ἀσφάλειαν. Διὰ τοῦτο οἱ Ἕλληνες ἔμποροι ἐπεξέτεινον τὸ πεδῖον τῶν ἐμπορικῶν τῶν ἐπιχειρήσεων μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τῆς Μεσογείου. Τοὺς εὗρισκομεν μέχρι τοῦ 7ου αἰῶνος εἰς τὴν Ἀφρικὴν, εἰς τὴν Σικελίαν, εἰς τὴν Ἰταλίαν μέχρι τοῦ βάθους τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου. Τοὺς συναντῶμεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Γαλλίαν. Εἰς ὅλας ταύτας τὰς χώρας εἶχον ἀποικίας ἐμπορικὰς σπουδαίας. Ἡ Μεσόγειος λοιπὸν ἦτο ὅλη ἑλληνικὴ θάλασσα. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ οἰκονομικὴ θέσις τῆς αὐτοκρατορίας, ὥστε τὰ νομίσματά της ἐθεωροῦντο παγκόσμια καὶ ἐγίνοντο δεκτὰ εἰς ὅλας τὰς ἀγοράς τοῦ κόσμου.

Γεωργία. Δευτέρα πηγὴ πλούτου τῆς Αὐτοκρατορίας ἦτο ἡ γεωργία, διότι τὸ μέγα πλῆθος τοῦ λαοῦ τῶν ἐπαρχιῶν ἦτο ἀφωσιωμένον εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς.

Εἰς τὴν γεωργίαν καθ' ὅλον τὸν βίον τῆς αὐτοκρατορίας παρατηροῦμεν δύο τάσεις. Ἡ μία τείνει νὰ ἐξαφανίσῃ τὴν μικρὰν ἑλευθέραν ἰδιοκτησίαν, τὴν ὁποίαν βαθμηδὸν ἀπορροφῶν οἱ μεγάλοι ἰδιοκτῆται. Ἡ ἄλλη τείνει νὰ κάμῃ τοὺς ἑλευθ' ἐρούς χωρικοὺς δουλοπαροίκους, δηλ. γεωργοὺς προσκολλημένους κληρονομικῶς εἰς τὸ ἔδαφος, τὸ ὁποῖον ἐκαλλιέργουν. Τοῦ κακοῦ τῆς δουλοπαροικίας τὰ αἷτια χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Διοκλητιανοῦ. Ἡ εἰσπραξις καὶ ἡ παράδοσις εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐγγείου φόρου καὶ τοῦ κεφαλικοῦ ἀνέκαθεν ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τοὺς ἄρχοντας τῶν κοινοτήτων ὑπ' εὐθύνην των.

“Όταν ὅμως ἤρχισαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων, ἔνεκα τῶν δηώσεων οἱ μικροὶ ἰδιοκτῆται δὲν ἠδύναντο νὰ πληρώσουν τοὺς φόρους. Ἦναγκάζοντο λοιπὸν νὰ πωλοῦν εἰς τοὺς πλουσίους γείτονάς των ἢ καὶ νὰ ἐγκαταλείπουν τὰ κτήματά των καὶ νὰ φεύγουν.

Ἄλλ’ ἡ δραπέτευσις τῶν γεωργῶν δὲν ἐσύμφερεν εἰς τὴν κυβέρνησιν. Ἐπέτρεπε λοιπὸν αὕτη εἰς τοὺς κοινοτικούς ἀρχοντας καὶ εἰς τοὺς μεγάλους ἰδιοκτῆτας νὰ ἐπαναφέρουν διὰ τῆς βίας τοὺς δραπέτας καὶ νὰ ἐμποδίζουν τὴν ἀναχώρησίν των. Παρήχθη κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ἀρχὴ ὅτι οἱ γεωργοὶ ἦσαν ἀναποσπάστως προσηρτημένοι εἰς τὸ κτῆμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν διὰ τῆς γεννήσεως ἢ τῆς μακροχρονίου διαμονῆς, δηλ. ἡ δουλοπαροικία.

Εἰς τὰς δύο ὁλεθρίας διὰ τὴν γεωργίαν τάσεις, τῆς ἐξαφανίσεως τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς δουλοπαροικίας, ἡ κυβέρνησις διαρκῶς ἀντετάσσετο. Ἀφ’ ἐνὸς μὲν προσεπάθει νὰ προστατεύσῃ τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν τῶν πτωχῶν ἀγροτῶν ἐναντίον τῶν ἀρπαγῶν τῶν ἰσχυρῶν. Ἀφ’ ἑτέρου δὲ προσεπάθει νὰ καλυτερεύῃ τὴν κατάστασιν τῶν ἀγροτῶν προικίζουσα τὰς κοινότητας τῶν χωρίων μὲ περισσοτέρας ἐλευθερίας. Ἄλλ’ αἱ προσπάθειαι αὗται ὑπὸ μικρᾶς ἐστέφθησαν ἐπιτυχίας. Ὡς ἐκ τούτου ἀπὸ τοῦ ΣΤ’ αἰῶνος οἱ ἀγροὶ ἤρχισαν νὰ ἐξημῶνῳνται, ἡ γεωργία νὰ ἐγκαταλείπεται καὶ ὁ λαὸς νὰ συρρέῃ εἰς τὰς μεγάλας πόλεις. Παρ’ ὅλα ταῦτα ὅμως ἡ γεωργία ἦτο πάντοτε πηγὴ οἰκονομικοῦ πλούτου τῆς χώρας. Ὑπῆρχον χωρὰ πλούσια γεωργικῶς. Αἱ πεδιάδες τῆς Θοράκης παρήγον σῖτον ἀφθονον. Αἱ δὲ ἐπαρχίαι τῆς Μ. Ἀσίας ἦσαν μὲν πλήρεις μεγάλων ἰδιοκτησιῶν, ἀλλ’ ἦσαν χωρὰ εὐφορώταται καὶ πλουσιώταται.

6. Τὰ γράμματα ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ Ἡρακλείου.

Ἡ ἀρχαία παράδοσις καὶ ἡ παιδεία. Ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἦτο τὸ μόνον μέρος τοῦ κόσμου, τὸ ὁποῖον διετήρησε τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν καὶ τὴν ἀπ’ εὐθείας ἐπαφὴν μὲ τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμόν. Συνήνωνεν ὅλας τὰς ἐνδόξους πόλεις τοῦ ἑλληνισμοῦ (Ἀθήνας, Ἀλεξάνδρειαν, Ἀντιόχειαν κ.λ.π.) αὐτὴ δὲ ἡ πρωτεύουσά της, ἡ Κων(σταντι)νούπολις, ἦτο κατ’ οὐσίαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἑλληνικὴ πόλις. Οἱ λαοὶ τῆς μοναρχίας ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον Ἕλληνες ἢ ἐξηλληνισμένοι Ἀσιᾶται καὶ

ἐλάλουν ὡς ἐθνικὴν τῶν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν. Ὡς ἐκ τούτου δὲ καὶ εὐκόλως κατενόουν καὶ ἠὺχαριστοῦντο νὰ μελετοῦν τὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Διεφύλαττον λοιπὸν εἰς πὺν εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν ὡς ἀντικείμενα μεγάλης ἀξίας τὰ χειρόγραφα τῶν ἀρχαίων ἑλλήνων συγγραφέων, ἀντέγραφον αὐτὰ μετ' ἐπιμελείας, τὰ ἐμελέτων, τὰ ἐσχολίαζον. Αἱ αὐτογραφοὶ καὶ πατριαρχικαὶ βιβλιοθήκαι τῆς Κων)πόλεως ἦσαν ἐφωδιασμένοι μετ' ὅλους τοὺς θησαυροὺς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Δὲν ἦσαν ὅμως κατώτεροι αὐτῶν αἱ μοναστηριακαὶ καὶ αἱ ἰδιωτικαὶ ἀνδρῶν σοφῶν ἀσχολουμένων εἰς τὰ γράμματα. Ἄλλως τε ἡ ἑλληνικὴ λογοτεχνία ἀπετέλει τὴν βάσιν τῆς παιδείας κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις, ἡ ὁποία εὐρίσκετο εἰς χεῖρας τῶν μοναχῶν, εἶχε χαρακτῆρα θρησκευτικόν. Ὡς σχολεῖα τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως ἐχρησίμευον ἢ αἱ μοναὶ ἢ οἱ νάρθηκες τῶν ἐκκλησιῶν καὶ σπανιώτερον αἱ οἰκίαι ἰδιωτικῶν διδασκάλων. Εἰς αὐτὰ οἱ παῖδες ἐδιδάσκοντο ὑπὸ μοναχῶν ἢ ἱερέων ἀνάγνωσιν, γραφὴν καὶ ἀριθμῆσιν στοιχειώδη. Ἀνεγίνωσκον δὲ προσέτι τὰ ἱερὰ βιβλία τῆς ἐκκλησίας καὶ τοὺς βίους τῶν ἁγίων. Ἄλλ' ὅμως πᾶς μορφωμένος ἄνθρωπος ἔπρεπε νὰ ἔχη ἀναγνώσει καὶ πολλοὺς ἐκ τῶν ἀρχαίων ἑλλήνων συγγραφέων, τὴν μόρφωσιν ταύτην ἐλάμβανον εἰς ἀνώτερα σχολεῖα παρὰ διδασκάλων ἰδιωτικῶν. Ἡ μόρφωσις ὅμως αὕτη δὲν ἦτο γενικὴ καὶ οὐδὲ ἦτο δυνατόν νὰ γενικευθῇ. Διὰ τὴν ἑλλειψιν τῆς τυπογραφίας ἦτο κατ' ἀνάγκην προνόμιον ὀλίγων ἀνθρώπων, τῶν εὐπόρων.

Ἐκτὸς τῶν σχολείων τούτων ὑπῆρχον καὶ ἀνώτεροι **φιλοσοφικαὶ καὶ ῥητορικαὶ σχολαὶ** εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν Ἀλεξάνδρειαν, τὴν Ἀντιόχειαν, τὴν Βηρυτόν, τὴν Γάζαν, τὴν Τύρον καὶ ἰδίως εἰς τὴν Κων)πολιν. Καὶ αἱ μὲν σχολαὶ τῶν Ἀθηνῶν ταχέως ἐμαράνθησαν, διότι εἰς αὐτὰς μόνον ἐθνικοὶ διδάσκαλοι ἐδίδασκον καὶ ἐπὶ τέλους ἐκλείσθησαν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ. Αἱ ἄλλαι ὅμως μετατραπεῖσαι εἰς χριστιανικὰς ἐξηκολούθησαν νὰ ἀκμαΐζον μέχρι τῆς ἀραβικῆς κατακτῆσεως.

Ἀνωτάτη τέλος σχολὴ ἦτο τὸ ἐν Κων)πόλει **Πανδιδακτήριον**, εἶδος σημερινοῦ πανεπιστημίου, τὸ ὁποῖον ἰδρύθη ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β. (425). Τὸ πανδιδακτήριον τοῦτο εἶχε 30 καθηγητάς. Ἐκ τούτων 15 ἐδίδασκον τὴν ἑλληνικὴν γραμματικὴν καὶ φιλο-

λογίαν, οἱ δ' ἄλλοι ἰδὲ λατινιστὶ τὴν ῥωμαϊκὴν φιλολογίαν, τὸ δίκαιον καὶ τὴν φιλοσοφίαν.

Ἡ λογοτεχνία. Οἱ μεσαιωνικοὶ Ἕλληνες δὲν ἦσαν μόνον οἱ κληρονόμοι τῶν προγόνων των καὶ οὕτως εἶπεν οἱ βιβλιοθηκάρχιοι τῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα ἐκείνοι εἶχον κληροδοτήσῃ εἰς αὐτοὺς. Ἐπεδόθησαν μὲ ζήλον καὶ εἰς τὴν συγγραφὴν.

Δυστυχῶς ἔνεκα τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων διαφορῶν, αἱ ὁποῖαι ὑπῆρχον μετὰ τῆς ὁμιλουμένης καὶ τῆς γραφομένης γλώσσης τῶν λογίων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραχθοῦν ἔργα τέλεια. Ἀφ' οὗτου δηλ. διὰ τῶν μεγάλων συγγραφέων τῆς ἀκμῆστῶν Ἀθηνῶν ἐδημιουργήθη γλωσσικὸς κανὼν, ἡ δὲ ἄττικὴ διάλεκτος ἐξαιπλωθεῖσα εἰς ὅλας τὰς ἀνατολικὰς χώρας ἔγινε κοινὴ, ἤρχισαν οἱ Ἕλληνες νὰ μεταχειρίζονται κοινότερον τρόπον ἐκφράσεως (παραμέλησις τῆς ὀρθῆς προφορᾶς καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν προτάσεων, ἀνάλυσις καὶ ἀπλοποιήσις τῶν γραμματικῶν τύπων) καὶ ἐπομένως ἤρχισε νὰ παρουσιάζεται διαφορὰ μετὰ τῆς ὁμιλουμένης καὶ γραφομένης γλώσσης. Ἡ διαφορὰ αὕτη μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἠΐξαν, διότι ἡ μὲν γραπτὴ ὡς ἀκολουθοῦσα παγίους κανόνας παρέμενεν ἀμετάβλητος, τοῦναντίον δὲ ἡ ὁμιλουμένη ὅλον ἐμετεβάλλετο. Πόση δὲ ἦτο ἡ διαφορὰ αὕτη κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ χριστιανισμοῦ φαίνεται ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον, ἐπειδὴ ἐγράφη διὰ τοὺς πολλοὺς, εἶναι εἰς τὴν τότε ὁμιλουμένην. Ἐν τούτοις οἱ λόγοι ἐξηκολούθουν νὰ διατυπώνουν τὰς ἰδέας των σύμφωνα μὲ τοὺς γραμματικοὺς τύπους, τὰς λέξεις καὶ τὰς συντάξεις τῶν δοκίμων ἄττικῶν. Τοῦτο ὠνομάσθη ἄττικισμός.

Ὡς ἦτο ὅμως φυσικὸν οἱ λόγοι μὲ τὴν τυραννίαν αὐτὴν δὲν ἦτο δυνατόν γράφοντες νὰ ἔχουν τὴν χάριν, τὴν εὐκαμψίαν, τὴν δροσερότητα καὶ τὰς λοιπὰς ἀρετὰς τῆς γνησίας λαϊκῆς γλώσσης. Ὅντως δὲ τὰς ἀρετὰς ταύτας εὐρίσκομεν μόνον εἰς τὰ λογοτεχνήματα ἐκείνα, τὰ ὁποῖα ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τῆς παλαιᾶς παραδόσεως.

Ἄλλ' ἄς ἴδωμεν ὁποῖα εἶναι ἡ βυζαντινὴ λογοτεχνία κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἰς τὰς γενικωτέρας τῆς γραμμῆς.

Ὁ πεζὸς λόγος. Ἡ *ἱστορία* εἶναι ἡ εὐνοουμένη μορφή, μὲ τὴν ὁποίαν ἐκτίθεται ἡ σκέψις τοῦ ἔθνους καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα. Ἐκ τῶν ἱστορικῶν τῆς περιόδου ταύτης περιφημότερος

εἶναι ὁ **Προκόπιος**, ὁ ὁποῖος ἔγραψεν ἱστορικὰ συγγράμματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Καὶ τὰ **Θεολογικά** συγγράμματα κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἶναι ἄφθονα. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ ἀνάγκη τῆς στερεώσεως τῆς πίστεως καὶ τῆς καταπολεμήσεως τῶν διαφορῶν αἰρέσεων. Οἱ ἐπισημότεροι δὲ συγγραφεῖς εἶναι οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας Ἰουστίνος ὁ μάρτυς, Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, Ὡριγένης, Βασίλειος ὁ μέγας, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, Ἀθανάσιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, Συνέσιος ὁ Πτολεμαῖδος καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστοριογράφος Εὐσέβιος ὁ Παμφύλου. Οἱ αὐτοὶ δὲ διέπρεψαν καὶ ὡς ἐκκλησιαστικοὶ ῥήτορες καὶ μάλιστα ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὁ μεγαλύτερος ῥήτωρ τῆς χριστιανωσύνης.

Ἄλλο τέλος εἶδος περὶ λόγον, τὸ ὁποῖον ἐκαλλιεργήθη κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν εἶναι τὸ μυθιστόρημα.

Ἡ ποίησις. Καὶ εἰς ὅλα ἐπίσης τὰ εἶδη τῆς ἀρχαίας ποιήσεως καταγίνονται πολλὰ οἱ μεσαιωνικοὶ ἔλληνες. Ἰδίως ὅμως εὐδοκίμοῦν εἰς ἓν νέον εἶδος ποιήσεως, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν. Τὰ ποιήματα αὐτῆς ὀνομάζονται ὕμνοι, πολλοὶ δὲ ἀπὸ τοὺς ὕμνους αὐτοὺς ψάλλονται ἀκόμη εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Οἱ ποιηταὶ τῶν ὕμνων ὀνομάζονται μελωδοὶ καὶ περιφημότεροι ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁ **Ρωμανὸς** καὶ ὁ Πατριάρχης **Σέργιος**, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὸν Ἀκάθιστον ὕμνον.

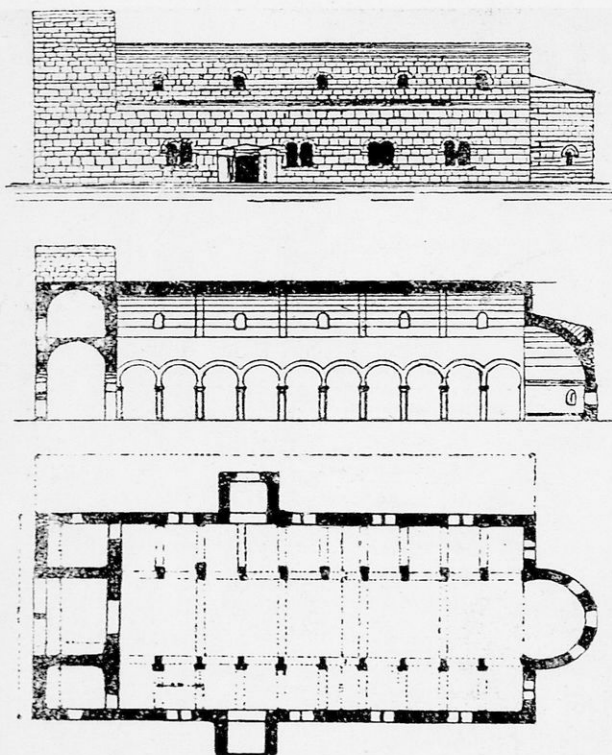
7. Ἡ τέχνη.

Καὶ ἡ τέχνη ἢ βυζαντινὴ, ὅπως καὶ ἡ λογοτεχνία, ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μετὰ τὴν διαφορὰν ὅτι τώρα αὕτη εἶναι συνδυασμένη μετὰ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν.

Ἡ ἀρχιτεκτονική. Τὰ παλάτια τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τὰ ἄλλα, δημόσια καὶ ἰδιωτικά, καταστράφησαν. Εὐτυχῶς διεσώθησαν ἀρκετοὶ ναοί, διότι μετεποιήθησαν μετὰ τὴν ἄλωσιν εἰς μουσουλμανικοὺς. Ἀπὸ αὐτοὺς μανθάνομεν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς.

Οἱ ναοὶ οἱ χριστιανικοὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχουν τὸ σχῆμα τῶν ἀρχαίων. Ὁ ναὸς τώρα δὲν χρησιμεύει ὡς κατοκοῖα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ὡς τόπος διὰ νὰ συνάζωνται οἱ χριστιανοὶ καὶ νὰ προσεύχωνται. Ἐπρεπε λοιπὸν ἐσωτερικῶς νὰ εἶναι εὐρύχωρος.

Κατ' ἀρχὰς οἱ ναοὶ ἦσαν ὀρθογώνια οἰκοδομήματα, τὰ ὅποια ἐσωτερικῶς διηροῦντο μὲ σειρὰς κιόνων εἰς τρία καὶ ἐνίοτε εἰς πέντε μέρη, τὰ ὅποια ὀνομάζονται κλίτη. Τὸ μεσαῖον ἦτο εὐρύτερον καὶ ὑψηλότερον καὶ εἶχεν ὑψηλὰ εἰς τοὺς τοίχους, οἱ ὅποιοι ἐπερίσσευαν ἀπὸ τὰ πλάγια κλίτη, παράθυρα. Εἰς τὸ

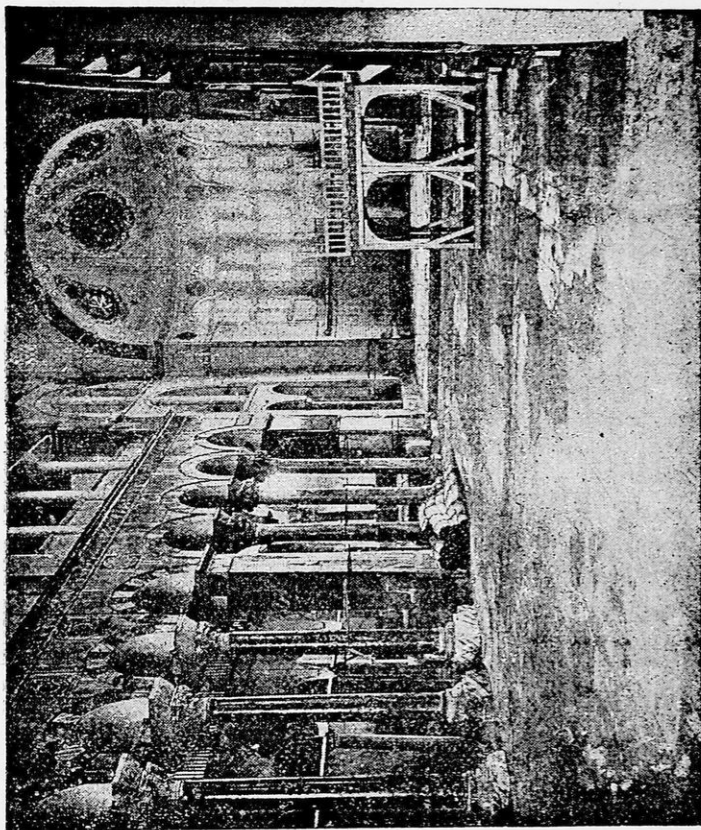
Εἰκ. 27. Δρομικὸς ναός.

βάθος δὲ πρὸς ἀνατολὰς εἶχεν ἡμικυκλικὴν ἀψίδα. Ἐκεῖ ἐσχηματίζετο τὸ ἱερόν, ὅπου ἦτο ἡ ἁγία τράπεζα.

Ἐμπρὸς δὲ ἀπὸ τὴν δυτικὴν πλευρὰν ὑπῆρχε στενὸς προόδρομος, ὁ ὅποιος ὠνομάζετο νάρθηξ. Ἐμπρὸς τέλος ἀπὸ ἴθλον τὸ οἰκοδόμημα ὑπῆρχεν αὐλὴ μὲ κρήνην εἰς τὸ μέσον. Αἱ ἐκκλησίαι αὗται ὀνομάζονται *βασιλικαὶ* ἢ καὶ *δρομικαί*, διότι ὁμοιάζον

πρὸς τὰς ῥωμαϊκὰς ἐκεῖνας στοάς, αἱ ὁποῖαι ἑλληνικὴν ἔχουσαι τὴν ἀρχὴν ἐχρησίμευον ἢ δι' ἐμπορικὰς συναλλαγὰς, ἢ ὡς δικαστήρια καὶ ἐλέγοντο βασιλικαί.

Μὲ αὐτὸ τὸ σχέδιον ἐκτίσθησαν ὅλαι αἱ ἐκκλησίαι ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τῶν διαδόχων του. Τοιοῦτοι εἶναι ὁ πε-

Εἰζ. 28. Ὁ Ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ.

ρίφημος ναὸς τοῦ ἁγίου Δημητρίου τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ ὁποῖος ἐκτίσθη τὸν 5ον αἰῶνα, ἐκὰν δὲ κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1917.

Ἐπίσης εἰς τοὺς πρώτους χρόνους οἱ Ἕλληνες ἔκτιζον ἐνίοτε τὰς ἐκκλησίας τῶν μετὰ σχῆμα στρογγύλον καὶ τὰς ἐσκέπαζον μετὰ θόλον. Τὸ σχῆμα ἔλαβον ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα μανσωλεῖα, τὰ ὁποῖα

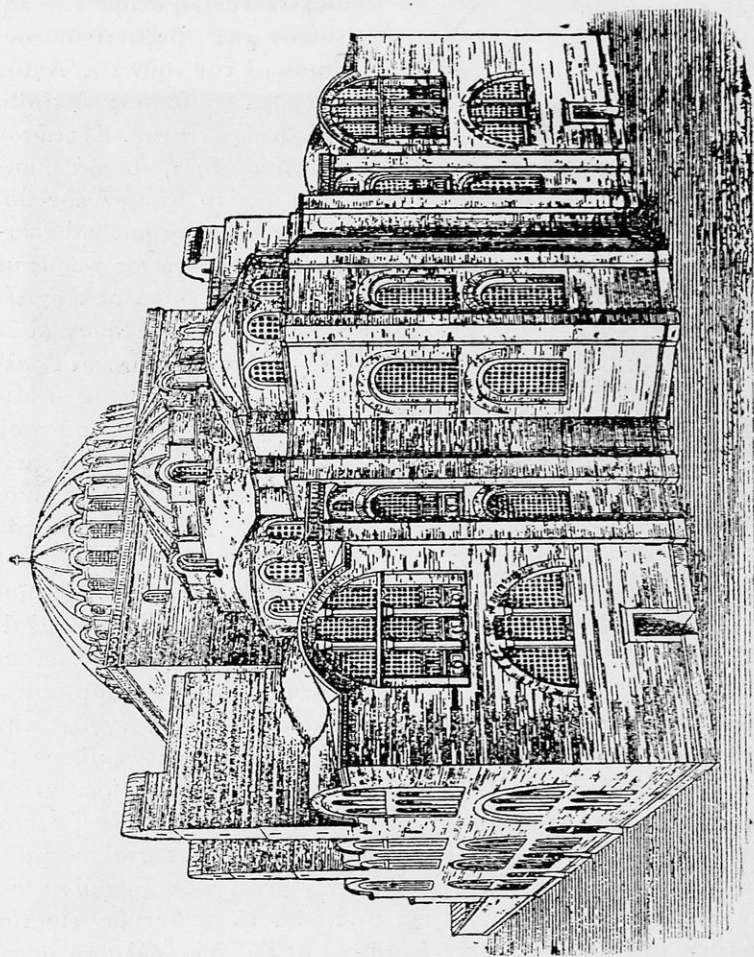
ἦσαν τάφοι στρογγύλοι καὶ ἀπὸ τὸ Πάνθεον τῆς Ῥώμης. Τοιοῦτος εἶναι ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῆς Θεσσαλονίκης.

Εἰκ. 29. Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου ψίδας, Ὑπεράνω τοῦ τετραγώνου αὐτοῦ χώρου κατε-

σκευάσθη θόλος ἡμισφαιρικός, τοῦ ὁποίου ὁ γύρος ἐγγίζει τὴν κορυφὴν τῶν ἀψίδων. Τέσσαρα δὲ μεγάλα τρίγωνα γεμίζουν τὰ μεταξὺ τῶν ἀψίδων κενὰ καὶ ἐγγίζουν ὅλην τὴν περιφέρειαν τοῦ θόλου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ ἀρχιτέκτονες ἐκεῖνοι ἐσκέπασαν τετράγωνον οἰκοδόμημα μὲ στρογγύλον θόλον. Ἀνατολικῶς καὶ δυτικῶς τοῦ κυρίου θόλου ὑπάρχουν δύο μεγάλα ἡμιθόλια καὶ τὸ μὲν ἀνατολικὸν καταλήγει εἰς τὸ ἱερόν, τὸ δὲ δυτικὸν εἰς τὸν ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ διπλοῦν νάρθηκα. Τὰ δύο ἄλλα τόξα, τὸ βόρειον καὶ τὸ νότιον, κλείονται μὲ τοῖχον, ὁ ὁποῖος ἔχει δύο σειρὰς κιόνων, τὴν μίαν ἐπὶ τῆς ἄλλης. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ ναὸς διαιρεῖται εἰς τρία μέρη ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πλάγια εἶναι μὲ δύο πατώματα. Τὸ ἐπάνω πάτωμα εἶναι ὁ γυναικωνίτης, ὁ ὁποῖος ἐπεκτείνεται καὶ ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ νάρθηκος. Αὐτὸ ἦτο

τὸ σχέδιον μὲ τὸ ὁποῖον ἐκτίσθη ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας. Διὰ νὰ κτισθῇ ὁ ναὸς αὐτὸς εἰργάζοντο 100 ἀρχιτέκτονες, μὲ 100 τεχνίτας, ὁ καθεὶς ὑπὸ τὰς διαταγὰς του, ἐπὶ 7 ἔτη περίπου.

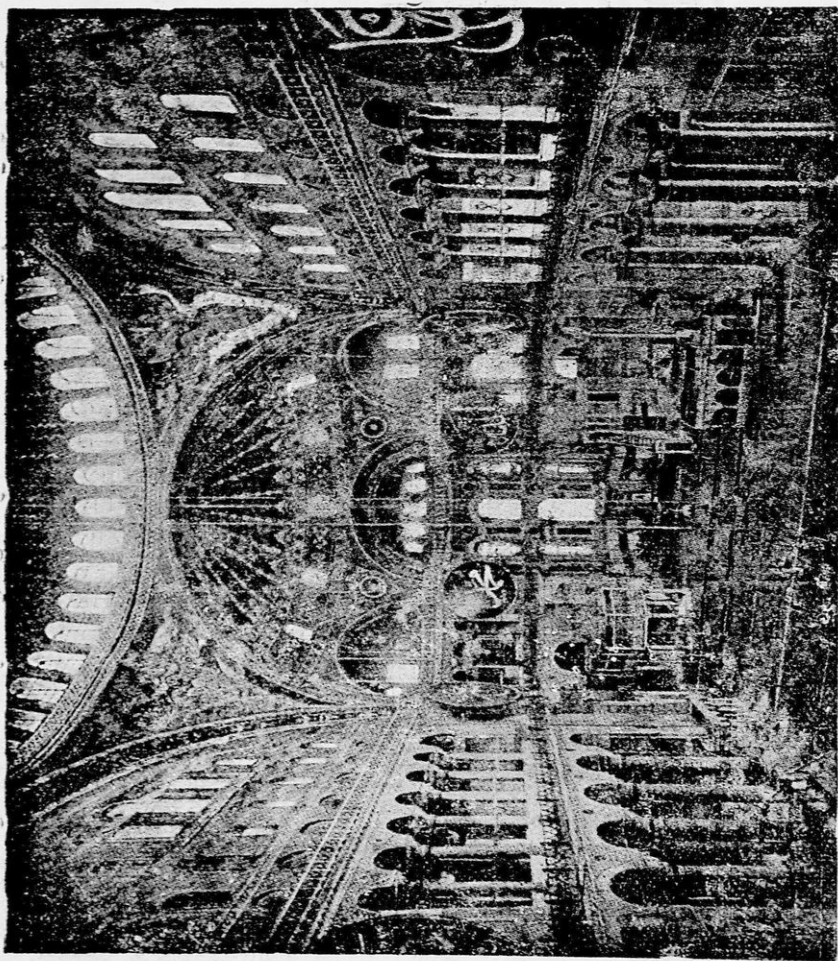

Εἰκ. 30. Τὸ ἑξωτερικὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας.

Τὰ ἐγκαίνιά του ἔγιναν τὴν 27ην Δεκεμβρίου 537. Τόση δὲ ἦτο ἡ χαρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν αὐτοῦ, ὥστε κατὰ τὴν τελετὴν τῶν ἐγκαίνιων, ὅταν εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν ἔτρεξεν εἰς τὸν ἄμβωνα (ἐξέδρα εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας),

ἔτεινε τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἶπε «Δόξα εἰς τὸν Θεόν, ὃ ὁποῖος με ἡξίωσε νὰ κάμω τοιοῦτον ἔργον. Σὲ ἐνίκησα, Σολομῶν».

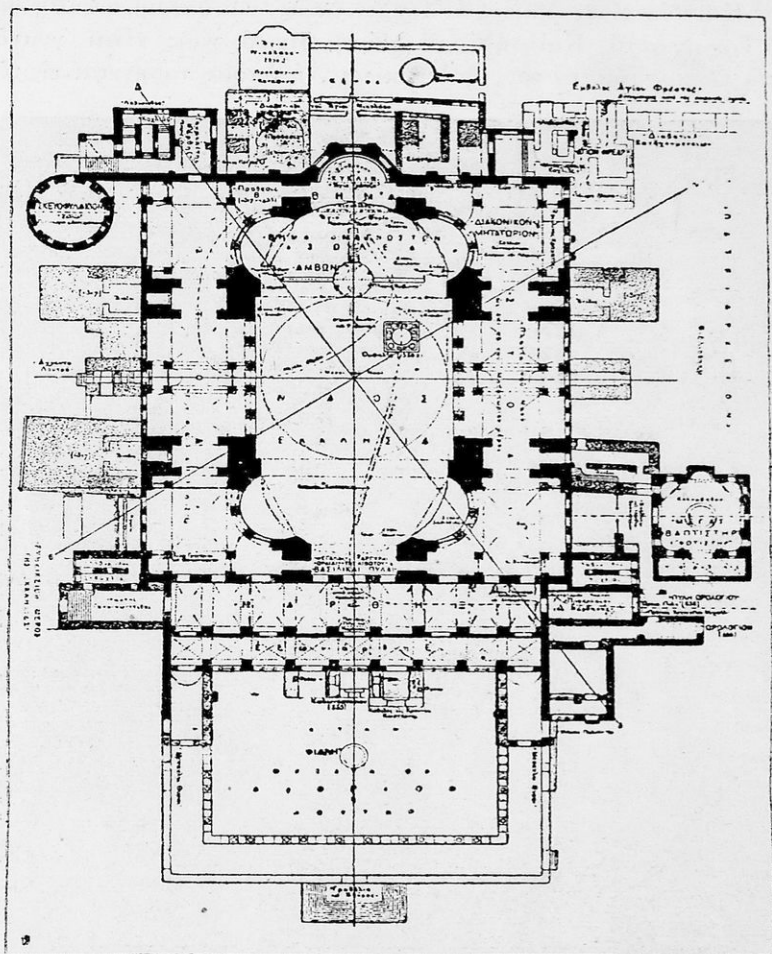
Καὶ δὲν εἶχεν ἄδικον ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ ὑπερηφανευθῇ διὰ τὸ ἔργον αὐτό. Καὶ σήμερον ἀκόμη, ὅτε ὁ ναὸς εἶναι γυμνὸς ἀπὸ τὰ κοσμήματά του, ἡ ἐντύπωσις, ἡ ὁποία παράγεται εἰς τὸν

Εἰκ. 81. Τὸ εσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας.

ἐπισκέπτην εἶναι καταπληκτική. Ὅταν σταθῇ τις κάτωθεν τοῦ θόλου του, αἰσθάνεται πραγματικῶς, ὅτι εὗρίσκεται εἰς οἶκον Ἄντ. Χωραφᾶ - Ἄντ. Σακελλαρίου, Ἱστορία Γ' Γυμν. ἔκδ. 1η

Θεοῦ καὶ ἡ ψυχὴ του ἀναβαίνει εἰς τὸν οὐρανόν. Ἀλλὰ πολὺ με-
γαλύτερα ἦτο ἡ ἐντύπωσις τὴν ὁποίαν ἔκαμνε κατὰ τοὺς χρόνους

Εἰς. 32. Κάτοψις τῆς Ἀγίας Σοφίας.

ἐκείνους ἔνεκα τοῦ ἐσωτερικοῦ του στολισμοῦ. Οἱ τοῖχοι ἐκαλύ-
πτοντο μὲ πολύχρωμα μάρμαρα καὶ μωσαϊκά. Τὸ εἰκονοστάσιον
ἐκαλύπτετο ἀπὸ πλάκας ἀργύρου καὶ εἶχε κίονας ἀφουροῦς. Ἡ
ἁγία τράπεζα ἦτο κατασκευασμένη ἀπὸ χρυτὸν χρυσὸν καὶ ἐστολί-

Εἰκ. 33. Ὁ καλὸς ποιμὴν (ἐν ταῖς κατακόμβαις τῆς Ῥώμης).

Εἰκ. 34. Ὁ Χριστὸς μὲ μακρὰν κόμην.

Εἰκ. 35. Ὁ Χριστὸς μὲ βραγεῖαν κόμην οὐλῶν.

ζετο με πολυτίμους λίθους καὶ μαργαρίτας. Εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας ὑψοῦτο ὁ ἄμβων μαρμαρίνος με ἀργυρᾶς κιγκλίδας. Μεταξὺ τῶν κιόνων ἐκρέμαντο ἀπὸ μακρᾶς ἀλύσεως χιλιάδες κανδηλῶν.

Μὲ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν ἐδημιουργήθη νέον οἰκοδομικὸν σύστημα. Σύμφωνα με αὐτὸ τετράγωνος χώρος καλύπτεται με ἡμισφαιρικὸν θόλον, ὁ ὁποῖος λέγεται **τροῦλλος**. Πλαγίως δὲ ὑπάρχουν μικρότερα διαμερίσματα σκεπαζόμενα με καμάρας οὕτως, ὥστε ὅλον τὸ διάγραμμα τοῦ ναοῦ λαμβάνει σχῆμα σταυροῦ. Μὲ τὸ σύστημα αὐτὸ με μικρὰς πάντοτε μεταβολὰς κτίζονται ὅλοι οἱ ναοὶ κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν.

Ἡ ζωγραφικὴ. Ἡ ζωγραφικὴ ἔμεινε περισσότερο πιστὴ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν.

Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς πρώτης χριστιανικῆς τέχνης εἶναι ὁ συμβολισμός. Διὰ νὰ παραστήσουν τὸν

Εἰκ. 36. Ὁ Χριστὸς ὡς διδάσκαλος.

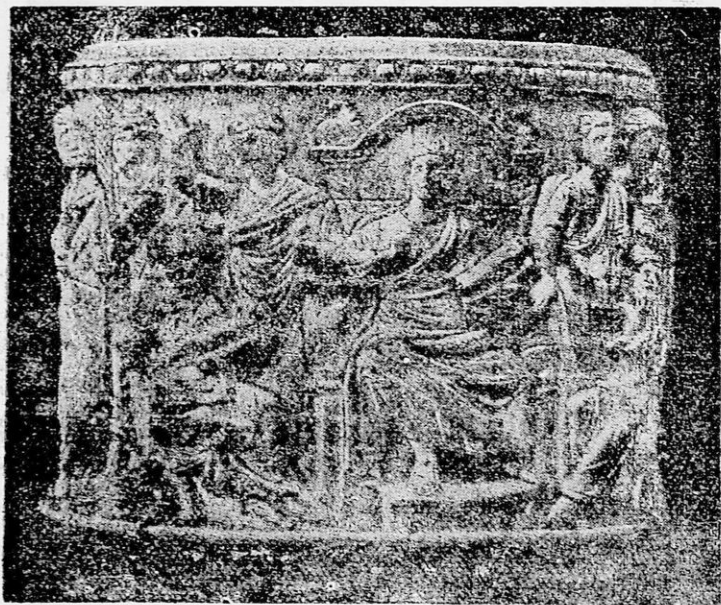
Χριστὸν ἐξωγράφισον ἓνα ἰχθὺν ἢ ἓνα ἀμνόν, ἢ ἓνα ποιμένα με πρόβατον εἰς τοὺς ὠμούς. Ὁ ἰχθὺς παρίστανει τὸν Χριστόν, διότι κάθε γράμμα τῆς λέξεως ἰχθὺς εἶναι ἀρχικὸν τῶν λέξεων **Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς Σωτὴρ**. Ὁ ἀμνὸς ἦτο σύμβολον τοῦ θυσιασθέντος Χριστοῦ. Ἡ δὲ παράστασις τοῦ καλοῦ ποιμένος προῆλθεν ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ Εὐαγγελίου «ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς

τίθησι τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων». Τοιαῦται παραστάσεις ὑπάρχουν εἰς τὰ ὑπόγεια νεκροταφεῖα (κατακόμβαι) τῶν πόλεων, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ καταδιωκόμενοι πρῶτοι χριστιανοὶ κατέφυγον διὰ νὰ ἐκτελοῦν τὰ τῆς λατρείας των. Ἀργότερα ἡ χριστιανικὴ τέχνη προχωρεῖ.

Οἱ ζωγράφοι παριστάνουν τὸν Χριστὸν μὲ μορφήν ἰδανικὴν ὥς νέον ἀγένειον ἐπὶ θρόνου.

Ἀπὸ ὅλας αὐτὰς τὰς παραστάσεις φαίνεται, ὅτι ἡ ἀρχαία χριστιανικὴ τέχνη εἶναι συνέχεια τῆς μεταγενεστέρας ἑλληνικῆς, δηλ. τῆς τέχνης τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς ὁποίας τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι θέλει νὰ κάμνῃ ἐντύπωσιν.

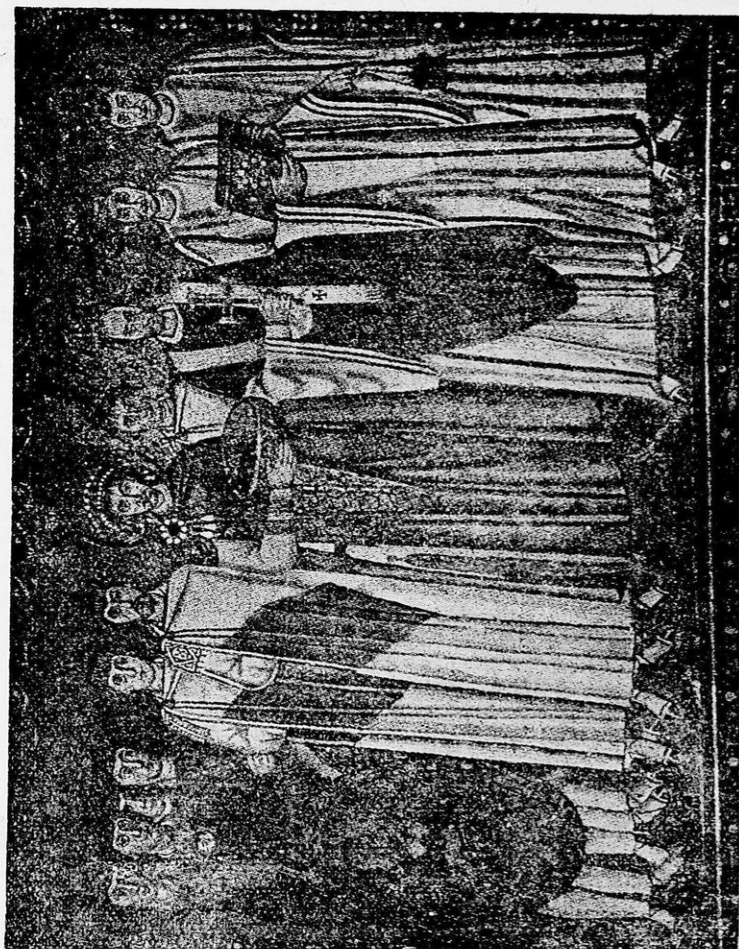
Κατόπιν ἡ ζωγραφικὴ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰῶνος ἀρχίζει

Εκ. 37. Ὁ Χριστὸς ὡς κριτὴς ἢ βασιλεὺς.

νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ λαμβάνει ἰδικόν της τύπον. Ὁ Χριστὸς παριστάνεται μὲ μορφήν ἰουδαϊκὴν καὶ φυσιογνωμίαν σοβαρὰν καὶ μελαγχολικὴν. Ὅμοιως ἡ Παναγία, οἱ Ἀπόστολοι παριστάνονται σύμφωνα μὲ τὰς εἰδήσεις τοῦ Εὐαγγελίου.

Αἱ ζωγραφίαι δὲ τώρα δὲν γίνονται μόνον με χρωστήρα, ἀλλὰ με ψηφίδας τεχνητὰς ἀπὸ ὑέλων χρωματισμένην ἢ ἐπιζου-

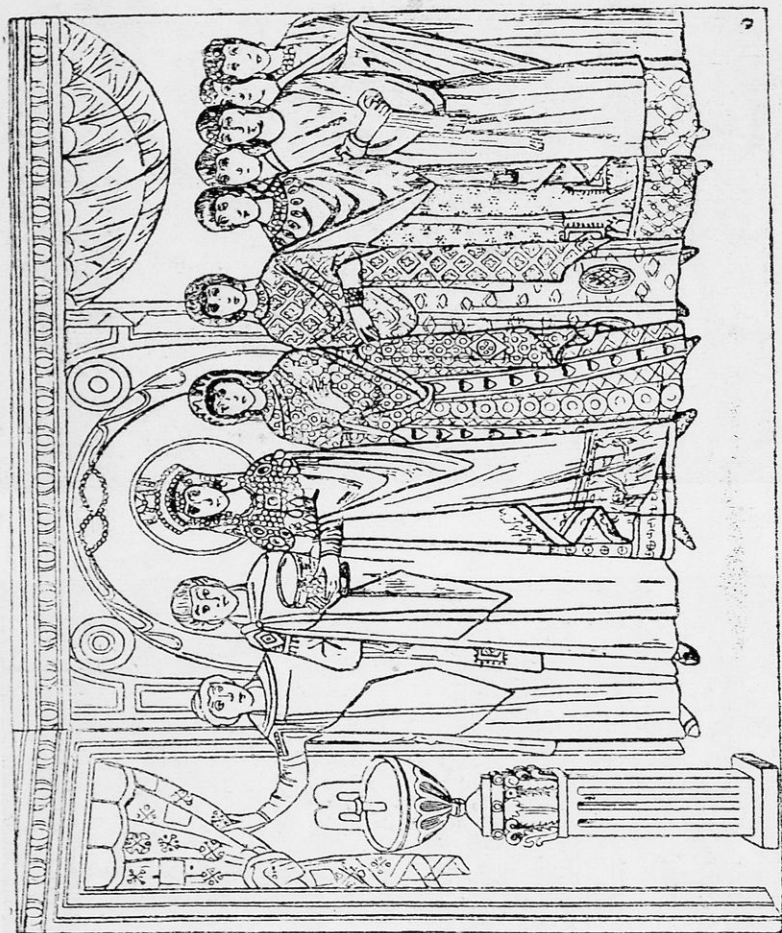

Εἰκ. 38. Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ αὐλή του. (Ψηφιδωτὸν Ἀγίου Βασιλείου Γαβένης).

σωμένην. Αἱ ζωγραφίαι αὐταὶ ὀνομάζονται **ψηφιδωτὰ ἢ μωσαϊκά** καὶ ἦσαν κατάλληλοι διὰ νὰ κάμνουν ἐντύπων ἀπὸ μακρὰν εἰς τὸν θεατὴν.

Ἀλλὰ οὔτε ζωγραφίαι με χρωστήρα, οὔτε ψηφιδωτὰ πολλὰ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἐσώθησαν. Τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Ἀγίας Σοφίας εἶναι ἄγνωστα, διότι οἱ Τοῦρκοι τὰ ἐσχέπασαν με ἄσβεστον. Τὰ

μόνα ψηφιδωτὰ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ποὺ διατηροῦνται εἶναι τῶν ναῶν τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τοῦ ἁγίου Βιτελλίου καὶ τοῦ ἁγίου Ἀπολλιναρίου εἰς

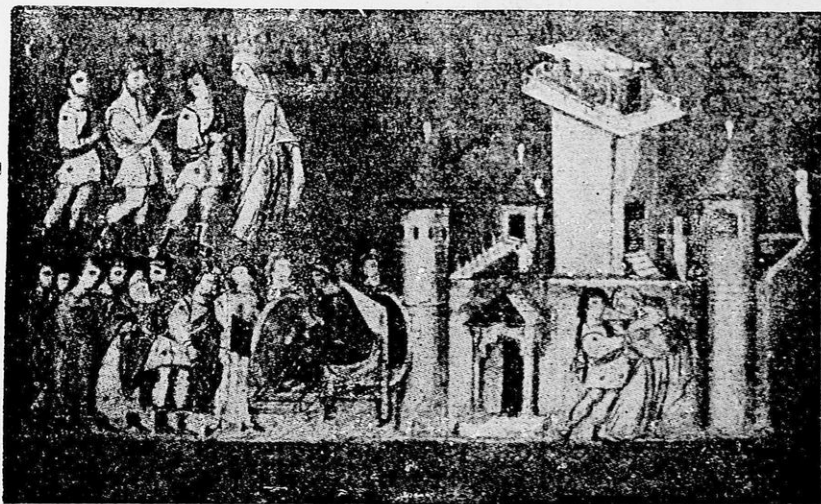

Εἰς. 39. Ἡ Θεοδόρα καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς. (Ψηφιδωτὸν Ἁγίου Βιτελλίου Ῥαβέννης).

τὴν Ἰταλικὴν πόλιν Ῥάβενναν. Εἰς ὅλα αὐτὰ φαίνεται ὁ συνδυασμὸς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης μὲ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὴν θεολογικὴν σοβαρότητα. Τὸ ἴδιον παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὰς μικρογραφίας τῆς ἐποχῆς αὐτῆς δηλ. εἰς τὰς ζωγραφίας, μὲ τὰς ὁποίας συνήθιζον νὰ στολίζουσιν τὰ περιθώρια τῶν βιβλίων,

Εικ. 40. Πομπή ἁγίων γυναικῶν. (Ψηφιδωτὸν ἁγίου Ἀπολλιναρίου Ῥαβέννης).

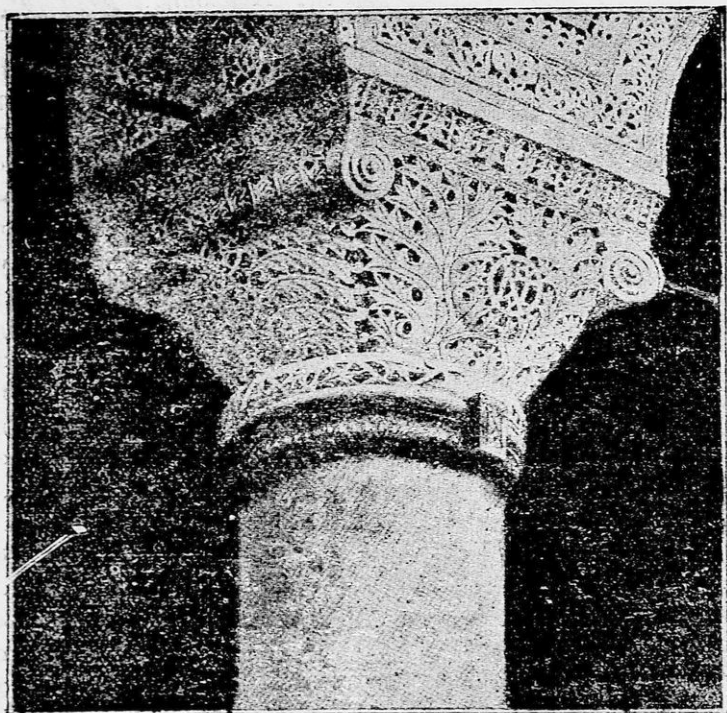

Εἰκ. 41. Ὁ Ἰσαάκ παρὰ τῷ Ἀβιμέλεχ (μικρογραφία εἰς—στ' αἰῶνος).

τὰ ὁποῖα ἦσαν προσωρισμένα διὰ τοὺς μεγιστᾶνας καὶ τοὺς πλουσίους.

Ἡ γλυπτική. Ἡ γλυπτική ἐν γενεῇ ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς εἶχε παραμεληθῇ. Τὰ ἀγάλματα δὲν εἰσῆχθησαν εἰς τὰς ἐκκλησίας, διότι ἐνθύμιζον τοὺς θεοὺς τῶν εἰδωλολατρῶν.

Δι' αὐτὸ ἡ γλυπτική περιορίζεται μόνον εἰς τὸ νὰ σκαλίσῃ

Εἰκ. 42. Κιονόκρανον Ἀγίας Σοφίας.

θαυμάσια κιονόκρανα καὶ μερικά ἀνάγλυφα. Ἐπίσης ἡ γλυπτική καταγίνεται εἰς τὸ νὰ σκαλίσῃ ἐπὶ ἐλεφαντοστοῦ ἀνάγλυφα καὶ νὰ κατασκευάζῃ κομποτεχνήματα καὶ σκεύη ἐκ χυσοῦ. Εἰς μεγάλην δὲ τελειότητα ἔφθασαν τὰ κεντήματα ἐπὶ ὑφασμάτων, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευον ἢ διὰ στολισμὸν τῶν ἐκκλησιῶν ἢ διὰ τὰς ἐνδυμασίας τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας.

8. Ὁ ιδιωτικὸς βίος.

Εἰς τὸν ιδιωτικὸν βίον, ὅπως καὶ εἰς τὴν τέχνην, βλέπομεν συνδυασμένην τὴν λεπτότητα τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων μετὸν πλοῦτον καὶ τὴν πολυτέλειαν τῆς Ἀνατολῆς.

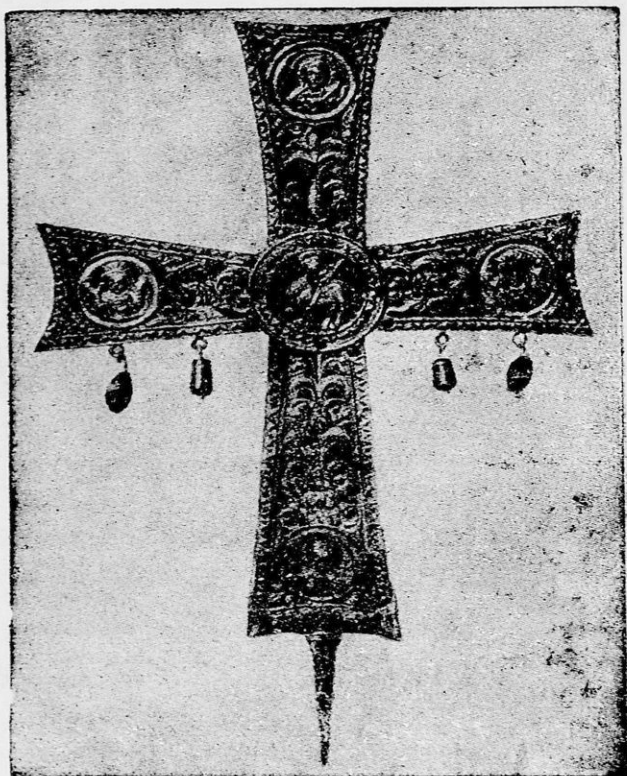
Εἰκ. 43. Ἄγγελος ἐπὶ πλακῶς ἐξ ἑλεφαντοστοῦ (εἰς δίπτυχον τοῦ βρετανικοῦ Μουσείου)

Ἡ κατοικία. Τὰ ἀνάκτορα τῶν αὐτοκρατόρων (ἱερὸν παλάτιον) ἀπετέλουν δλόκληρον φρούριον, ἐντὸς τοῦ οἵου ὑπῆρχε πλῆθος ἀπὸ μαρμάρου μέγαρα μονώροφα με στέγας θολωτάς. Τὰ μέγαρα αὐτὰ συνεκοινώνουν μεταξύ των με διαδρόμους στολισμένους με στοάς, ἀγάλματα καὶ μαρμάρου συντριβάνια. Εἰς ὅλα τὰ διαμερίσματα ὑπῆρχον θαυμάσιαι αἴθουσαι με τοὺς τοίχους στολισμένους ἀπὸ πολύχρωμα μάρμαρα καὶ ψηφιδωτά, με παραπετάσματα χρυσᾶ, με πολυτίμους περσικοὺς τάπητας, με θρόνους χρυσοῦς καὶ με θύρας κατασκευασμένας ἀπὸ ἄργυρον καὶ ἑλεφαντοστοῦν. Ἐντὸς τοῦ ἀχανοῦς φρουρίου τοῦ παλατίου ὑπῆρχον ἐπίσης ἐκκλησίαι, πολυτελεῖς, κῆποι, στέρναι, ἡλιακά, ἀποθῆκαι τροφίμων, κατοικίαι διὰ τὴν ὑπηρεσίαν, στρατῶνες, σταῦλοι κ. λ.

Ἀλλὰ καὶ τῶν ιδιωτικῶν κατοικιῶν ὁ πλοῦτος δὲν ἦτο πολὺ κατώτερος ἀπὸ τὸν πλοῦτον τοῦ παλατίου. Αἱ οἰκίαι

ἐν γένει ἦσαν ἀπλαῖ μονώροφοι ἢ διώροφοι σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιον τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν. Τὰ δωμάτια δηλ. ἦσαν κτισμένα γύρω ἀπὸ αὐλὴν κλειστήν.

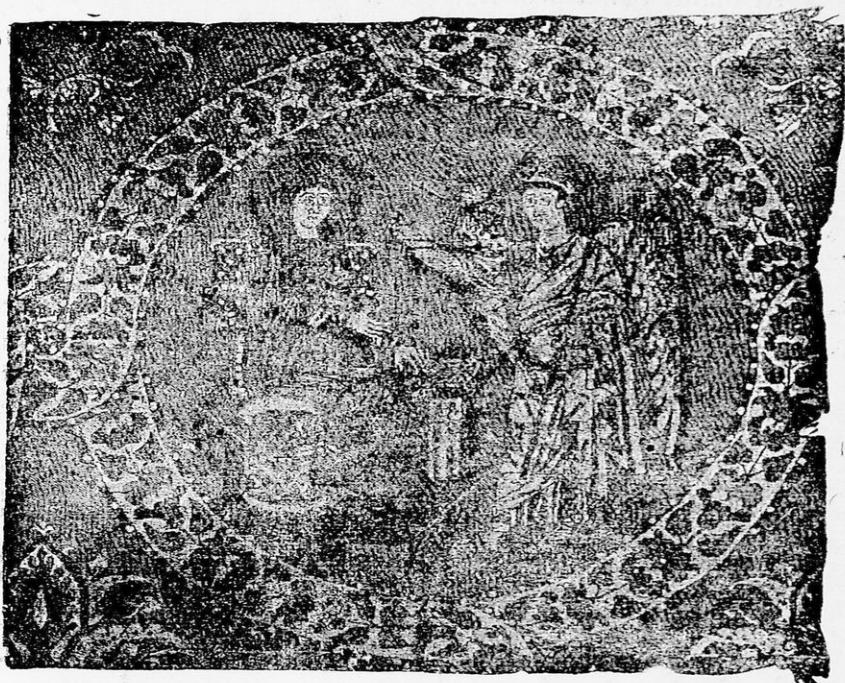
Αἱ οἰκίαι τῶν πλουσίων εἶχον προσέτι καὶ ἐσωτερικῶς καὶ

Εἰς 44. Σταυρὸς Ἰουστινιανοῦ Β'
(εὐρίσκεται εἰς τὸν Ἅγιον Πέτρον τῆς Ῥώμης).

ἐσωτερικῶς στοάς. Ὁ στολισμὸς καὶ αὐτῶν εἶναι πολυτελής. Οἱ τοῖχοι τῶν δωματίων εἶναι στρωμένοι μὲ μάγμαρα καὶ μὲ ψηφιδωτὰ ἢ ζωγραφίας. Τὰ ἐπιπλα εἶναι στολισμένα μὲ μαργαρίτας, μὲ ἐλεφαντοστοῦν καὶ σμάλτα. Καθίσματα εἶχον ὅλων τῶν εἰδῶν καναπέδες, καρέκλες, πολυθρόνες. Βαρύτιμοι τέλος τάπητες ἐσκέπαζον τὸ πάτωμα καὶ πολύτιμοι λαμπτήρες ἐλάϊον ἔδιδον γλυκὺ φῶς κατὰ τὰς νύκτας.

Ἡ ἐνδυμασία. Τὴν ἰδίαν πολυτέλειαν παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὴν ἐνδυμασίαν. Αἱ ἐνδυμασίαι εἶναι μετὰ ζωτὰ μετὰ χρώματα κτυπητὰ καὶ μετὰ χρυσὰ κεντήματα. Καὶ κατ' ἀρχαῖς μὲν ἡ ἐνδυ-

Εἰκ. 45. Ὁ Εὐαγγελισμὸς (εἰκὼν κεντητὴ ἐπὶ ὑφάσματος μετὰ ζωτῶν. Εὐρίσκεται ἐν Ῥώμῃ).

μασία ἦτο ἀπλή, ὅπως καὶ τῶν ἀρχαίων. Ἐφόρουν χιτῶνα οἱ μὲν ἄνδρες κοντὸν καὶ ζωσμένον εἰς τὴν μέσην μετὰ ζώνην, αἱ δὲ γυναῖκες μακρὸν καὶ ζωσμένον συνήθως ὑψηλὰ. Ἐπὶ τοῦ χιτῶνος ἐφόρουν τὸ ἱμάτιον. Ἐπίσης ἐφόρουν περικνημίδας καὶ ὑποδήματα ἀπὸ δέρμα ἢ ἀπὸ μετὰ ζωτὰ χρωματιστόν, συνήθως χαμηλὰ καὶ μακρὰ (ματρομύτικα). Ἄνδρες δὲ καὶ γυναῖκες εἶχον κόμην μακρὰν τὴν ὁποίαν ἐκούρευον ἐὰν ἐγίνοντο μοναχοί. Τὸ γένειον οἱ ἄνδρες συνήθως ἐκούρευον, ὥστε νὰ γίνεται σφηνοειδές.

Κατόπιν ὅμως εἰς τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τῶν ἀνδρῶν καὶ ἰδίως τῶν γυναικῶν ἐγιναν πολλαὶ μεταβολαὶ ἐκ τῆς ἀνατολῆς. Μεγάλην ἀγάπην εἶχον πάντοτε αἱ γυναῖκες τοῦ Βυζαντίου εἰς τὰ κο-

σημήματα (περιδέραια, ἐνώτια, βραχιόλια, δακτυλίδια, ζώνας κ.λ.), τὰ ὅποια ἦσαν στολισμένα με πολυτίμους λίθους.

Ἡ τροφή. Ἡ πολυτέλεια τῆς τραπέζης εἶναι ἐπίσης μεγάλη. Εἰς τὸ παλάτιον καὶ τὰ μέγαρα τῶν πλουσίων τὰ πινάκια, τὰ ποτήρια καὶ τὰ ἄλλα σκεύη εἶναι χουσαῖ ἢ ἀργυρᾶ. Εἰς τὴν τακτοποίησιν τῆς τραπέζης ἐπικρατεῖ λεπτή κομψότης. Τὰ ἀρώματα καὶ τὰ ἄνθη εἶναι ἄφθονα. Τρώγουν συνήθως, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι, ἐξαπλωμένοι εἰς κλῖνας, πρὸ τῶν ὁποίων εἶναι τοποθετημένοι τράπεζαι. Κοχλῖαρια καὶ μαχαίρια εἶχον πάντοτε. Περόνια κατ' ἀρχὰς δὲν ὑπῆρχον, ἀλλ' ἔτρωγον με τὰς χεῖρας καὶ δι' αὐτὸ πρὸ καὶ μετὰ τὸ φαγητὸν ἦτο ἀπαραίτητον τὸ νύψιμον τῶν χειρῶν. Ἀργότερα ὅμως εἰσῆχθη ἡ χρῆσις τῶν περονίων.

Ἡ συνήθης τροφή τοῦ λαοῦ ἦτο ἄρτος μαῦρος, ὅσπρια, λάχανα, τυρός, παστοὶ ἰχθύες ἢ νοποί, ἐλαῖαι κ. λ. Ἐπινον δὲ οἶνον (κρασί) ἢ τὸ λεγόμενον κυμινᾶτον, δηλ. ὕδωρ βραστὸν με κύμινον. Εἰς τὰς τραπέζας ὅμως τῶν πλουσίων ὑπῆρχεν ἄρτος λευκός, ἰχθύες νοποί, αὐγοτάραχον, καραβίδες, ἀστακοί, στρείδια, κρέας ψητὸν, τυρός ἐκλεκτός καὶ ἄλλα ὅχι πολὺ διάφορα ἀπὸ τὰ ἰδικά μας. Καὶ τὰ γλυκίσματα δὲ ἦσαν ἄφθονα καὶ οἱ καρποὶ ξηροὶ καὶ χλωροί. Ὁ δὲ οἶνος, τὸν ὁποῖον ἔπινον οἱ πλούσιοι, ἦτο ἐκλεκτός τῆς Χίου, τῆς Μυτιλήνης, τῆς Κοῆτης, τῆς Σάμου.

Τὰ ἥθη. Εἰς τὴν ἐλληνικὴν αὐτοκρατορίαν τάξεις ἀριστοκρατικαὶ στηριζόμεναι εἰς τὴν καταγωγὴν δὲν ὑπάρχουν. Ὑπάρχουν μόνον ἡ ὑπαλληλικὴ ἀριστοκρατία, ἡ στρατιωτικὴ καὶ ἡ κτηματικὴ, εἰς τὰς ὁποίας καθεὶς ἠθύνετο νὰ ἀνέλθῃ με τὴν ἱκανότητά του. Ὁ λαὸς καταγίνεται εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς ἢ εἰς τὸ ἐμπόριον.

Εἰς οἰανδήποτε ὅμως τάξιν καὶ ἂν ἀνήκῃ ὁ μεσαιωνικὸς Ἕλληνα παρουσιάζει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Ἕλληνος, ὅπως οὗτος διεμορφώθη μετὰ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν ἀνατολήν. Εἶναι εὐερεθίστος, θρησκόληπτος, προληπτικός. Συνάμα ἔχει ὀξεῖαν ἀντίληψιν καὶ πολλὰς γνώσεις. Ἐμβαθύνει καὶ συζητεῖ τὰ λεπτότατα ζητήματα καὶ ἀγαπᾷ νὰ κακολογῇ καὶ νὰ εἰρωνεύεται. Εὐχαριστεῖται δὲ με τὰ μεγαλοπρεπῆ θεάματα, με τὰς πομπὰς τοῦ παλατίου καὶ με τὰς ἐκκλησιαστικὰς τελετάς. Δι' αὐτὸ ὅλος ὁ βίος τῶν κατοίκων τῆς Κων)πόλεως στρέφεται γύρω ἀπὸ τὸ παλάτιον, τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν ἱππόδρομον.

Τὸ παλάτιον μετὰ τὰς μεγαλοπρεπεῖς τελετάς του, τὰς παρουσιάσεις, τὰ γεύματα, ὅλα κανονισμένα μετὰ αὐστηρὰν ἐθιμοτυπίαν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὰς ὁραδιονογίας διὰ τὴν διατήρησιν ἢ τὴν ἀπόκτησιν τῆς εὐνοίας τοῦ ἡγεμόνος, ἀπετέλει τὸ κέντρον τοῦ βίου τῆς βυζαντινῆς ἀριστοκρατίας.

Εἰς τὸν **ἵπποδρομον** (σχεδὸν ὅμοιον μετὰ τὸ ἰδικόν μας Στάδιον) ἐγίνοντο αἱ ἵπποδρομίαι, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν τὴν μεγαλύτεραν διασκέδασιν τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου. Τὰς παρηκολούθουν μετὰ πάθος ὅλοι ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος μέχρι τοῦ τελευταίου πολίτου. Αἱ ἵπποδρομίαι ἐγίνοντο πέντε φορές τὸ ἔτος καὶ μαζὺ μετὰ αὐτὰς ἐγίνοντο χοροί, παντομίμαι, ἀθλητικαὶ ἐπιδείξεις καὶ μουσικαὶ παραστάσεις. Ἐπισημότερος ἐκ τῶν ἵπποδρομικῶν ἀγώνων ἦτο ὁ τῆς 1ης Μαΐου ἐπετείου τῆς κτίσεως τῆς Κων/πόλεως. Εἰς τὸν ἵπποδρομον ἐπίσημ' ἐτελείωνον αἱ θριαμβευτικαὶ πομπαὶ τῶν νικητῶν βασιλέων, ὅταν ἐπέστρεφον ἀπὸ τὰς ἐναντίον τῶν βαρβάρων ἐκστρατείας. Ὁ ἵπποδρόμος τέλος ἦτο τὸ μέρος, ὅπου ὁ λαὸς ἐξεδήλωνε τὰ αἰσθήματά του εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Εἰς αὐτὸν ὁ νέος αὐτοκράτωρ κατὰ πρῶτον παρουσιάζετο εἰς τὸν λαὸν καὶ εἰς αὐτὸν ἐνίοτε ἐτελείωνε τὸν βίον μετὰ γιουχαΐσμοις ὁ ἐκθρονισθεὶς βασιλεὺς.

Μετὰ τὸν ἵπποδρομον ἡ **ἐκκλησία** ὁμοίως ἦτο ὁ μόνος τόπος δημοσίας συγκεντρώσεως τῆς τότε κοινωνίας. Ἡ θρησκεία εἰς τὸν βυζαντινὸν κόσμον εἶχε θέσιν ἑξαιρετικὴν. Ὁ λαός, ὁ ὁποῖος εἶχε πάθος μετὰ τὰ θεάματα, ἀπελάμβανε μετὰ ἀπληστίαν τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν. Ἐνεκα δὲ τῆς πραγματικῆς του εὐσεβείας παρακολοῦθεῖ τακτικὰ καθ' ἡμέραν τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀκολουθίας. Εἰς τὰς γυναῖκας μάλιστα τοῦτο ἐπέβαλλε καὶ ἄλλη ἀνάγκη. Ἐκεῖ εὗρισκον ἀφορμὴν νὰ ἐπιδείξουν τὴν ὡραιότητά των ἢ τὰ νέα των φορέματα καὶ ἐκεῖ συνηντῶντο μετὰ τὰς φίλας των καὶ ἐκακολόγουν τὰς ἄλλας.

Ἐκτὸς τῶν τριῶν αὐτῶν μεγάλων κέντρων τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας, ἄλλος τόπος συναντήσεως τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου καὶ ἰδίως τῶν γυναικῶν ἦσαν τὰ δημόσια λουτρά καὶ αἱ λουτροπόλεις θερμῶν ἱαματικῶν ἢ θαλασσίων λουτρῶν.

Ὁ ὄχλος τέλος διεσκέδαζε προσέτι εἰς τὰ καπηλεῖα μετὰ παραστάσεις γελωτοποιῶν καὶ ὀρχηστῶν καὶ παίζων διάφορα παιγνίδια (ζατρίκιον, τάβλι).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ

1. Οἱ βασιλεῖς τῆς δυναστείας.

Ὁ Λέων Γ' ἐγκαινίασε νέαν δυναστείαν τὴν λεγομένην τῶν **Ἰσαύρων**. Οἱ βασιλεῖς τῆς δυναστείας αὐτῆς δὲν ἀνήκουν ὅλοι εἰς τὸν οἶκον τοῦ Λέοντος. Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ ὅλοι εἶχον τὰ αὐτὰ φρονήματα καὶ ἐπεδίωξαν τοὺς αὐτοὺς σκοποὺς, ὀνομάζονται οὕτω ἀπὸ τοῦ πρώτου ἐξ αὐτῶν, τοῦ ἐξ Ἰσαυρίας τῆς Μ. Ἀσίας Λέοντος.

Ὁ **Λέων Γ'** (717—741) ἦτο μὲν ἀνὴρ ταπεινῆς οἰκογενείας καὶ μικρᾶς μορφώσεως, ἀλλ' εἶχε πνεῦμα στρατηγικὸν καὶ ὀργανωτικὸν σπάνιον. Αὐτὸς ἔθηκε τὰς βάσεις τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ κράτους.

Τὴν ἀναδιοργάνωσιν αὐτὴν συνεπλήρωσε ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν υἱὸς του **Κωνσταντῖνος Ε'** (741—775), ὁ ὁποῖος ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων του ἐπωνομάσθη Κοπρώνυμος. Οὗτος ἦτο προικισμένος μὲ τὰ αὐτὰ προτερήματα τοῦ πατρὸς του, εἶχεν ὅμως περισσοτέραν δραστηριότητα καὶ ἐπιμονὴν ἀπὸ ἐκεῖνον.

Τὸν Κωνσταντῖνον Ε' διεδέχθη ὁ υἱὸς του **Λέων Δ'** (775—780), ὁ ὁποῖος ἐπωνομάσθη Χαζάρος, διότι ἡ μήτηρ του κατήγετο ἀπὸ τοῦ παρὰ τὴν Κριμαίαν ἔθνους τῶν Χαζάρων. Ὁ Λέων ἦτο ἀνὴρ μετριοπαθὲς καὶ χαρακτηρὸς ἀσθενοῦς.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν ἡ σύζυγος αὐτοῦ **Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία** (780—803) ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ τῆς **Κωνσταντίνου ΣΤ'**. Ἦτο ὅμως τόσον φίλαρχος, ὥστε δὲν ἐδίστασε μετὰ τὴν ἐνηλικίωσιν τοῦ υἱοῦ νὰ ἐνεργήσῃ τὴν τύφλωσίν του, διὰ νὰ ἐξακολουθῇ αὐτὴ νὰ κατέχῃ τὴν ἀρχήν.

Ἐπ' αὐτῆς τὸ κράτος περιήλθεν εἰς ἀθλίαν κατάστασιν. Τὸ δὲ χειρότερον ἡ Εἰρήνη ἐδείχθη πρόθυμος νὰ δεχθῇ πρότασιν γάμου τοῦ τότε (800) αὐτοκράτορος τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους Καρόλου τοῦ Α'. Ἀλλ' οἱ ἐν Κων. πόλει ἀνώτατοι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἄρχοντες ἐνόησαν ὅτι, ἂν τοῦτο ἐγίνετο, θὰ ὑπετάσσετο τὸ ἑλληνικὸν κράτος εἰς τὴν Λύσιν. Διὰ τοῦτο συνώμοσαν κατὰ τῆς Εἰρήνης, ἐξεθρόνισαν αὐτὴν καὶ ἀνεβίβασαν εἰς

τὸν θρόνον τὸν Λογοθέτην τῶν Γενικῶν (ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν) Νικηφόρον.

Ὁ **Νικηφόρος Α'** (803—811) ὑπῆρξε καθ' ὅλα ἱκανὸς κυβερνήτης, ἀλλ' ἐφονεύθη εἰς τινα μάχην ἐναντίον τῶν Βουλγάρων.

Τὸν Νικηφόρον διεδέχθη ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς τοῦ **Μιχαὴλ Ραγκαβῆς** (811—813). Τοῦτον ὥς ἀνίκανον καθήρσε στρατιωτικὴ στάσις καὶ ἔξ αὐτῆς ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου **Λέων Ε'** ὁ **Ἀρμένιος** (813—820). Ἀλλὰ καὶ οὗτος ἐφονεύθη διὰ συνωμοσίας καὶ κατέλαβε τὸν θρόνον ὁ φιλόδοξος στρατηγὸς **Μιχαὴλ Β' ὁ Τραυλὸς** (820—829).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ διεδέχθη αὐτὸν ὁ υἱὸς τοῦ **Θεόφιλος** (829—842). Οὗτος εἶχε σύζυγον τὴν Θεοδώραν, τὴν ὁποίαν ἐπροτίμησε ἀπὸ τὴν ὥραιάν καὶ πεπαιδευμένην Εἰκασίαν ἢ Κασίαν, διότι ἡ τελευταία ἐφάνη εἰς αὐτὸν περισσότερον τοῦ δέοντος εὐφυΐας.

Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Θεόφιλον υἱὸς τοῦ **Μιχαὴλ Γ'** (842—867), ἐφ' ὅσον ἦτο ἀνήλικος ἐπετροπεύετο ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Θεοδώρας. Ἀλλὰ καὶ ἀφ' οὗ ἐνηλικιώθη, τὴν μὲν κυβέρνησιν ἀφῆκεν εἰς τὸν ἀδελφὸν τῆς μητρὸς τοῦ Βάρδαν, αὐτὸς δὲ παρεδίδετο εἰς πᾶσαν ἀκολασίαν. Εἰς ἐκ τῶν συντρόφων τοῦ τέλους, ὁ **Βασίλειος**, πρῶτον μὲν ἔπεισε τὸν Μιχαὴλ νὰ δολοφονήσῃ τὸν Βάρδαν καὶ νὰ ἀναγορεύσῃ αὐτὸν συμβασιλέα. Κατόπιν δὲ ἐνήργησε τὴν δολοφονίαν καὶ αὐτοῦ τοῦ Μιχαὴλ καὶ κατέλαβεν αὐτὸς τὸν θρόνον. Ὁ Βασίλειος αὐτὸς εἶναι ὁ ἰδρυτὴς ἄλλης αὐτοκρατορικῆς δυναστείας, τῆς **Μακεδονικῆς**.

Τὰ ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Ἰσαύρων σπουδαιότερα γεγονότα ὑπῆρξαν τῆς ἑξῆς τρία: ἡ μεταρρύθμισις, οἱ πόροι τοὺς Ἀραβας καὶ Βουλγάρους πόλεμοι καὶ τὸ σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν.

2. Ἡ μεταρρύθμισις.

Ἡ μεγάλη ἐξάπλωσις τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ ἡ ἐκτροπὴ τῆς λατρείας εἰς εἰδωλολατρίαν καὶ δεισιδαιμονίαν εἶχον γίνεαι ὀλέθρια εἰς τὸ κράτος. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀφηρεῖτο ἀπὸ τῆς ἐνεργοῦ καὶ πρακτικῆς κοινωνίας μέγα μέρος τοῦ ἔθνους, ἀφ' ἑτέρου δὲ περιόριζετο ἡ δραστηριότης τοῦ ὑπολοίπου.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀτοπημάτων τούτων καὶ ἄλλα ἐλαττώματα τῆς κοινωνίας τῶν χρόνων ἐκείνων ὑπέσχαπτον αὐτὴν ὕλκιwς καὶ

ἠθικῶς. Ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ λαοῦ ἦτο εἰς χειρὰς τῶν μοναχῶν. Ἡ δουλεία καὶ ἡ δουλοπαροικία ἐξηκολούθουν νὰ ὑπάρχουν. Ἡ νομοθεσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν προσηρομόζετο εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς νέας κοινωνίας. Ἡ στρατιωτικὴ πειθαρχία ἦτο χαλαρωμένη. Τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους καὶ ἔνεκα τῶν ἐξωτερικῶν πολέμων καὶ ἔνεκα τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν εὗρισκοντο εἰς κακὴν κατὰστασιν. Ἦτο λοιπὸν ἀνάγκη ὅλα αὐτὰ τὰ κακὰ νὰ διορθωθῶν. Τὴν δὲ ἀνάγκην αὐτὴν ἡσθάνοντο οἱ περισσότερον μορφωμένοι καὶ ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς κληρικοὺς. Αὐτὴν τὴν διόρθωσιν ἐπεχείρησε νὰ κάμῃ ὁ βασιλεὺς Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος καὶ οἱ διάδοχοί του.

Πραγματικῶς οἱ βασιλεῖς αὐτοὶ ἔκαμαν πολλοὺς νόμους. Κατήργησαν σχεδὸν τὴν δουλοπαροικίαν. Ἀναδιωργάνωσαν τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους. Ἀφῆρσαν ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ καὶ ἔκαμαν λαϊκὰ σχολεῖα. Ἀλλὰ δυστυχῶς εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἀτόπων, τὰ ὁποῖα προήρχοντο ἀπὸ τὴν θρησκείαν, ἐπροχώρησαν περισσότερον τοῦ δέοντος. Ἐνόμισαν δηλ. ὅτι διὰ νὰ διορθώσουν τὰ κακὰ αὐτὰ ἔπρεπε νὰ καταργήσουν ὅλως διόλου τὰς εἰκόνας. Εἰς αὐτὸ ὅμως εὗρον μεγάλην ἀντίδρασιν ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ καὶ τῶν μοναχῶν. Ἠρχισε λοιπὸν μέγας ἀγὼν μεταξὺ τῶν φίλων τῶν εἰκόνων (εἰκονολάτραι) καὶ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἤθελον νὰ τὰς καταργήσουν (εἰκονοκλάσαι).

Ὁ ἀγὼν διήρκεσεν 120 ἔτη καὶ διαίρεται εἰς δύο περιόδους.

Ἡ πρώτη περίοδος ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Λέοντα τὸν Γ' καὶ τελειώνει ἐπὶ τῆς Εἰρήνης, ἡ ὁποία τὸ 780 ἐκάλεσε τὴν 7ην Οἰκουμένην Σύνοδον καὶ ἀνεστήλωσε τὰς εἰκόνας. Ἡ δευτέρα ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Λέοντα τὸν Ε' καὶ τελειώνει ἐπὶ τῆς Θεοδώρας, ἡ ὁποία διὰ τὸν ἴδιον σχολὸν συνεκάλεσε τὸ 842 ἄλλην Σύνοδον εἰς τὴν Κων(σταντι)ν. Καὶ αἱ δύο αὗται σύνοδοι ἐπανέφεραν τὰς εἰκόνας εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὥρισαν ὅμως ὅτι ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων δὲν πρέπει νὰ θεωρῇται ὡς λατρεία ἀλλὰ ὡς τιμὴ, ἡ ὁποία ἀποδίδεται εἰς τὸ πρωτότυπον διὰ μέσου τῆς εἰκόνης.

Ἡ ὀρθοδοξία λοιπὸν ἐνίκησε, διὰ τὸν ἑορτασμὸν δὲ τῆς νίκης αὐτῆς ὠρίσθη ἡ πρώτη Κυριακὴ τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἡμέρα αὕτη ὀνομάζεται Κυριακὴ τῆς Ὀρθοδοξίας.

Δυστυχῶς ὅμως μὲ τὴν θρησκευτικὴν μεταρρυθμίσιν κατελύθησαν καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι θεσμοὶ τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἐν τούτῳ. Χωραφά - Ἀντ. Σακελλαρίου, Ἱστορία Γ'. Γυν. ἐκδ. 1η 10

τοῖς τὰ ἴχνη, τὰ ὁποῖα ἄφησεν αὕτη καὶ εἰς τοὺς θεσμοὺς καὶ εἰς τὰ πνεύματα ὑπῆρξαν πολὺ βαθέα. Αὐτὰ δὲ ἔφεραν τὴν κατόπιν ἀκμὴν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ.

4. Οἱ πρὸς τοὺς Ἀραβας ἀγῶνες.

Ὁ Λέων ὁ Γ'. δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς μεγάλης του πρὸ τῆς Κων)πόλεως νίκης κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὸ κράτος των, διότι ἀπησχολήθη μὲ τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα τοῦ κράτους. Ὡς ἐκ τούτου οἱ Ἀραβες μετὰ τινα χρόνον ἐπανέλαβον τὰς κατὰ ξηρὰν ἐπιδρομάς. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὁ Λέων τὸ 740 ἐπέρχεται κατ' αὐτῶν, τοὺς κατανικᾷ εἰς τὸ Ἀκροῖνόν τῆς Φρυγίας καὶ τοὺς ἀναγκάζει νὰ ἐκκενώσουν ὅλην τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐκτοτε οἱ Ἀραβες περιήλθον εἰς ἐμφυλίους ἔριδας καὶ ἔπαυσαν τὰς ἐπιδρομάς. Ἐκ τούτου ἐπωφεληθεὶς ὁ υἱὸς καὶ διαδόχος τοῦ Λέοντος Κωνσταντῖνος ὁ Ε' εἰσβάλλει τὸ 746 εἰς τὴν βόρειον Συρίαν καὶ κυριεύει μέγα μέρος αὐτῆς. Συγχρόνως δὲ στόλος πεμφθεὶς τὴν Κύπρον κατανικᾷ καὶ καταστρέφει τὸν κατ' αὐτοῦ σταλέντα εἰς μωαμεθανικὸν στόλον.

Ἀλλὰ δὲν παρήλθε πολὺς χρόνος καὶ οἱ Ἀραβες ὑπὸ τὴν νέαν χαλιφικὴν δυναστείαν τῶν Ἀββασιδῶν ἀρχίζουσιν πάλιν τὰς ἐπιδρομάς.

Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ Λέοντος Δ' ὁ στρατηγὸς Μιχαὴλ Λαχανοδράκων ἐπανειλημμένως ἐνίκησεν αὐτοὺς.

Ἀλλ' ἐπὶ τῆς Εἰρήνης οἱ Ἀραβες εἰσέβαλαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἔφθασαν μέχρι τῶν προθύρων τῆς Χρυσοπόλεως λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες τὰ πάντα. Ἀπὸ ἐδῶ δὲν ὑπεχώρησαν, παρὰ ἄφ' οὗ ὑπεχρέωσαν τὴν Εἰρήνην νὰ πληρώνῃ εἰς αὐτοὺς κατ' ἔτος φόρον.

Ἀπὸ τοῦ ἔξευτελιστικοῦ αὐτοῦ φόρου ἀπηλλάγη τὸ κράτος μόλις ἐπὶ τοῦ διαδόχου τῆς Εἰρήνης Νικηφόρου κατόπιν μακρῶν ἀγώνων καὶ ἄφ' οὗ νέαι πάλιν ἐμφύλιοι ἔριδες ἤρχισαν εἰς τὸ Ἀραβικὸν Κράτος.

Ἐκτοτε αἱ ἀσιατικαὶ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους ἡσύχασαν ἀπὸ τῶν Ἀράβων. Ἀλλ' ἐπὶ Μιχαὴλ Β' τοῦ Τραυλοῦ πειρατικὸς στόλος Ἀράβων ἐξ Ἰσπανίας κατέλαβε τὴν Κρήτην (823) καὶ ἵδρυσεν εἰς αὐτὴν πειρατικὸν μωαμεθανικὸν κράτος ἀνεξάρτητον. Εἰς μάτην ὁ Μιχαὴλ ἐξαπέστειλε στόλον καὶ στρατὸν κατ'

αὐτῶν. Τὸ πειρατικὸν τοῦτο κράτος διετηρήθη 140 ἔτη. Συγχρόνως δὲ Ἄραβες ἐκ τῆς Βορείου Ἀφρικῆς κατέλαβον μέγα μέρος τῆς Σικελίας.

4. Οἱ πρὸς τοὺς Βουλγάρους πόλεμοι.

Πολὺ σπουδαιότεροι ἦσαν οἱ ἀγῶνες τοὺς ὁποίους οἱ Ἰσπανοὶ αὐτοκράτορες διεξήγαγον ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πρωγονάτου οἱ Βούλγαροι εἶχον ἐγκατασταθῆ ὀριστικῶς εἰς τὴν μεταξὺ Αἴμου, Σερβίας, Δουνάβεως καὶ Εὐξείνου πόντου χώραν.

Ἐκτοτε οἱ Βούλγαροι δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐνοχλοῦν τὸ κράτος δι' ἐπιδρομῶν καὶ λεηλασιῶν. Ὁ Κωνσταντῖνος Ε' λοιπὸν ἀπεφάσισε νὰ τοὺς περιορίσῃ εἰς τὴν χώραν των.

Ἀπὸ τὸ 757 ἕως τὸ 775 πολεμεῖ ἐναντίον των. Τοὺς νικᾷ πολλάκις, κυριεύει πολλὰς πόλεις των, συλλαμβάνει πολλοὺς αἰχμαλώτους καὶ ἐν γένει κάμνει εἰς αὐτοὺς μεγάλας καταστροφάς. Κανεὶς βασιλεὺς τῆς Κων)πόλεως, ἑξαίρεσει τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, δὲν ἐταπείνωσε τοὺς Βουλγάρους ὅσον ὁ Κωνσταντῖνος Ε'. Ἀλλ' ἐπὶ τῆς Εἰρήνης οἱ Βούλγαροι ἔλαβον θάρος πάλιν ἀπὸ τὴν παραλυσίαν εἰς τὴν ὁποίαν περιῆλθεν ὁ στρατὸς καὶ ἤρχισαν τὰς ἐπιδρομὰς των. Ἡγεμῶν των τότε ἦτο ὁ περίφημος διὰ τὴν σκληρότητά του Κροῦμος. Ὁ κατόπιν τῆς Εἰρήνης αὐτοκράτωρ Νικηφόρος ἀποφασίζει νὰ ἐκστρατεύσῃ ὁ ἴδιος ἐναντίον των. Εἰς τὴν πρώτην του ἐκστρατείαν (809) τοὺς νικᾷ καὶ κυριεύει τὴν Σαρδικὴν (Σόφιν). Ἀλλ' εἰς τὴν δευτέραν ἐκστρατείαν ἐπροχώρησε πολὺ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Βουλγαρίας. Ἐκεῖ εὐρέθη αἰφνιδίως περικυκλωμένος εἰς τὸ στρατόπεδόν του ἀπὸ ἀπείρους Βουλγάρους. Ὁ Νικηφόρος μὲ τὸ περισσότερον μέρος τοῦ στρατοῦ του, ἀφ' οὗ ἐπολέμησαν γενναίως, φονεύονται.

Μετὰ τὴν φοβεράν αὐτὴν καταστροφὴν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ οἱ Βούλγαροι ἐπέρασαν τὸν Αἴμον καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν Θράκην. Ἐλεηλάτησαν τὴν χώραν μέχρι τῆς Ἀδριανουπόλεως. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Νικηφόρον Μιχαὴλ Α' ἀπεδείχθη ἀνίκανος νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς ἐπερχομένους Βουλγάρους. Ἔσπευσε μὲ στρατὸν ἐναντίον των, ἀλλ' ἐνίκηθη καὶ ἔφυγεν εἰς τὴν Κων)πολιν. Οἱ

ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ τότε τὸν καθήρεσαν καὶ ἀνεκίρουν αὐτοκράτορα τὸν στρατηγὸν Λέοντα.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Βούλγαροι ἐπολιορκήσαν τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ ἐπροχώρησαν λεηλατοῦντες μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κων)πόλεως. Τέλος τὴν ἀνοιξιν τοῦ 814 ὁ Λέων ὁ Ε' συμπληρώσας τὰς παροσκευάς του ἐκστρατεύει κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἱ ὅποιοι εἶχον συγκεντρωθῇ εἰς τὴν Μεσημβρίαν.

Οἱ Βούλγαροι εἰς τὴν ἐκεῖ συναφθεῖσαν μάχην ἔπαθον πανωλεθρίαν. Πολὺ ὀλίγοι μόνον ἐξ αὐτῶν ἐσώθησαν μετὸν Κροῦμνον πληγωμένον.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς μετ' ὀλίγον ἐκ τῆς πληγῆς του ἀπέθανε. Ἐκτοτε οἱ Βούλγαροι περιορίσθησαν εἰς τὴν πέραν τοῦ Αἴμου χώραν καὶ ἐπὶ 70 ἔτη δὲν ἔκαμαν καμμίαν ἐπιδρομὴν εἰς τὸ κράτος.

5. Τὸ σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν.

Ὅλιγον χρόνον μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς μεταρρυθμίσεως ἔγινε καὶ τὸ σχίσμα μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς ἐκκλησίας.

Ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης (πάπας) ἐθεωροεῖτο καὶ αὐτὸς πατριάρχης, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι τέσσαρες Κων)πόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας. Εἰς τὸν πάπαν μάλιστα οἱ ἄλλοι πατριάρχαι ἔδιδον καὶ τὰ πρωτεῖα, διότι ἡ Ῥώμη ἦτο ἡ ἀρχαία πρωτεύουσα τοῦ κράτους.

Ὁ πάπας ὅμως δὲν ἦτο εὐχαριστημένος μετὰ αὐτό. Ἦθελε νὰ γίνῃ κυρίαρχος ὅλης τῆς ἐκκλησίας καὶ εἰς κάθε εὐκαιρίαν προσεπάθει νὰ ἀναμιγνύεται εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς. Ἐνεκα τούτου διαρκῶς ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία εὐρίσκετο εἰς φιλονεικίας μετὰ τὴν Ἀνατολικήν. Τὴν ἐποχὴν ὅμως αὐτὴν οἱ Δυτικοὶ ἐπέρασαν κάθε ὅριον εἰς τὰς ἀξιώσεις των. Τὸ 857 εἶχεν ἐκλεχθῇ πατριάρχης εἰς τὴν Κων)πολιν ὁ περίφημος Φώτιος, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ μεγάλῃν οἰκογένειαν, εἶχε πολλὴν μόρφωσιν καὶ ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα. Διὰ τὰ προτερήματά του δὲ αὐτά, ἐν ᾧ ἦτο ἀνώτερος ἀξιωματικὸς εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἐθεωρήθη κατάλληλος νὰ γίνῃ πατριάρχης. Εἰς τέσσαρας ἡμέρας ἀνῆλθεν ὅλους τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς βαθμοὺς καὶ ἐχειροτονήθη πατριάρχης.

Τὸ πρῶγμα δὲν ἦτο παράδοξον, διότι καὶ πρότερον πολλάκις λαϊκὸς ἔγινε πατριάρχης. Ἐξ αὐτοῦ τώρα ἔλαβεν ἀφορμὴν ὁ πά-

πας διὰ νὰ ἀναμειχθῇ τάλιν εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἐκάλεσε λοιπὸν σύνοδον ἀπὸ ἐπισκόπους Δυτικούς εἰς τὴν Ῥώμην καὶ καθήρσε τὸν Φώτιον.

Τότε ὁ Φώτιος ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ τέλος εἰς τὰς παραλόγους ἀξιώσεις τῶν παπῶν, νὰ θέλουν νὰ διευθύνουν αὐτοὶ ὅλην τὴν ἐκκλησίαν.

Ἐκάλεσε τὸ 867 οἰκουμενικὴν σύνοδον εἰς τὴν Κων)πολιν διὰ νὰ κρίνῃ τὸν πάπαν καὶ διὰ τὰς ἀξιώσεις του αὐτὰς καὶ διὰ μερικὰς καινοτομίας, τὰς ὁποίας ἔκαμεν εἰς τὴν Δυτικὴν ἐκκλησίαν. Ἀπὸ τὰς καινοτομίας αὐτὰς ἡ σπουδαιότερα ἦτο ἡ προσθήκη, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. Ἡ σύνοδος λοιπὸν αὐτὴ καθήρσε καὶ ἀνεθεμάτισε τὸν πάπαν καὶ ἀπέκρουσε κάθε ἐπέμβασίν του εἰς τὴν Ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Ἐκτοτε ἀρχίζει τὸ σχίσμα τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κατὰ διαλείμματα αἱ σχέσεις τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἐπανελήφθησαν κατόπιν. Ἀλλ' αἱ σχέσεις αὗται ἦσαν πλέον χαλαραὶ καὶ βεβιασμέναι. Τέλος τὸ 1054 ἐπὶ βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Θ' καὶ πατριάρχου τοῦ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου αἱ σχέσεις Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς ἐκκλησίας ὀριστικῶς διεκόπησαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Η ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ ΜΕΧΡΙ
ΤΟΥ 9ου μ. ζ. ΑΙΩΝΟΣ

1. Τὰ βάρβαρα γερμανικά κράτη μέχρι τέλους τοῦ Η' αἰῶνος.

Μετὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν λαῶν οἱ γερμανικοὶ λαοί, οἱ ὅποιοι ἐπέδραμον εἰς τὰς ῥωμαϊκὰς χώρας ἵδρυσαν εἰς αὐτὰς διάφορα βαρβαρικά κράτη. Οἱ Φράγκοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Β. Α. Γαλατίαν, οἱ Βουργουνδῖοι εἰς τὴν Ν. Α., οἱ Ἀλαμανοὶ εἰς τὴν Ἑλβετίαν καὶ Ἀλσατίαν, οἱ Βησιγότθοι εἰς τὴν Ν. Γαλλίαν καὶ τὴν Β. Ἰσπανίαν, οἱ Σουηβοὶ, Ἀλαννοὶ καὶ Βανδῆλοι εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ τέλος οἱ Ἀγγλοὶ εἰς τὴν Βρετανίαν. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως οἱ Βανδῆλοι ἐκ τῆς Ἰσπανίας διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ὅπου ἵδρυσαν τὸ Βανδηλικὸν κράτος, τὸ ὅποιον κατελύθη ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ὑπὸ τοῦ Βελισσαρίου. Οἱ Φράγκοι ὑποτάξαντες τὸ κράτος τῶν Βουργουνδίων καὶ ἀναγκάσαντες τοὺς Βουργουνδίους νὰ ἀποχωρήσουν ἐκ τῆς Γαλατίας ἔγιναν κύριοι ὅλης τῆς Γαλατίας. Οἱ δὲ Βησιγότθοι πάλιν, ἀφοῦ ἀπωθήθησαν ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐτράπησαν πρὸς τὴν Ἰβηρικὴν χερσόνησον, ὑπέταξαν τοὺς Ἀλλανοὺς καὶ Σουήβους καὶ κατέλαβον ὅλην τὴν χερσόνησον (Ἰσπανίαν καὶ Πορτογαλίαν). Τὸ μέγα τοῦτο κράτος τῶν Βησιγόθων κατελύθη τὸ 711 ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Εἰς τὴν Ἰταλίαν τέλος ἐγκατεστάθησαν κατ' ἀρχὰς μὲν διάφοροὶ λαοὶ γερμανικοὶ ὑπὸ τὸν Ὀδοάκρον, κατόπιν δὲ Ὀστρογότθοι ὑπὸ τὸν Θευδέριχον. Ἀλλ' οὗτοι δὲν ἀπέτελεσαν ἴδιον κράτος οὐδὲ κατέλυσαν τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Κατεῖχον τὴν Ἰταλίαν ὡς ἐντολοδόχοι τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπὶ τέλους ἐξεδιώχθησαν ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Γερμανικὸν κράτος ἱδρύθη εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν ἀργότερα περὶ τὰ τέλη τοῦ σ' αἰῶνος ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων. Μὲ αὐτὸ δὲ ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία διεξήγαγε μακροὺς ἀγῶνας διὰ τὴν κατοχὴν τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου.

Ὅλα αὐτὰ τὰ γερμανικά κράτη, ἐπειδὴ ἱδρύθησαν εἰς χώρας λατινικὰς ἢ ἐκλατινισμένας, ἔγιναν ὀλίγον κατ' ὀλίγον κράτη

λατινικά, πλὴν τοῦ ἀγγλικοῦ. Οἱ βάρβαροι εἶχον ἐγκατασταθῆ ἐν μέσῳ λαῶν πολυπληθεστέρων καὶ περισσότερον πολιτισμένων. Ἐπομένως πρῶτον ἠναγκάσθησαν νὰ μιμηθοῦν τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν καὶ ὡς πρὸς τὴν φορολογίαν, διότι αὐταὶ ἦσαν τελείως ὀργανωμένοι εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος. Ἐπειτα δὲ ὀλίγον κατ' ὀλίγον παρέλαβον καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ ὅλας τὰς συνηθείας τῶν κατακτηθέντων. Βεβαίως καὶ ὁ γερμανικὸς βίος ἰδίως ὁ στρατιωτικὸς ἐπέδρασε πολὺ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν λαῶν τούτων. Ἄλλ' ὅμως κυρίως εἰς τὰ κράτη αὐτὰ ὑπερίσχυσαν ὁ λατινικὸς πολιτισμὸς καὶ ἡ λατινικὴ γλῶσσα, ἐκ τῆς ὁποίας ἐσχηματίσθησαν κατόπιν αἱ νεολατινικαὶ γλῶσσαι, γαλλικὴ, ἰσπανικὴ καὶ ἰταλική. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἰδίως ἡ Χριστιανικὴ ἐκκλησία. Ὅλοι οἱ γερμανικοὶ οὗτοι λαοὶ πλὴν τῶν Φράγκων, οἱ ὁποῖοι διετήρουν τὴν πολυθεϊστικὴν θρησκείαν τῶν ἀρχαίων γερμανικῶν λαῶν, ἦσαν χριστιανοὶ ἀρειανοί. Κατόπιν διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν παλαιῶν κατοίκων τῶν χωρῶν τούτων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν χριστιανοὶ ὁρθόδοξοι, καὶ διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας καὶ οἱ Φράγκοι ἐξεχριστιανίσθησαν καὶ οἱ ἄλλοι ἐγίναν ὁρθόδοξοι. Μόνον οἱ Ἄγγλοι ἐξολοθρεύσαντες τοὺς ἐκλατινισμένους χριστιανοὺς Βρεττανοὺς διετήρησαν τὸν γερμανικὸν τὸν βίον καὶ τὴν γλῶσσαν. Ἐπὶ τινὰ δὲ χρόνον μέχρι τέλους τοῦ Ε' αἰῶνος καὶ τὴν γερμανικὴν πολυθεΐαν. Ἐπομένως μόνον οὗτοι ἐξ ὅλων τῶν γερμανικῶν κρατῶν, τὰ ὁποῖα ἰδρῦθησαν εἰς τὰς χώρας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, διετήρησαν τὸν γερμανικὸν τὸν χαρακτῆρα.

Τὰ ἄλλα γερμανικὰ ἔθνη τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου, μετὰ τῶν ὁποίων διεκρίνοντο τὸ τῶν Σαξόνων εἰς τὴν Βόρειον Γερμανίαν καὶ τὸ τῶν Βαυαρῶν εἰς τὴν Νότιον, διετήρησαν τὴν ἀρχαίαν γερμανικὴν θρησκείαν καὶ ἔμειναν βάρβαροι μέχρι τοῦ Η' αἰῶνος μ. Χ. Ὁμοίως βάρβαροι ἐξηκολούθησαν νὰ εἶναι μέχρι τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ οἱ βορειότατοι γερμανικοὶ λαοί, Δανοί, Σουηδοὶ καὶ Νορβηγοί.

2. Τὸ Φραγκικὸν κράτος μέχρι τοῦ Καρόλου.

Ὅταν οἱ Φράγκοι κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς σ' ἑκατονταετηρίδος κατώρθωσαν νὰ ὑποτάξουν ὅλην τὴν Γαλατίαν, βασιλέα εἶχον τὸν Χλωδοβίκον. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως αὐτοῦ τὸ φραγκικὸν

κράτος διεμελίσθη μεταξύ τῶν ἀπογόνων του, ἡ δὲ δύναμις τῶν βασιλέων εἶχε τόσον ἐξασθενήσει, ὥστε ἡ πραγματικὴ ἐξουσία περιήλθεν εἰς τοὺς ἀυλάρχας αὐτῶν. Εἰς ἐκ τούτων, ὁ **Κάρολος Μαρτέλλος**, ἦτο ὁ νικήσας εἰς τὸ Ποατιὲ τοὺς Ἀραβας, οἱ ὅποιοι εἰσέβαλον εἰς τὴν Γαλατίαν ἐκ τῆς Ἰσπανίας, καὶ σταματήσας τὴν προόδον αὐτῶν πρὸς δυσμάς. Ἡ δύναμις, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησεν ὁ Κάρολος Μαρτέλλος ἐκ τῆς νίκης ταύτης, ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε αὐτὸς ἔγινεν ὁ πραγματικὸς ἡγεμὼν ὅλου τοῦ φραγκικοῦ κράτους. Τούτου ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος εἰς τὴν ἀυλαρχίαν Πιπίνος, ἀφοῦ καθήρесе τὸν νόμιμον βασιλέα (752), ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῶν Φράγκων. Ὁ Πιπίνος διὰ τὴν δώση μεγαλύτερον κῦρος εἰς τὸ ἀξίωμα του ἐζήτησε τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ Πάπα. Ὁ τότε Πάπας Ζαχαρίας κατενόησε πόση αἴγλη προσετίθετο εἰς τὸ Παπικὸν ἀξίωμα μὲ τὴν αἵτησιν ταύτην. Δι' αὐτῆς ὁ Πάπας ἀνεγνωρίζετο ὡς ὑπέρτατος ἀρχηγὸς καὶ κριτὴς μεταξύ τῶν ἡγεμόνων τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Ἐσπευσε λοιπὸν νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς εὐκαιρίας καὶ ἀνεγνώρισε τὸ νόμιμον τῆς ἀρχῆς τοῦ Πιπίνου. Διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως ταύτης ἀνεγνωρίζετο καὶ ὁ Πάπας ὑπὸ τοῦ Πιπίνου ὡς ὑπέρτατος ἀρχὼν τῶν βασιλέων.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλην ὀφείλειαν, ὑλικωτέραν, ἔλαβεν ἐκ τούτου ὁ Πάπας. Οἱ Πάπαι ἤδη ἐπὶ Λέοντος τοῦ Γ' εἶχον ἀποστατήσῃ ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κων)πόλεως τὴν μέσσην Ἰταλίαν. Ταύτην ὅμως τώρα ἠπεύλουν οἱ Λογγοβάρδοι ἐκ τῆς ἁνω Ἰταλίας. Ὁ Πιπίνος κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Πάπα φθάσας εἰς τὴν Ἰταλίαν ἠνάγκασε τοὺς Λογγοβάρδους νὰ παραδώσουν πολλὰς πόλεις τῆς μέσης Ἰταλίας εἰς τὸν Πάπαν. Ἐκτοτε ἰδρῦθη τὸ παπικὸν κράτος (755).

3. Τὸ Φραγκικὸν κράτος ἐπὶ Καρόλου τοῦ μεγάλου.

Τὸ Φραγκικὸν κράτος ἔφθασεν εἰς τὴν μεγίστην του δύναμιν καὶ ἔκτασιν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Πιπίνου **Καρόλου**, ὁ ὁποῖος ἐπωνομάσθη μέγας. Οὗτος κατόπιν μακρῶν νικηφόρων πολέμων κατώρθωσε α'. νὰ καταλύσῃ τὸ κράτος τῶν Λογγοβάρδων εἰς τὴν ἁνω Ἰταλίαν καὶ νὰ προσαρθήσῃ αὐτὸ εἰς τὸ κράτος του, β'. νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰσπανίας τὴν μεταξύ Πυρηναιῶν καὶ Ἰβηρος χώραν, γ'. νὰ ὑποτάξῃ ὅλους τοὺς πέραν τοῦ

Ῥήνου γερμανικοὺς λαοὺς καὶ νὰ ἀναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ δεχθοῦν τὸν χριστιανισμόν καὶ δ' νὰ καταλύσῃ τὸ κράτος τῶν Ἀβάρων τὸ σφζόμενον τότε ἀκόμη εἰς τὴν σημερινὴν Αὐστρίαν καὶ Οὐγγαρίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ κράτος τοῦ Καρόλου ἔξετάθη ἀπὸ τῆς Ἰσπανίας μέχρι τῶν ἀνατολικῶν ὁρίων τῆς Γερμανίας καὶ συνώρευσεν εἰς τὸν Δούναβιν, εἰς τὴν Δαλματίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν μὲ τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν. Ἡ δὲ ἠθικὴ τοῦ ἐπιρροὴ ἔξετάθη καὶ εἰς τὴν Δανίαν καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι εἶχον δεχθῇ τὸν χριστιανισμόν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

Ἄλλ' ὁ Κάρολος δὲν ὑπῆρξε μόνον μέγας κατακτητὴς, ἀλλὰ καὶ συνετὸς κυβερνήτης. Διωργάνωσε τὸ κράτος τοῦ μὲ σοφοὺς νόμους καὶ ἐπέβλεπεν ὁ ἴδιος εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν, ἐφρόντισε δὲ συνάμα διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ ἰδρύσας σχολεῖα εἰς τὰ μοναστήρια καὶ τὰς ἐκκλησίας.

4. Ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Καρόλου καὶ ὁ παπισμός.

Ὁ Κάρολος εἶχε φθάσει εἰς τὸ μεγαλύτερον σημεῖον τῆς δόξης του. Τὸ ὄνομά του ἦτο τόσον μέγα, ὥστε οἱ λαοὶ τῶν συνόρων τοῦ Φραγκικοῦ κράτους Πολωνοί, Ῥῶσοι, Σέρβοι, Κροάται, Οὐγγροι μὲ τὸ ὄνομά του (Κράλ) ἐδήλουν τὸν ἡγεμόνα, ὅπως προηγουμένως εἶχε γίνε διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Καίσαρος. Ἐνεκα τούτου ἡ ἀπλὴ προσωνυμία τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τῆς Δύσεως μικρὰ δι' αὐτόν. Ἐχρειάζετο αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον ἤσκει μεγάλην γοητείαν ἐπὶ τῶν βαρβαρικῶν λαῶν. Ἐξ ἄλλου ἡ δύναμις τῶν Παπῶν καὶ διὰ τοῦ Πιπίνου, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπηλλάγησαν τῶν ἐνοχλήσεων τῶν Λογγοβάρδων καὶ ἵδρυσαν τὸ κοσμικόν των κράτος, ἰδίως ὅμως διὰ τοῦ ἔργου τοῦ Καρόλου εἶχεν αὐξηθῇ τεραστίως. Ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Καρόλου εἶχον δεχθῇ τὸν χριστιανισμόν ὑπὸ ἱεραποστόλων καὶ ἱερέων τῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης καὶ ἐπομένως ὑπήγοντο ὑπὸ τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πάπα. Ἀπὸ τὴν μεγάλην των λοιπὸν αὐτὴν δύναμιν ἐπαρθέντες οἱ Πάπαι παρέστησαν τὴν ἀρχὴν των ὡς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ταχθεῖσαν εἰς τὸν κόσμον καὶ τοὺς ἑαυτοὺς των ὡς τοποτηρητὰς τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὅτι ἐπομένως πᾶσα κοσμικὴ ἐξουσία πρέπει νὰ πηγάζῃ ἐξ αὐτῶν.

Ἄλλ' εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Δύσιν τὸ κῆρος τῶν παπῶν ἦτο μικρόν. Ἐδῶ μὲ ὅλας τὰς προσπαθείας, τὰς ὁποίας κατέβαλον διὰ νὰ ἐπιβάλουν τὰς κυριαρχικὰς ἀξιώσεις των δὲν κατώρθωσαν τίποτε. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Πάπας ἔθεωρεῖτο ἴσος μὲ τοὺς ἄλλους πατριάρχας καὶ ὑπῆκοος τοῦ αὐτοκράτορος ἀποστατήσας. Διὰ νὰ ἀπαλλαχθοῦν λοιπὸν οἱ Πάπαι ὀριστικῶς ἀπὸ τῆς ὑποταγῆς εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κων)πόλεως καὶ νὰ ἀποκτήσουν προστάτην διατελοῦντα ὑπὸ τὰ νεύματά των, ἐνόμισαν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀνασυστήσουν τὴν δυτικὴν ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν.

Δι' ὅλα αὐτά, ὅτε ὁ Κάρολος περὶ τὰ τέλη τοῦ 800 μετέβη εἰς τὴν Ῥώμην, τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων ὁ Πάπας Λέων ὁ Γ' ἔθεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του στέφανον καὶ ἀνηγόρευσε αὐτὸν **αὐτοκράτορα καὶ Ἀβγυστιον τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.**

Ἀλλὰ διὰ νὰ νομιμοποιηθῇ τὸ νέον ἀξίωμα τοῦ Καρόλου ἔπρεπε νὰ ἀναγνωρισθῇ ὑπὸ τοῦ ἐν Κων)πόλει νομίμου αὐτοκράτορος. Τοῦτο ὅμως δὲν κατώρθωσεν οὔτε ὁ Κάρολος οὔτε οἱ διάδοχοί του. Οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες ἐκτὸς σπανίων ἐξαιρέσεων δὲν ἀνεγνώριζον τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα τοῦ Καρόλου καὶ τῶν διαδόχων του, προσηγόρευον δὲ αὐτοὺς *ῥήγας*, δηλ. μὲ τίτλον κατώτερον τοῦ βασιλέως.

5. Ἡ διάλυσις τῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Καρόλου καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς προκύψαντα νέα κράτη.

Τὸ κράτος τοῦ μεγάλου Καρόλου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διατηρηθῇ ἐνωμένον πολὺν χρόνον. Ἡ ἰσχύς καὶ ἡ ἐνότης αὐτοῦ ἦσαν ἔργα προσωπικὰ τοῦ Καρόλου καὶ ἐπομένως ἐφήμερα. Ἡ ἐσωτερικὴ ἐνότης ἔλειπεν. Μεταξὺ τῶν διαφόρων τμημάτων τοῦ κράτους δὲν ὑπῆρχεν ἐνότης οὔτε φυλῆς οὔτε γλώσσης. Διὰ τοῦτο τὸ κράτος τοῦ Καρόλου διετηρήθη μὲν ὀλίγον χρόνον μετὰ τὸν θάνατόν του εἰς τὸν υἱόν του Λουδοβίκον τὸν Εὐσεβῆ (814—840), ἀμέσως ὅμως ἐπὶ τῶν διαδόχων τούτου διεσπάσθη. Οἱ τρεῖς υἱοὶ τοῦ Λουδοβίκου διειμοιράσθησαν αὐτὸ ἀναμεταξύ των. Καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος **Λοθάριος** ἔλαβε μὲ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα τὴν Ἰταλίαν (δηλ. τὴν βόρειον) καὶ τὴν μεσημβρινὴν Γαλλίαν μέχρι τοῦ Ῥοδανοῦ καὶ τοῦ Μοσέλλα, ὁ **Κάρολος** ὁ λεγόμενος **Φαλακρὸς** ἔλαβε τὴν ὑπόλοιπον Γαλατίαν καὶ ὁ **Λουδοβίκος**, ὅλας

τὰς πέραν τοῦ Ῥήνου καθαρῶς γερμανικὰς χώρας. Βραδύτερον καὶ τὸ κράτος τοῦ Λοθαρίου διηρέθη μεταξύ τῶν υἱῶν αὐτοῦ εἰς τρία μικρότερα κράτη. Καὶ ἐκ τούτων ὅμως μόνον τὸ κράτος τῆς Βορείου Ἰταλίας διετηρήθη. Αἱ ἐκτὸς τῶν Ἀλπεων χῶραι κατελήφθησαν σὺν τῷ χρόνῳ ἄλλαι μὲν ὑπὸ τοῦ Γερμανικοῦ κράτους, ἄλλαι δὲ ὑπὸ τοῦ Γαλλικοῦ.

Ὡστε ἐκ τοῦ κράτους τοῦ μεγάλου Καρόλου ἐσχηματίσθησαν δύο μεγάλα κράτη, τὸ Γερμανικὸν καὶ τὸ Γαλλικὸν καὶ ἓν μικρότερον, τὸ Ἰταλικόν, τοῦ ὁποίου ὁ ἡγεμὼν εἶχε καὶ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα. Τὰ τρία δὲ ταῦτα κράτη ἀπετέλεσαν τὰς μέχρι σήμερον τρεῖς μεγάλας ἐθνότητας τῶν Γερμανῶν, τῶν Γάλλων καὶ τῶν Ἰταλῶν.

ΣΥΓΧΡΟΝΙΣΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

133—121 Οἱ Γράκχοι.	M. X. 14 Θάνατος Αὐγούστου.
111—105 Ἰουγουρθικός πόλεμος.	14—68 Οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου αὐτοκράτορες (Τιβέριος, Καλιγόλας, Κλαύδιος, Νέρων).
102—101 Ὁ Μάριος νικᾷ τοὺς Κίμβρους καὶ Τεύτονας.	70—96 Οἱ Φλάβιοι (Βεσπασιανός, Τίτος, Δομτιανός).
91—88 Συμμαχικός πόλεμος. Σύλλας.	96—192 Οἱ Ἀντωνῖνοι (Νέρβας, Τραϊανός, Ἀδριανός, Ἀντωνῖνος, Μάρκος Αὐρήλιος, Κόμμοδος).
88—84 Ἐμφύλιος πόλεμος Μαρίου καὶ Σύλλας. Ὁ Σύλλας δικτάτωρ.	192—268 Ἡ στρατιωτικὴ ἀναρχία.
78 Πομπήιος.	212 Ὁ Καρακάλλας ἀπονέμει τὸ δικαίωμα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου εἰς ὅλους τοὺς ἐλευθέρους κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν.
70 Συνεννόησις Πομπηίου καὶ Κράσσου.	268—305 Οἱ Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες (Κλαύδιος, Αὐρηλιανός, Πρόβος, Διοκλητιανός).
63 Ὅριστικὴ ὑποταγὴ βασιλείου Συρίας.	306—337 Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας.
60 Α' τριαρχία Πομπηίου, Κράσσου καὶ Καίσαρος.	360—363 Ἰουλιανός ὁ παραβάτης.
58—51 Κατάκτησις Γαλατίας ὑπὸ Καίσαρος.	379—395 Θεοδοσίος ὁ Μέγας.
46 Ὁ Καῖσαρ δικτάτωρ.	395 Ὅριστικὴ διαίρεσις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.
44 Δολοφονία Καίσαρος.	
43 Β' τριαρχία Ἀντωνίου, Λεπίδου καὶ Ὄκταβιανοῦ.	
31 Ἡ παρὰ τὸ Ἄζτιον ναυμαχία. Ἡ Αἰγυπτὸς ῥωμαϊκῇ ἐπαρχίᾳ. Ὁ Ὄκταβιανός αὐτοκράτωρ.	
— Γέννησις τοῦ Χριστοῦ.	

Δυναστεία Θεοδοσίου 395—518

Ἀρκάδιος	395—408	Ὅριστικὴ διαίρεσις Ῥωμαϊκοῦ κράτους (395).
Θεοδόσιος Β'.	408—450	Ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων εἰς τὴν Ἀνατολίην καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Δύσιν. Ἀνάκλησις στρατῶν συνόρων Δυτ. Ῥωμ. κράτους. Ἐγκατάστασις εἰς αὐτὸ Βουργουνδίων, Σουήθων, Βανδήλων, Ἀλανῶν, Ἀλαμανῶν, Φράγκων, Ἀγγλων καὶ Σαξόνων. Κατάληψις Ῥώμης ὑπὸ Ἀλαρίχου (410).

Μαρκιανὸς	450—457	Ἐπιδρομαὶ Οὐνων. Ἀττίλας. Μάχη
Λέων Α'.	457—474	Καταλαυνικὸν πεδίων (453). Βανδα- λικαὶ ἐπιδρομαί. Κατάληψις Ῥώμης (455). Κατάλυσις τοῦ Δυτ. Ῥωμ. ζράτους (476).
		Γ' Οἰζουμενική Σύνοδος 431
Ζήνων	474—491	Δ' » » 451
Ἀναστάσιος Α'.	491—518	Ἐνωτικὸν Ζήνωνος. Πρώτη ῥῆξις ἐκ- κλησιῶν (482).

Δυναστεία Ἰουστινιανοῦ 518—610

Ἰουστίνος Α'.	518—527	Πόλεμος πρὸς τοὺς Πέρσας. Στάσις τοῦ
Ἰουστινιανὸς Α'	527—565	Νίζα (532).
Ἰουστίνος Β'	565—578	Κατάληψις Ἀφρικής ὑπὸ Βελισσαρίου
Τιβέριος Β'	578—582	(533).
Μαυρίκιος	582—602	Κατάληψις τῆς Ἰταλίας (535—554).
Φωκάς	602—610	Ἐγκαίνια Ἀγ. Σοφίας (537).
		Νέος πόλεμος πρὸς τοὺς Πέρσας κα- ταλαβόντας Συρίαν (540).
		Κατάληψις Ἰσπανίας (554).
		Ε' Οἰζουμενική Σύνοδος (553)
		Εἰσβολὴ Λομβαρδῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν (568).
		Ἀβαροσλαβικαὶ ἐπιδρομαί.
		Νέος περσικὸς πόλεμος 571—592.
		Πέρσαι καταλαμβάνουν Μεσοποταμίαν.
		Ἀρμενίαν, Καππαδοκίαν καὶ φθά- νουν μέχρι Χαλκηδόνος (610).

Δυναστεία Ἡρακλείου 610—717

Ἡράκλειος	610—641	Πόλεμοι κατὰ Περσῶν (622—628)
Κωνσταντῖνος Γ'	641—642	Πολιορκία Κων)πόλεως ὑπὸ Ἀράβων
Κώνστας Β'	642—668	(626).
Κωνσταντῖνος Δ' Πωγωνάτος	668—685	Ἐγὶνα Μωαμεθανῶν (622).
Ἰουστινιανὸς Β' ὁ ῥηνότμητος	685—695	Κατάκτησις ὑπὸ Ἀράβων τῆς Περ- σίας, Συρίας, Μεσοποταμίας, Αἰγύ- πτου, (634—641) καὶ ἔπειτα Βορείου
Λεόντιος	695—698	Ἀφρικής, Ἰσπανίας.
Τιβέριος Γ'	698—705	Α' πολιορκία Κων)πόλεως ὑπὸ Ἀρά- βων 671—678.
Ἰουστινιανὸς Β' (τὸ δεύτερον)	705—711	Β' πολιορκία Κων)πόλεως ὑπὸ Ἀρά- βων 717.
Φιλιππικὸς	711—713	
Ἀναστάσιος Β'	713—716	
Θεοδόσιος Γ'	716—717	Ἐγκατάστασις Σέρβων καὶ Βουλγάρων.

Δυναστεία Ἰσαύρων 717—867

Λέων Γ'	717—741	Μεταρροῦθμοις 726—780 καὶ 802—842.
Κωνσταντῖνος Ε'	741—775	Καταπολέμησις Ἀράβων ὑπὸ Κωνσταντίνου Ε' καὶ Λέοντος Δ'. Κατάληψις Κρήτης ὑπὸ Ἀράβων (823).
Λέων Δ'	775—780	Καταπολέμησις Βουλγάρων ὑπὸ Κωνσταντίνου Ε'. Οἱ Βούλγαροι ἀνακύψαντες ἐπὶ Εἰρήνης μὲ ἀρχηγὸν τὸν Κροῦμον νικοῦν καὶ φονεύουν τὸν Νικηφόρον, εἰσβάλλουν εἰς τὸ κράτος καὶ κυριεύουν τὴν Ἀδριανούπολιν, ἀλλὰ ταπεινώνονται νικηθέντες ὑπὸ Λέοντος τοῦ Ε' παρὰ τὴν Μεσημβρίαν (814).
Εἰρήνη (Συμβασιλεὺς ὁ Κωνσταντῖνος ΣΤ'). (μέχρι τοῦ 797).	780—802	Ἐκχριστιανισμὸς Βουλγάρων. Μεθόδιος καὶ Κύριλλος 864.
Νικηφόρος Α'	802—811	Σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν. Φώτιος (867).
Νικαῖλ Α' Παγκαβῆς	811—813	Ὁ Κάρολος Μαρτέλλος σταματᾷ τοὺς Ἀραβας νικῆσας αὐτοὺς εἰς Ποατιὲ (732).
Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος	813—820	Πιπίνος ὁ μικρὸς ἰδρύει δυναστείαν Καρολιδῶν (752).
Μιχαῖλ Β' ὁ Τραυλός	820—829	Κάρολος μέγας ἐπανιδρύει δυτικὴν ὡμαῖκην αὐτοκρατορίαν (800).
Θεόφιλος	829—842	Διαιρέσεις τοῦ κράτους Καρόλου τοῦ μεγάλου (843).
Μιχαῖλ Γ'	842—867	

ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

1. Καῖσαρ.
2. Αὐγουστος.
3. Στοὰ Ἀθηνᾶς Ἀρχηγέτιδος.
4. Ἀδριανός.
5. Στοὰ βιβλιοθήκης Ἀδριανοῦ.
6. Ἀψὶς τοῦ Ἀδριανοῦ ἐν Ἀθήναις.
7. Ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἐν Ἀθήναις.
8. Τὸ Στάδιον.
9. Τὸ Πάνθεον.
10. Στρογγύλος ναὸς τῆς Ἑστίας.
11. Θέατρον Πομπηίου.
12. Τὸ Κολοσσαῖον.
13. Ἡ ἀγορὰ τοῦ Τραϊανοῦ.
14. Τὸ Μαυσωλεῖον τοῦ Ἀδριανοῦ.
15. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας.
16. Λάβαρον.
17. Ἡ Κωνσταντινούπολις.
18. Χάρτης τῆς αὐτοκρατορίας τῶν μετὰ τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς σχηματισθέντων δυτικῶν κρατῶν.
19. Ἡ Αὐτοκρατορία μετὰ τὰς κατακτήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ.
20. Χάρτης τῶν ἐπὶ Ἡρακλείου περσικῶν πολέμων.
21. Χάρτης τῶν Ἀραβικῶν κατακτήσεων.
22. Τέμενος τοῦ Καίρου.
23. Αἶθουσα τοῦ Ἀλκαζάρ τῆς Σεβίλλης.
24. Ἀψὶς ἐν σχήματι πετάλου.
25. Πύλη μὲ ἀραβουργήματα.
26. Στοὰ Ἀραβική.
27. Δρομικοὶ ναοί.
28. Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ.
29. Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν Θεσσαλονίκῃ.
30. Τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς ἁγ. Σοφίας ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.

31. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας.
32. Κάτοπις τῆς Ἁγίας Σοφίας.
33. Ὁ καλὸς ποιμὴν (Κατακόμβαι Ρώμης).
34. Ὁ Χριστὸς μὲ μακρὰν κόμην.
35. Ὁ Χριστὸς μὲ βραχεῖαν οὐλὴν κόμην.
36. Ὁ Χριστὸς ὡς διδάσκαλος.
37. Ὁ Χριστὸς ὡς κριτὴς ἢ βασιλεὺς.
38. Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ αὐλή του (ψηφιδωτὸν Ραβέννης).
39. Ἡ Θεοδώρα καὶ ἡ αὐλή της (ψηφιδωτὸν Ραβέννης).
40. Πομπὴ Ἁγίων γυναικῶν (ψηφιδωτὸν Ραβέννης).
41. Ὁ Ἰσαὰκ παρὰ τῷ Ἀβιμέλεχ (μικρογραφία Ε΄-ΣΤ΄ αἰῶνος).
42. Κιονόκρανον Ἁγίας Σοφίας.
43. Ἀγγέλους ἐπὶ πλακὸς ἐξ ἐλαφαντοστοῦ.
44. Σταυρὸς Ἰουστινιανοῦ Β΄.
45. Ὁ Εὐαγγελισμὸς (εἰκὼν κεντητή).

ΤΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α'.

Ἡ Ῥωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία

Κεφάλαιον Α'.— *Ἐμφύλιοι πόλεμοι.*— 1) Κάτων-Γράκχοι, 2) Μάριος καὶ Σύλλας (Γ. Μάριος, Ἰουγουρθικὸς πόλεμος. Ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων. Συμμαχικὸς πόλεμος. Ὁ Σύλλας, Σύγκρουσις Μαρίου καὶ Σύλλα. Α'. Μιθριδατικὸς πόλεμος. Ἐπάνοδος καὶ θάνατος τοῦ Μαρίου Δικτατορία τοῦ Σύλλα), 3) Πομπήιος καὶ Καῖσαρ. Ὁ Πομπήιος. Ὁ πόλεμος ἐναντίον τοῦ Σερτωρίου. Ὁ δουλικὸς πόλεμος. Πομπήιος καὶ Κράσσος. Ὁ πειρατικὸς πόλεμος. Β' Μιθριδατικὸς πόλεμος. Ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα. Ὁ Καῖσαρ καὶ ἡ πρώτη τριαρχία Σύγκρουσις Πομπηίου καὶ Καίσαρος. Δικτατορία τοῦ Καίσαρος), 4) Ὁκταβιανὸς καὶ Ἀντώνιος. (Ἡ δευτέρα τριαρχία. Σύγκρουσις Ὁκταβιανοῦ καὶ Ἀντωνίου). Σελ. 3—21

Κεφάλαιον Β'.— *Ἡ Αὐτοκρατορία,*— 1) Ὁκταβιανὸς Αὐγουστος, 2) Οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου αὐτοκράτορες, (Τιβέριος, Καλιγόλας, Νέρων, οἱ διάδοχοι τοῦ Νέρωνος), 3) Οἱ Φλάβιοι (Βεσπασιανός, Τίτος, Δομιτιανός), 4) Οἱ Ἀντωνῖνοι (Νέρβας, Τραϊανός, Ἀδριανός, Ἀντωνῖνος ὁ εὐσεβής, Μάρκος Αὐρήλιος, Κόμμοδος), 5) Οἱ ἑξωτερικοὶ πόλεμοι ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου μέχρι τῶν Ἀντωνίων, (Οἱ εἰς τὸν Ῥήνον πόλεμοι. Οἱ εἰς τὸν κάτω Δούναβιν πόλεμοι. Οἱ εἰς τὴν Ἀνατολήν πόλεμοι), 6) Ἡ στρατιωτικὴ ἀναρχία, 7) Αἱ βαρβαρικά ἐπιδρομαὶ (Γερμανικαὶ ἐπιδρομαί. Ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων. Ἐπιδρομαὶ τῶν Περσῶν. Τὸ βασίλειον τῆς Παλμύρας), 8) Οἱ Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες (Κλαύδιος, Αὐρηλιανός, Πρώβος, Διοκλητιανός). Σελ. 22—40

Κεφάλαιον Γ'.— *Ὁ βίος τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ αὐτοκρατορίας.*— 1) Τὸ πολίτευμα, 2) Διοικήσεις τῶν ἐπαρχιῶν, 3) Τὰ Ἀν. Χωραφᾶ - Ἀντ. Σακελλαρίου, Ἱστορία Γ' Γυμν. ἔκδ. 1η 11

γράμματα, 4) Αἱ ὥραϊα τέχναι, 5) Τὰ ἥθη (Ἡ κοινωνία. Ὁ βίος εἰς τὴν Ῥώμην), 6) Ἡ Θρησκεία, 7) Ὁ Χριστιανισμός (Ὁ Χριστός. Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ διάδοσις αὐτῆς. Οἱ διωγμοὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν). . Σελ. 41—55

Κεφάλαιον Δ'.— **Ἡ ἀπόλυτος Μοναρχία.**— 1) Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας (Ὁ Κωνσταντῖνος μονοκράτωρ. Ἐπίσημος ἀναγνώρισις τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ κτίσις τῆς Κων)πόλεως. Ἡ ὁργάνωσις τῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου), 2) Οἱ διάδοχοι τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἡ ἀπόπειρα ἀναστηλώσεως τῆς εἰδωλολατρίας, 3) Ἐγκατάστασις Βαρβάρων εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, 4) Θεοδόσιος ὁ μέγας καὶ ὁ τελικὸς θρίαμβος τοῦ χριστιανισμοῦ, 5) Ὅριστικὴ διαίρεσις τῆς αὐτοκρατορίας. Σελ. 56—65

ΜΕΡΟΣ Β'.

Ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία

Κεφάλαιον Ε'.— **Ἡ δυναστεία τοῦ Θεοδοσίου.**— 1) Οἱ διάδοχοι τοῦ Μ. Θεοδοσίου, 2) Αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαὶ (ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων, ἐπιδρομαὶ τῶν Οὐννων, Βανδαλικά ἐπιδρομαί, ἀποτελέσματα τῶν ἐπιδρομῶν). . Σελ. 69—76

Κεφάλαιον ΣΤ'.— **Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ δυναστεία του.**— Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ τὰ σχέδιά του, 2) Ἡ στάσις τοῦ Νίκα, 3) Οἱ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι, 4) Ἐσωτερικὰ ἔργα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, 5) Τὸ ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, 6) Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Αἱ ἀβαροσλαυϊκαὶ ἐπιδρομαί. Οἱ περσικοὶ πόλεμοι. Σελ. 77—84

Κεφάλαιον Ζ'.— **Ὁ Ἡράκλειος καὶ οἱ κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμοι.**— 1) Ὁ Ἡράκλειος, 2) Τὰ 4 πρῶτα ἔτη τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου, 3) Ἡ πολιορκία τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ Ἀράβων καὶ Περσῶν, 4) Ἡ κατασύντριψις τῶν Περσῶν. Σελ. 85—91

Κεφάλαιον Η'.— **Οἱ Ἀραβες.**— 1) Ὁ Μωάμεθ, 2) Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ, 3) Αἱ Ἀραβικαὶ κατακτήσεις, 4) Ὁ Ἀραβικὸς πολιτισμός. Σελ. 92—101

Κεφάλαιον Θ'.— *Ἡ δυναστεία τοῦ Ἡρακλείου.*— 1) Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου, 2) Αἱ σλαυϊκαὶ καὶ βουλγαρικαὶ ἐπιδρομαί, 3) Οἱ πρὸς τοὺς Ἀραβας ἀγῶνες (Α' πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων, Β' πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων). Σελ. 102—107

Κεφάλαιον Ι'.— *Ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Η' αἰῶνος.*— 1) Ὁ χαρακτὴρ τοῦ κράτους, 2) Τὸ πολίτευμα, 3) Τὰ στρατιωτικὰ (ἡ στρατολογία, ὁ ὅπλισμός καὶ ἡ ποιότης τοῦ στρατοῦ, ὁ στρατὸς τῶν συνόρων καὶ ἡ ἀμυνα τῆς χώρας, ἡ ὀχύρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ στόλος), 4) Τὰ οἰκονομικὰ (ἐμπόριον, βιομηχανία, ναυτιλία, γεωργία), 5) Ἡ θρησκεία (ἡ διοικήσις τῆς ἐκκλησίας καὶ ἡ ἐν τῷ κράτει θέσις αὐτῆς, ἡ λατρεία, ὁ μοναχισμός), 6) Τὰ γράμματα (ἡ ἀρχαία παράδοσις καὶ ἡ παιδεία, ἡ λογοτεχνία, ὁ περὶ λόγος, ἡ ποίησις), 7) Ἡ τέχνη (ἡ ἀρχιτεκτονική, ἡ γραφικὴ, ἡ γλυπτική), 8) Ὁ ἰδιωτικὸς βίος (ἡ κατοικία, ἡ ἐνδυμασία, ἡ διαίτα, τὰ ἥθη). Σελ. 108—142

Κεφάλαιον ΙΑ'.— *Ἡ δυναστεία τῶν Ἰσαύρων.*— 1) Οἱ βασιλεῖς τῆς δυναστείας, 2) Ἡ μεταστροφὴ τῆς, 3) Οἱ πρὸς τοὺς Ἀραβας πόλεμοι, 4) Οἱ πρὸς τοὺς βουλγάρους πόλεμοι, 5) Τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν. Σελ. 143—149

Κεφάλαιον ΙΒ'.— *Ἡ Εὐρώπη κατὰ τὸν μεσαῖωνα μέχρι τοῦ 9ου μ. Χ. αἰῶνος.*— 1) Τὰ βάρβαρα γεωμανικὰ κράτη μέχρι τέλους τοῦ 8ου αἰῶνος, 2) Τὸ φραγκικὸν κράτος, 3) Τὸ φραγκικὸν κράτος ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου, 4) Ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Καρόλου καὶ ὁ παπισμός, 5) Ἡ διάλυσις τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Καρόλου καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς προκύψαντα νέα κράτη. Σελ. 150—155

Συγχρονιστικὸς πίναξ τῶν κυριωτέρων γεγονότων Σελ. 156—158

Πίναξ εἰκόνων καὶ χαρτῶν Σελ. 159—160

Πίναξ περιεχομένων Σελ. 161—163

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὸ ἄρθρον 3 τοῦ Νόμου 5045, καὶ τὴν ἀπόφασιν τῆς οἰκείας κριτικῆς ἐπιτροπῆς τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσως, τὴν περιλαμβανομένην εἰς τὸ ὑπ' ἀρ. 518 πρακτικὸν τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Γνωμοδοτικοῦ Συμβουλίου ἀποφασίζομεν, ὅπως ἐγκριθῇ ὡς διδακτικὸν βιβλίον πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς Γ' τάξεως τῶν Γυμνασίων τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «*Ἱστορία Ῥωμαϊκῆς καὶ Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας*» βιβλίον τῶν Α. Χωροφῶ καὶ Α. Σακελλαρίου διὰ μίαν πενταετίαν, ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1932—1933 ὑπὸ τὸν ὄρον, ὅπως ὁ συγγραφεὺς συμμορφωθῇ κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ βιβλίου τούτου πρὸς τὰς ὑποδείξεις τῆς κριτικῆς ἐπιτροπῆς.

Ὁ Ὑπουργός
Π. ΠΕΤΡΙΑΝΣ

*Ἄρθρον 6ον τοῦ Π. Διατάγματος
«Περὶ τοῦ τρόπου τῆς διατιμῆσεως τῶν ἐγκεκριμένων
διδακτικῶν βιβλίων».*

Τὰ διδακτικά βιβλία τὰ πωλούμενα μακρὰν τοῦ τόπου τῆς ἐκδόσεως τῶν ἐπιτρέπεται νὰ πωλῶνται ἐπὶ τιμῇ ἀνωτέρας κατὰ 15 % τῆς ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ παρόντος Διατάγματος κανονισθείσης ἀνευ βιβλιοσήμου τιμῆς πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς δαπάνης συσκευῆς καὶ τῶν ταχυδρομικῶν τελῶν, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ μέρους τοῦ ἐξωφύλλου ἢ τῆς τελευταίας σελίδος τοῦτον ἐκτυπῶται τὸ παρὸν ἄρθρον.